

90-4
582

R
I
G
A
T
O
R
E
I
Z

M
V
E
R
T
S
R
A

R
I
G
A
T
O
R
E
I
Z

ERTHICA

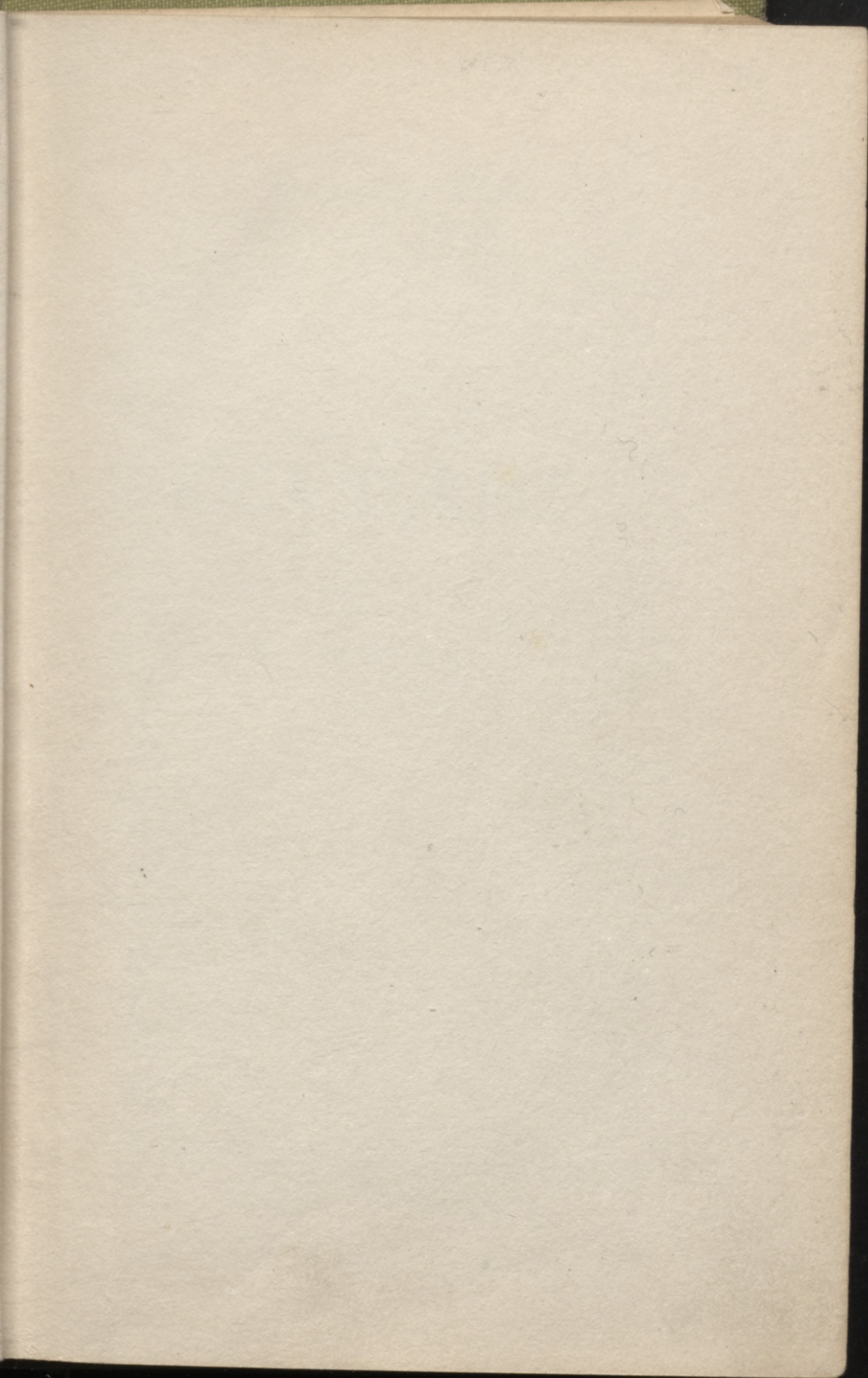
FOREZ

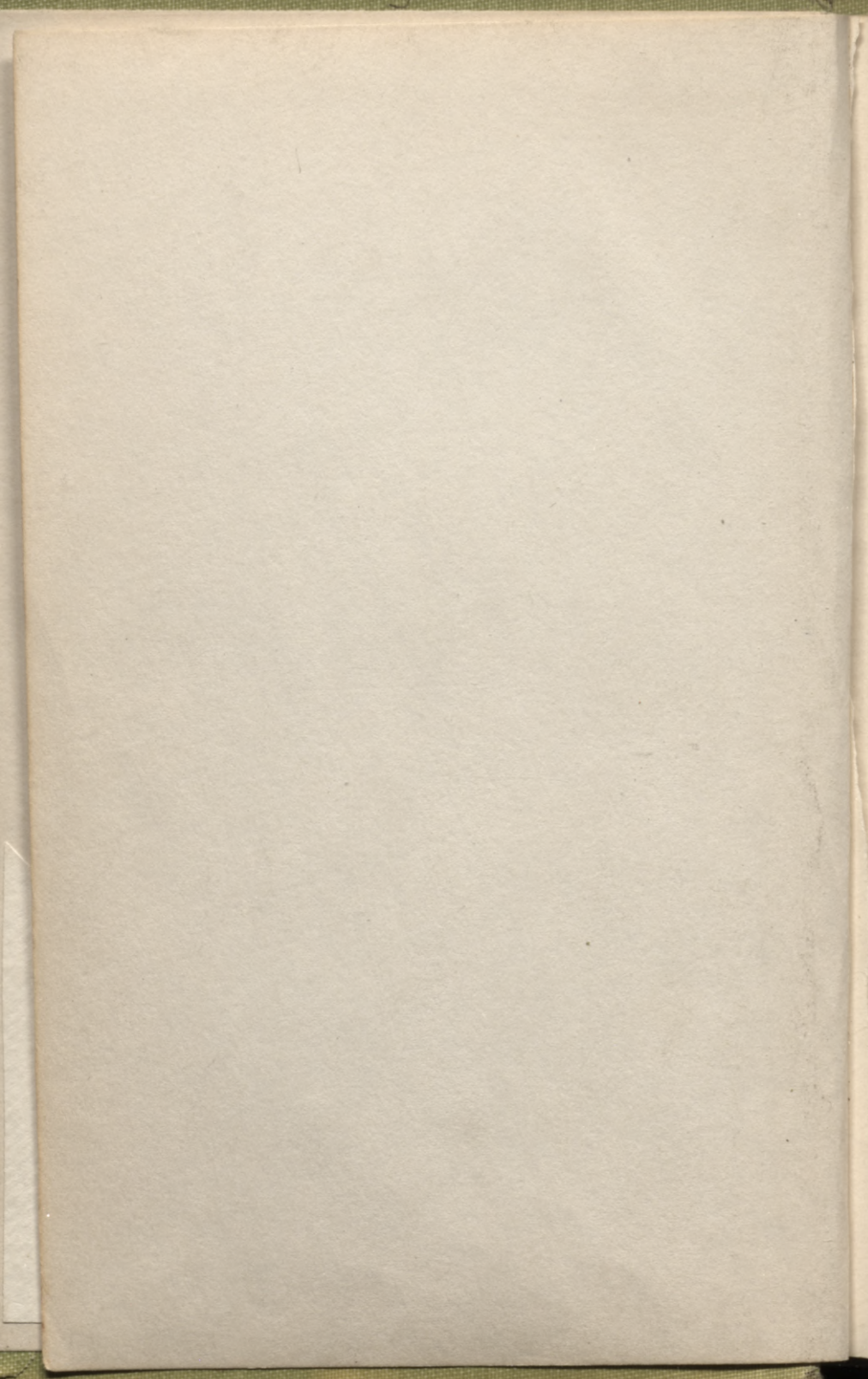
MAISON FONDÉE EN 1852

PARIS

90 - 17.410

90-4
L 582

MARISS VĒTRA

RĪGA TOREIZ...

ATMIŅAS

G R Ā M A T U D R A U G S

1 9 5 5

MĀRIS VĒTRA

LATVIJAS VALSTS
BIBLIOTĒKA

W 90—~~17.410~~

0304059780

STĀVĀRSTABU
1991

Rīgu pazinu. Rīga bija skaista. Rīgai bija daudz augstu torņu un lielā, vecā Daugava.

Man bārda vēl neauga, kad kaŗš Rīgu atņēma un dzenāja bēgļus pa pasauli — Krievijā. Pasaule griezās, Krievija vārījās. Pazuda cars, ķeizars un karaļi. Kaŗš izbeidzās, miers nesākās. Gribējās atkal būt Rīgā.

Prāti bija satraukti, jēga par dzīvi — sajukusi. Viss ļodzījās. Pat skolas mētāja. Miers bija vecās dziesmās, grāmatās, gleznās un teātros. Bēgļu ceļos man patika teātri, mūzeji un dziesmas.

Vēl bārda man neauga, kad nolēmu atkal tikt Rīgā un mācīties par mākslinieku. Man nebija cilvēka, kas dotu prātīgāku padomu. Tēvs sen jau bija miris.

Gribēju būt mākslinieks. Mākslu ļaudis cienīja pat kara laikā. Māksliniekus saudzēja pēc kara, citus ļaudis revolūcijā apšaujot.

Slinks nebiju. Darba priekā samaitāju pat sirds vārstulus. Nopļāvis četri simti pūrvietu timotiņa un āboliņa, biju tā iekaisis uz darbiem, ka izgāzu ar visām saknēm desmit pūrvietu alkšņu audzes un pārvērtu purvāju par pļavu. Pie timotiņa man palīgos bija pļaujammašīna un divi zirgi. Pie alkšņu saknēm zirgi nederēja. Alkšņi un āboliņš solīja ceļu un skolu vēl kara okupētā Rīgā.

Spēka bija liku likām. Alkšņi vien neaizgraustu sirds vārstulus. Spēka bija tik daudz, ka, dienās ar alkšņu saknēm nokrāmējies, naktīs zagu zirgus. Timotiņu un āboliņu pļaujot, pie zirgiem biju pieradis. Ik nakti, zirgu no pieguļas pievācis, jāju uz Dzelzavu. Kroņu muižas ērbērgī ik nakti noliku vasaras ziedus pie loga uz klēts pusi. Mežā — starp Kroņu muižu un Dzelzavas dzelzceļa staciju — lielceļa tiltiņā ik nakti izkustināju vaļīgu akmeni. Aiz akmens, tiltiņa mūrī virs strauta, ik nakti bija vēstule. Ik nakti uz to atbildēju. Tilta pasts bija uzticams un nepiekrāpa. Aiz akmens, virs meža strauta, vienmēr bija aizslēpusies jūsma.

Vēl bārda neauga, kad pratu neprātīgi jūsmot, jūsmu sablīvēt izteiksmē un savai jūsmošanai atrast citus cil-

vēkus. Bez sirds vārstuļiem no tās cieta tikai zirgi. Zirgi nepaspēja naktīs atpūsties un paēst pieguļā. Jaungulbenes Jaunai muižai zirgu bija vairāk nekā man sirds vārstuļi. Biju uzmanīgs ar zagšanu, zagu ik zirgu pēc kārtas. Neviens to nemanīja — tikai zirgi. Ar savas sirds vārstuļiem nevarēju būt tik uzmanīgs un kārtīgs.

Man nebija tēva, kas dotu prātīgāku padomu. Nebija neviena, kas iegrožotu jauno jūsmu. Nolēmu mācīties par mākslinieku.

Bēgļu laikos Pēterpilī dziedāju Reitera korī. Bēgļu laikos Tērbatā — Rīgas skolas sarīkojumā — dziedāju viens pats bez koŗa. Dziedāju Jūŗa krāca, jūŗa ŗņāca miglainā rītiņā... un Malvīne Vīgnere-Grīnberga dziedāja tūdaļ pēc manis. Viņa mani varen uzslavēja. Viņas uzslava dziļi iesēdās jaunajās smadzenēs. Malvīne Vīgnere-Grīnberga bija liela un slavēna māksliniece. Ja alkŗņu līdumā pakāpos uz izgāsto alkŗņu gubas, mana balss skanēja līdz Jaungulbenes muiŗai. Reitera korī biju iemācījies Jurjānu Andreja Tēvijas lūŗšanu — Kungs Dievs, Tevi lūdzam; Kungs Dievs, mūs klausī... Ja Lūŗšanu dziedāju egļu kalniņā, pa ceļam uz Liedes upi peldēties un dziedot nokritu ceļos ar sakrustotām rokām, manas māsas raudāja aiz sajūsmas. Māte domāja, ka arī tēvs par mani priecātos.

Tēvs ļoti mīlēja dziesmas un vijoli, pēc dzirdes spēlēja arī klavieres. Mans tēvs bija turīgs. Viņam bija vijole, klavieres, sugas suņi, zirgi un pāris desmit labu govju.

Ja biju nodomājis mācīties par mākslinieku, visprātīgākais likās mācīties par — dziedoŗu mākslinieku. Dziedātājiem bija bagāta dzīve. Ada Benefelde, Pauls Sakss un Ādolfs Kaktiņš dziedot ceļoja pa visu Krieviju, nepazīna bada pat pēc kara. Agrāk Ada Benefelde bija dziedājusi Heidelbergā, Ādolfs Kaktiņš — Nirnbergā. Tās bija slavēnas pilsētas. Labu prātu redzētu sveŗo pilsētu skaistumu. Pauls Sakss bija dziedājis arī Romā, Itālijā un ŗveicē, Malvīne Vīgnere-Grīnberga Berlīnē. Visprātīgākais likās mācīties par dziedātāju.

Nopļautais āboliņš, timotiņš un no saknēm izgāstie alkŗņi mani noveda Rīgā. Rīgas ielās staigāja vācu karaŗiri, braukāja vācu karaŗautomobiļi, lielgabali un pret

apgabala tiesas namu stāvēja vācu kareivis no koka. Kas gribēja maksāt vācu nodevu, koka tēlā iesita naglu.

Rīgā bija bez radiem, bez draugiem un arvien vēl — bez bārdas pūku iezīmēm. Naglu koka vācietim neiesitu. Rīgā bija Latviešu Palīdzības Biedrības vidusskola un daudzi no bēgļu gaitām atgriezušies rīdzinieki. Skolu vadīja Tērbatas Universitātes filozofijas docents teologs Kārlis Kundziņš. Viņš mani uzņēma latviešu skolā. Sāku mācīties latviešu valodu. Pirms tam latviski biju tikai runājis. Nezināju, ka latviešu valodu var arī — mācīties.

Latviešu valodas skolotājs Fricis Bārda lika rakstīt domrakstu Mans dzīves mērķis. Klāju vaļā savas mākslinieciskās iedomas par dziedātāju. Fricis Bārda mani izsauca pie sevis aprunāties.

Viņš dzīvoja Stabu ielā, Ķergalvja namā, diezgan patālu. Lai nokļūtu pie viņa, bija jāpārsoļo Marijas iela. Bija vēls rudens. Marijas ielas bruģis bija slapjš un netīrs. Rīgas ormaņi un laucinieku rati bija sastampājuši jauno sniegu netīrā putrā. Dubļu man nebija. Ja gribēju mācīties par mākslinieku, bija jātaupa ik grasis. Tēvs sen jau bija miris. Tas, ko viņš atstāja četrus bērnu skolai, pazuda kaņā.

Nonākot baltā mūra nama sētas kāpnēs, Paulīna Bārdas kundze man neļāva pārkāpt Bārdas dzīvokļa sliksni, pirms nebiju kārtīgi notīrījis kājas pie ieejas pamestā paklājā.

Arī bez uzspiestās kāju tīrīšanas nejutos ērti un biju satraukts.

Fricis Bārda bija dzejnieks. Pret dzejniekiem man bija liels, ļoti liels respekts. Fricis Bārda pie tam bija tik liels dzejnieks, ka Jānis Simsons un Biruta Skujeniece viņa dzejas lasīja ik deklamāciju vakarā un arī mums skolā viņa dzejoļi bija jākaļ galvā, gribi vai ne.

Jānim Simsonam bija liela galva un vēl lielāka mute. Pazinu viņu kā Indrānu tēvu un Ķenci. Lielā galva un nelielais, druknais augums šajās teātra lomās mani dziļi

ietekmēja. Taču vēl vairāk apbrīnoju Jāni Simsonu uz koncertu estrādes. Viņa acis brīžiem bija šauras kā zebiekstei un šaudījās apkārt ar palaidnīgu dzirksti; brīžiem paplētās lielas, apaļas un mierīgas. Lielā mute izplētās līdz ausīm un tad sarāvās kā čiekurā, kad Latviešu Riteņbraucēju Biedrības zālē Nikolaja un Bruņinieku ielas stūrī viņš skaitīja:

— Mēs, circeniši,
pa pelniem vien brienam.
Nu, ko tur var darīt —
savš krusts jau ikvienam.

Kas krustu pa pelniem
še nenesīs,
tas netiks reiz circeņu
debesīs.

Ek, runča paps sirmais!
Tam muguru liec
tik aste kā miets.

Bet ellē pats pirmais
viņš ņaudēs un bļaus,
līdz velns viņu raus..

Kad dzirdēju Jāni Simsonu lasām Friča Bārdas dzejas, tās šķita tik vieglas, ka pašas no sevis, bez kalšanas lida galvā. Tad briesmīgi patikās ir Fricis Bārda, ir Jānis Simsons.

Birutu Skujenieci bija daudz grūtāk klausīties. Viņai bija lielas, zilas acis, samtaini balta āda un tik sulīgas, apaļas lūpas, ka, uz koncertu estrādes parādoties, šķita — viņu nevarēs sadzirdēt. Arī bez grima viņa izskatījās tik pat skaista kā viņas Baiba vai Laimdota. Taču vēl līdz šim nekad un nekur neesmu dzirdējis skaidrāku un plūstošāku valodu kā Birutai Skujeniecei. Viņas brīnum apaļām lūpām bija brīnum spraiģa izruna un vēl tagad dzirdu lidojam caur pasaules telpu, kā brīnumputna dziesmu, viņas neaizmirstami dzidro balsi: —

O ne, o ne — pardon! Bet es jūs lūdzu —
es it nemaz, nemaz jūs neapsūdzu!
Jūs visi esat pat vēl drusciņ labi
un drusciņ laipni, drusciņ sirdsžēlīgi;
un ja man slikti klātos, varbūt kādu brīdi

jūs būtu drusciņ briesmīgnelaimīgi.

Un manas lūpas — ja tais ieskatītos —
pat as'ras kādam drusciņ dikti lietos.

Un manas lūpas — ja tais ieskatītos —
pat tad par jūsu drusciņu vēl drusciņ — smietos.

Tik jaukus Friča Bārdas dzejoļus skolā mums nelika kalt pakausī. Varbūt tāpēc tie drusciņ dikti no pakauša pagaisuši. Lāga nezinu, vai tie bija manā galvā arī tad, kad dzejnieka durvju priekšā ar aizrautību skrāpēju savas pazoles un lupatā tīrīju dubļus no puszābaku virsdaļas.

Mana sajūta bija smaga. Arī bez respekta pret dzejnieku un bez ienaida pret dubļainām kājām sirdsapziņa man mazdrusciņ trīsēja.

Dažas dienas pirms liktenīgā domraksta, kad latviešu literātūras stundā klase lasīja Rūdolfa Blaumaņa Nāves ēnā, biju paslēpies zem mēteļu kaudzes pēdējā solā un — rēju... Tagad, diemžēl, riet sen vairs neprotu. Toreiz man gauži dabīgi izdevās attēlot mazāku sunīti — rejot un kautot. Uz laukiem un Rīgā uz ielām it visi suņi man ticēja un kauca līdzī. Ne velti gatavojos mācīties par mākslinieku. Arī dzejnieks Fricis Bārda ticēja manam suņa tēlojumam un pārtrauca Nāves ēnu, līdz supuks būs izdzīts no klases. Neesošo suni dzenājot, literātūras stundā sacēlās brīnumaina kņada. Bez lielām grūtībām, vēl dažas reizes iekaucoties, it kā kāds no kņadas man būtu uzminis uz astes, izkļuvi no paslēptuves un mēteļu gubas. Kad rējieni un kaucieni izbeidzās, bet suns neatradās, lielais dzejnieks apvainojās. Viņš nevarēja saprast, ka, lasot Blaumaņa Nāves ēnu, ir iespējams riet, kaut un citādi mulķoties. Viņš nespēja to attaisnot un ilgi, ilgi strostoja visu klasi. Friča Bārdas acīs bija asaras.

— Dzejnieks! — nodomāju pats pie sevis un daudz neko neuztraucos. Man likās, viņš nezina, ka rējējs biju es un neredzēja, kā izkūņojos no mēteļu gubas.

Pie dzejnieka dzīvokļa durvīm, zābakus tīrot, nebiju vairs drošs par viņa neredzēšanu un nezināšanu un — suns koda man sirdsapziņā.

Pēc smagās operācijas ar puszābakiem, Paulīnas kundze mani ieveda nelielā telpā. Pielodzi rotāja zaļa palma uz augsta koka pjedestāla. Tai blakus neliels rakstāmgalds

ar Frici Bārdū. Viņa sejā bija astoņpadsmit krunkū. Viņš allaž runāja klusu, pusbalsī, it kā būtu apvainots. Ieejot pie Fricā Bārdas, man bija bailes no maigā sirds dzejnieka. Nevarēju saprast, kā viņš spēj uzrakstīt rotaļīgas, mīļas un sirsnīgas dzejas. Viņš vienmēr izskatījās saskābis un nelaimīgs. Jo labi turpretim sapratu, ka viņš — tā ļaudis runāja — sievu Paulīnu atradis ar avižu sludinājumiem. Kā gan citādi viņš būtu ticis pie sievas? Neviena meitene viņu neiemīlotu, redzot viņa krunkās saskābušo ģīmi un klausoties viņa klusi gudrajā valodā. Ar dzeju, rakstiem, vēstulēm, kas atbild uz avižu sludinājumu, jā — tur viņš bija meistars, tur viņš mācēja, varēja un prata valdzināt, iekarot un padarīt traku!

Pret zaļo palmu uz augstā koka pjedestāla un mazo rakstāmgaldu pie durvīm apstājoties, man nebija labs prāts pret dzejniekiem un nebūt ne pret dzejnieku Frici Bārdū. Gaidīju sarunu par suni.

Dzejnieks izlikās laipns. Aicināja piesēsties. No acīm noņēma zelta degunkniebi ar augsti izliektu velvi aceņu savienojumam. Ar pirkstu galiem nobraucis gar acu stūriem, izņēma no svārku kabatas baltu, salocītu mutautiņu un, aceņu stikliem dvašu uzpūtis, Fricis Bārda sāka tīrīt savas acenes, ar laipnu smaīdu uz mani noskatoties. Par suni viņš nerunāja.

— Jūs gribat kļūt par dziedātāju? — bez lielām aplinkus valodām viņš ķērās man tieši pie ragiem. — Jūs laikam iedomājaties, ka tas ir ļoti viegli? Jūs laikam domājat, ka mākslinieki tikai dzied un dzejo, bet nekā ne-strādā. Būt par mākslinieku, mans draugs, — viņš patiesi teica: mans draugs — ir grūtāk nekā būt par dzelzceļa strādnieku un pastmeistaru.

Jūtot, ka suns man ir pagājis garām, mani sešpadsmit gadi lepni saslējās pret dzejnieka vārdiem.

— Bet mums taču ir sava Latviešu Opera, — es sacīju, gan ļoti klusu balsi, lai neizlektu pret dzejnieka balss noskaņām — un tur vajag tādu cilvēku kā mani.

Negribu atzīties, ka biju iedomīgs. Skaidri zināju, ka esmu radīts dziedāšanai. Zināju, ka Baltais Nams bez manis neiztik.

— Arī Malvīne Vīgnere-Grīnberga domā, ka es esot apdāvināts dziedātājs un man esot tikai stingri jāstrādā

un jāpamācās, — turpināju, dzejniekam acīs skatoties, — bet Pauls Sakss saka, ka esot par agru mācīties dziedāt; teica, lai pienākot pēc gada.

Mani iebildumi dzejnieku nomierināja. Savu degunkniebi atkal starp acīm iespraudis, viņš nopūtās:

— Ak tad tik tālu jau... Jau skolotājus esat apstaigājis? Tad jau nekā vairs nevarēs darīt. Tad pamēģiniet arī. Jāstrādā būs smagi, smagāk nekā katrā citā darbā. Tikai tas cilvēks izaug par mākslinieku, kas mākslai ziedo visu savu dzīvi, savu darbu, savus priekus un — atpūtu...

Manu iedomu mācīties par mākslinieku bija saodusi arī mūsu klases franču valodas skolotāja. Viņai bija vēl šaurākas un spītīgākas lūpas nekā Fricim Bārdam. Viņa bija ļoti kautra un sarka, kad nerunāja franciski. Viņa sarka, arī franciski runājot, ja kāds zēns atļāvās nerāt-nību. Viņa nebārās, bet — nosarka. Zēniem tad bija neērti. Arī viņa bija dzejniece, bet es to nezināju un viņas stundās nerēju, nekaucu un netēloju suni. Kā dzejnieci Rīgā viņu pazina ar vārdu Naurēnu Elza, kā skolotāja viņa saucās Elza Stērste. Viņa bija kārtīgi, gaumīgi, bet it kā no citas pasaules ģērbusies. Sejas āda bija tāda, kā karstā saulē aprepējusi.

Franču valodas stundā, šaurās lūpas vēl šaurāk sačokurojusi, viņa pienāca pie mana sola, nosarka un sacīja latviešu mēlē:

— Jūs gribot mācīties par dziedātāju? Ienāciet pēc stundām skolotāju istabā.

Daudz nerāt-nību esmu pastrādājis savā skolas laikā. Skolotājam Gulbim no latīņu valodas tulkoju latviski Vergīlu, uz krāsns augšas sēžot. Izsitu arī dažu logu. Vēlāk ievērojamam psihiatram Dr. Jānim Vildem bez ļaunuma, aiz jaunības sajūsmas norāvu nagu un atstāju atmiņu mūžam. Taču no skolotāju istabas līdz tam biju izvairījies.

Elzas Stērstes aicinājums nebija patīkams. Skolotāju istabā trūka gaisa. Pats skolas direktors, teologs Kārlis Kundziņš — tas vēl nekas. Ar Kundziņu katrs cilvēks,

pat zēns bez bārdas varēja saprasties. Kundziņu pazinu jau Tērbatā jeb — Mētrainē, kā Tērbatu dēvēja latviešu studenti. Tērbatas, toreiz vēl krievu Universitātē, docents Kārlis Kundziņš lasīja filozofijas lekcijas latviešu valodā. Lai izliktos, ka esmu pieaudzis, no sava brāļa Koļas aizņēmos lielo cilvēku apģērbu un gāju viņam līdzī uz Universitāti. Mētrainē skaitījās par godu un pienākumu pārpildīt Universitātes auditoriju, ja kāds priekšlasījums notika latviešu valodā. Pienākumu pildot, mans vecais brālis man nežēloja savu zilo apģērbu un kakla saiti. Pienākumu pildot, iemīlēju Kārļa Kundziņa skaidri izteiktās domas un sirsnīgo vienkāršību sarunās pēc priekšlasījumiem. Arī Latviešu Palīdzības Biedrības vidusskolā viņš neizturējās kā direktors, bet kā vecs draugs manos gados. Mani ieraugot, viņš panācās pretim un pasniedza roku.

— Nu, ko jūs stāstīsiet? — viņš jautāja. Roku spiežot, sajutu, ka direktors patur saliektus divus pirkstus. Tie laikam bija slimi un nekustējās.

— Stērstes jaunkundze, — atbildēju — man lika ienākt, lai parunātos par māksliniekiem.

Skolas direktoram Kārlim Kundziņam neradās aizdomas, ka mana izsaukšana uz skolotāju istabu būtu sakarā ar izdarītu nerātnību. To varēja just, kaut arī man skolas nerātnībās bija jo ievērojams vārds.

Daudz aizdomīgākām acīm caur pieri uz mani nolūkojās Eduards Mēklers. Viņš bija speciālizējies krievu literātūrā un krievu valodā, bet dzejoja latviski. Aiz ziņkārības skolnieki lasīja viņa drāmu Chaosa derība un dzeju krājumu Svētnīca, bet liela prieka tas nedarīja. Tik pat neskaidras kā viņa dzejas bija viņa skats, man skolotāju istabā ieejot. Nesapratu, ko viņš nu domā.

Vācu valodas skolotāja Ernesta Bleses šauri sakniebtās acīs turpretim gauži skaidri saskatīju — Aha! Beidzot... Diemžēl, Blesem bija iemesli tā skatīties un domāt...

Jutos ļoti neērti. Gribējās kaut kā mazākam sunītim, bet skolotāju istabā bija arī Fricis Bārda un, viņam klātesot, nedrīkstēju izrādīt savu mākslu. Steidzos pie Stērstes jaunkundzes, lai neredzētu „Aha!“ vismaz zīmēšanas skolotāja sejas izteiksmē. Valdemārs Tone man ļoti, ļoti patika. Viņu mīlēju tāpat kā visi citi skolas biedri. Viņš bija glīts, slaidis, blonds un tikpat jauns kā mēs. Ja viņam

dzīvē bija gadus desmit vairāk piedzīvojumu, viņš to neizrādīja un runājās ar mums kā zēns. Toni visi mīlēja, jo sevišķi no tā brīža, kad viņš klasē mācīja, ka portretā nav jāmeklē ārējā līdzība ar portretējamo cilvēku, bet jāattēlo cilvēka domas un iekšējie pārdzīvojumi. To bija daudz vieglāk un daudz ērtāk uzziest uz papīra. Man būtu bijis liels kauns, ja arī Valdemārs Tone uz mani noskatītos ar „Aha!“ savās maigi sirsnīgajās acīs.

— Jūs gribat dziedāt? — man stingri noprasīja Elza Stērste, tikko biju viņas tuvumā un nosarka. — Vai jūs spēlējat klavieres? Vai mūzikas harmoniju esat jau studējis?

Krēslu skolotāju istabā neviens man nepiedāvāja. Dzirdot Elzas Stērstes jautājumus, tomēr atsēdos. Dzejniece bija daudz agresīvāka par dzejnieku. Fricis Bārda platoniski runāja par darbu, kas nepieciešams mākslu māceklim, bet Elza Stērste uzbruka ar tiešu, frontālu sitienu.

Viņa bija studējusi mūziku pirms kara Pēterburgā un Parīzē. Francijā dzīvojot, viņa bija uzķērusies arī uz franču intelektuālo dzeju un mūsu francisko dzejnieku Edvartu Virzu. Kļūstot par franču valodas skolotāju, savādā uzķeršanās sabiezēja tik tālu, ka abi franciskie latviešu dzejnieki ļoti bieži satikās. Beidzot viņi pat apprecējās, lai nefranciskā, vācu kara spēka okupētā Rīgā uzturētu francisko garu savā ģimenes dzīvē. Blakus Edvartam Virzam Elzas Stērstes sirds piederēja mūzikai. Mūzika skanēja viņas dzeju krājumā Prelūdijs. Mūzika viņai skanēja pat gleznās un stāstos. Ja lasāmgrāmatai bija tikai fābula, ne valodas mūzikāls tecējums, Elzai Stērstei grāmata nepatika.

Ne ar pušplēstu vārdu viņa nepūlējās mani atrunāt no mācīšanās par mākslinieku — dziedātāju.

— Atnāciet šovakar astoņos pie manis, — viņa sacīja. Es ieradīšu, kas jums ar steigu jādara, lai nebūtu par vēlu.

Elzai Stērstei bija neliela, iegarena istabiņa ar klavierēm un grāmatām Pauluči (vēlākā Mērķeļa) ielā, netālu no Aleksandra (Brīvības) bulvāra stūra. Bieži kāpu piecu stāvu kāpnes un franču valodas skolotāja lauzīja manus pirkstus un savas mūzikālās ausis, liekot man spēlēt tonkārtas, akordus un citus skaņu burkšķus uz sava

augstā pianino. Viegli tas nebija. Viņai bija grūtāk nekā man. Kad mana trokšņošana vairs nebija izturama, Elza Stērste rādīja man grāmatas ar bildēm un mācīja saskatīt ritmu un melodiju, skaļuma un klusuma gradācijas Čurļoņa, Botičelli, Rembranta, Filipino Lipi, Rafeļa gleznu un Rodēna skulptūru attēlos. Šāda mācības klase lieti derētu ikkatrā mūzikas skolā. Tad pasaulē būtu daudz vairāk mūziķu nekā mūzikantu.

Kādu pievakari vēl sēdēju pie klavierēm, kad pie durvīm atskanēja spalgs un spēcīgs piedauziens. Istabā iešāvās cilvēks, kuŗa izskats nebūt nesaskanēja ar piedauziena lielo vērienu un spēku.

— Ak tad šis ir tas jaunais brīnumdziedonis? — man strauji pasvieda roku ļoti mazs un ļoti neglīts cilvēks. Gar labo vaigu, no šaurajām acīm uzkniebtām acenēm līdz mazā cilvēka pakrūtei slīdēja melna zīda aukla.

— Dzejnieks Edvarts Virza, — Elza Stērste mūs iepazīstināja.

Dzejniekam padusē bija pudele vīna. Mana klavieru spēle pārtrūka. Pudeli no papīra atšķetinot, Edvarts Virza skaļi skandēja dzejoli franču valodā. Pudeli uz samta segu aplātā galda nolīcis, ar franču dzejoļa pēdējiem vārdiem kā vecs draugs viņš man spēcīgi uzsita uz pleca. Biju piecēlies stāvus no klavierēm un aizsniegt manu plecu augumā ļoti mazajam dzejniekam, nebūt nebija viegli. Uzsitiens tomēr krita tieši uz pleca, nebija no maigajiem un mani ļoti pagodināja.

— Sapratāt? — asām, noteiktām lūpu kustībām sacīja dzejnieks. — Tāda ir mākslinieku dzīve! Degt darbā, degt sajūsmā, degt skaistuma liesmās un starot mūžībai cauri!

Bija kauns atzīties, ka franču valodu nesapratu. Dzejnieks man neatļāva atzīties. Manu atbildi negaidot, viņš skandēja citu vārsmu, atkal franciski. Atkal nekā nesapratu. Varēju tikai priecāties par mūziku, kas vārdos lija pār viņa stingrajām lūpām. No Elzas Stērstes biju mācījies arī vārdos saklausīt mūziku un Edvarta Virzas skandējumā bija vairāk mūzikas nekā Birutas Skujenieces un Jāņa Simsona deklamācijās.

Viena alga, kādā valodā — franciski vai latviski, ir viena alga, kāds bija dzejoļa saturs — varonīgs, kaisls vai bezkaunīgs, kas reizi ir dzirdējis Edvartu Virzu skan-

dējam dzejas, tas nekad neaizmirsīs viņa balss mūzikas ritumu.

Jaunam cilvēkam, kas bija nodomājis mācīties par mākslinieku, satikšanās ar Edvartu Virzu nepagāja secen bez dziļākas ietekmes. Mazais dzejnieks bez žēlastības runāja par mūziku un dzeju, par gleznām un teātri kā par visaugstāko gara sasniegumu, pēc kuŗa cenšoties, neviens darbs nevar kļūt par smagu un neviens upuris par grūtu.

Ja iepriekš nebūtu zinājis, ka mācīšos par mākslinieku, būtu to nolēmis pēc pirmās satikšanās ar dzejnieku Edvartu Virzu.

E lzas Stērstes samaitāts, zināju, ka māksliniekam daudz jāmacās un jāzina. Ja gribi dziedāt, tad jāprot arī klavieres spēlēt un jāprot uzrakstīt četrbalsīgu korāli, as izklausītos kā Botičelli madonna. Fricis Bārda teica — jāstrādā, daudz jāstrādā. Edvarts Virza sacīja, ka viss jāpazīst un jāredz. Pats iestāstīju, ka man visur jābūt klāt, kur ir kāds blīkšķis, par ko runās avīzes un ļaudis. Tā arī gadījās, ka, izņemot ugunsgrēkus, masku balles un parādes, biju it visur, kur satikās ļaudis, Latvijai rodoties.

Nu, vecuma dienās, ar lepnumu atzīstos, ka esmu vēsturiska figūra, kas ir atradies starp Latvijas brīvvalsts pasludinātājiem, Latvijas Universitātes dibinātājiem, Latvijas Konservātorijas atklājējiem un, saprotams, neviena Rīgas teātra dzimšana nav iztikusi bez manas klātienes.

Latvijas brīvvalsti pasaulei un paši sev pasludinot, biju iespiests kreisās parketa sānu ložas pašā dibenstūrītī. Tur nostāvēju visu gaŗo laiku, kamēr uz Nacionālā (bet toreiz vēl krievu) Teātra skatuves runāja bārdainais Gustavs Zemgals, vēl bārdainākais Marģers Skujenieks un daudzi citi. Marģera Skujenieka bārda dūrās acīs visvairāk, jo ūsas viņam bija tik īsas, ka tās no zāles nevarēja saskatīt.

Pašam klāt neesot, par Tautas Padomes prezidentu ievēlētais Jānis Čakste (ar bārdu) un, klāt neesot, par ārlietu ministru kļuvušais Zigfrīds Meierovics (bez bārdas) vēl kārtoja aiz robežām dibināmās valsts neērtās diplo-

mātiskās darīšanas un uz valsts pasludināšanas svinībām nevarēja ierasties. Taču bārdainu kungu tāpēc netrūka.

Ar garu, sirmām svītrām dekoratīvi izdaiļotu pilnbārdu jo cēli izvirzījās dzejnieks Atis Ķeniņš. Bet Margeru Skujenieku arī viņš nespēja apēnot. Tas neizdevās arī augumā daudz lielākam bārdainim Spricim Paeglem. Bārdu bija tik daudz, ka pārējās saplūda neizteiktā masā un zēna acis, no bārdām atpūtu meklējot, pievērsās spoži baltām getrām virs spoži melnu kurpju virsdaļas. Getras piederēja Miķelim Valteram, jaunās valsts iekšlietu ministram, Miķeli Valteru Rīgā pazina ikkatrs, pat es. Viņam bija drukns stāvs, smagi, plati žokļi un acis bezgalību uzvarējis miers. Kad jaunais iekšlietu ministrs ar baltajām getrām uz skatuves runāja savu sakāmo, viņa vārdi bija noteikti, balss mierīga, un ik cilvēks viņam ticēja un uzticējās.

Ne mazāk par spožajām getrām atmiņā ir palikusi plakana, ķerkstoša tenora balss, ar kuru jaunais ministru prezidents, necils tumšmatis Kārlis Ulmanis stāstīja par pagaidu valdības grūtībām, uzdevumiem, pienākumiem un vistuvākiem darbiem. Arī viņu Rīgā pazina ikkatrs. un, uz ielas satiekoties, viņu sveicināja pat tie, ko viņš nepazina.

Teātra zāle bija pārpilna. Pārpilna bija arī teātra skatuve. Bez Tautas Padomes bārdainajiem un nebārdainajiem kungiem un vienvienīgās dāmas skatuves labajā pusē (no skatuves skatoties — pa kreisi), jaunavīgi slaidās Klāras Kalniņas, dāmu papildināšanai bija aicināts mūzikālais piebaldzēns Pauls Jozuus ar savu, vēlākajā Nacionālā Teātrī jau rezidējošo Latviešu Operas kori. Koris dziedāja Dievs, svētī Latviju. Dziedāja bieži un labi.

Latvijas valsts pasludināšana man tomēr nepatika. Ne tāpēc, ka biju iespiests šaurā stūrītī aiz ložas krēsla un stāvēju kājās. Arī citi svētku viesi daudz nesēdēja. Svinību lielāko daļu arī viņi nedrīkstēja izmantot savus sēdekļus. Bija pārāk svinīgi. Ne tas mani kaitināja. Biju stipri jauns. Uz skatuves ik vārds bija tēraudā liets. Mani nospieda, ka to spēks neatskanēja zāles krēslos, kur lepni bija salasījusies vislabākā Rīgas pilsoņu izlase. Ja nebūtu Operas koŗa ar Paulu Jozuu, pat valsts himna būtu

izskanējusi kā nobijies vaids. Uz skatuves Kārlis Ulmanis stāstīja, ka pagaidu valdībai vajagot visas tautas spēku, katra atsevišķa pilsoņa sajūsmas, uzticības un ciešas apņemšanās ar darbiem atbalstīt pagaidu valdību. Zālē miermīlīgi lepnā jaunas valsts pilsoņu sāls nobijās un nespēja pat dziedāt Dievs, svētī Latviju tā, kā tas pienāktos.

No tā laika manī ir iesēdusies nepatika pret lepniem, miermīlīgiem ļaudīm, kas baidās aizrauties un trakot, bet gaida, ka citi tiem pienesīs sajūsmu. Lai citi deg, lai citi dara, lai citi tos apgādā pat ar — brīvību! Ir drošāk nedegt, neaizrauties un nogaidīt.

Paldies Dievam, nebiju vienīgais jauneklis, kas stāvēja iespiedies aiz viņu miermīlīgi lepnajām mugurām.

Kad beidzās vēsturiskais akts, pie baltā teātra durvīm satiku Richardu Brēdermani. Mēs bijām vienā skolas klasē un sēdējām uz viena sola. Izgāzto alkšņu un nopļautā āboliņa vērtības bija stipri sarukušas manās rokās. Kad Ričs Brēdermanis ar sava tēva ziņu uzaicināja mani dzīvot un ēst kopā ar viņu un viņa vecākiem, es neatteicos. Mēs bijām labi draugi.

— Vai patika? — es jautāju.

— Iesim! — atbildēja mans draugs.

Mēs dzīvojām Alberta ielā, kur visi nami ir augsti, lieli un visi izrotāti akmens sievietēm un akmens ziedu vītņēm. Uz lielā nama, kur tolaik dzīvoja Ādolfs Kaktiņš, divi lauvvas skatās katrs uz savu pusi un katrs, kā kļiņģeri tik liku, pacēlis asti pret debesīm. Lauvu astes skatās viena otrai acīs. Jūgendstils! Ik nama ieeja ir rotāta ar betona bumbām vai pusaizmigušām pseido ēģiptiskām sfingām. Rīgas Alberta iela vēl tagad šķiet reiz celtniecībā saldi uzplaukušā jūgendstila pasaules vis-saldākais zieds.

Ričs Brēdermanis bija sīks no auguma, sejā plāns. Ik rītus, ja viņa mātei bija izdevies kur sadzīt olas, bija ģimenes strīdi. Ričs savu olu negribēja ēst. Viņš nebija

arī no runīgajiem. Manas nerātņības viņš nenosodīja. Viņa lūpas bija šauras un spītīgas, kad viņš sacīja:

— Iesim!

Mēs atstājām baltā teātra ieeju un gājām, bet ne uz Alberta ielas pusi. Ričs apmeta likumu ap teātra stūri un veda mani uz vēlāk tik labi pazīstamo mākslinieku ieeju.

— Šī diena nedrīkst tā izbeigties, — viņš sacīja. — Mēs nedrīkstam viņus tā atstāt.

Mēs apstājamies netālu no teātra sānu izejas. Stāvam un gaidām. Tikko teātra sāndurvīs parādās kāds Tautas Padomes loceklis, Ričs ceļ cepuri un klie dz urrā! Es klie dz u lidzi. Sākumā ir neērti, jo mēs esam vieni. Arī apurrātais deputāts nejūtas pacilāts un pablisina uz mums neizteiksmīgu skatu. Drīz ap mums salasās neliels pūlītis. Urrā! klie dzieni kļūst skaļāki. Pūlis aug, aug gaisā pacelto cepu ru skaits. Tie ir ļaudis, kam nebija vietas svinīgā sanāksmē.

Uz ielas, pret teātra sāndurvīm stāv vecs ka ra auto un daži ormaņi. Lielum lielā daļa Tautas Padomes locekļu tos neievēro un, cepures cilājot, lēni aizsojo. Tikai Klāra Kalniņa cepuri nepaceļ, bet paiet mums ga rām, klanoties un smaidot. Kad pēc ilgākas gaidīšanas un urrāšanas teātra durvīs parādās Miķeļa Valtera mar kantā seja un pavasarīgi smaidīgais Kārlis Ulmanis, pūļa sajūsma ir skaļa un nemākslota. Pūlim pievienojas skaļi auto spurkšķi un motora klaboņa, pirms šoferim izdodas iekustināt savu mašīnu un aizvest no mūsu sa jūsmas abus jaunus valstsvīrus.

Vecā ormaņi, ar ļoti plānu zirdziņu, ko pat urravas nemaz neietekmē, tiek iesēdināti abi bārdaiņi — Gustavs Zemgals un Marģers Skujenieks. Zirdziņš aizklabina uz pilsētas pusi. Svētiki beigušies.

Ričs Brēdermanis gan neapzinās, ka radījis vēsturisku, vēstures grāmatās aprakstīto sajūsma, dibinot Latvijas valsti, taču mājās mums vēl negribas iet. Mums ir pievienojies Juris Pārups un Hermanis Saltups no mūsu klases. Mēs soļojam pa lielo apbūves laukuma dra zu aiz teātra muguras.

Nesen tur stāvēja plaši pazīstamais latviešu Interīm Teātris. Ka ra laikā Interīm Teātris ir pazudis, un tā

vietā rēgojas tikai sabirzušu ķieģeļu kaudzes. Koka daļas ir sadedzinātas malkā. Arī no zemes virsas pazūdot, latviešu teātris ir sildījis savus apmeklētājus.

Ir iestājies mijkrēslis. Ielu laternās jau iedegas bālās puskrēslas gaismas. Ap jauno augstskolas ēku gaismu nav. Puskrēslā baltais nams pats izstaro savu mirdzumu.

— Tā tagad ir mūsu augstskola, — uz balto ēku lepnī norāda mazrunīgais Brēdermanis.

— Mūsu valstī, — viņa teikumu pabeidz Juris Pārups. Juris Pārups ir stalti noaudzis, labi ģērbies. Var redzēt, ka viņš ir no turīgas ģimenes.

— Jā, — arī es pievienoju savu balsi skolas biedru valodām — nu tik jāsarauj, jāpabeidz vidusskola un tad — studēsim!

— Lai Dievs dod, — arī Hermanim Saltupam prāts nesas uz studēšanu. Jau sen viņš nolēmis kļūt par mediķi, un psihiskās kaites ir viņa jājamais zirdziņš. — Bet kas padzīs vāciešus, ja mēs studēsim?

Hermanim Saltupam ir skaistas, melnas acis. Viņš ir visglītākais zēns mūsu skolā. Puskrēslā viņa acis izskatās bezgala skumjas.

Arī sajūsma pie Latvijas proklamēšanas ārdurvīm un urrā izkliegšanās zēnos nav radījusi priecīgu sajūtu. Lēni mēs aizejam gar bālo augstskolas ēku, pārsoļojām nelīdzeno, sen nelaboto augstskolas ķieģeļu ietni un brienam pa rudens lapu paklāju un zālājiem uz kanāļa pusi.

Ir ļoti silts rudens. Kanālis vēl nav aizsalis. Kanāļa stāvošais ūdens ir kluss un — melns. Kā spogulī tas melni atstaro rudens vakara debesis. Kanāļa malā mēs atrodam pussapuvušu un pussabrukušu solu. Apsēstamies. Pār mums šalc kailie rudens koki un lielo krūmāju zari. Pāri kanālim, latviešiem aizliegtā Strēlnieku dārzā, dažiem kokiem ir brūns, rudens salu aprepējis lapojums. Tas šalc vēl skaļāk, pat kanālim pāri.

— Ar studēšanu nekas neiznāks, — saka Juris Pārups.

— Kā tā? — es brīnos.

— Būs jāiet kaņot... — viņš pabeidz savu domu

— Bet kaņš taču ir cauri, kaņš ir beidzies, — es neatkāpjos.

— Kur nu beidzies? — mani pārtrauc istabas biedrs, —

Ik naktis šauda visās Rīgas nomalēs. Visi stūri pilni boļševiku. Un vācieši? Vai arī tie iederas mūsu valstī?

Nesaku nekā. Ierunājas skaistais Hermanis.

— Kara ministrs mums tagad ir, — viņš saka — tikai armijas trūkst. Kur lai viņš ņem karavīrus, ja mēs studēsim? Mūsu varenie strēlnieki sēž Maskavā. Arī tie, kas atbēguši, esot tādi savādi...

Mēs nosēdējām kanāļa malā, kamēr vakars satumsa naktī. Šur tur atskanēja pa tālām šautenes šāvienam. Kas zina kāpēc? Varbūt priecājās kāds iedzēris vācu karavīrs? Var arī būt, ka mierīgo Rīgu baidīja bravūrs ieceļotājs no pretējās robežas.

Mājās pārnākot, Riču un mani gaidīja svētku mielasts. Atkal iznāca ģimenes strīdi. Ričs apvainoja savu māti, jo atsacījās ēst gardo putraimu biezputru. Uz biezputras bija pat lielas speķa šķēles. Bija svētku diena, trūka tikai svētku prieka.

Priekam, patiesi, nebija vietas. Jūsmotāji teātrī proklamēja valsti, bet ārpus teātra staigāja smagi apbrūnoti vācu karavīri. Gluži netālu staigāja sarkanā armija, un viņas kalpi žvadināja granātas un šautenes Rīgas nomalēs.

Jaunā Latvija pret tiem spēja nolikt tikai savu kara ministru. Tas bij plāns, cēls, slaidis cilvēks, bez ūsām un bez bārdas — Jānis Zālītis, ne dzidrais komponists, bet otrs Jānis Zālītis — ilggadīgais cara Krievijas Valsts Domes padomnieks. Abu Jāņu Zālišu ārējā būtībā tomēr bija sava līdzība — plāna, tīra, aristokrātiska seja un figūra. Jaunajai Latvijai sevi par brīvvalsti pasludinot, viņiem abiem bija arī vienādi spēcīgs karaspēks un — armija.

Priecāties un jūsmot iemesla nebija. Pat krievu teātra telpas mūsu valsts pasludināšanai bija jāizlūdzas no vācu kara virskungiem. Mums nebija it nekā, izņemot pagaidu valdību un pagaidu ministrus. Pēc sešām nedēļām strauji uzbrūkošā sarkanarmija pat viņus padzina. Naktī uz trešo janvāri pa Jelgavas šoseju mūsu pagaidu valdībai pakaļ aizsoļoja pulkvedis Oskars Kalpaks, viņa vada komandieris kapteinis Jānis Balodis, jauni zēni — Richards

Brēdermanis, Juris Pārups, Hermanis Saltups un neliela saujiņa citu.

Tā bija smaga mācība lēnājiem un neticīgajiem.

Biju starp lēnājiem. Pabeidzu vidusskolu. Statistiskās pārvaldes sekretārs Jēkabs Poruks man iedeва darbu pie papīriem Rīgas pilī. Darbs nebija svarīgs. Sēdēju drošībā aiz pils Sv. Gara torņa četrus metrus biežajiem mūriem. Statistiskā pārvalde izvērtās par drošu patvērumu daudziem, kam nepatika sarkanā krāsa Rīgas ielās. Bija laba un droša sajūta skatīties cauri biežajiem torņa logu akmeņiem uz mierīgi plūstošo, lielo, veco Daugavu. Aiz Daugavas bija Kurzeme un Kurzemē — Oskars Kalpaks. Rīgas pils Sv. Gara tornis uzticīgi un droši skatījās uz Daugavu jau seši simti gadu cauri ugunīm un asinīm.

Rīgas ielās nebija tik labi kā Rīgas pilī. Pat Brīvības bulvāra liepās bija sakārtas sarkanas skārda un papīra emblēmas.

Ārpus Rīgas pils vienīgi Daugava bija brīva. Pēc darba ar papīriem ik pievakari gāju uz Daugavu un Daugavai pāri. No Pārdaugavas skatoties, Rīga bija agrākā Rīga, ne draudos un asinīs samocītā. No Pārdaugavas Rīgā neredzēja cietumus, bet torņus, sensenos simtgadīgos torņus, kas nemierīgi traucās debesīs.

Sēdēju Balastdambī. Bija silts pavasara vakars. Aizsēdējos par ilgu. Rīgā iedegās mijkrēšļa gaismas. Rīgas torņi ieslīga krēslā. Mijkrēslis satumsa, satumsa arī torņu siluets. Drīz Rīga pāri Daugavai bija tumša un plakana, pat Rīgas pils pieplaka pie zemes, un tikai Māras baznīcas torņa mūri lika jaust, ka tie nebeidzas tumsā, bet — kāpj tai cauri.

Bija bezgala smaga sajūta. Biju atgriezies no atvaļinājuma, ko pēc divi nedēļi nokalpošanas man piešķīra statistikas sekretārs. Atvaļinājumu pavadīju Vecgulbenē. Mans atvaļinājums bija ļoti veiksmīgs — vienu vakaru spēlēju kārtis ar Vecgulbenes tribunāla priekšsēdi biedru Bormanī. Mana mēnešalga Rīgā bija simtu divdesmit rubļu, sarkanā tribunāla biedram Bormanim paspēlēju tūkstoš divi simti. Nespēlējot nepratu viņam tos atdot — man vēl nebija astoņpadsmit gadu. Atvaļinājumam sākoties, Rīgā naudu aizņēmos no visiem draugiem, cik katrs spēja man aizdot. Tas atmaksājās. Vecgulbenes tribunāla

priekšsēdis bija prātīgs cilvēks. Kad viņu apciemoju Vecgulbenes pilī tanīs istabās, kur reiz grāfs Cepelīns plānoja ar cepelīniem pacelt cilvēkus no zemes un lidot pa gaisu, biedrs Bormanis saprata, kāpēc jauns statistiskās pārvaldes ierēdnis ieradies pie viņa un neatteicās pēc mana lūguma saspēlēt hazardisko „21“.

Pēc mūsu spēles viņš atsvabināja manu māti Vecgulbenes pils pagrabā pat divi stundas agrāk nekā tika norunāts. Kad braucu mātei pretim, satīku viņu ar segu un spilvenu klēpī jau šaipus Vecgulbenes muižas, kalniņā uz meiteņu skolu un mācītāja māju kāpjot.

Sajūta bija smaga. Mana māte vēl nebija pārbraukusi uz Rīgu. Baidījos, ka viņu neaizved atpakaļ uz pils pagrabu, kur sēdēja mans tēvocis Antons un daudzi simti citu godīgu cilvēku. Gar Vecgulbenes pils mūrēm stāigājot, viņus neredzēju, bet nojautu. Kad vēlā vakarā iznācu no Bormanja mājokļa, lielajā pils parkā sausi krakšķēja šauteņu sprādzieni. Nojautu, ka tēvoci Antonu un daudz citu ļaužu nekad vairs neredzēšu. Rīgā ar sarkano riebumu tik tuvu neiznāca saskarties.

Kad sēdēju Balastdambī, man nepatika, ka tumsā pazuda Rīgas torņi. Sajūta bija smaga. Man nepatika arī, ka, uz māju ejot, divi sarkanarmieši man aizliedza ceļu pāri Daugavas koka tiltam. Ledus esot sakustējies. Vācu karaspēka celtais Libekas tilts neesot drošs. Man bija jāmet liels līkums — uz dzelzs tiltu.

Daugavā patiesi gāja ledus. Nekā daudz nejutu no tā, kad gāju gar Zaķu salu un pāri Daugavā līkločus sakritušām tilta dzelzīm. Viens tilta posms bija saspridzināts un starp tilta pamatstabiem, virs dzelzs drupām ūdenī bija pārņemts koka ceļš. No tā varēja skatīties Rīgas vakara ugunīs un nakts debesīs. Salu neaizturētā Daugavas straume kļuva skarba un skaļa, kad atkal nonācu zem tilta dzelzs spraišļiem. Dzelzis krustojās un šķērsojās virs manas galvas kā milzu cietuma restes. Nevarēju vairs saredzēt mākoņus un pat Rīgas nakts ugunis bija dzelzīs ielogotas. Daugava šalca un dimdēja. Nakts kļuva skaļa un spokaina. Daugavas ūdeņu šalkoņai līdzī klauudzēja tilta dzelzs savienojumu knakšķi un vaidi. Dzelzs tilts drebēja.

Atspiedos pret tilta margām. Negribējās tālāk iet. Skatījos Daugavā.

Daugavas ūdeņi vārās ledus mutuļos. Līdzīgi lieliem. sajukušiem plostiem skrej ledus lauki, atsitās, drāžas viens otram pāri, jaucas un puto, traucas un steidzas un gaudo kā lielgabalu viesuļugunis kauju laukos.

Bija savāda sajūta, bija piedzīvojums, kas uztrauc.

Rīgas dzelzs tiltam ir akmens pamati — smagi un biezi, kā cietokšņa torņi; ne gluži tik lieli kā Rīgas pils Sv. Gara un Svina tornis, bet vēl biežākiem, akmens piepildītiem mūrēm. Kad ledus atsitās pret tiem, akmeņi nodreb. Daugavas ledus ir spītīgs un ciets. Daugavas ledus neplaisā, ar akmeni saskrejoties. Dzelzs tilta pamatmūru aizturēti, ledi mutuļo, kāpj viens otram pāri un blīvējas lielos ledus kalnos. Kā stichisku apkampienu izslāpušas, kaisli alkatīgas rokas no ledus kalna pret tilta dzelzīm izšaujas asas, trīcošas ledus šķautnes. Tilts dreb, es drebu tiltam līdzī.

Daugavai ir briesmīgs spēks, kad tā pamostas no ziemas sala. Ir pareizi, ka man neļāva iet pa koka tiltu. Daugavas ledus apdraud pat akmeņi un dzelzi. Stāvu un skatos. Drebu, bet drebu ar satrauktu tvīksmi. Arī Vecgulbenes pilī drebēju, kad pils pagraba cietuma priekšistabā man jaunības pārgalvībā iznāca asāka vārdu maiņa ar cietuma sargu. Drebēju ļoti, kad cietuma sargs izsauca milici ar protokolu grāmatu un paziņoja, ka esmu arestēts. Ja nebūtu drebējis, nez vai man būtu pieticis drosmes cietuma sargam pieprasīt satikšanos ar tribunāla priekšsēdi.

— Mani arestēt? — es teicu, labi apzinoties, ka ar to būtu izšķirts arī manas mātes liktenis pils pagrabā. — Nu, labi, bet papriekšu es nokārtošu savas darīšanas ar tribunāla priekšsēdi. Pieteiciet mani viņam! Tūdaļ! Esmu ieradies šeit Rīgas statistiskās pārvaldes uzdevumā.

Nezinu, vai cietumsargu uzvarēja mans izmisumā varonīgais vārdu birums, vai viņam svešā statistika, bet protokolu grāmata palika neatvērta un tribunāla priekšsēdim bija „liels prieks“ ar mani satikties. Bailēm dažreiz ir liels spēks. Ja nebūtu aiz bailēm drebējis Vecgulbenes pilī, nezīnu, vai spētu savu māti izspēlēt no cietuma uz kārtīm.

Rīgas dzelzs tilts dreb, dimd un vaid. Kāpēc lai es nedrebētu, ja dreb dzelzis un akmeņi? Daugava trako. Latviešu upe ir pamodusies no ziemas sala. Viņai ir briesmīgs spēks. Daugavas palu ūdeņi skrej ātrāk par mākoņiem.

Skrejošā straumē uz ledus ir redzamas eglītes, kas ziemā norādīja āliņģus un ceļus. Liels ledus lauks ir izrāvies no applūdušas pļavas un nes uz sava skausta lielu siena gubu. Cits skrej uz jūru, izrotājies ābeļu dārza zedējiem. Piekrastes saimnieks no ledus nav paspējis novākt balķu ragavas, un arī ragavas iejūk ledus kalnā, atsitas pret akmens torni, pakāpjas pret tilta dzelzīm un — pazūd. Uz viena plosta kaut kas mētajas un kust. Ir tumšs un nevar saskatīt, vai tas ir zaķis, suns vai kaķis. Ledus ir skaļš, nevar arī sadzirdēt, ar kādu balsi vaid ledus aizrautais dzīvnieks. Aukstā ledus laiva, paldies Dievam, neskaņ akmens mūri un izskrej caur tilta balstiem, ledus kalnā neiejūkot. Bet vai nabaga dzīvnieks tiks līdz jūrai? Un ja tiks, kas tad?

Skatos un drebu. Pavasara ūdeņi nežēlo dzīvības, kad mostas jaunai dzīvei. Nez, vai arī Richards Brēdermanis dreb? Un Juris Pārups? Hermanis Saltups? Jānis Balodis un Oskars Kalpaks? Viņi esot uzsākuši uzbrukumu pie Ventas, lai atbrīvotu Rīgu. Man kauns, ka drebu uz Rīgas dzelzs tilta tik tumšā naktī, ka pat Rīgas torņi nav saskatāmi. Jeb vai tapēc es drebu?

Ir palu laiks. Palu ūdeņi iet visam pāri un visu aizrauj sev līdzī.

Arī pie Ventas ir sācies palu laiks. Ja Oskars Kalpaks atgriezies pēc komūnisma diktatūras sala, viņš aizraus līdzī visus lēnos un neticīgos.

Tā arī bija. Oskars Kalpaks gan Rīgā vairs neatgriezās. Viņš un daudzi citi vairs neredzēja Rīgas torņus, jo bija atdevuši savu dzīvību, lai pamodinātu Rīgu jaunai dzīvei. Rīga pamodās. Kad Kalpaka vietā Rīgā atgriezās pulkvedis Jānis Balodis un Latvijas pagaidu valdība, pār Rīgu pārvēlās jūsma un asinis kā pavasara pali, ar varenu un nežēlīgu spēku. Tie trauksmīgi aizrāva visus, kas nebija no akmens un dzelzs. Bija jāsit pa labi un arī pa kreisi. Pat dažam latvietim no pašu vidus bija jāsaliek pa skaustu. Dažs labs bija iekritis un apreibis no bojševiku

saldskābiem vārdiem, dažs, diemžēl, ticēja vēl bargo kungu dižciltīgai varai. Arī Jaunkalsnavas mācītājs Andrievs Niedra un Vecgulbenes dakteris Vankins skrēja pakaļ vācu kungu tituliem un laizījās ap ministru amatiem.

Bez zābakiem, bez formas tērpiem, ar kara jostu ap skolnieku ģērbu un patronu somām ap novalkātu ketaveju radās armija, kurai bija daudz vairāk sajūsmas nekā ieroču. Jūsma uzvarēja labi apbruņotos jaunās valsts zemes tīkotājus un visus Andrievus Niedras.

Ar jūsmīgu steigu, pa kauju starpām, tika atklāta Latvijas Konservātorija un nodibināta Latvijas Universitāte. Pagaidu valdība starp kaujām izsludināja arī Mākslas Akadēmiju, bet tēlotāju mākslas augstskola aizķērās pie Vilhelma Purviša uz papīra.

Kad mēs dibinājām Latvijas mūzikas augstskolu, biju svarīgs vīrs — skatītājos, klausītājos un staigāju apkārt.

Jāzepa Vītola vēl nepazinu, bet man auga bārda un, lai neizskatītos nekopts un nevižīgs, skrāpēju to no pazodes ik pāris dienu. Kad pēc Cēsu kaujām to uzzināja Pauls Sakss, viņš apņēmās mani ievadīt dziesmoto tikumu pirmajos soļos. Pēc Strazdu muižas līguma Sakss kļuva mans skolotājs. Bez manis Konservātoriju nevarēja nodibināt.

Lielāki nopelni tomēr bija Jāzepam Vītolam.

Kad Teodoram Reiteram un Andrejam Frīdenbergam Ļeņingradā radās doma par patstāvīgas latviešu operas nepieciešamību Rīgā, Jāzeps Vītols steigā pameta lielās Krievijas visslavenākās Konservātorijas rektora vietu un kļuva par operas direktoru. Uz Rīgu viņš paņēma līdzī visus latviešu mūziķus, kam gribējās mūzicēt savā galvaspilsētā pirms Latvijas valsts. Ar operu vien Vītolam dzīve bija nepilnīga. Bez augstākās mūzikas skolas viņam bija grūti iztikt.

No Ļeņingradas uz Rīgu viņš atveda arī cara Nikolaja II galma pirmo vijolnieku Jāni Lazdiņu. Jānis Lazdiņš bija sīks augumā, bet labi izskatījās. Pat tūdaļ pēc kara

viņš ļoti labi ģērbās, bija lēns, mierīgs un patīkami klu.s, ja nespēlēja vijoli. Viņš prata daudzas valodas, prata sarunāties ar cilvēkiem un prata arī sirsnīgi mūzicēt. Mūzas viņu bija skūpstījušas dažādās vietās. Mūzu labvēlība, diemžēl, uz laiku izjauca Konservātorijas stīgu kvartetu. Ne tikai Jāzeps Vītols, bet arī Zigfrīds Meierovics bija metis aci uz glīti ģērbto mūziķi un iesaistīja Konservātorijas pirmo vijoli Latvijas ārlietu ministrijas dienestā. Jānis Lazdiņš, diemžēl, prata uzvesties tik pat labi kā mūzicēt. Ar laiku viņš no vijolnieka pārvērtās par ilggadīgo Latvijas sūtni Beļģijā. Kad sāku skūties un atklāju Latvijas Konservātoriju, visus Latvijas sūtņus vēl aizstāja Zigfrīds Meierovics viens pats. Pat Jāņa Lazdiņa viņam nevajadzēja, un Jānis Lazdiņš bija lielu lielais palīgs Jāzepam Vītolam. Viņi bieži satikās, bieži sarunājās un savās domās bieži nodibināja Konservātoriju pirms faktiskām iespējām.

Lai kļūtu reālāki, abi pēterpilieši savām fantazijām talkā aicināja Nikolaju Alunānu un Pāvulu Jurjānu.

Nikolajs Alunāns bija augumā vēl mazāks par Jāni Lazdiņu, bet ar slaidu āža bārdiņu un garjiem matiem. Viņš bija beidzis Pēterpils Konservātoriju kopā ar Vītolu, diriģējis Rīgas latviešu teātru orķestrīšus un pat komponējis šo un to. Viņa Smalkos pirkstiņus vēl šodien varētu dziedāt. Nikolajam Alunānam trūka viņa brāļa Ādolfa Alunāna organizātoriski plašā dzīves vērīena, kas radīja latviešu teātri, taču Nikolājs bija mierīgāks, sabiedriskāks un iecietīgāks.

Pāvuls Jurjāns skaitījās par bijušu dziedātāju un plaši praktizējās kā dziedāšanas skolotājs. Par dziedāšanas skolotāju var uzdoties katrs, kas vēlas. Nevienam cilvēkam nevar pierādīt, ka viņš nezinātu, kā citiem jādzied. Pāvulam Jurjānam bija lieliski nopelni par dziedāšanu. Viņš bija no ļoti mūzikālas ģimenes. Četru brāļu — Andreja, Pāvula, Pēterā un Juŗa Jurjāna meŗragu kvartets reiz bija slavens visās Latvijas malās. Brālis Andrejs uz laikiem skaitīsies par latviešu nacionālās mūzikas tēvu. Kā Krišjānis Barons savāca latvju dainas, tā Andrejs Jurjāns vāca latvju tautas melodijas, un viņa pētījumi un atzinumi par tautas melodiju harmonizācijām radīja skolu, ko turpina Melngailis, Graubiņš, Abele un citi. Arī

brālis Juris nekad neaizgāja no aktīvās mūzikas un visu mūžu, arī Konservātorijā bija pūšamo instrumentu dekāns. Brālim Pāvulam bija savi personīgi nopelni. Arī tie izvirzījās ārpus ģimenes saitēm. Pirms kara Pāvuls Jurjāns nodibināja pirmo Latviešu Operu, neticami grūtos apstākļos to vadīja trīs garus gadus un izbeidza tad, kad Rīgas pievārtē parādījās ķeizarkās Vācijas kara spēks. Pāvuls Jurjāns bija licis pirmos uzticības pamatus Nacionālajai Operai. Viņa karstās organizatora spējas lieti iederējās Jāzepam Vitolam pie sāniem.

Šie četri vīri — Vitols, Lazdiņš, Alunāns un Jurjāns bija pietiekami jauni, lai pasludinātu sevi par mūzikas augstskolas padomni, no pagaidu valdības ar Kārli Ulmani priekšgalā piesavinātos bijušās Aleksandra ģimnazijas gaŗo ēku, sapulcinātu ap sevi visus inteliģentākos Rīgas mūziķus un — pasludinātu Latvijas Konservātoriju par atklātu un darba spējīgu.

Pat kauju starplaikā jauni cilvēki, kas gribēja mācīties par māksliniekiem, varēja sākt jūsmot par mākslu un taisīt pirmmākslinieciskus trokšņus. Biju starp viņiem. Bez manis Konservātorija nevarēja iztikt.

Konservātorijas atklāšana bija ļoti svinīga un cēla. Dziedāja Ada Benefelde, dziedāja Pauls Sakss — pa vienam un abi kopā. Uz sava čello starp slaidajām kājām dziedāja Alfrēds Ozoliņš. Pat Pauls Šūberts dziedāja uz klavierēm. Gadiem cauri ausīs tomēr visdziļāk skan Pauls Jozuus un Operas koris, kas pirmo reizi atskaņoja Jāzepa Vītola jaunajai Konservātorijai veltīto Līgai. Dzeju bija rakstījis mans draugs ar mazo augumu un melno prievīti no acenēm līdz jostas vietai — Edvarts Virza. Kas cits prastu tā „degt darbā, degt sajūsmā, degt skaistuma liesmās un starot mūžībai cauri“?

Bija arī gaŗas un īsākas runas. Dažās bija saturs, dažās vārdi. Bez satura, bet jocīgi runāja senātors Aleksandrs Gubenis.

Viņa māsa Marija Gubene gadsimta sākumā ļoti ietekmēja koŗu kultūru ir skolās, ir Rīgas Latviešu Biedrības mūzikas komisijas noŗu izdevumos. Marija Gubene, saprotams, bija jaunās Konservātorijas profesoru skaitā. Liekas, ka tāpēc teikt runu tika aicināts arī slavenais tiesībnieks, viņas brālis un tiesu palātas priekšsēdis. Neatceros,

ko viņš pateica un nezinu, ko viņš gribēja teikt. Sāku auzties tad, kad viņš sāka runāt latīniski un — runa apstājās.

...Omnibus... omni... omni..., omnibus... bija viņa apsveikuma runas pēdējie vārdi. Konservātorijas studenti nekad tos neaizmirsā.

Runu teica arī Jāzeps Vītols. Kā gan citādi? Jāzeps Vītols nekad nav teicis tukšus vārdus. Biju laikam pārāk satraukts jūsmā. Neatceros, ko runāja Vītols, bet redzu, kā viņš runā un kā skatuves gaismā kust viņa baltā bārdiņa starp lielo kakla saiti un mirdzošo galvu.

Daudziem cilvēkiem nav matu, bet nevienam galva nav bijusi un nekad vairs nebūs tik mirdzoši kaila kā profesoram Jāzepam Vītolam. Bērnībā man bieži bija aizdomas, ka viņš savu galvu ieziež ar vazelīnu un spodrina. Kad Vītols Pēterpilī ieradās uz Reitera koļa mēģinājumiem, man gribējās viņa galvu noglāstīt, lai redzētu, vai tā ir sausa? Kā jauneklis Konservātorijā sāku saprast, ka Vītola galva pa daļai mirdz no iekšpuses uz āru; pa daļai baltu zīda spožumu uz kailās galvas vidū atblāzmo mūžam baltā, mūžam lielā, mūžam ļengani sasietā un plati nokārusies zīda kakla saite. Tas nav tiesa, bet ļaudis runāja, ka bez tās Jāzepu Vītolu esot redzējusi tikai viņa māte, Jāzepam dzimstot. Turpretim ir tiesa, ka agrāk tā pati kakla saite bijusi melna, kā to pierāda agrāko Latvju Dziesmu Svētku foto uzņēmumi.

Lai kur Jāzeps Vītols parādītos, viņu nevarēja neredzēt un neievērot. Ļaužu pūlī viņš mirdzēja tāpat kā starmešu gaismā, uz skatuves runājot. Apajā galva, maigais ērgļa profils, baltā bārdiņa, spriganā valoda, lielā kakla saite — pat Jāzepa Vītola āriene viņu izcēla no pūļa.

Bet vai tas nav savādi? Vakarū pēc Konservātorijas atklāšanas akta redzu tikai — viņam blakus.

Kad viss bija izrunāts un izdziedāts, sākās Konservātorijas telpu apstaiga. Varēja dzert arī tēju. Jāzeps Vītols tējai nepieskārs un aizstaigāja ar gauži savādu vecīti. Viņi sirsnīgi sarunājās, smēja un skaļi trieca. Vecītim bija gaļi, puspelēki mati, smaga, drukna seja, vēl smagāki un lēnāki soļi. Viss augums viņam bija kā smaga svina pielietis. Viņš izskatījās vecs un — neintelligents. Vislabākās pēckaļa drānās tērpto viesu vidū smagais vīrs nebūt ne-

kautrējās lepmi staigāt adītā pelēkas vilnas kamzolī, ar divi brūnu pogu rindām pār krūtīm. Man šķita, ka no viņa dveš viegla ķiploku smarža. Varu maldīties. Ir iespējams, ka manas nāsis ietekmēja acis. Vecais kungs izskatījās, ka viņš varētu smaržot.

Pārsteigts par savādo Jāzepa Vītola draugu, skrēju pie Paula Saksa. Milas dziesmu čempions bija mans skēlotājs un vienīgais cilvēks, ko pazinu lielajā ļaužu drūzmā.

— Kā, vai jūs viņu nepazīstat? — mans meistars izlikās pārsteigts. — Tas ir Augusts Dombrovskis.

Vārda pēc Augustu Dombrovski, saprotams, arī es pazinu. Nevarēju tikai iedomāties, ka tā izskatās tālu daudzdzinātais filantrops un devīgais bagātnieks. Saksam ne paldies nepateicis, aizskrēju atpakaļ pie Vītola, apgāju trīs reizes apkārt un ar lielu interesi noskatījos viņa pavadonī.

Nedaudz vēlāk ar veco Dombrovski iepazīnos labāk. Īsi pēc Konservātorijas atklāšanas biju izlaidis vācu šautenes lodi caur sava vēdera mīkstumiem un mūsu pulks nokavēja Bolderājas ieņemšanu. Pa ceļam uz Bolderājas kāpu ierakumiem pulks apstājās Vecmīlgrāvī. Pirmo reizi redzēju balto tautas namu — Ziemeļblāzmu, pelēko Burtnieku pili un daudzos Vecmīlgrāvja dārzus un namus. To visu sirmais vīrs pelēkā laucīnieku vāmzī bija uzbūris kailās kāpu smiltīs. Vecais zvejniekzēns no Ķengaraga bija uzcēlis Vecmīlgrāvja pilsētiņu, no savas kabatas uzturēja skolas, izsniedza būvkokus savas zāgētavas strādniekiem namiņu būvei un viņu dārziem augļu koku dēstus neierobežotā vairumā no sava koku dārza. Burtnieku pils bija atvērta ikkatram kultūras darbiniekam, kam vajadzēja bezrūpju atpūtas vai miera — bez rūpēm par dzīvokli un maizi — jauniem darbiem. Gadiem ilgi Burtnieku pilī viesojās Krišjānis Barons un — bez dzīves sīkajām nepatīkšanām krāja un kārtoja latvju dainu simt tūkstošus. Savu laiciņu Burtnieku pils viesmīlību ir baudījuši Emīls Melngailis, gleznotāji Zeltiņš un Strāls, pat komponists Jānis Zālītis, dzejnieki Kārlis Krūza, Jānis Jaunsudrabiņš un, saprotams, Kārlis Jēkabsons, kas Burtnieku pilī dzejas rakstīja mārciņām un tad tās slīcināja Daugavā pie Rīgas kuģīša piestātnes.

Augusts Dombrovskis bija apbrīnojams cilvēks. Bez Vec-

mīlgrāvja viņš būvēja arī vijoles. Labas vijoles. Viņš lieti iederējās Konservātorijas atklāšanas svinībās kā goda viesis ar dažām vijolēm sālsmaizes dāvanai. Tādu īpatņu kā Augusts Dombrovskis pasaulē nav daudz. Nav brīnums, ka Konservātorijas atklāšanas pēcspēlē viņš manās acīs uz laiku apēnoja pat Jāzepu Vītoli.

Kad Konservātoriju bijām nodibinājuši, nebija ko kavēties — dibinājām Universitāti. Bija jāsteidzas. Ļaudis runāja, ka Jaunkalsnavas mācītājs Andrievs Niedra esot Jelgavā un, pretēji Strazdu muižas miera līgumam, tur pulcējoties arī vācu kaŗaspēks. Ik brīdi atkal kaujas varēja sākties. Ar Universitātes dibināšanu nevarēja kavēties.

Ir norādījumi, ka labu laiku pirms manas aktīvās līdzdalības Ūniversitātes jautājumu cilāja un pārcilāja arī citi cilvēki. Profesors Pauls Dāle šo jautājumu bija sācis kustināt jau Maskavā, tūdaļ pēc cara padzišanas. Par to bija lēmis arī skolotāju kongress Tērbatā. Reālāku pamatu Latvijas Ūniversitātes ideja atrada tikai tad, kad, padzenot boļševikus, uz Rīgu atgriezās mans draugs Richards Brēdermanis un pagaidu valdība ar Kārli Ulmani.

Kārlim Ulmanim par izglītības ministru bija Kārlis Kasparsons, tas pats, kas studiju laikos Tērbatā nodibināja studentu biedrību Pīpkoloniju un izdeva mēnešrakstu Pūrs. Kasparsons pārņēma bijušo Rīgas Politehnikas institūtu un iecēla reorganizācijas komisiju divu profesoru Paulu — Valdenu un Dāles vadībā.

Komisija ir brīnumaina lieta. Arī Universitātes dibināšanas komisijā sākās strīdi. Mani palīgos nesauca. Strīdi ievilkās. Komisijas vadītājs profesors Pauls Valdens bija — pret Latvijas Universitāti.

Ķīmija ir spēcīga zinātne. Ķīmiķi var iztūrīt vasaras mēteli un vecu cepuri uzspodrināt kā jaunu. Ar ķīmiju jaunā apģērbā var arī izdedzināt nesalāpāmu caurumu.

Profesors Pauls Valdens bija slavens ķīmiķis. Ilgus gadus viņš bija ķīmijas fakultātes dekāns Rīgas Politehnikajā Institutā un pat rektors tanīs laikos, kad Rīgas dzi-

vi, mākslas un zinātni noteica vācu un krievu aristokratiskie kungi. Latviešu zemnieka dēls Pauls Valdens uzkundzējās pat svešajiem aristokrātiem, jo viņš bija liels un slavens ķīmiķis pasaulē. Pauls Valdens bija atklājis ķīmijā Valdena inversiju. Kas tā par inversiju, nezinu. Neesmu ķīmiķis. Nezinu, ko darītu ar inversiju, ja man gadītos to atrast. Zinu tikai, ka ķīmija nebūtu modernā ķīmija, ja pazustu Valdena inversija. Zemnieka zēns bija izgudrojis kaut ko jaunu arī elektroķīmijā. Paula Valdena vārds ķīmijā arī šodien ir ievērots un ievērojams.

Latvijas akadēmiskajai nākotnei viņš tomēr būtu izdedzinājis lielu caurumu, ja Politehniskā Institūta reorganizācijas komisijā pret viņu nenostātos mans skolas direktors Kārlis Kundziņš, arhitekts Eižens Laube, komisijas līdzvadītājs Pauls Dāle un pat tik jauni zinātnes ūdeņu gailēni, kā fiziķis Fricis Gulbis. Tie Valdena pārbalsoja, atzina Latvijas Universitātes nepieciešamību un nolēma aicināt mani palīgos Universitātes atklāšanā. Slavenais ķīmiķis Valdens par to saskaitās, apvainojās, atteicās no piedāvātā Universitātes rektora goda un, manu līdzdalību nenogaidot, aizbrauca uz Rostoku, Vācijā, lai tur ķīmiski vāciskotos.

Ar Paula Valdena aizceļošanu radās Latvijas Universitāte. Bija intīmas svinības mazajā aulā. Klāt netiku, nebija vietas — telpa par mazu. Nākošā dienā svinības turpinājās Nacionālā — jau Nacionālā Operā. Bez manis nevarēja iztikt. Stāvēju balto kāpņu galā uz pirmo balkonu.

Mums nebija vairs jālūdz telpas svešajiem kungiem, un Universitātes atklāšanas akts izvērtās daudz greznāks nekā Latvijas valsts pasludināšana. Bija vairāk karogu, vairāk ziedu un lauru koku, lielāka, daudz jūsmīgāka auditorija. Tā pārpildīja Balto Namu ar daudziem kara-vīru apģērbiem.

Mans pienākums bija atklāt Universitāti kā pirmajam uz Baltā Nama baltajām kāpnēm. Es rādīju citiem Universitātes dibinātājiem ceļu, kas jāiet, lai Universitāti atklātu un sēdētu paredzētās vietās. Universitātes atklāšanā ievadīju pat lielo, balto Jāni Čaksti un izskatā nēcilo tumšmati Kārli Ulmani.

Kad sākās dziedāšana un runas, kā manas balto kāpņu

darbības aktīva pēcspēle, arī es ielavījos zālē. Apbružāta kaŗa uniforma, kas bija grezni pagatavota no utenī pirk-tas vācu kaŗavīra segas, ieslidēja pirmā balkonā un ap-stājās pie ieejas durvīm.

Runāja Universitātes rektors Eižens Laube. Runāja kľusu. Nekā nedzirdēju. Runāja Tautas Padomes presi-dents Čakste, kas aktā iekļuva ar manu palīdzību. Viņš izskatījās liels un spēcīgs — plati pleci, plata kailā galva, plata seja ar līdzeni apgrieztām baltām ūsām un baltu bārdu. Prezidenta Jāņa Čakstes bārda atgādināja labi spodrinātu baltu konusu, ar smaili uz leju. Viņš runāja daudz skaļāk par rektoru, stāstīja par brīvību, kas vaja-dzīga zinātnei un jaunajai Universitātei, apsoliĶa neviena neierobežotu autonomiju. Prezidents Jānis Čakste bija gados. Man tomēr likās, ka veco grieķu zinātnieku Ar-chimedu viņš nepazīna. Universitāti atklājot, Čakste stās-tīja atmiņas, kā barbaru kaŗaspēks ielauzies Atēnās, tās nodedzinājis, izpostījis, bet Archimeds tik ir lūdzies: „Noli tangere circulos meos,“ norādot uz saviem smiltīs sa-zīmētiem matemātiskiem riņķiem un ģeometriskām figūrām. Nekā cita Archimeds neredzējis un ne par ko citu nerūpējies. Tik autonomai vajagot būt zinātnei un zinātniekam. Latīniski runājot, Jānis Čakste nesajuka un neapstājās kā Gubenis, Konservātoriju atklājot. Bija īsts prezidents. Biju lepns, ka ievēdu viņu.

Starp mirtēm, lauriem un palmām uz skatuves pie gaiši brūnās runātāju pults nostājās arī liels vīrs, ar lielu bārdu. Viņa bārda bija melna, daudz gaŗāka nekā Jānim Čakstem, drusku izpūrusi un mazāk kopta, mazāk ap-strādāta, kantaina, bet šaurāka par lāpstu. Kaut arī ne-zināju, ka melno bārdu jo augsti cienījis Vācijas ķeizars Vilhelms II, tās izskats bija iespaidīgs. Melnā bārda pie-derēja viesim no Berlīnes, Vācijas Valsts Universitātes slavenajam, ilggadīgajam profesoram Kārlim Balodim. Ķeizars Vilhelms viņu saucis uz pili ikreiz, tikko Vācijai sāka trūkt naudas un maizes. Viesis no Berlīnes, karaļ-draugs Balodis runāja gudri un gaŗi. Viņš stāstīja par mūžīgā miera domu un miera ideju, kuŗai ir jābūt cil-vēku un cilvēcīgo zinātņu nākotnes mērķim. Latvijas jaunajai Universitātei viņš novēlēja izkopt un audzināt zinātnes, kas atnestu mieru un aizdzītu kaŗus.

Bija labi dzirdēt runājam par mieru. Pie balkona durvīm man nekāda miera nebija. Arī mums miera nebija. Divi nedēļas vēlāk kaujās krita daudzi no Universitātes dibinātājiem, kas stāvēja uz baltajām kāpnēm un Nacionālās Operas gaitēnos.

Kad Balodis beidza, Operas zālē skanēja akadēmiskā kāju švikoņa, Gaudeamus Igitur — tikpat drošā latīņu valodā kā prezidentam atmiņu stāsts par Archimedu un — Dievs, svētī Latviju... Dziedāja jaunas, skaļas, priecīgas un jūsmas pārpilnas balsis. Likās, ka, tikai Latvijas Universitāti atklājot, ir pilnvērtīgi pasludināta arī Latvijas valsts.

Otrā rītā Universitātē sākās darbs un lekcijas.

Vakarā bija daudz ko pārdomāt.

Netālu no Brīvības bulvāra tiltiņa, kanāļa Universitātes krastā augs milzīgs, piecos stumbros uz visām debesu pusēm sadalījies vecs vītols. Trīs stumbri bija tā atlikuši, ka trīs cilvēki varēja uz tiem ērti atstiepties pusguļū.

Esmu bieži pavadījis savus vakarus vecā vītola piecu stumbru grozā. Gadījās, ka man bija arī viesi. Visbiežāk tomēr sēdēju viens, ja bija jāatrisina neatrisināma problēma un jāpārdomā loģikas neskaidrības. Lielais vītols bija lēns un mierināja. Viens no lielajiem stumbriem pārliecās pāri kanāļa ūdenim. Tur varēja novietot cepuri, karavīra jostu un vasarā zābakus. Celiņš pa apstādījumiem pievakarēs no čokurainā vītola bija tik tālu, ka tumsā no tā nevarēja saskatīt vītola viesus. Bija vientuļā, mierīga sajūta būt vienam un izolētam tieši Rīgas sirdī.

Vecajā vītola sēdēju pēc Latvijas Universitātes atklāšanas. Svētķu sajūsmā svētķu pienākumus pildot, viss izlikās labi un loģiski. Kad iestājās vakars, sirdi sāka graust loģiski neizskaidrojamas lietas un cilvēki.

Vispirms — slavenais zinātnieks profesors Pauls Valdens. Kāpēc viņš bija pret Latvijas Universitāti un aizskrēja uz mazo Rostoku, kad viņam piedāvāja rektora godu un darbu jaunajā augstskolā? Valdens taču bija

Ists latvietis, Rozulas pagasta zemnieka dēls. Vai tiešām svešā Rostoka viņam būtu tuvāka par Rīgu? Jeb viņš neticēja latviešu zemnieku spēkam?

Un Andrievs Niedra? Arī viņam šodien vajadzēja būt starp Universitātes dibinātājiem un sēdēt goda vietā starp teoloģijas fakultātes korifejiem Kārli Kundziņu un Valdemāru Maldoni. Andrievs Niedra pat apēnotu savu Tirzas pagasta skolas biedru mācītāju Maldona tēvu. Valdemāram Maldonim ir gaļa, iesarkana bārda, bet Niedram bārda ir divi reizes garāka un daudz tumšāka. Arī viņš pats ir divi reizes lielāks, resnāks un — slavenāks. Andrievs Niedra ir rakstnieks, dzejnieks un ļoti aktīvs sabiedrisks darbinieks.

Ar Andrievu Niedru nesen satikos Bučovskā. Bučovskas kalējs Pēteris Mazkalniņš bija apprecējies ar mana tēva māsu. Kopā ar māti aizbraucām viņu apciemot. Mazkalniņu Annīnai bija vārdadiena. Mums bija līdzī dzeltenmaizes kliņģeris un dāvanas. Man kājās bija jauni zābaki. Diena bija saulaina un karsta. Jaunie zābaki briesmīgi spieda. Kaļa laikā nevarēja pirkt, ko gribi, bet — ko var atrast. No Bučovskas smēdes tomēr nolēmām aiziet uz Bučovskas muižu. Tas nebija tālu, un Bučovskā, lai piedzītu okupācijas nodevas, vācu okupanti izpārdeva saimnieku lauksaimniecības mašīnas un citu mantu. Tas bija jāredz. No tālās Kalsnavas uz izpārdošanu Bučovskā bija ieradies mācītājs Andrievs Niedra. Viņš staigāja pa lielo izpārdošanas laukumu un sīki pētīja ik vairāksolīšanā pārdodamo ecēšu, ratus, pļaujammašīnu un arklus.

— Emmiņ! — iesaucās slavenais mācītājs, kad abi ar māti bijām nejauši nonākuši viņam ceļā.

Mana māte Tirzas baznīcā bija iesvētīta kopā ar Andrievu Niedru. Viņa pazina Andrievu ne tikai no iesvētes mācības, bet sen pirms tam. Viņiem bija kopēja sirdsraudzene Bankavsku Emīlija, Tirzas muižas pavāra meita. Pēc gadiem ilgas mīlēšanas Andrievs Niedra ar lielu steigu bija Emīliju apprecējis. Bijis gan norunāts, ka precēsies tikai tad, kad Andrievs būs pabeidzis Universitāti un kļuvis par mācītāju, bet ne vienmēr dzīve seko labiem nodomiem un prātīgām norunām. Arī mana māte apprecējusies ap to laiku, un lielā draudzība drusku atsalusi. Andrievs Niedra studēja Tērbatā ar Tirzas ba-

rona Ceimera atbalstu un bravūrīgi nēsāja krāsainu korporeļa cepurīti. Mana māte bija ieprecējusies mežoņu aprindās, kā korporeļi dēvēja studentus nekorporeļus. Mans tēvocis Janča, kas no krievu žandarmiem vēlāk aizbēga uz Ameriku un pazuda San Francisko zemes trīcē, pas-tāvīgi ķircināja Andrievu Niedru. Jančonkulis studēja Maskavā, taču pazina arī Tērbatas studentu dzīvi un viņa zobgalībām par vācu viduslaiku tradīcijām vācu studentu korporācijās nekad nebijis gala. Janča bezgala kaitinājis jau pazīstamo rakstnieku Andrievu. Visvairāk Andrievs skaities par to, ka Janča nekad neaizmirsis atgādināt sakaltušo, delteno pilienu deguna galā, ar kuŗu Andrievs Niedra jau bijis slavens, Tirzas draudzes skolu apmeklējot. Jančonkuļa dēļ lielā draudzība pagaisusi.

Bučovskā mana māte bija ļoti pārsteigta, ka Andrievs Niedra viņu vēl pazina. Ļoti ilgi viņi nebija tikušies.

— Vai tad tev jau tik liels dēls? — sacīja bārdainais dzejnieks un sniedza man melnu, ar mašīneļļu notraipītu roku. Arī viņa garā bārda izskatījās netīra, nesukāta un savēlusies, it kā slavenais mācītājs būtu bārdā slaucījis eļļainās rokas.

Bija ļoti karsta diena. Jaunie, pamazie puszābakji briesmīgi spieda. Pamazi apavi ietekmē garu. Man nepatika ne Andrieva Niedras izskats, ne viņa saruna, ne izturēšanās.

Bija dzirdēts, ka mācītājs Niedra uzpērkot vecu dzelzi, pārdodot tālāk un labi nopelnot. Bet vai nu viņam, latviešu mācītājam, vajadzēja braukt to elles gabalu no Jaunkalsnavas uz Bučovsku, lai nopelnītu arī zemnieku nelaimē? Vai patiesi šis uzpircējs bij tas pats cilvēks, kas sarakstīja „Līduma dūmos“, — „Sievu“ un

— „Brīnos es...“ — „Jau aiz kalniem,
jau aiz lejām
zuda, grīma saules liesma“ un
— „Es nebūtu ticējs, ja teiktu
man citi sveši ļaud's,
ka mazā, tik mazā kapā
var aprakt tik daudz, tik daudz...“

Katrs latvietis pazina Andrieva Niedras dzeju. Alfrēds Kalniņš daudzus viņa dzejoļus bija pārvērtis par dziesmām — tik skaisti tie bija — un mūsu mākslinieki tos dziedāja ik koncertā. Liezeres vecais Šancbergis, kad bijis vēl

skaidrā prātā, piedzejoja saldu melodiju Andrieva Niedras dzejolim —

Dažu skaistu ziedu
Gaujā kaisīju,
Lai tie manai mīļai
Nestu sveicienu...

un visa tauta to dziedāja gan godībās, gan krogos, gan upmalās un zaļumballēs kā istu tautas dziesmu, pat biežāk.

Vai patiesi slavenais un iemīļotais dzejnieks bija tas pats cilvēks, kas Bučovskā uzpirka sarūsējušus lemešus un ecēšas? Jeb vai vienā cilvēkā var slēpties divi dažādas dabas?

Bučovskas muižas laukumā Andrievs Niedra man ļoti derdzās.

Sēžot vecajā vītolā, pusguļu atstiepies uz lielā stumbra un klausoties Brīvības bulvāra mierinoši satrauktos tramvaja zvanos, man tomēr likās sāpīgi, ka lielais dzejnieks Andrievs Niedra nebija klāt mūsu Universitātes atklāšanā.

Vecā vītola augšējos zaros bija aizķērušās dažas brūnas rudens lapas. Bija kluss un rāms vakars. Koka galotnē kļu atšķetinājās pa lapai un, kļu ap sevi griežoties, lidinājās uz leju. Nejutu, bet vajadzēja būt vēsmai — visas lapas sabira naktsmelnā kanāja ūdenī. Uz lēnā ūdens rēgojās tāds lapu paklājs, ka tur neatmirdzēja pat bulvāra gaismas.

Pagaidu valdībai no sarkano uzbrukuma uz Liepāju izbēgot, vācu kungi bija arestējuši Miķeli Valteru un Jāni Blumbergu. Kārlis Ulmanis un pārējie ministri bija izbēguši — jūrā, kur dzīvoja uz kuģa Saratova. Lai kungu iedomām pakalpotu, Niedra bija uzņēmies Ulmaņa godu — būt par ministru prezidentu. Gods viņam bija sakāpis galvā. Gods ir savāda slimība, kas progresējot attīstās godkārē. Ar godkāri var pazaudēt katru goda iezīmi. Andrievs Niedra bija saslimis Liepājā ar godkāri. Dienā, kad mēs Rīgā atklājām Latvijas Universitāti, viņa godkāre ložņāja pa Jelgavu un sarunās ar vācu ģenerāli fon der Golcu un krievu kņazu Avalovu-Bermontu plānoja kā padzīt kara apgērbus no jaunās Universitātes un kā atkal kļūt par ministru prezidentu, aiz kungu žēlstības.

Paulam Valdenam jaunā Latvija bija piedāvājusi godu būt par jaunās Universitātes galvu un vadītāju. Valdens

tomēr bija aizbraucis uz Rostoku bez goda. Varbūt, ka arī Andrievs Niedra pēc goda nemaz tik traki nekāroja? Varbūt bija citi, daudz godīgāki motīvi par godu, kas lielajam rakstniekam un dzejniekam tik asi lika nostāties pret savas tautas ilgām pēc savas valsts?

Ķīmiķis Valdens no latviešu zemniekzēna izauga par internacionālu zinātnieku, bet neticēja zemnieku zinātnes attīstībai. Andrievs Niedra bija izglītojies kungu, barona Ceimera atbalstīts. Varbūt, ka arī viņš neticēja, ka zemnieki bez kungiem ir spējīgi dzīvot un savu dzīvi noteikt un vadīt? Varbūt, ka viņam bija taisnība? Arī mana mātes māsa Bentante briesmīgi uztraucās, kad sākās Cēsu kaujas un mēs ar brāli staigājām ar šautenēm plecās.

— Puiķas! — viņa sacīja. — Ieroču žvadinātāji! Ko jūs vecai varai padarīsīt? Arī mans Jānis saka, ka tas viss ir tikai uz postu...

Mans brālēns Bruno bija landesvērā. Kopā ar Vācijas karavīriem landesvērs, kas sastāvēja no Baltijas vāciešiem, gribēja ieņemt Cēsis. Viņus atsita un uzvarēja Cēsu skolnieki. Lai sakautais landesvērs neuzspridzinātu Juglas tiltu, virspavēlnieks pulkvedis Jānis Balodis uzdeva mūsu rotai šo tiltu aizsargāt ar ložmetējiem un rokas granātām. Pa ceļam uz Juglu, Vidzemes šosejā atejošā landesvēra ierindā redzēju brālēnu Bruno. Mūsu acis sastapās zem tērauda ķiverēm. Mēs nesveicinājām viens otru. Bruno bija daudz vecāks par mani, un viņa acīs bija tik gailējošs naidis, ka negribēju viņa pazīt. —

Ne Bruno, ne Bentante kāroja pēc goda. Varbūt, ka arī Andrievs Niedra necentās pēc prezidenta goda, bet, neticot latviešu zemes spēkam, gribēja zemei atnest drīzāku mieru, ar veco kungu kārtu sastrādājot?

Daudz latviešu paši sev neticēja. To bija daudz vairāk nekā mana Bentante, profesors Valdens, brālēns Bruno un Andrievs Niedra ar saviem ministriem Kupču, Vankinu un kā visus tos sauca. Viņi visi bija izglītoti, nebūt nebija muļķi.

Lielajam kaņam beidzoties, Vācijai bija daudz nevaļadzīgu ieroču un daudz karavīru, kas nespēja dzīvot bez ierastā kaņa. Lielā Vācija ar tiem labprāt atbalstīja savus tautas brāļus Latvijā. Bija naīvi uzstāties pret labi apbruņoto pārspēku ar skaistiem vārdiem par brīvu valsti

un dibināt savu brīvvalsts Universitāti. Andrievam Niedram un Paulam Valdenam bija loģiski pamati ignorēt un pat pasmieties par Latvijas Universitātes atklāšanu.

Smagās domas un prātojumu man pārtrauca mazs sunītis. Skraidot pa kanāļa krasta zālāju, sunēns izskatījās ļoti pārsteigts, ieraugot mani kokā. Viņš divi reizes ierūcās, divi reizes ierējās, bet tā kā neatbildēju, viņš, mani apostījis, atkal aizšāvās savās darīšanās. Pēkšņi man kļuva jautrs un viegls prāts. Kad sunēns pazuda tumsā pie Timma tiltiņa, sāku kaut kā Fricā Bārdas stundā pie „Nāves ēnas“. Fricis Bārda, diemžēl, bija šķīries no dzīves. No pirmās pilsētas slimnīcas kapličas viņu aizvadījām uz Umurgas kapiem un par manu kaukšanu neviens nevarēja dusmoties. Kaucu, jo gribējās kaut par Niedru, Valdenu, Bentanti, viņas Jāni un visiem citiem neticīgajiem.

Universitātes atklāšanā taču bija piedalījis arī viesis no Berlīnes, slavens zinātnieks, liels Vācijas finanču un kara ministrijas un paša ķeizara padomnieks Kārlis Balodis. Berlīnes Universitāte bija pasaules slavena ar zinātnes augsto standartu. Kārlis Balodis jau divi desmit gadu bija augsti iecienīts profesors Berlīnes Universitātē. Viņa zinātniskais stāžs bija augstāks nekā Paulam Valdenam. Profesors Balodis bija izglābis Vāciju no bada, izgudrojot un realizējot vēlāk visā pasaulē akceptēto pārtikas kartiņu sistēmu. Profesors Balodis bija Vācijas finanču ministrijas autoritāte statistikā, rūpniecībā, agrārjautājumos un publicējis pāri par sešdesmit ievērojamu zinātnisku darbu augšminētos jautājumos. Viņš sen bija pārsniedzis to, pēc kā tīkoja Valdens, no piedāvātā Universitātes rektora goda uz Vācijas Rostoku aizbēgot.

Ja Čakste un Zemgals, Ulmanis un Meierovics, Miķelis Valters un visi Universitātes dibinātāji būtu aizsapņojušies nereālā jūsmā par savas tautas brīvvalsti un brīvu zinātni brīvā zemē, tad to nekādi nevarēja Vācijas pilsonis Kārlis Balodis. Un viņš taču paziņoja, ka neesot ieradies tikai kā viesis, bet uz Berlīni vairs neatgriezīšoties. Latvijas Universitātē viņš turpināja savus zinātniskos darbus.

Svešzemnieks Kārlis Balodis ticēja Latvijas valstij un latviešu zinātnes nākotnei. Viņa studijas nebija atbalstī-

jis ne Tirzas barons Ceimers, ne cits no kungu kārtas. Pat vidusskolu viņš bija pabeidzis pašmācības ceļā, bez citu palīdzības. Neviens, izņemot zemnieka sīksto dabu, viņu neatbalstīja, kad viņš izstudēja par mācītāju Tērbatā, ģeografu Jēnā, par tautsaimnieku Minchenē. Uz savu latvisko zemniecību Kārlis Balodis jutās tik lepns, ka nespēja dzīvot Baltijas baronu un krievu žandarmu ietekmē. Cara Krievijas Zinātņu Akadēmija viņu apbalvoja, godalgoja, bet Balodis nespēja noskatīties, kā verdzina viņa tautu un — kļuva par brīvu un augsti iecienītu Vācijas pilsoni. Bet tikko atblāzmoja doma par Latviju un Latvijas Universitāti, Kārlis Balodis aizmirsa divdesmit darba gadus svešā zemē un bija mūsu vidū, lai iekļautu savu melno, lāpstai līdzīgo bārdu jaunajā zemes un zinātnes līdumā.

Vai tur nav jākauc aiz prieka? Un jākauc aiz žēlabām par lielo rakstnieku Andrievu Niedru un citiem neticīgajiem?

Jo vēlāks kļūst vakars, jo skaļāk skan tramvaja zvani uz Brīvības bulvāra tiltiņa. Vēl nesen Brīvības bulvāra nebija. Tā vietā caur Rīgu tecēja cara Aleksandra iela. No čokurainā vītola klausoties un skatoties, Brīvības bulvāris skan un izskatās daudz labāks par Aleksandra ielu. Brīvības bulvārī dzied vīru balsis:

— Div' bāliņi karā jāja,
Abi jāja domādam'...

Pa Brīvības bulvāri soļo karavīru vienība. Viņu vidū ir daudz studentu, kas šodien atklāja Latvijas Universitāti un rīt agri ieradīsies uz pirmām lekcijām jaunajā augstskolā.

Lielajā vītolā sēžot, tas izliekas skaidri un loģiski.

Pēc nedēļas vai dažas dienas vēlāk piecstumbrainā vītola loģika sašūpojās, un jaunā Universitāte pārtrauca savu jauno darbu. Sākās baltvācu politikas un Vācijas ieroču atbalstītais Bermonta uzbrukums.

Kārlis Balodis tāpēc uz Vāciju neatgriezās. Arī Andrievs Niedra un Pauls Valdēns Rīgā tāpēc neieradās. Andrievs Niedra gribēja un pūlējās, bet jaunās Universi-

tātes studenti un citi jaunekļi no vidusskolām un bez skolām — no Grīziņkalna, Čiekurkalna un citiem zemes novadiem viņu aizturēja pie Daugavas.

Pār Rīgu vēlās ugunis un asaras. No Rīgas tās pārsviedās uz Kurzemi un Latgali. Miers iestājās, kad atnāca 1920. gads.

Taisnību sakot, divdesmitā gadsimta divdesmitie gadi Rīgā jau sākās, pirms kalendārs sagaidīja pirmo janvāri.

Kad Bermonts, kā sevi sauca krievu kņazs Avalovs un vācu ģenerālis Golcs ar saviem vācu karapulkiem bija padzīti aiz Možeikiem un, Andrievu Niedru līdzī paķerot, bija aizskrējuši cauri Lietuvai, kaujas Latgalē ar krieviem divdesmitos gadus vairs nespēja aizturēt. Pirms Ziemsvētkiem tie iesoļoja Rīgā. To labi atceros.

Bija auksts un uzsalis. Dzelzs tilta Rīgas pusē stāvēja kara orķestris, ģenerālis Jānis Balodis un mana pirmā koncerta kollēga — Nacionālās Operas diždziedone Malvīne Vīgnere-Grīnberga. Kara orķestris pūta Juŗa Jurjāna Tautu dziesmu maršu. Jānis Balodis, no pulkveža par ģenerāli pārvērties, spieda rokas, kam tika klāt. Sirmā māksliniece ziemas salā turēja rokās lielu grozu baltu ziedu un dalīja tos divdesmitā gadsimta divdesmito gadu atnesējiem Rīgā.

Vēl tagad lāga nesaprotu, kāpēc tiem no Jelgavas bija kājām jāsoļo uz Rīgu. Kāpēc divdesmitos gadus Rīgā neatveda ar bānīti, kā tos atvzināja no Možeikiem uz Jelgavu? Bija cita runa — ceļš uz Bēni, Vecauci un Možeikiem! Turp nevarēja braukt. Tos likumus, kas turpejojot bija jāmet, vilciens neizmestu. Bieži bija jāapstājas, jāšauj, jākaŗo un jākļiedz urrā!, ar šautenēm uzspraustu durkli svešus ļaudis trenkājot un baidot. Pa ceļam turp no svešajiem bija jāpaķer dažs lielgabals, dažs zirgs, dažs loŗmetējs un jāapgāŗ gaŗš bruņu vilciens. Pirms divdesmitā gada tādu lietu trūka tiem, kam tās bija vajadzīgas un divdesmitā gadā visai noderēja Latgalē, līdz krievu vatētie kamzoļi bija aizdzīti līdz viņu robeţai. Pa ceļam turp bija bieţi jāapstājas, lai draugus sūtītu uz Rīgu — Brāļu kapos.

Bet atpakaļceļš bija tieŗš un taisns. Vēl tagad lāga nesaprotu, kāpēc bija jāapstājas Jelgavā un jāplēŗ pazoles no Jelgavas līdz Rīgai. Ir iespējams, ka tā bija gudra,

tālrēdzīga politika, lai divdesmitie gadi savā starpā iepazītos. Pirms tam bija liela steiga. Ik cilvēks bija aizņemts un sarunas bija īsas. Pa ceļam no Jelgavas uz Rīgu līdz ar divi tūkstoš kājām bez pārtraukuma kustējās viens tūkstošis lūpu pāru un personīgās sarunās sajaucās kareivji ar virsniekiem.

— Un ko nu lai daru? — man sūdzējās vēl gados jauns, bet piedzīvojumos vecs virsnieks, kapteinis Tomsons. Līdz Jelgavai viņš klusēja, ja tiešais kara pienākums nespieda runāt. Ar darīšanu viņam veicās labāk nekā ar runāšanu. Bija īsts, rūdīts karavīrs. Citus virsniekus kapteinis Tomsons kaitināja, bet kareivjiem patika, ka viņš atsacījās nēsāt spožas zvaigznītes uz savas pakakles.

— Vēl drusku pakārosim, ceru Latgalē, bet tad...? Ko tad lai daru? — Kapteinis Tomsons likās izmisis un nelaimīgs.

— Studēsim, — es teicu. — Mums pašiem nu ir sava augstskola.

— Ne man, — viņš atrunājās. — No manas galvas viss ir izkarots, kas tur reiz bija. Man augstskola neder. Arī kā skrodelis es nespētu vairs nosēdēt uz galda ar sakrustotām kājām — viss raustās pirkstos, kājās, mugurā. Ne skrodeļa adata, ne kurpnieka ilens vairs mani var glābt un kur nu augstskola! Kas galvā bija, tas palika Karpātos. Karot es protu, cita nekā... Kad beigsies karš, būs jānošaujas...

Vienkārši un dabīgi runāja kapteinis par savu nošaušanos. Saprotams, neticēju viņam Jelgavas šosejā. Viņa vārdu nopietnība man atklājās tikai tad, kad Daugava aiznesa uz jūru savus pavasara ūdeņus un kapteini Tomsonu ar gožu apbedīja Brāļu kapos. Viņš nošāvās bez skandāla, bez sensācijām — klusi un vientuļi. Ne tā kā pulkvedis Bruņinieks, kas Rīgas virsnieku klubā bez īstām dusmām, izmisumā par karā pazaudēto sirdi, galvu un mūžam satraukto nervu ļodzīšanos sev līdzī paņēma mierīgo un darbīgo sievas brāli Tālvaldi Upīti. Bija tādi cilvēki, kas nevarēja dzīvot divdesmitos gados, kaut arī viņi paši tos atnesa uz Rīgu un pārsoļoja dzelzs tiltu īsi pirms Ziemsvētkiem.

Uz Jelgavas šosejas man likās, ka kapteinis Tomsons

zoboja par mani. Viņu atstāju un gāju meklēt tīkamāku sarunu.

Kaņapulka ierinda bija izjukusi. Pulks bija izstiepies kilometriem gaŗā svītrā. Starp cilvēkiem bija redzami mazi, lēni zirdziņi un kaņarati ar ieročiem, murgursomām un citām kaņavīru paunām. Brašs jauneklis, ar divām zvaigznītēm uz apkakles staigāja no viena vezuma pie otra, patrieca ar vezumnieku, pagrabinājās viņa vezumā un tad uz brīdi aprunājās ar katra vezuma vilcēju — zirgu. Ik zirģelis saņēma no viņa sauja lielāku rupmaizes riecieni mazākos kumosos.

— Vai pašam vairs maize negaršo? — es jautāju, kad gāju gaŗām virsniekam ar maizi rokās.

— Taupu to zirgiem un tev, — smejojot atbildēja slaidais vīrs. — Ja ļoti gribas ēst, še — ņem!

Ar smiekliem sākās saruna. Pēc brīža stāstīju kā kapteinis Tomsons mani izzoboja.

— Traks cilvēks! — uz to atbildēja virsleitnants. — Ir jāsaprot. Viņš nezobojās. Par daudz ir piedzīvots. Kas mīkstāks, neiztur. Un ko tu darīsi, kad beigsim kaņot?

— Es? Es būšu mākslinieks!

— Mākslinieks? Oho! Tu proti šaut ar lielgabalu, — smējās mans jautrais sarunu biedrs. — Tev trūkst tikai cauruma, kam apkārt apliet tēraudu, lai būtu šaujamais. Kāds mākslinieks tad būsi?

— Operu dziedonis, — es lepni atbildēju.

— Hm! Dziedātājs? Ja tev ir balss, tad sarausim. Vai proti Ķemermeistiņu? Parādi! Rauj vaļā! — un jaunais virsleitnants pats sāka dziedāt nepieklājīgo strēlnieku kupleju. Viņam bija skaņa, svaiga, tīkami dziedra balss.

Biju iepazinies ar sestās rotas komandieri Jāni Vītiņu. 8. Daugavpils pulkā par viņu stāstīja leģendas. Viņš protot dziedāt, dzert un kaņot. Viņš allaž esot savas rotas priekšgalā. Ar pāris trakuļiem no savas rotas Spilves pļavā Jānis Vītiņš padzina lielgabalu apkalpi no ienaidnieka lielgabaliem, apgriezta stobrus un tad šāva tiem pakaļ. Jelgavā viņš iegāja pats pirmais, ieguvis zirgus un mundieņus, bet neviena gūstekņa. Bija trakot iemīļots un slavīnāts. Nebija kareivja, kas negribētu sekot virsleitnantam Jānim Vītiņam. Kad viņš uzsāka Ķemermeistiņu, tā izstiepās no Olaines līdz Balo-

ziem, un viss pulks dziedāja līdzī. Ar gaŗi gaŗi izstieptu Ņemermiestiņu divdesmitie gaŗi soļoja no Jelgavas uz Rĩgu. Jānis Vĩtiņš dziedāja visskaļāk.

Viņš bija karavĩrs, nedomāja kļūt par mākslinieku, bet iedziedājās Baltā Namā sen pirms manis. Nacionālās Operas tenors Jānis Vĩtiņš apklusā pēc divdesmit gaŗiem, kaŗ viņu no darba Nacionālā Operā aizveda uz Stabu ielas čekas pagrabiem. Tur pazuda viņa balss un viņš pats.

Pa ceļam no Jelgavas uz Rĩgu bija daudz savādu sarunu. Kā laikgriežos ļaudis zilēja nākotni. Daudzi daudz cerēja, daudzi nākotnes nesaskatĩja. Daudziem nākotne bija nogrimusi pagātnē. Ir piedzĩvojumi, kas neaizmirstas un grauzt tālāko dzĩvi. Daudzi vairs nespēja iekļauties divdesmito gaŗu jūsmošānā, bija aizlūzuši un nevarēja augt.

Bija smags un ļoti raibs ļaužu mistrs, kas divdesmitos gaŗus ienesa Rĩgā. Dažam kara orķestris skanēja kā sākums jaunai, bagātai un spožai dzĩvei. Dažam Jura Jurjāna Tautas dziesmu maršs skandēja asiņaino pagātni, bez nākotnes.

Es klausĩjos. Skatĩjos. Gribēju būt mākslinieks. Bija pārāk laimĩga zĩme, ka lielajos laikgriežos redzēju lielo latviešu mākslinieci Malvĩni Vĩgneru-Grĩnbergu. Nekā vairs nedzirdēju, redzēju tikai viņu — balta galva, rokās balti ziedi. Visa pasaule izlikās gaiša.

Pirms divdesmit gaŗiem, kaŗ mani vēl nepazīna pat tēvs un māte, Malvĩne Vĩgnere-Grĩnberga bija dziedājusi latvju dziesmu koncertus Berlĩnē, Bernē un pasaules otrā galā — Vladivostokā, Harbinā un citur. Par zemnieku tautu vĩpsnāja baroni un kņazi mūsu zemē. No viņu pazemojumiem lepnāki raksturi bēga uz Ameriku, uz Krievijas lielpilsētām, Kārlis Balodis — uz Berlĩni, uz Kastanolu — Rainis. Dziedātāja nebēga, paņēma līdzī Vĩtola, Dārziņa, Kalniņa dziesmas, labu žūksni tautas melodiju un aizbrauca svešiem ļaudĩm parādīt, kādas vērtĩbas aug zemnieku tautā. Pēc tam viņa dziedāja kopā ar mani Tērbatā un tagaŗ — Nacionālā Operā.

Redzēt viņu laikgriežos uz tilta bija laimes zĩme. Arĩ

virisleitnantu Jāni Vītiņu viņas ziedi ziemas salā aiznesa no Ķemermiestiņa uz Operu.

Kad jaunais laikmets bija tiltam pāri, sirmās mākslinieces ziedi bija izdalīti. Tos nesa jauni ļaudis pie krūtīm un cepurēm. Viņas labākie mākslas gadi bija izdziedāti, no Nacionālās Operas viņai bija jāaiziet. Lielā māksliniece piedziedāja divdesmitos gadus tautas dziesmām. Kā balti, dzidri ziedi ik dziesma iekļāvās laikmeta jūsmā.

Daudz jaunu ļaužu jūsmot vairs neprata un, savus ziedus kauju asinīs izmetuši, jaunajā laikmetā nonīka. Viņu uzdevums bija veikts un piepildīts, lai citi, dzelzs tiltam pārgājuši, viņu vietā varētu steigties uz Universitāti, Konservatoriju, Operu un teātriem.

Sākās jauns laiks. Cilvēki steidzās. Ar steigu bija jāatgūst zaudētais un jāaizklāj izpostītais.

Brīvība skurbināja. Bija jāmacās dzīvot brīvībā un pašu veidojamā valstī. Opera dziedāja, teātri spēlēja. Bija jāmacās saprast un izbaudīt mākslas. Daudz bija jāmacās... Konservātorija, Universitāte un ik zinātnisks priekšlasījums bija jauzu pārpildīts. Mākslas Akadēmija vēl kavējās, un Valdemārs Tone nezināja, kur — Lāčplēša un Marijas ielu stūrī — sabāzt audzēkņus, kas viņa studijā gribēja iemācīties saprast gleznu valodu.

Kas jutās dzīvs, tas steidzās. Daudzi steidzās dzīvot un uzdzīvot. Rīga piebira ar nakts krogiem un krogu dāmām. Rīga bija brīva, Rīgā nekas netika aizliegts. Lieli veikali plauka un bālēja.

Biju jauns, neredzēju ne veikalus, ne krogus, pat ne — dāmas. Arī es steidzos. Gribēju pieaugt un kļūt gudrs. Katrs, kas jutās jauns, studēja. Studēja arī jo daudzi, kas gribēja jauni būt.

Latvijas Universitātē saplūda mazi ierēdnīši, lieli ierēdņi, viņu direktori un mašīnrakstītājas, armijas virsnieki, kaŗa pavāri, feldšeri un dižkareivji, redaktori, burtliči, dzejnieki un rakstnieki. Rīgā pamodās studēšanas psichoze. Mums bija sava augstskola! Kauns bija jaunam būt un — nestudēt.

No trimdas atgriezās Rainis un Aspazija. Četrpadsmit gadu viņi bija šķirti no Rīgas. Četrpadsmit gadu pēc dzimtenes ilgojoties, dzejnieki jaunstrāvnieki bija izauguši par karsti nacionāliem patriotiem. Jau pirms cara padzišanas Krievijā Rainis no itaļu šveices propagandēja brīvās Latvijas valsts ideju Eiropas politiskā presē. Ilgās pēc dzimtās zemes radās ilgu pilnas dzejas pēc brīvības latviešu tautai.

Rainis un viņa sieva Aspazija bija padzīti no Rīgas. Viņi dzīvoja tālajā Sveices kalnu pilsētā Kastaņolā. Viņu

ilgas, sirds un prāti no Rīgas un Latvijas nebija padzēdami. Ik Kastanolā izjusta un izdomāta doma atskanēja Rīgā. Par to rūpējās grāmatu izdevējs Ansis Gulbis. No tālumā Raina ietekme bija plaša un skaidra. Raini neapņēna personīgas saskarsmes sīkumi. Kas spēj saskatīt tālumus, tam tāles atveļ plašākus skatus. Tālumā Rainis ieauga savā tautā. Tie, kas neaizmirst, Uguns un nakts, Indulis un Ārija, Krauklītis, Daugava un daudzi citi darbi dzejā un drāmā arī rīdziniekus dzina ilgoties pēc brīviem darbiem brīvai tautai.

Triumfā izvērtās dzejnieku atgriešanās Rīgā.

Jaunstrāvnieks Rainis, vēl esot Pliekšānu Jānis, radīja latvju strādnieku sociālistisko kustību. Elza Rozenberga, paslēpjoties aiz Aspazijas vārda, pauda revolūciju no skatuves ar Zaudētām tiesībām un Sidraba šķidrautu. Rīgas kreisā strādniecība abus dzejniekus pilntiesīgi uzskatīja par saviem lielākiem vadītājiem un izgāza pilnu krūti, nacionālos dzejniekus mājās sagaidot.

Katrs Raina darbs un Aspazijas dzejas bija mīļas ikkatram latvietim. Tās saprata ik zemnieks un katrs pilsonis. Raina darbi cēla nacionālo lepnumu. Nevienš to nevarēja noliegt. Raini un Aspaziju sagaidot, pilsoņi un zemnieki izgāza savas krūtis vēl spožāk un vēl lepnāk par strādnieku sarkaniem karogiem un sociāli kreisajiem politikas amatvīriem. Rīgas ielas tika karogotas nacionāliem karogiem. Tie nomāca sarkano krāsu.

Kad Raina kājas pēc četrpadsmit gadiem atkal pieskāra Rīgas kalto akmeņu bruģim, sajūsmā bija vienotas visas politiskās partijas un tauta.

Latvijai bija jau pašas nopelnīti, Amerikā pirkti automobiļi, bez jumta. Visglaunākie bija nodoti Jāņa Čakstes un Kārļa Ulmaņa lietošanā. Tautas Padomes un ministru prezidents gandrīz sastrīdījās; grūti bija izšķirties, ar kuŗu mašīnu vest trimdiniekus no Rīgas stacijas cauri pilsētai. Jānis Čakste uzvarēja. Rainis iekāpa Jāņa Čakstes automobiļi.

Kad Rainis iznāca no stacijas un ieraudzīja Rīgu, viņa acu plakstiņi trīsēja, kā saulē skatoties. Vienā rokā viņš turēja pelēka velūra platmali, ar otru kā nesaprašānā braucīja pār baltajām ūsām un pazodi ar baltu, negaŗu

bārdiņu. Viņa uzacis raustījās, kā kad odi gribētu iezīsties pierē. Rainis nezināja, kurš automobilis pieder kuņam no prezidentiem, bet, ieraudzījis Aspaziju izpūrušu un satraukumā noreibušu sēžam Čakstes spēkratos, atsēdās sievai blakus.

Kārlis Ulmanis bija ļoti pieklājīgs. Ievērojis, ka Tautas Padomes prezidents paliek bez braucamās sēdvietas, viņš aicināja to savos ratos un atdeva Jānim Čakstem savu vietu — spoži melno ratu labajos sānos.

Pa Troņmantnieka bulvāri no Rīgas stacijas vispirms aizkustējās Jāņa Čakstes mašīna bez Tautas Padomes prezidenta. Viņa vietā sēdēja ļoti plāns vīrs bez cepures un bez matu vidienes uz galvas, tam blakus padrukna dāma ar cepuri, no kuņas sāniem spurojās melnu matu krūmāji. Trimdinieku okupētai prezidenta mašīnai sekoja diviņi rati ar abiem prezidentiem un daudz citu pajūgu bez zirgiem. Par braukšanu to nevarēja dēvēt, karavāna kustējās ļoti lēni. Troņmantnieka bulvāra ietnes bija puķu, karogu, skolnieku, strādnieku, vecu un jaunu cilvēku pārpildītas. Ziedi lidoja pa gaisu, karogi vējoja, ļaudis lauzās no ietnēm uz bruģa. Ļaužu bija tik daudz, cik paredzēts. Lai triumfa karavāna spētu kustēties, visi zirgi no Troņmantnieka bulvāra bruģa bija padzīti, bet zirgu vietā pa ielas vidu staigāja jaunās valsts jaunie policisti. Svētku brauciens netika necik tālu, kad apstājās un trimdinieku pārim bija jāatstāj Tautas Padomes prezidenta greznais automobilis. Tā nebija ministru prezidenta intrīga. Jau iepriekš bija paredzēts, ka triumfa arkas vietā Rainim jāiziet caur Universitātes ieejas portālu. Universitātē bija vēl vairāk ziedu, vēl vairāk dziesmu un vēl vairāk runu nekā stacijā, līdz dzejnieks Rainis tika padarīts par Latvijas Universitātes goda biedru uz mūžu mūžiem.

Trimdas uzvarā, automobilī sēžot un runājot kā stacijā, tā Universitātē, aktīvi piedalījās Rīgas pilsētas galva Andrejs Frīdenbergs. Ir ticams, ka tā bija Rīgas pilsētas valdē jau iepriekš pārrunāta un apdomāta nejaušība, taču man palika iespaids, ka Andrejs Frīdenbergs aiz atkalredzēšanās sajūsmas Universitātes runā paziņoja, ka Troņmantnieka bulvāris Rīgā ir novecojis un savu laiku pārdzīvojis. Kad Rainis ar kājām un auto riepām esot

pieskāries skaistākai Rīgas ielai, Rainis ieņēmis troņmantnieka vietu. Tā Rīgā radās Raiņa bulvāris.

Kad Rainis bez cepures un Aspazija ar cepuri gabalu pabraukāja arī par Teātra bulvāri, arī Teātra bulvāris izlikās novecojis un pārmainīja savu izkārtni, lai lepotos ar — Aspazijas vārdu.

Raiņa un Aspazijas bulvāris ir Rīgas skaistākās ielas, ar kurām var konkurēt tikai vēlāk no Aspazijas bulvāra nošņāptais Zigfrīda Meierovica bulvāris. Nami tajos ir tikai vienā ielas malā, otru grezno kanāļmalas apstādījumi un ziedi. Raiņa bulvārī ir Konservātorijas un Universitātes ēka, Aspazijas bulvārī Nacionālā Opera, Romas pagrabs un Oto Švarca Operas kafejnīca. Abi bulvāri stāsta par visskaistāko triumfu, ko Rīga ir parādījusi māksliniekiem.

P at aiz Troņmantnieka vēl aizslēpies, Raiņa bulvāris bija Rīgas studējošās jaunatnes skrejceļš un skrējienā musinātājs. Studējošās jaunatnes vidū bija daudzi gados nobrieduši ļaudis. Jau pirms Raiņa pēc darba stundām pulksten trijos pa viņa bulvāri traucās Rīgas studenti no savām darba vietām uz Latvijas Universitāti. Pēcpusdienās Raiņa bulvāris pudzēja no piezīmju burtnīcām steidzīgu cilvēku padusēs un portfeļos.

No Universitātes uz stacijas pusi bija Konservātorija. Bez cepurēm un bez galvas lakatiem daudz jaunu ļaužu rikšiem vien steidzās no vienas augstskolas uz otru un pēc stundas atkal atpakaļ. Merķeļa ielas vietā vēl dižojās Pauluči iela, bet ja bija liela steiga, to neviens neievēroja. Merķeļa iela bija tukšāka par Raiņa bulvāri. Ceļš no zinātnes pie mākslas pa Merķeļa ielu bija ātrāks, kaut arī ne tuvāks. Skrejot pa Merķeļa ielu, nebija tik bieži jāapstājas, jāsasveicinās un jāsarokojas. Universitātes Raiņa bulvāra vestibils un tā apkārtnē bija allaž simtiem studentu piesātināta.

Cilvēku pārpilni bija arī Universitātes gaiteni, klausītavas, laborātorijas un bibliotēka. Pie fakultāšu dekānu durvīm jauni ļaudis stāvēja rindā. Auditorijās studenti sēdēja solos, uz kāpnēm un uz grīdas. Vecāki un prā-

tīgāki studenti, uz lekcijām ejot, ņēma līdz salokāmu sēdekli.

Visvairāk ļaužu saplūda uz Pēteru Zālītes ievadu filozofijā, Paula Dāles psiholoģiju un Friča Gulbja fiziku. Universitātes pirmajā gadā psiholoģiju un filozofiju klausījās arī ķīmiķi, arhitekti un dakteri, bet par fiziku interesējās arī filozofi, valodnieki un mācītāji.

Mazliet psiholoģijas un mazliet filozofijas norāda uz cilvēka inteliģenci. Bija saprotams, ka arī arhitekti, mediķi un inženieri gribēja kļūt inteliģenti, Pēteru Zālītes un Paula Dāles priekšlasījumos sēžot. Filozofi un valodnieki turpretim, apmeklējot Friča Gulbja lielo klausītavu Universitātes Kronvalda bulvāra ēkā, daudz mazāk interesējās par fizisko fiziku nekā par fizisko personu, kas lasīja fiziku.

Fricis Gulbis bija visjaunākais un vissmukākais no jaunās Universitātes mācību spēkiem. Mani nepievilka viņa izskats, bet viņa slava. Docents Gulbis esot fizikas brīnums ar jaunajiem gadiem un skaisto matu cekulu! Viņš esot liels organizātors, lielisks runātājs un īsts draugs saviem studentiem. Visas studentes viņu pazina. Mana māsa studēja ķīmiju tāpēc, ka ķīmiķiem bija jāstudē arī fizika. Viņa nebija vienīgā. Studentes jūsmoja arī, kā skaistais docents izāzējis studentu, kas negājis uz lekcijām.

Jaunajiem studentiem jaunajā Rīgā darbu bija tik daudz, ka viņi nespēja apmeklēt visus priekšlasījumus. Fizikas laborātorijā pie Friča Gulbja uz eksāmenu aizgājis tāds vīrs, kas nebija ne dzirdējis, ne redzējis fizikas docentu. Draugs viņa matrikulā apgādājis lektora parakstu. Profesori tādas lietas necieš.

Eksāmenātoru meklējot, students nejuties ne drošs, ne laimīgs. Domā, aprunāsies ar kādu no asistentiem. Baltā darbā ķītelī pie aparātiem viens izskatās tīrs un godīgs, nav arī pārāk aizņemts ar fizikas brūvējumiem.

— Saki, vai vecais šodien labā prātā? — šis jautā.

— Un tad? — baltais atjautā.

— Atnācu eksaminēties. Uz lekcijām neesmu bijis. Esmu precējies. Jāstrādā blakus. Vecais to neciešot. Bail, ka neizgāž. Ja viņš ir sliktā omā, nākšu citu reizi...

— Bet sagatavojies taču esi? Pastāsti, ko zini... — un

abi jaunie cilvēki uzsākuši gudru fizisku sarunu. Saruna beigusies ar briesmīgu kaunu, jo iedomātais asistents baltajā ķītelī eksāminantam paprasījis lekciju grāmatīņu un parakstījies kā docents Fricis Gulbis par eksāmena izturēšanu.

Mūžu vēlāk uzzināju, ka nostāstu no patiesības šķīr gauži sīkas, nesvarīgas variācijas.

Uz lekcijām ierados pats pēdējais, pirms profesora. Dzīve bija īsa, pat naktīs nebija laika gulēt. Ja par mani kāds nerūpētos, allaž būtu sēdējis uz klausītavu amfiteātra kāpnēm vai grīdas. Ķīmijas ēkā par mani parūpējās mana māsa. Laika nebija, bet jaunais Gulbis bija jāredz un jādzird.

Nevaru teikt, ka būtu vilies viņa priekšlasījumā, bet — pārsteigums bija. Laikam biju gadījies uz kādu ievadlekciju. Jaunais fiziķis izskatījās pēc brūtgana pirms saderināšanās — brūns, labi izgludināts ģērbs ar sīkām, zilām svītrīnām, balta apkaklīte, kupli, brūngani mati. Pēc visa dzirdētā redzamais nepārsteidza. Pārsteidza lekcijas saturs — neviena vārda par fiziku! Tā varēja runāt psihologs Dāle, teologs Kundziņš, bet ne fiziķis.

— Nedomājiet, ka fiziku zināsit, — viņš stāstīja — ja nāksit uz lekcijām, pierakstīsiet, mācīsities un pētīsiet savas piezīmes. Neiedomājieties, ka arī praktiskie darbi jums atvērs fizikas dziļumus. Jums jāmacās domāt, saprast un spriest. Jums jāmacās valodas, lai jūs prastu lasīt it visu, ko pasaule rada un rāda...

— Na ta — fizika! — es nodomāju un pēc pamācīgās lekcijas ķīmijas ēkā skrēju uz Nacionālo Teātri, lai noķertu tramvaju un ar tramvaju noķertu Paulu Dāli centra Universitātē.

Arī Pauls Dāle bij jauns, bet blonds. Pretēji Gulbja vareno matu vainagam. Dāle savus gaišos matus nēsāja gludi sasukātus un izšķirtus kārtīgā šķirtnītē. Viņš izskatījās tik glīti, ka neatgādināja domātāju un filozofijas, teoloģijas un filoloģijas studentes viņu mīlēja ne mazāk kā ķīmiķes un fiziķes savu Gulbi. Fricis Gulbis labi runāja, pat man nekļuva garlaicīgi viņa fizikas lekcijā. Viņa doma bija skaidra, vārdi vēl skaidrāki. Nebija grūti uz papīra atzīmēt Gulbja lekciju saturu. Arī Dāle runāja skaidri, gan drusku klusāk, un studentiem piezīmju

burtnīcas viegli pildījās ar viņa psiholoģiju. Studentes tomēr Dāli nespēja pierakstīt, nespēja no viņa novērst acis un pēc lekcijām aizņēmas piezīmes no kollēgām biksēs.

Pēteris Zālīte nebija ne jauns, ne glīts. Viņu nedrīkstētu minēt vienā elpā ar jaunajiem zinātņu korifejiem, taču Universitātes pirmajā laikā viņa priekšlasījumu popularitāte nenobālēja ne aiz Gulbja brūnganiem, ne Dāles saules puķu matiem.

Pēteris Zālīte bija vīra gadiem un mīlestībai pāri. Sen jau. Viņš izskatījās savēlies, saburzījies un nesukāts. Par viņu rūpējās kundze, ex Berlīnes profesora Kārļa Baloža māsa. Zālītes kundze izskatījās tikpat glīti kā viņas vīrs, bet bija daudz enerģiskāka un — ļoti greisirdīga. Bieži viņa sēdēja lekcijās, klausījās savu gudro filozofu un uzmanīja, lai pēc priekšlasījuma profesors nepaliktu vienatnē ar studentēm.

Kad gadi uzgūlās uz pleciem, iemīlēju jaunatni. Kad biju vēl jauns, jo lielu respektu jutu pret vecajiem. Tā liekas normāla parādība. Jauni vīri bieži krīt uz vecākām dāmām, — vai otrādi? Veci vīri labprāt aizmirst savus gadus un skatās uz jaunatni kā sev līdzīgu.

Man ļoti patika Pauls Dāle un viņa glītais miers gaiši sasukātā galvā; man ļoti patika arī nemierīgais Fricis Gulbis, tomēr ar daudz lielāku respektu lūkojos uz Pēteri Zālīti. Viņa izpūrušā izskatā un izpūrušā galvā bija bagāta pagātne.

Man ļoti patika arī mirušais dzejnieks Jānis Poruks. Viņš bija no kaimiņu pagasta, no Druvienas Prēdeļiem. Tas Poruku padarīja tuvu, kā paša cilvēku. Poruka dzijas dziesmās bija pārvērtis gan Emīls Dārziņš, gan Jāzeps Vītols, gan arī Alfrēds Kalniņš. Visi mīlēja Jāni Poruku. Jānis Poruks bija ideālists, kas meklēja pērles kā' viņa Pērju zvejnieks. Ideālisti aizlūst un ātri sabrūk. Arī Jānis Poruks bija sabrucis, aizlūzis reālā dzīvē un tomēr atstājis daudz skaidras sirds un labu domu rakstos un dzejās. Vecais kungs un profesors Pēteris Zālīte bija Jāņa Poruka draugs. Tā bija bagātība vecā kunga pagātnē! Kad Pēteris Zālīte, lai izbēgtu krievu skolas, filozofijas studijas pabeidza Jēnā, viņš atgriezās uz Rīgu tik pretkrievisks, ka kļuva par progresīvā Mājas Viesa

un Dienas Lapas redaktoru. Redaktors būdams, viņš iepazinās ar Jāni Poruku un sāka to stumdīt, publicējot visu, ko Poruks sarakstīja. Pēterā Zālītes labā izglītība, sabiedriskais stāvoklis un sakari atrada sakarus arī draugam Jānim Porukam. Jānis Poruks bija ķerts uz mūziku, Richarda Vāgnera elsojošais patoss aizrāva jauno cilvēku. Ar sakariem pie līdzekļiem ticis, Jānis Poruks devās uz karalisko Drēzdeni studēt mūziku. Mūziku studējot, no jaunā censoņa ar Pēterā Zālītes svētību Mājas Viesī izauga skaidrās sirds dzejnieks.

Arī vecajam filozofam Pēterim Zālītem bija skaidra sirds. Nav brīnums, ka ļaudis par viņu smīnēja un sieva bija greisirdīga. Cilvēki necieš ideālistus savā vidū. Arī Jāni Poruku tas sagrauza. Pēteris Zālīte prātīgiem cilvēkiem izlikās — naīvs. Par viņu smīnēja.

Kā lai nesmīnētu? Kad ievēlēja Saeimu, kandidējot tā saucamā „putnu partijā“, kopā ar Markusu Gailīti un Kārli Balodi Saeimā tika ievēlēts arī Pēteris Zālīte. Saeimas locekļiem bija paredzēta laba alga. Zālīte to uzskatīja par kaunu. Viņš bija tik naīvs, ka viņam šķita liels gods sēdēt, runāt un Saeimā līdzdarboties Latvijas likumu izstrādāšanā un apstiprināšanā. Gods — viņš domāja — neesot ne pārākams, ne samaksājams. Otra tik naīva cilvēka nebija ne Saeimā, ne Satversmes Sapulcē. Saeimas deputāti neatteicās no algas pat tad, kad Kārlis Ulmanis Saeimu likvidēja, deputātu algu pārkristīja par — pensiju un viens pats darīja simts deputātu darbus bez Saeimas sēdēm. Saeima izsmēja lielo ideālistu Pēteri Zālīti un — ik mēnesi piesūtīja viņam algu. Naudas sūtījumi neatgūlās nedz filozofa kabatā, nedz bankas kontā, nedz arī uz ēdamgalda kā gards vistas cepetis svētdienu pusdienās. Pēterā Zālītes deputāta alga aizpeldēja Jaunākām Ziņām, Latvim, Brīvai Zemei un Sociāldemokratam. Lapas pusēm gaŗos aviŗu sludinājumos skaidrās sirds deputāts laikrakstos publicēja savas un sava svaiŗa, profesora Kārļa Baloŗa Saeimā teiktās runas. Runas bija garlaicīgas. Neviens viņa sludinājumus nelasīja. Kad Saeimas filozofa politisko runu plūdi sāka pārpludināt aviŗes, sirmāis un izpuruŗais zinātnieks zaudēja cieŗu arī jaunajos studentos. Pat jaunekļi necieŗ ideālistus sa-

vā vidū. Par Pēteri Zālīti smīnēja. Viņa rīcība apvainoja tos, kam laba alga ir dzīves mērķis.

Nepraktisko filozofu atbalstīja vienīgi viņa kundze. Skaidrās sirds izšķērdība neradīja pat ģimenes strīdus. Greizsirdīgā kundze nepārmeta mīlotam vīram, ka tas savu goda naudu neapēd vistas cepetī un ka viņas jaunās kleitas un kažoks iegūlas avīžu sludinājumos. Saeimas deputāta Pēterā Zālītes mīlošā sieva nolēma pati sev nopelnīt kleitas un kažoku. Lai velti nelietātu mīlotā filozofa slaveno vārdu, viņa sevi nosauca par Minjonu, sarakstīja pavārgrāmatu, sapņu grāmatu un publicēja citu līdzīgu literātūru.

Nezinu, cik atmaksājās filozofa kundzes literārā aktivitāte. Ļaudis runāja, ka pavāru grāmata esot ar Saeimas deputāta ienākumiem subsidēta. Vai tas nav ideālisms atteikties no vistas cepeša, lai citus pamācītu visticpu uzcept un izbaudīt?

Pēteris Zālīte bija patiesi aprīnojams cilvēks. Savā ideālismā viņš bija tā nobriedis, ka spēja kļūt garlaicīgs. Viņš bija liels un viengabalains, par daudz viengabalains. Viņa filozofiskam prātam dzīves uztverē nebija problēmu un cīņu, viss viņam bija skaidrs un noskaidrots. Viņš mīlēja savu sievu, savu zemi, Jāni Poruku un dievināja Emanuelu Kantu. Ko vairāk var prasīt no dzīves? Mīlestībā pret sievu viņš to dēvēja tikai par profesora kundzi. Mīlestībā pret savu zemi viņš atbalstīja lielākos laikrakstus ar sludinājumiem un subsidēja pavāru grāmatas publicēšanu. Jāni Poruku viņš aizstāvēja līdz absurdam, ja dzīves praktiķi grasījās pasmaidīt par pārļu zvejniekiem un dzejnieka dzīves nespēku.

— Pēc dabas Jānis Poruks nebija dzērājs, — nevaru aizmirst vecā filozofa sāpju pilnos vārdus sirds skaidrā drauga desmit gadu nāves dienas atcerē, — dzīve viņu tādu padarīja. Pēc dabas Poruks bija liels un spēcīgs raksturs.

Liels un spēcīgs raksturs — pēc dabas — bija arī Pēteris Zālīte. Ar gadiem viņš savēlās, saburzījās, kļuva viengabalaināks un — vientuļāks. Dzīve viņu tādu padarīja.

Sēžu Pēteru Zālītes filozofijas lekcijā. Vecais kungs, saprotams, stāsta par Emanuelu Kantu. Studenti klausās, raksta, zīmē un sačukstas.

Lielā auditorija nav vairs pārpildīta. Par filozofiju vairs neinteresējas ne ķīmiķi, ne architekti, pat mediķi ir atmetuši cerības uz skaidrā prāta kritikas intelliģenci. Pēteri Zālīti klausās tikai filozofi, filologi un profesora kundze.

Vecā kunga balss skan nogurusi. Grūti sadzirdēt. Domāju, ka man ļoti noderētu pirms klavieru stundas Konservātorijā pārspēlēt uzdoto Mocarta sonatīni. Kāpēc klausos Zālītes lēnajā balsī? Uz Bleses lekciju tik un tā nepalikšu. Klavieres man ir svarīgākas par literatūru, ko māca Ernests Blese. Esmu tālu aizdomājies no Kanta un Zālītes, kad man piebaksta kaimiņiene, studente Marta Norīte.

— Man jāiet, — viņa čukst, — Satversmes Sapulces sēde. Nedrīkstu nokavēt. Jāstenografē. Lūdzu atstāj man savas piezīmes pie Olīša. Rīt atdošu.

Esmu bieži aizņēmijs Martas Norītes melno burtnīcu, kad teorija mūzikā man aizstājusi prātniecību filozofijā un Universitātes vietā esmu sēdējis Konservātorijā. Nevaru atteikties aizdot Martai savas piezīmes, bet lai tās aizdotu, man tās vēl jāuzraksta. Redzu, ka ar Mocarta sonatīnes pārspēlēšanu nekas neiznāks un mēģinu atkal iegrimt Pēteru Zālītes gudrībās par Kantu. Marta vēl neiet.

— Bez tam, tu zini, — viņa atkal čukst, bet uz mani pat nepaskatās, lai profesors neredzētu mūsu sarunu, — sestdien mūsu fakultātei ir studentu sanāksme. Starp lekcijām norunājiet laiku un vietu.

Arī tas man Norīšu Martai jāapsola. Viņa ir fakultātes ievēlēta amatpersona. Viņas rīkojumiem jāpadodas.

Marta Norīte aiziet. Man gribas iet viņai līdzi, bet es sēžu un rakstu. Emanuels Kants man ir apnicis. Apnicis ir arī gudrais Pēteris Zālīte, bet es sēžu, klausos un rakstu. Tas vajadzīgs Norīšu Martai. Viņa ir mana drauga Arvīda Norīša māsa un pie tam fakultātē izvēlēta amatpersona.

Tikko atskan zvans un klausītava paliek bez vecā filozofa, lecu kājās. Ja pasteigšos ar fakultātes sanāksmes

noorganizēšanu, varbūt paspēšu vēl pārspēlēt Mocarta sonatīni pirms klavieru stundas pie Ziverta. Visa auditorija ir uzlekusi kājās un kust uz izeju Universitātes gaitējos. Pūlos aizturēt studentu pūli. Neviens mani neievēro.

Nepacietīgi gaidu, kad beigsies starpbrīdis un nepacietīgi stāvu aiz profesora galda, kad soli atkal sāk pildīties.

— Lūdzu priekšlikumus — kad, kur, cikos? — runāju uz studentiem skaļu, ietekmīgu balsi kā varenās Romas konsuls Romas forumā. Sirms studējošs jauneklis sanāksmei ieteic agru rīta stundu. Citi protestē. Pusapaļa jaunava domā, ka pievakare būtu visērtākā. Citi viņu izsmej. Sestdienas pievakarē Operā ir Lchengrīns. Smieklīgi, ka taņī pat stundā varētu notikt filozofijas fakultātes studentu sanāksme. Pārrunas ievēlka.

— Kollēgas, netaisiet jokus, — es iekarstu. — Jokiem nav laika. Mums tūdaļ uzbruks Blese. Kas ir par pulksten četriem šeit šinī auditorijā, lai paceļ rokas.

Vārdu atbalstam strauji sviežu savu roku gaisā. Neviens no studentiem man nepiebidrojas.

— Rokas augšā! — kliezdu gandrīz izmisis un griežu kā vējdzirnavas savu pacelto locekli ap pleca asi.

Neviens man neatbild. Uz mana pleca uzguļas maigs pieskāriens.

— Jau atkal... — dzirdu skumju sāpju balsi. — Vai tad jūs jau atkal?

Pagriežos, atskatos. Profesors Ernests Blese stāv man aiz muguras ar tādu cietēja izteiksmi sejā, ka man sametas šausmīgs kauns.

— Jau atkal...? — viņa balss skan kā ievainota trusīša vairs. Pārāk labi zinu, ko viņš domā ar „jau atkal“ un nezinu, kurp dēties. „Jau atkal“ ir tikai sīka variācija no „Aha!“, ko redzēju viņa acīs, kad gāju pie Elzas Stērstes par māksliniekiem aprunāties.

Kad pārrados Rīgā pēc cara nogāšanas un Brestļitovskas miera līguma un rēju Baumaņa „Nāves ēnā“, Ernests Blese bija vācu valodas skolotājs Kārļa Kundziņa vadītā LPB vidusskolā. Bijušās Ķeniņa reālskolas augšējā stāvā, ar skatu uz Tērbatas ielas namu jumtiem, augs-

tākās zinības smēla mani draugi Pēteris Apmanis, Mierīņš Upītis, vēl kāds Upītis, Lipmanis un citi lāga zēni. Man zinību uzņemšanai klase bija ierādīta viņiem blakus, ar skatu uz sētu. Starprīžos viesojos man nepiederošās telpās. Kara laikā no manu draugu istabas bija pazudušas Ķeniņa skolai savāktās grāmatas, un grāmatu plaukti izskatījās kā tukšas gullāvas kazarmās, aiz skapja durvīm. Lielie plaukti sauktin sauca apgulties. Kad apgūlos, lāga zēni pievēra skapi un noslēdza. Būtu varējis padauzīties un izkāpt, bet velns mani dīdīja gulēt klusu un mierīgi. Jaunus cilvēkus velns bieži dīda. Ieradās Ernests Blese, skolotājs. Mani draugi, lāga zēni sāka deklinēt, konjugēt un locīt vācu vārdus. Būtu varējis klusēt, klausīties un locīt vārdus līdzi, būtu kaut ko iemācījies. Velns mani dīdīja. Sāku krākt. Vārdu locīšana aiz durvīm pārstājās. Konjugāciju un deklināciju aizstāja kļūsums. Es krācu. Ernests Blese, skolotājs atslēdza un atvēra grāmatu skapi. Es krācu. Izlikos aizmidzis un viņu neredzam. Viņš mani sapurināja. Tas vēl nekas. Viņš man aizliedza gulēt tukšā grāmatu plauktā, pavēlēja izkāpt no skapja un atstāt svešo klasi.

Ar savu „jau atkal...” viņš lika man atcerēties šausmīgo pazemojumu. Līdz ausu galiem nosarcis, skatījos uz Blesi ar nedzīvu skatu. Mana seja nevarēja būt tik izteiksmīga kā viņam. Mani apšalca stingums un nāve.

Profesoram Ernestam Blesem bija stāvus gaisā sasukāti, drusku iesarkani mati, drusku iesarkanā, sarainas ūsas un allaž krunku pilna seja, kas atgādināja Jāņa sieru. Laimīgs Ernests Blese nekad neizskatījās, taču pat pēdējā grēku sūdzē viņu neredzēs tik satriektu kā Universitātē man aiz muguras. Tik nelaimīgs viņš nevar izskatīties pat šodien kā Maincas Universitātes profesors, kad lasa amerikānismus, austrālismus, rusicismus un zviedrismus iemīlotajā latviešu valodas pareizrakstībā.

Viņā skatoties, nosarku līdz papēžiem. Viņa „jau atkal...” mani pavadīs kā smagākais dzīves pārmetums tūkstošiem gadu cauri. Man bija bezgalīgs kauns. Vai kauns drīkst ietekmēt pienākumu? Mainot savu sejas krāsu no novārītas bietes sarkanuma uz lopu runkuļa bālumu un atkal atpakaļ — tik sarkanu kā vēzis karstu ķimeņu stiebroš uz uguns, ar lielu grietas spēka piepūli strauji

pagriezios pret lielo Universitātes klausītavu un skaļi uzsaucu:

— Tātad norunāts. Sestdien pulksten četros šinī auditorijā!

Tad — metos bēgt.

Cepures un mēteļa nevajadzēja. Tie gulēja Konservātorijas pagraba ģērbtuvē. Ar Ernestu Blesi acīs un viņa „jau atkal...” uz sirdsapziņas, skrēju uz Merķeļa ielas izeju, Universitātes kāpņu galā ieskrēju krūtīs teologam O. Kristoforam.

— Ek, tad nu jauns kungs drāžas, — viņš konstatēja faktu un, abām rokām mani apskāvis, piespieda sev pie krūts. — Mieru, jaunais cilvēks, mieru. Savaldies!

Kristofors nebija viens. Merķeļa ielas vestibilā pie kāpnēm, tieši aiz garā gaiteņa pagrieziņa stāvēja neliela grupa jaunu cilvēku un divas sārtvaigu cilvēces, sarkani nokrāsotām lūpiņām. Viņi visi, abas jaunavas ieskaitot, bij nodomājuši izmācīties par baznīcas kalpiem un pierakstījušies par studentiem teoloģijas fakultātē.

Kristofors izskatījās ļoti labi — jauneklīgs, slaidis sportista stāvs, dedzīgas acis un melni mati, kas dižās sirtās bija noritinājušies pār pieri. Vēl labāk izskatījās nākotnes mācītājs Jānis Lūsis — vēl slaidāks, vēl dedzīgākām acīm, vēl cirtainākiem matiem un tik lepns, ka daiļi vēlo samākslotu „r” savā valodā.

Cerību pilno studentu Kristoforu pazinu nesen, bet Lūsi... Nu jā, — uz Jāni Lūsi man sen nebija labs prāts. Jāņa Lūša dēļ Aleksis Mierlauks mani aizdzina no skatuves, mani, kas gribēja mācīties par mākslinieku! Aizdzina un — atpakaļ nepasauca... Lūšu Jānis bija vainīgs.

Pirms divdesmito gadu studēšanas psichoze ierāva Jāni Lūsi teoloģijas fakultātē, viņš diezgan apdāvināti koķetēja ar teātra spēli. Jaungulbenes dzirnavu šķūnī Lūšu Jānis tēloja pat Blaumaņa Edgāru. Bēgļu laikos Pēterpilī Lūšu Jāni pamanīja aizrautīgais Jaunā Pēterburgas Teātra vadītājs, mūsu seniorrežisors, dižaktieris un mūžīgais vecpuišs Aleksis Mierlauks. Jānis Lūsis labi izskatījās, brīvi

izturējās, un Aleksis Mierlauks viņu ieskaitīja Pēterburgas Teātra ansablī. Darba nelielās lomās Jānim netrūka.

Aspazijas Vaideloti inscenējot, Aleksis Mierlauks teāt.ī iesaistīja Teodoru Reiteru un viņa kori. Kā Reitera koristam man Vaidelotes uzvedumā tika iedalīts vaideloša tēls ar gaļu, baltu bārdū. Veco vaideloti un vaidelošu altāri varēja uzskatīt par lielā inscenējuma centru pēdējā cēlienā. Mākslas centros, diemžēl, nav tik ērti un izdevīgi kā politiskos centros. Politiskie centri ir pavārgi, un to uzdevums ir ausīties, šūpojoties pa labi un šūpojoties pa kreisi. Mākslas centrs ir stabils — centrs, ap kuŗu peld un grozās mākslas sīkumi un detaļas. Mans uzdevums Pēterburgas Vaidelotes pēdējā cēlienā bija acīm redzami svarīgs, kaut arī vecajam vaidelotim ar baltu bārdū nebija paredzēts teksts un sarunas. Jānim Lūsīm uz skatuves bija arī jārūnā, man — tikai jāstāv. Koncentrācija un miers ir teātra skatuves pirmais noteikums. Mans uzdevums bija koncentrēts.

Labi sagatavojis un samēģinājis vaideloša lomu, ar pacilātu sajūtu jau laikus ierados uz ģenerālmēģinājumu. Vitālais sirmgalvis, ar kailstariem matu vietā, mocījās ar krievu skatuves pārzini un krievu valodu. Krievu valoda Aleksim Mierlaukam bija cieta un smaga. Ar rokām viņš krieviski runāja labāk nekā ar savām ļenganām, šļupstošām lūpām.

— Podimai skaķerķ! Saproti, ko tev saka? — sarkans no dusmām viņš kļiedza krievu skatuves pārzinim. Tas, muļķis, nezināja, ka skatuves priekškaru var saukt arī par galdautu — skaķerķ un skatījās uz mūsu lielo aktieri ar izbailem acīs.

— Tad ta cilvēks, nekā nesaprot! — sauca Aleksis Mierlauks un ar kailu delnu pārbrauca kailajam, dusmās nosvīdušam pakausim. — Priekškaru pacel, durak!

Sevišķi izteismīgi pār viņa lūpām pārsprēģāja pēdējais krievu mīlināšanās vārds. Mierlauks to atbalstīja, dzīslainās delnas no jostas vietas pret debesīm sviežot. Krievu skatuves pārzinis Mierlauku saprata. Priekškaru pacēlās.

— Kas tie par cilvēkiem? — smagi pūta lielais režisors. — Viss no viņiem ar lūgšanu jāizlūdzas. Citādi te neiet! — un mani savā tuvumā pamanījis, viņš mīlīgi papliķēja manu vaigu.

— Kā jūs sauc? — viņš mani pat uzrunāja. Nebiju pārsteigts, zināju, ka labi tēloju baltbārdaino vaideloti. Mierlauks nevarēja neredzēt mana vaideloša māksliniecisko stāvēšanu. Ja nebūtu Lūšu Jāņa, mana skatuves karjera būtu sākusies Pēterpilī.

Nākošā mācītāja Lūšu Jāņa dēļ mani padzina un padzina ar kaunu.

Skatuves priekšā rit dažas, Aspazijas izgudrotas saronas. Stāvu pie vaidelošu altāra kluss, izteiksmīgs un bārdains. Stāvu. Altāris ir jūtami pacelts pār līdzeno skatuvi, es — arī. Viss ap mani runā, kustas. Es stāvu. Aiz altāra paaugstinājuma Jānis Lūsis gaida gala vārdu, lai parādītos altāra priekšā.

Pie sievietēm Lūšu Jānim bija ārkārtīga piekrišana. Viņš bija ļoti, ļoti glīts un drusku bezkaunīgs. Kā radīts dāmu kairinājumiem! Sievietes liptin lipa pie viņa. Arī aiz mana vaidelošu altāra viņš ķiķinājās ar divām meitenēm uz reizi.

Es stāvu. Lai šis nedomātu, ka man žēl un ka esmu greizsirdīgs, no altāra augstumiem es paskatos uz viņu, pasmaidu un kaut ko pasaku. Aleksis Mierlauks sāk kliegt ar visnejēdzīgāko spiedienu balsī.

— Prom, prom no skatuves! — dzēlīgi kauc viņa ļenganās lūpas.

Man aizmirstas Lūšu Jānis un viņa jaunavas. Man žēl tā cilvēka, kas izpelnījies lielā mākslinieka dusmas. Skatos apkārt. Kuņš ir tas nelaimīgais?

— Jaunskungs, vai nedzirdi? — turpinās Mierlauka dusmu lēkme. — Vēl skatīsies apkārt, ko? Ārā, ārā — prom no skatuves — ārā!

Nekustējos. Nespēju aptvert, ka mani izsviež no teātra. Bez manis nevarēja izrādīt Vaidelotes pēdējo cēlienu.

• Biju maldījies. Mani izsvieda.

Uz Lūšu Jāni man nevarēja būt labs prāts. Savam kaunam cilvēki allaž meklē attaisnojumu citu vainās. Mans kauns bija tik liels, ka gadiem ilgi neaizmirsās. Nekad neticēju, ka Jānis Lūsis izmācīsies par mācītāju.

— Vai pie brhūtēm skriesi? — Kristofora rokās mani pazīstot, lepno „r“ pār manu galvu novēla nākošais Dieva kalps. — Tad ta gan tev irh notīgi, — viņš smējās.

— Laid mani vaļā! — izsaucos un izlauzos no teoloģijas fakultātes apskāviena. — Nav laika!

Teologiem laikam bija svarīga lekcija. Pie Merķeļa ielas durvīm atkal uzdrāzos virsū citam mācītāju māceklim.

Tas bija Roberts Slokenbergs no Dubultu ģimnazijas Tērbatā. Kara laikā bijām satikušies kara evakuētās skolās un darbojuši jaunatnes savienībās. Slokenbergam uz kanceļi skatoties un man par dziedošu filozofu gatavojoties, mūsu ceļi bija izšķīrušies. Tik ir bija, ka kādreiz naktīs satikāmies — kapsētā.

Arī Roberts Slokenbergs gribēja mani aizturēt un parrunāties. Varbūt gribēja zināt, kāpēc esmu pametis Miera kapus un apjautāties, kur pavadu savas pusnaktis? Es viņam tikai atmetu ar roku. Nez, ko viņš par mani nodomāja?

Divi soļos nolēcu astoņus pakāpienus no Universitātes uz Merķeļa ielu un — biju prom no zinātnēm pie mākslas.

Tik ir bija, ka kādreiz naktīs satikāmies kapsētā, — varētu stāstīt par daudziem saviem studiju dienu kollēģām.

Pastaigas pa kapsētām manā laikā bija ļoti iecienītas, jo sevišķi pievakarēs — pēc darba un lekcijām. Ja cilvēks ir jauns, pievakare ļoti ātri pārvēršas par pusnakti. Būt pusnaktī kapsētā nebija nedz grēks, nedz mirušo zaimošana, bet moderna atlieka no sentēvu veļu kulta.

Cik zinu, veļu kulta nevienai tautai nav tik intīms un mājīgs kā mums. Citas tautas baidās un izvairās no mirušo gariem. Senie latvieši savus mirušos cienīja un veļu naktīs cienāja ar rijās atstātu apkūlību gardumiem.

Mans vectēvs Dārtnas riju krāsni ikreiz pēc apkūlībām nolika lielu bļodu ar putraindesām, baltajiem struņķiem un speķa pīrādziņiem. Gandrīz ikreiz viņš otrā rītā atrada lielo bļodu tukšu — izēstu. Mans vectēvs sāpīgi saskaitās uz manu tēvu, ja viņš smējās, ka desas un pīrāgus neesot vis apēduši veļi un mirušo gari, bet — mūsmāju kaķi.

— Arī veļiem ir cilvēka dvēsele, — viņš sacīja, jo nezinaja kā aizstāvēt apēstās desas.

Arī man, tēva ietekmē, liekas, ka dvēseles neēd nedz

speķa pīrādziņus, nedz asinsdesas, nedz struņķus, tomēr, atceroties sirsnību sava vectēva vārdos, tie man vēl tagad liekas kā pamats sendienu un mūsdienu veļu kultam.

Mūsu dienās veļus vairs nebaroja ar desām un pīrāgiem. Pat ne Teodora Valdšmita draugi, kas pēc sirsnīgā aktiera nāves ieradās pie viņa kapa ik 9. maijā — Teodora Valdšmita, saukta Fišiņa, dzimumdienā. Viņi nenesa līdz ne ziedus, ne pīrāgus, bet — pudeli labākā konjaka un pārlēja drauga kapu kopai ik glāzīti, kad čarkai draugu vidū pienāca Fišiņa kāрта. Draugu Teodoram Valdšmitam Nacionālā Teātrī bija daudz — Jānis Kalniņš, Jānis Lejiņš, Kārlis Lagzdiņš, Udris un vēl citi. Fišiņa velim nekas daudz neatleca no tradicionālā dzimumdienas pusstopa, un es neticu, ka viņš būtu kārojis vairāk. Draugu klātieņi un trīs, četras glāzītes kapu kopas ziedos tagadnes velim ir vairāk vērts nekā žāvēts lasis un aknu pastēte.

Mūsu dienu veļi nav izsalkuši, bet arī viņiem ir cilvēka dvēsele, kas slāpst pēc draugiem un tuviniekiem.

Bija silta pavasara nakts. Biju viens. Sēdēju Āgenskalna Mārtiņa kapos pie Emīla Dārziņa dusas vietas. Biju aizsēdējies — jauns cilvēks, kas grib kļūt par dziesmu dziedātāju, pie Emīla Dārziņa kapa naktī spēj iedomāties ar Olimpu saskaroties un aizmirst laiku. Dārziņa kapu, ar balto obelisku — pieminekli, no pārējās kapsētas atdala dzīvzogs un ziedi. Sēdēju vientuļš, dziļās olimpiskās domās iegrimis, kad pacēlu acis un nobijos. Pie kapa stāvēja melna, caurspīdīga ēna kā lepna nakts karaliene. Skatījos, satraucos, ne vārda nespēju runāt. Tanī brīdī ticēju spokiem un ticētu vēl šodien, ja Mārtiņa kapu nakts karaliene būtu pazudusi tik klusu kā ieradās. Bet viņa uzsāka sarunu.

— Vai nobaidīju, dēls? — viņa sacīja un pēkšņi pazaudēja manis iedomāto caurspīdi. Melnās drānas saplūda ar melnajiem krūmājiem dzīvzogā. — Piedod man. Nezināju, ka tu te sēdi. Būtu noklepojusies.

Nespēju vēl izteikt ne vārda un viņa viena turpināja sarunu.

— Redzi, dēls, man tāda paraša, ka ik vakaru jānāk atvadīties no Emīla. Man pašai ir sava atslēga no mazajiem kapu vārtiem. Neviena es netraucēju, un Emīlam manis vajag... Viņš ir tik vientuļš. Man nenāk miegs, kad

iedomāju, kā viņš viens pats guļ te, ārā, zem zemes...
Nāku ik vakaru ar viņu parunāties...

— Vai jūs esat Dārziņa kundze? — varēju jau sākt atkal kustināt lūpas un smadzenes.

— Nē, neesmu Dārziņa kundze, bet Dārziņa māte, — viņa atbildēja. — Kundze dzīvo pilsētā, bet es — tepat, pāri pār ielu, aiz kapu sētas, lai vienmēr varētu redzēt dēla balto pieminekli un būtu pie viņa. Viņš vienmēr bija tāds vientuļš. Vajag ar viņu parunāties... Neviena tuvinieka nebija pie viņa pat nāves stundīnā. Nomira viens uz dzelzceļa sliedēm, — sabrauca...

Dārziņa māte sāka raudāt un atsēdās man blakus. Mēs nosēdējām līdz rīta gaismai. Viņas dēls Emīls bija miris turpat jau desmit gadu. Mātes sirds gadus neskaitīja, tikai brīnījās, ka dēla dēls Volfgangs, kas, tēvam aizejot, bijis pavisam mazs zēniņš, nu jau esot īsts jauneklis, kad apciemojot vecmāti un — tēvu.

Arī Emīla Dārziņa velis ilgojās pēc cilvēkiem. Viņa māte to juta, zināja, iegādājās mazo vārtu atslēgu un bija ļoti priecīga, atrodot mani vēlajā nakts stundā ar viņas dēlu sarunājamies.

Modernais veļu kults Rīgas kapsētas ir pārvērtis par skaistiem, labi koptiem kultūras dārzkiem. Pat neminot Brāļu Kapu svētnīcu, latviešu tēlniecība Rīgas kapsētās ir bagātāk un varenāk parādīta nekā Rīgas muzejos. Mums nebūtu nekā no agri mirušā skulptora Žaņa Smiltņieka, ja Zigfrīda Meierovica kapa kalniņā nestāvētu viņa balta akmeņi kaltā Sērojošā latvietē. Mēs nepazītu Kārļa Zemdegas spēku, ja viņa trauksmainās ilgas nebūtu izcirstas sarkanā granītā pie Raiņa dusas vietas. Maz būtu atlicis no Sibīrijā nīkstošā Kārļa Jansona, ja viņa bronzas nerotātu chirurga Jāņa Jankovska un daudz citu kapu. Rīgas kapsētas spilgti stāsta arī par Burkarta Dzeņa, Teodora Zajkalna, Gustava Šķiltera, Kārļa Zāles, Emīla Meldeņa un citu mūsu tēlnieku mākslu.

Spilgts veļu kulta pierādījums Rīgas kapsētās ir Ziemsvētku naktis, kad pie ik kapu kopas deg Ziemsvētku eglītes un velis ienes svētku noskaņu mirušā ģimenē.

Pastaigas pa kapsētu nebija zaimošana, bet vecs tēvu tēvu tikums.

Kad kapsētu mīļotājs Roberts Slokenbergs izmācījās

par mācītāju, Džūkstes draudzē, veco atmiņu dēļ, viņš ierosināja mirušo piemiņas dienas vakarā iedegt sveces uz tuvinieku kapiem. Jaunā mācītāja iedoma tik ļoti atbilda mūsdienu veļiem, ka kļuva par neiznīcināmu tradīciju visā zemē.

Pusnakts pastaigās pa Rīgas kapsētām nav grēka, kaut arī dažreiz svešs velis pārsvieda kairinošu šermuli dažam nakts staigātājam pār mugurkaulu. Veļiem ir cilvēka dvēsele, viņi mīl arī pajokoties. Ja paši to nespēj, tad uzdod citam.

Ziedēja liepas un matiolas. Nakts bija pilna mulsiņošu smaržu. Pusnakts pagāja nemanot. Mēs bijām divatā. Kaut arī bija silta vasaras nakts, es sildīju viņas rokas. Kad cilvēks ir jauns, tas savu jūsmu prot izteikt bez vārdiem. Jūsma jaunībā prot staigāt caur pirkstu galiem no rokas uz roku. Kad rokas bija notirpušas, bija laiks iet uz māju. Mārtiņkapu vārti bija noslēgti. Varētu pārkāpt pār sētu. Nekāpu, jo nebiju viens. To nakti Dārziņa māte neatnāca. Viņas vārtu atslēga būtu derējusi. Ko darīt? Bija jau tik vēls, ka arī tramvaja klankšņi uz Slokas ielas bija apklusuši. Gājām caur kapsētu. Otrā pusē bija kapsētas dārznieka un sarga māja. Tur vajadzēja atrast ceļu uz ielu. Bija brīnum dzidra nakts. Kā maldugunis no kokiem krita liepu ziedlapiņas. Smaržoja rozes, liepas un matiolas. Bija tik labi, ka sirds neilgojās pat satikt peļojošu kapsētas kaķi.

Kaķi kapsētā naktī ir veļu vizizplatītākais joks, kas iemet šermuli mugurā. Kad kapsētas tumsā un klusumā pēkšņi aiz svešas kapu kopas izslīd peļojoša kaķa ēna, tad šermulis pa muguru skrej uz augšu un leju, līdz prāts saskata, ka kaķis ir kaķis un ne spoks. Ja kapsētā neesi viens, tad kaķis tuvina — šermuļi mugurkaulā pievelkas.

Mārtiņkapu naktī kaķa mums nevajadzēja. Mēs bijām ļoti tuvu, kad pēkšņi no pazemes kā vaida atskanēja trīs dreboši vārdi:

— Kas tur staigā?

Tā nebija cilvēka balss. Cilvēks nerunā tik dobji un

dreboši. Apstājamies, skatāmies. No attālas kapu kopīgas paceļas balta āža galva un runā...

— Kas tur staigā? — mums atkal jautā āzis no kapa. Var saredzēt, kā runājot āzim kust lūpas un bārda.

Tas tiešām ir tiesa, lai cik neticami izklausās. Svešs velis mūs baidīja, mēs abi drebējām. Bija šermuļaini skaists un mistisks piedzīvojums. To var piedzīvot tik vienu reizi mūžā. Mums vajadzēja bēgt...

Vēl tagad man žēl, ka toreiz jaunatnē valdīja tik briesmīga zinātnegribība un zinātkāre, ka mēs nebēgām, bet, roku rokā turoties un kopā drebēt, devāmies pie kapa āža. Nevajadzēja... Vajadzēja — bēgt. Nevajag pētīt un analizēt brīnumus. Brīnumam jātic! Analīze un zinošs prāts spēj nokaut pat mīlestību un mistiskus, spirituālus brīnumus samīdīt pasaules dubļos. Man tagad vēl ļoti, ļoti žēl, ka mēs izpētījām kapu āzi.

Tas nebija āzis, bet — kaza. Viņa nerunāja, bet — gremoja.

Mārtiņkapu sarga sieva bija izvedusi savas kazas naktī ganīties kapsētas treknajā kapu zālē. Notverta kapu morāles pārkāpšanā ar trim kazām, kapu sarga sieva tā pārbijās, ka viņas balss drebēja kā spokam zem zemes.

Tik skaisti piedzīvojumi negadījās bieži, bet uz kapsētu jau nestaigāja piedzīvojumus meklēt. Kapsētās bija svaigs un tīrs gaiss, bez ielu putekļiem un bez pliekanām ielu gaismām. Kapsētās bija miers, kas atsvaidzināja miesu un dvēseli. Mārtiņkapos un Meža Kapos pie tam vēl ļoti daudz lakstīgalu.

Mans studiju laiks Rīgā nav iedomājams bez Rīgas kapsētām, arī — dienās. Pie Emīla Dārziņa un pie sava tēva kapa visbiežāk esmu mācījies solfedžo, diriģēšanu un vēlāk operu partijas, kad mājās citiem cilvēkiem kļuva nepārciešams ar dziesmu murminājumiem.

Veji pat par manu dziedāšanu nedusmojās.

Vairāk par divi soļiem man nevajadzēja, kad kāpu vienpadsmit pakāpienu no Krišjāņa Barona ielas lielā vestibīla uz kollonām izdalīto pirmā stāva sirds telpu Konservātorijā.

Kā no sirds izstāro artērijas un ar sirds asinīm apskalo cilvēka miesu līdz pirkstu galiem no ārpuses un no iekšpuses līdz nierēm, tā kollonu telpa Konservātorijā izstāroja trīs gaŗus gaitenŗus ar jauniem cilvēkiem pa pirmo stāvu un divi platas kāpnes uz sāniem — pie mūzikas otrā stāvā. Uz augŗu bija jākāpj, lai redzētu Jāzepu Vitolu, lai satiktu Paulu Saksu, lai dzirdētu Pāvulu Jurjānu, Adu Benefeldi, Oskaru Ņubīti un lai runātu itālisķi itāļu valodas stundās un ar Edmondo Luĉini. Apakŗējos gaitenŗos aiz plānām koka durvīm mitināŗās Latvijas sūtnis Beļģijē Jānis Lazdiņŗ, klavierŗskolotāji Pauls Ņuberts, Arvīds Daugulis, Gomane-Dombrovsķa ar divi klavierēm ik klasē, grupu teorijas, grupu solfedŗo, mūzikas vēsture, forma un citas jaunmūziķu mocības.

Konservātorijas ēķa bija gaŗa un ēŗta. Plati bija gaitenŗi, vēl platāķas skanoŗas klases.

Konservātorijas ēķā daudz biju cietis pirms kara.

Neskatoties uz grezno formas tēŗu — sudraba pelēķi mēŗeli ar sudraba pogām, melni mirdzoŗo, lakoto jostu ar sudraba bleķi uz vēdera — Rīgas ķeizara Aleksandra II ģimnazijā vēl biju tik mazs, ka mani pieķāva. Arī mazam un jaunam Dievs man bija devis dziŗu kauties ar lieliem un spēcīgiem. Bieŗi vien kliboju māŗup ar sagrūstu ceļģalu un saplēstām biksēm, sēŗas smiltis un gaitenŗu grīdas izvālģjis. Tēvs man bija miris, nebija neviena, kas ķēlotu. Neskatoties uz skolā pārciestām sāpēm, māte pēŗ tam mani arī māŗģs sāpināģa. Reizi viŗai slotas ķāts aizķērās aiz veļas auklas virtuvē un pāŗlūza, pie manas aizmugures nonāķot. Efekts bija grandiozs. Mana māte iegādāģŗs siksnu.

Ciest esmu paradis un ķeizara Aleksandra II ģimnazijā man patika. Starp skolas biedriem bija plecīgs puika, vārdā Desmitnieks. Desmitnieks man palīdzēja kauties ar lieliem puikām un stāstīja, ka tāpat mums būšot jāapstrādā krievu ķeizars un visi kungi, kas izsūc strādnieku asinis. No tādām valodām man bija bailes. Lai atliktu revolūciju, aicināju Desmitnieku ziloņu medībās un ar montekristo pistolēm Rīgas zvēru dārzā kopīgi apšaudījām lielos biezāžus. Ziloņi par mums neuztraucās, paskurina ādu apšaudītā vietā un — smaidīja. Uztraucās vecs krievu gardovojs, atņēma ieročus un padzina mūs no medību laukiem.

Vēl labāki draugi man bija brāļi Ruceļi — Kārlis un Jānis. Kaut arī viņu tēvs bija skolotājs un mācītājs, abi puikas bija prātīgi. Ar viņiem varēja saprasties. Arī tēvs, vecais Jānis Rucelis nebija zemē metams.

— Nav jau nelaime, — viņš sacīja un nemaz par mani nesmējās, kad, ciemos ejot, noskūpstīju roku viņu kalponei. Māte man stingri bija pieteikusi mācītāja cienmātei nobučot roku, bet, pēc manas aktivitātes pret kalponi, pats cienīgtēvs to neatļāva.

— Tādas lietas vairs nedara, — viņš pamācīja, un es sapratu, ko nozīmē būt izglītotam rakstniekam. Mācītājs Jānis Rucelis vadīja Baltijas Vēstneša literāro pielikumu un bija latviski pārtulkojis Tolstoja gaŗo Kaŗu un mieru un Dostojevskas trakos Velnus.

No Konservātorijas aizvēstures tās gaitēs vēl redzu balalaiku orķestri ar ļoti smuku diriģentu Oto Mellī, vēstures skolotāju Pēteri Dreimani ar melnu bārdu un — Rīziku.

Rīziks bija vecāks par mani, augstākā klasē, bet uz kaušanos neielaidās. Bija lepns. Viņu tomēr pazinu. Bez viņa gaŗās un plānās klātienēs un viņa sārti dzelteniem matiem krievu skolā nebija iedomājama neviena latviešu zēnu aktivitāte.

Ar Pēteri Dreimani tuvāk iepazīnos dažus gadus vēlāk, kad viņam bija balta bārda un mēs kopīgi vadījām un dibinājām Latviešu Nacionālo Apvienību Kanadā. Viņš nebūt nebija tik barga kā pirmskonservātorijas gaitēs ar melno bārdu.

Rīziks pēc tam man visu dzīvi ir maisījies pa kājām.

Ar viņu bija jāsatiekas, lai kurp un kad bēgtu no kara vai dzīvotu mierā. Viņš bija arī Tērbatā un tagad ir Amerikā. Kad apprecējos un domāju, ka sieva mani mīl, man viņa bija jāved uz Jelgavu, pie Rīžika. Mana daiļā kundze iedomājās, ka Rīgā neesot tik uzticama chirurga kā Dr. Alfrēds Mednis Jelgavas slimnīcā. Nevienam citam viņa neuzticējās pārgriest mazu, mazu augonīti zem paduses. Pie tam Dr. Alfrēds Mednis bija precējies un mana sieva — arī.

Ir jocīgi ar Rīžiku. Viņš reiz bija daudz vecāks par mani, tagad ir — otrādi. No viņa šķiroties, es allaž jūtos jaunāks un dzīvotpriecīgāks nekā satiekoties, bet — tālu ne tik jauns kā viņš. Tas pierāda, ka Konservātorijā jau pirms Konservātorijas auga mūžīgās jaunības un nemirstības apdvēsti mākslinieki, kaut arī dažs izauga par dakteri. Rīžika māksliniecisko būtību jo spilgti izjutu, kad viņu divi reizes apmeklēju amerikāņu trako mājā. Viņš bija vēl tikpat jauns, iesarkans, aktīvs un jūsmīgs kā pirmskonservātorijas laikos. Arī Amerikas sabrukušo nervu slimnīcā viņš aplīgoja dzīves tīksmi, sevī norijot visu, kas sāp...

Lai nerastos pārpratumi manos uzskatos par nemirstīgi māksliniecisko būtību, jūtos spiests aizrādīt, ka Dr. Alfrēds Mednis šī kontinenta nervu slimnīcā nav patients, bet — ļoti iecienīts ārsts nervu bojāšanai. Viņš nekad nestaigā bez kakla saites un ar negludinātām biksēm. Aistēts! Mākslinieks!

Kad atklājām Konservātoriju, tās garā ēka man sen vairs nebija sveša. Ir tiesa — Pēteris Dreimanis bija pazudis vēsturē ar visu bārdu, Rīžiks graizīja līkus medicīnas fakultātē, Desmitnieks bija pazudis kopā ar krievu ķeizaru, draugs Jānis Rucelis lidoja pa gaisu vecās kara lidmašīnās un krita zemē un Daugavā, Kārlis karoja ar jaunķareivjiem savā kaņapulkā, tomēr arī Konservātorijā bija dzīvi cilvēki no Aleksandra II laikiem. No klasēm bija pazuduši skolas soli. To vietā stāvēja klavieres un spoguļi dziedātāju istabās. Līdz ar Suvorova ielu bija pazudusi tresotā krievu ģenerāļa uniforma pie Krišjāņa Barona ielas ieejas, taču tur arvien vēl stāvēja vecais durvju sargs Antonovs. Viņam nebija vairs zeltoti sarkanās apkakles, bagāto uzpleču, mirdzošo medaļu; nebija

vairs karaliski baltās vaigu bārdas; viņš vairs nekliedza uz mani tik bargi kā īsi pirms kara. Tomēr tas bija tas pats Antonovs, gar kuŗu gāju mācīties alģebru un Puškina dzejas, gar kuŗu gāju lasīt Cēzaru un Gogoli — tas pats vecais Antonovs, tikai drusku pārvērties.

Bargais krievu šveicars bija kļuvis labs un sirsnīgs latvju durvju sargs jaunmūziķiem. Tāpat kā Andrievam Niedram, arī Antonovam bija divas dažādas dabas, divi raksturi, un pēc kara viņš uz āru bija pagriezis savu labo pusi.

Pa kāpnēm no ieejas uz kolonnu vestībilu Konservātorijā nebija parasts kāpt, bet—traukties. Vienpadsmit platos pakāpienus kāpa tikai vecāki skolotāji un dāmas. Pat Jēkabs Poruks, Jēkabs Graubiņš, Jēkabs Vītoliņš un profesors Jēkabs Kārkliņš ņēma divus un trīs kāpienus solī.

Visi četri Jēkabi bija īpatņi. Visīpatnākais un man vistuvākais no viņiem bija Jēkabs Poruks. Ja paskatos pagātnē — arī tālu pēc studiju gadiem — izskatās, ka Jēkabs Poruks ir bijis vistuvākais cilvēks manam cilvēkam. Pretišķības pievelkas. Man šķiet, ka Jēkabs Poruks arī mani reiz uzskatīja par savu draugu — pretišķību dēļ.

Dzīvē man nekad nav bijis neuzvaramu problēmu, bet tolaik dzīve man izskatījās dabīga un vienkārša. Dzīvē, pēc manām domām, viss rit kā pa dziedziņu — pat dzīves sāpes, sitieni un kūleni. Tur nav ko spriest, to nevar izdomāt. Ja dzīve apmet kūleni, tad jāmet kūlenis līdz un jāsāk dzīvot no gala.

Vai dzīve sāp? Sāp kādreiz un ļoti stipri. Bet vai tā ir problēma? Nebūt nē. Dzīvē viss rit kā pa dziedziņu — arī sāpes, cīņas un neveiksmes.

Jēkabs Poruks bija pilnīgi pretējas dabas. Viņš ar prātu gribēja veidot sevi un savu īpato dzīvi. Viņš tik ļoti gribēja būt viņš pats, ka bieži esmu brīnījies — viņš pat draugu vidū noliedza savu asins radniecību ar dzejnieku Jāni Poruku, lai tikai — Dievs Tēvs esi žēlīgs! — kāds muļķis neiedomātos vilkt parallēles starp Jāni un Jēkabu. Parallēļu arī nav, kaut abiem lielajiem Porukiem tēvi bija brāļi. Arī brāļu — abu Poruku tēvu starpā bija liela plaisa. Tik ir bija radniecības, ka viņi dzīvoja kaif-

miņos. Jāņa Poruka dzimtos Druvienas Prēdeļus no Jēkaba Poruka Trušļiem šķir tikai lielceļš un neliels mežiņš. Arī šī radniecība Jēkabam Porukam izskatījās kā problēma.

Ar Jēkabu Poruku patiesi bijām pilnpiņnam pretējas dabas, bet vai tas nav savāds likteņa kūlenis, ka viņa draudzība man bijusi visstiprākā draudzība diezgan garajā un ļoti dzīvajā mūžā?

Jēkabs Poruks bija dažus gadus vecāks par mani, kad viņš mani ieveda arī — tāpat kā Rīgas pilī pie statistikas — kā sīku, mazu ierēdnīti dzelzceļu virsvaldē aiz Rīgas stacijas un dzelzceļa viadukta. Blakus galvenā direktora, bārdainā inženiera Gustava Klaustiņa lielajam darba kabinetam Jēkabam Porukam bija sava ļoti glīta atsevišķa istaba. Brīžiem viņam bija daudz visādu darbu ar papīriem un tālsarunām, bet brīžiem viņš atpūtās un garlaidojās pie karstas tējas glāzes. Tēju dzert esmu viņam daudzās reizes palīdzējis. Arī es biju mazs dzelzceļa ritenītis, bet Jēkabs Poruks no Druvienas Trušļiem skatījās par galvenā direktora sevišķu uzdevumu ierēdni.

Jēkabam Porukam jau tad bija augsta, inteliģenta piere, slaida, plāna seja ar dažām atliekām no pubertātes piņņu laikiem un neglīts deguns, ar bumbuli galā. Skaists viņš neizskatījās, bet — apģarots. Neskatoties uz piņņiem un savādo degunu, viņa seja iedvesa uzticību. Nevarēja neticēt un neuzticēties Jēkabam Porukam. Viņš bija patiess un godīgs. To juta. Viņš runāja klusināti, bet ne teātrāli; kustējās līdzeni un bez steigas.

Biju bezgala jauns, tomēr sajutu, ka Jēkabs Poruks ir ļoti īpatna un interesanta personība citu Rīgas jauniešu vidū. Viņu iemīlēju kā gudru, man nepieciešamu priekšzīmi. Viņš bija skeptisks un atturīgs pret laikmeta sajūsmu. Viņš neieslīga apreibušās brīvības steigā grābt ziņības un mācības. Mani viņš neapslāpēja, bet dažu labu reizi lika padomāt, kur radusies viņa skeptiskā atturība? Bija brīži, kad domāju, ka viņš ir slinks, taču arī tas man patika, jo viņa slinkumā bija pašpārlicība un filozofisks miers. Bet slinks Jēkabs Poruks nebija, katru pienākumu viņš izpildīja ar apzinātu prieku. Un kāpēc būtu jādara vairāk par pienākumu? Aizraušanās un jūsma neder.

Pats nevarēju neļūsmot, aizrauties un izmētāties. Jo dziļāk tāpēc cienīju filozofisko pretišķību vecākā draugā. Man likās, ka viņu saprotu.

Ar lielu aizraušanos Jēkabs Poruks uzsāka studēt inženieru zinātnes Pēterpilī. Kas zina, varbūt būtu arī izstudējis un kļuvis gudrs un prātīgs, ja Pēterpilī kara gados neuzklistu profesors Pēteris Zālīte un Psīcho Neuroloģiskā institūtā neuzsāktu lekciju ciklu par Emanuelu Kantu. Arī studentam inženierim pienākums prasīja aizstaigāt uz latviešu zinātnieka priekšlasījumiem bargās cara Krievijas augstskolā. Kants Porukam iepatikās. Iepatikās arī slaida studente Ance Bērziņa, kas Psīcho Neuroloģiskā institūtā studēja medicīnu un aiz patriotiska pienākuma arī — Pēteri Zālīti. No Kanta inženieris pārgāja uz Šopenhaueru, Platonu, citām acīm pārļāsīja Tolstoja un Nīčes darbus un sāka staigāt arī uz Žākova filozofijas priekšlasījumiem. Žakovs bija īpatnis ar melnu bārdu un pustrakām idejām par Dievu, dvēseli un pasauli, bet arī tās bija interesantākas par inženiera zinātnēm. Students inženieris kļuva par studentu filozofu.

Kara laikā cara Krievijai nevajadzēja studējošu prātvederu, un kara kungi jauno filozofu izskoloja par — praporščiku. Vecajā krievu armijā tā dēvēja jaunākos kara virsniekus, leitnantus. Jaunais praporščiks tika malts un mētāts.

Jēkabs Poruks ārkārtīgi labi izskatījās praporščika mundierī, taču dzelzceļu virsvaldē viņš jutās daudz labāk. Atkal studēt nebija prāta. Visi studēja. Studijās vairs nebija īpatnību. Kāda nozīme būtu atkal staigāt uz Pētera Zālītes lekcijām? Visi to darīja, un Jēkabs Poruks gribēja būt tas, kas viņš ir. Visi viņu nevarēja ietekmēt.

Jēkabs Poruks pabeidza Rīgas pilsētas reālskolu kopā ar Juri Kārkluvalku. Kārkluvalkam vajadzēja studēt, Kārkluvalks bija ļoti apdāvināts, ar daudzām idejām. Jau no reālskolas viņa dzejas parādījās laikrakstos un vēlāk Latvju Strēlniekā. Kārkluvalks krita Tīreļpurvā, Ziemsvētku kaujās. Kāpēc krita Kārkluvalks un Poruks dzīvo?

Krita arī Bišu Reinis. Kāpēc? Bišu Reinis bija bezgala godīgs, bezgala lēns, nevienam cilvēkam nesacīja ļauna vārda. Bišu Reini atrada nošautu aiz Vecgulbenes pils, kad no Vidzemes padzina revolūcionāros tribunālus.

Biju gadus piecus jaunāks par Jēkabu Poruku. Tā ir liela gadu starpība, ja cilvēkam vēl nav divdesmit. Nezinu, kas manu draugu padarīja tik atturīgu un skeptiski gudru, ka viņš bija iefilozofējies domā: dzīvē nav vērts darīt vairāk nekā prasa tiešais pienākums un garastāvoklis. Vai tas ir slinkums? Vai ir kāds labums sevi saraustīt, uz daudziem gaņģiem maļot? Kāds labums bija Bērziņu Koļam?

Kopā ar Bērziņu Koļu Jēkabs Poruks bija beidzis ne vien vidusskolu, bet arī kaņaskolu. Vienā dienā abi bija paaugstināti par praporščikiem. Kad sākās divdesmitie, Bērziņu Koļa aizrāvās — studēja ķīmiju, strādāja par skolotāju. Un nu? Jau trešo mēnesi Bērziņu Koļa guļ Jēkaba Poruka dzīvoklīti un — neceļas. Progresīvā tuberkuloze nekad vairs neļaus Bērziņu Koļam piecelties no gultas.

Jēkabs Poruks zina, ka viņš nav pārcilvēks, kādu sludināja Niče. Viņš arī negribētu būt pārcilvēks. Viņš grib būt tas, kas viņš ir un darīt to, ko pienākums prasa. Viņš noliedz, ka ir slavenā dzejnieka Jāņa Poruka brālēns, jo tad viņš būtu brālēns un ne vairs tas, kas viņš ir.

No ierēdņa darba uz savu dzīvoklīti Tērbatas ielā pārnācis, Jēkabs Poruks noauj zābakus un zeķēs iestaigā pie slimā drauga. Zeķēs staigāt ir ērtāk nekā rīta kurpēs. Rīta kurpes būtu jāmeklē. Bērziņu Koļa guļ bez pārmaiņām. Ir smieklīgi, ka cilvēki dzenas un paši nezina — kurp un pēc kā?

Augstskolas vietā Jēkabs Poruks daudz labprātāk aizstaigā uz kino teātri un izklaidējas kovboju un detektīvu filmās. Tur nav jādomā. Ir labi nedomāt. Ir labi arī zeķēs, bez kurpēm atlaisties uz dīvāna un lasīt kriminālromānu, kas izklaidē. Angļiem pēc kaņa ir radies lielisks burlaku romānu rakstnieks Edgars Volless. Tam ir aizrāvīgas fantaziju kombinācijas. Volless atkārtojas ne biežāk kā katrā trešā grāmatā. Lasīt kriminālromānu ir interesanti arī tad, ja uzbūve un fabula atkārtojas. Var zīlēt, kas notiks. Romāna autors zina, ka lasītājs zīlē un negaidot sagāž visus zīlējumus ar neloģiski pārsteidzīgu stāsta apvērsumu un noslēpuma atrisinājumu.

Tik daudz kā pulkvedis Bruņinieks un kapteinis Tomsons Jēkabs Poruks un viņam līdzīgi ļaudis nebija pie-

dzīvojuši, bet — izprātojuši. Būt tam, kas esi un ne vairāk, — bija paguris lozungs dzīves apvainotiem morālistiem un filozofiem. Viņi neatnesa divdesmitos gadus pāri Rīgas dzelzs tiltam. Latvju māksliniece viņus neapsveica ar baltajiem ziediem. Divdesmitie gadi viņiem tomēr nepagāja secen, un viņi ieauga Rīgā līdz savu ausu galiem. Jēkabam Porukam pat pazuda piņņi, un bumbulis deguna galā kļuva mazāks.

Biju sadalījis Amerikas tauku kuponus kā algas piemaksu dzelzceļu virsvaldes darbiniekiem. Nešūdinātās drēbes iznāca tikai izredzētiem. Pie viņu vārdiem savā grāmatā pievilku krustiņus, lai tos neapbalvotu arī nākamā drēbju sadalē. Darbs bija padarīts. Varēja dzert tēju. Gāju uz sevišķu uzdevumu ierēdņa istabu.

Jēkabs Poruks bija pie direktora. Viņa istabā uz grīdas atradu ar tinti un zīmuli aprakstītu nošu lapu.

Kad Gustavs Klaustiņš aizgāja no dzelzceļa, viņš savu bārdu atstāja aiz dzelzceļa viadukta un kļuva par docentu, dekānu un profesoru Universitātes inženieru fakultātē. Bez bārdas Gustavs Klaustiņš pievērsās arī mūzikai — bija Akādemiskās draudzes ērģelnieks, nodibināja pats savu Klaustiņa kori un šķetināja dziesmas no nošu lapām.

Ar tinti un zīmuli aprakstītā nošu lapa Poruka istabā tomēr nevarēja piederēt Klaustiņam — Klaustiņš vēl staigāja ar bārdu. Biju bezgala priecīgs. Tā varēja būt izkritusi tikai no sevišķu uzdevumu ierēdņa personīgās kabatas. Tā bija svarīga zīme, ka mana, par dzīvi un sajūsmu smīnošā drauga garastāvoklis ir ļāvis paspēlēties ar mūziku.

Jāņa Poruka tēvu Druvienā saukāja par Melno Poruku. Viņš pazaudēja no tēva mantotos Prēdeļus. Jēkaba Poruka tēvs turpretim visā apkārtnē bija iecienīts. Viņš Trušļos iekārtoja lielu ķieģeļu cepli, lielajās krāsniņās dedzināja arī māla krūzītes, krūzes, bļodas un ļaudis plūda uz Druvienas Trušļiem no Piebalgas, Lizuma, pat no Lejasciema un Cesvaines. Kad Jēkabs bija mazs kā pundurītis, viņa tēvs bija ļoti turīgs un uzdāvāja dēlam klavieres. Mazais spēlējās ar klavierēm, un mazie pirksti uz klavierēm sataustīja gan dzirdētus, gan nedzirdētus mūzikas gabalus. Klavieru skolotāja Jēkabam Porukam nekad nav bijis. Viņa rokas plakani slīd pār klavieru taustiņiem, bet ķer

tik plaši — pusotras oktāvas, kā tikai retam pianistam izdodas. Francim Listam esot bijusi līdzīgi gaŗa sauŗa. Mazajam Porukam mŗzika bija rotaŗa, kas reizēm jocīgi sāka kutināt krŗtīs un kakŗā. Arī lielais Poruks. Īsi pēc kaŗa mŗziku sev piedēvēja tikai kā rotaŗu. Citādi viņa filozofiskā skepse neatļautu rakstīt uz noŗu papīra ar tinti un zīmuli.

Biju bezgala priecīgs. Kad Jēkabs Poruks iznāca no direktora istabas, viņŗ sarauca pieri, manās rokās savu noŗu papīru ieraugot.

Kad tēja bija dzderta, zināju, ka mēs nu esam darba biedri ne tikai uz dzelzceŗa, bet arī — Konservātorijā.

— Tas jau tikai joka pēc, — sacīja seviŗķu uzdevumu ierēdnis, — kas nu es par mŗziķi!

Viņam nelikās svarīgi, ka Jāzeps Vītols viņu uzņēmis savā grūti pieejamā kompozīcijas klasē. Viņa pēckaŗa filozofija neatļāva uzskatīt mŗzikālos uzdevumus ar citu pieeŗu, kā krusta mīklu atrisināŗanu. Jēkabs Poruks sāka apmeklēt Konservātoriju, atrāŗies pieklājīgā vēsumā. Viņŗ vēsi smaidīja par sevi, kad juta, ka tieksme pēc mŗzikas uzvar godīgo ierēdni.

Īsi pēc Gustava Klaustiņa arī Jēkabs Poruks pameta dzelzceŗu. Starpība bija tikai tā, ka Porukam nebija bārdas, no kuŗas ŗķirties un nebija inŗenieŗa diploma, kuŗam pieķerties pēc maizes. Viņŗ palika tikai par mŗziķi ar visu sirdi, dvēseli un — nelielu mazvērtības kompleksu savā darbā. Maizes komplekss bieŗi koda manā bezproblēmu pašapziņā un padarīja man Jēkabu Poruku tuvāku nekā brāli.

Iepŗātotam mazvērtības kompleksam bieŗi ir milzīgs dzinējspēķs. No Jēkaba Poruka divdesmitos gados izauga viskultūrālākā individuālitāte starp latvieŗu mŗziķiem. Ja viņŗ arī tagad izliekas slinks, tad tikai aiz mīlestības, es domāju — aiz mīlestības pret mŗziku. Mŗzika viņa kompleksam izliekas labāka nekā viņŗ pats.

Arī citi Jēkabi Latvijas Konservātorijā bija interesanti īpatņi, bet bez filozofiska kompleksa. Līdzība viņiem bija tikai uz plataŗām kāpnēm, kaut arī tur katram bija savi iemesli ņemt vairākus kāpienus solī.

Konservātorijas kolonnu vestibīls kāpņu galā ir plašs un spožs — baltas, gandrīz baltas kolonnas ar joniskāni rievām un dzegu; kvadrātos ar brūnu, gandrīz pret baltu mirdzošā akmenī izklāta grīda; liels, gandrīz balts sienas pulkstenis pie kāpnēm uz Vitolu un pretējā pusē melns dēlis, gandrīz ar baltām lapām un lapiņām. Pie ziņojumu dēļa, pret balto podiņu krāsni divi gaļi, brūni skolas soli ar melniem, ieslīpiem galdiem. Lai kā Rīgā trakoja studiju dzīvi, lai kā studentus trenkāja zinātgrība, pie ziņojumu dēļa un skolas soliem apstājās soļi, apsēdās steiga, aplusa trauksme. Tikai valodas skrēja un čaloja tik āzīvi, ka aizmirsās obligātās klavieru stundas un harmonija.

Traucos uz klavieru stundu. Būtu labi pirms obligātās stundas atrast tukšu klasi un pārspēlēt uzdoto sonatīni. Paskreju gaļām Antonovam, pametu labu dienu un, šķiet, vienpadsmit pakāpieni būs viens vienīgs palēciens. Neizdodas. Kāpņu vidū pārmainu kāju un palieku lēnāks. Uz soliem pie ziņojumu dēļa sēž Lūcija Garūta un Paula Līcīte. Kāju pārmijis, zinu, ka sonatīni nepārspēlēšu. Abas kollēgas ir ļoti sirsnīgas un labprāt runājas. Arī es labprāt parunājos.

Lūcija Garūta ir briesmīgi jauna un maza. Viņai ir slima mugura. Tas viņu it kā nospiež un padara vēl mazāku. Viņa sēž klusa un mierīga, kā uzticības čupiņa ar divi bizītēm pie pakauša un klausās Paulas Līcītes valodā.

Paula Līcīte ir pilnīgs pretstats mazajai Lūcītei. Lūcijai Garūtai bizītes izskatās plānas, apgrauztas, šauras un izpūrušas, kā novārgušas žurkas līpiņas. Paulai Līcītei ir gaļi, kupli, melni un komplicēti sasukāti mati. Kā dāmai! Mūsu vidū viņa neizliekas par dāmu, bet — ir dāma.

Kas ir Lūcija Garūta? Mazs bērns, kā neapprakstīta lapa, ņo trūcīgas, bet centīgas ģimenes. Viņai ir divas māsas. Arī tās ir redzamas Konservātorijā, un katrs viņas pazīst. Ap Lūciju Garūtu nav noslēpumu. Viss ir sentimentāli skaidrs un sirsnīgs, pat katra nots, ko viņa spēlē uz klavierēm vai uzraksta dziesmā. Paula Līcīte ir citāda. Viņa ir precējusies, viņai ir pašai savs vīrs — Skrastiņš, kuŗu neviens nepazīst un nekad nav redzējis, viņai ir arī pašai sava meita — Rita un gadu viņai vairāk nekā praporščī-

kam Porukam. Paulai Līcītei ir pat sava pagātne! Pāvula Jurjāna operā, pirms kara, viņa bija īsta operu dziedātāja, kopā ar Olgu Pļavnieci, Malvīni Vīgnieri-Grīnbergu un mūsu paidagogiem Konservātorijā. Tas vēl nekas! Paula Līcīte ir arī rakstniece. Viņas tulkojumā Nacionālā Opera dzied Faustu, Oņeginu, Skrejošo Holandieti un vēl kaut ko. Paula Līcīte raksta dzejas, stāstus un romānus. Viņas romāns Lida — Ērika ir pat publicēts, iespiests ar drukātiem burtiem un atrodams Rīgas pilsētas bibliotēkā ar Paulas Līcītes ģimetni ievadam. Vai tā nav dāma? Roka būtu jābuco, bet neviens to nedara.

Ja Paula Līcīte ir Konservātorijā, viņa ir tikpat jauna un naīvi jūsmīga ka Lūcija Garūta. Arī viņa ir tikai iesācēja mūzikas kompozīcijā un jūsmo par mūzikas dvēseli. Lūcija Garūta pie tam daudz labāk spēlē klavieres un bez Vītola iet arī uz speciālām klavieru stundām pie aristokrātiskās čehietes Gomanes-Dombrovskas.

Man negribas vairs pārspēlēt savu sonatīni. Ir tik un tā par vēlu, lai iemācītos kā vajadzētu.

— Vai kādai dāmai nav jaunas dziesmas? — es apprasos. — Sakss neļauj man dziedāt operu ārijas.

— Top! — atbild meitene, ne dāma Paula Līcīte. — Uz nākošo nedēļu vari saņemt.

Lūcija Garūta neatbild it nekā, bet smaida. Lūcijai Garūtai, šķiet, pasaulē nekas cits neinteresē kā mūzika un — māsas. Ja uz manu jautājumu pēc dziesmas viņa smaida, tad jauna dziesma viņai jau uzrakstīta.

— Rādi šurp, kas tev ir? — es uzsaucu, jo labi zinu, ka viņa nesmaidītu, ja jaunā dziesma nebūtu pabeigta. Dziesmas rakstot, Lūcija Garūta cieta tikpat kā citi dzemdējot.

— Nekā liela jau nav, — viņa atbild un bez lieka aicinājuma atver nošu mapi.

Paula Līcīte dzied jaunās dziesmas pavadijuma frazes un spēlē tās ar slaido pirkstu kustībām uz melnā, ieslīpā skolas sola. Es dziedu melodiju un vārdus. Mums tomēr neveicas. Konservātorijas gaitenīs ir tāds toņu kārtu un skaņu sajaukums, ka grūti ievērot Garūtu Lūcijas priekšrakstu.

Konservātorija bija jauna, nebija vēl polsterēta. Plānas koka durvis ar mazu, apaļu stikla lodziņu — mūzikas skolotāju morāles atbalstam — šķīra jauno mūziķu vingri-

nājumus no gaiteņu labirintiem. Gaiteņi bija kaili, ar akmens grīdu, akmens sienām un pastiprināti atbalsoja ik skaņu, pat soļus, kas iekļuva gaiteņu tukšumā. Neatrisināmā dižkokofonijā savijās Bēthovena sonātas ar Klementi klavieru un Kokones balss stīdzīņu vingrinājumiem, sajukušas klavieru gammas ielija Mocarta dziesmās, Veņavskis nebija atšķirams no Roberta Šūmana un skaņu biezputrā kā lielā katlā savārijās Čaikovskis, Litgens, Vāgners, Panofka un Verdi. Ar lielāku piepūli gaiteņu skaņu virā varēja saklausīt arī Emīla Dārziņa gabaliņus, pa taktij no Jāzepa Vītola, pa fragmentam no Jāņa Mediņa un nelabi izkliegtu Alfrēdu Kalniņu. Konservātorijas gaiteņi bija skaļi, murgaini un — skaisti.

Nudien, vēlreiz gribētos piedzīvot šo skaņu ņudzekli un tīksmināties skaņu absurdā kā rīta lūgšnā, kas ievadīja mūzikas jēgu brīvajā Rīgā.

Vēlāk tas pazuda — skanošām klasēm iebūvēja dubultdurvis ar polsteri un pēc skolotāju pieprasījuma aizsmērēja stikla lodziņus ar necaurredzamu krāsu, lai atbrīvotu glītākus audzēkņus no aizspriedumiem.

— Vai tur kaut kas sevišķs? — Paulas Līcītes un manu piepūli noturēties vienā tonkārtā apkārtskanošā chaosā pārtrauc braša, dobja, ļoti zema basa jautājums. Basam ir biezas, impozantas lūpas, tumšas, smejošas acis, impozants, tvīksmains un bāli sārts deguns. Bez liekiem vārdiem un ceremonijām viņš izņem jauno Garūtu Lūcijas dziesmu no Līcītes rokām.

— Kā kūka pie kafijas! — viņš nosaka, dažas taktis jaunajā dziesmā apskatījis un ar īsu, sarukušu zīmuli sāk pārļabot uzrakstīto. Garūta Lūcija par to neuztraucas. Pāvula Jurjāna dziedāšanas klases audzēknis Jānis Kalniņš ir zems bass, un ar basam līdzīgu pamatu ir iezīmēti viņa joki, asprātības un nerātnības. Viņš mīl smieties un arī citus pasmīdināt. Jānis Kalniņš ir sirsnīgs, sabiedrīks un visu iemīļots studiju biedrs. Viņa joki nekaitē. Arī Garūtas dziesmu viņš „labo“ ar zīmuli, lai labojumus izdzestu. Taču jaunais basa dziedātājs mūziku nesabojātu, ja labotu arī ar tinti. Viņš ir vismūzikālākais jauneklis starp visiem Konservātorijas dziedātājiem un vienīgais dziedonis, kas mācās arī speciālteoriju pie Jāzepa Vītola. Jānis Kalniņš ir ļoti jauns. Viņš ir lielāks,

vairāk pieaudzis, bet gados jaunāks par meiteni Lūciju Garūtu. Par Universitāti viņš vēl ilgi nevarētu domāt, bet tā viņu arī neinteresē. Viņš ir tik apdāvināts, asprātīgs, sirsnīgs un smējīgs, ka viņu pat vidusskola neinteresē. Arī bez vidusskolas viņš ir slavens Konservātorijas jauno mūziķu vidū un — ne sava tēva, lielā skapraža Alfrēda Kalniņa ēnā. Jaunais dziedonis Jānis Kalniņš spēj rakstīt mūziku visātrāk, visasprātīgāk un visjocīgāk par visiem pārējiem „vītolēniem.“ Tepat uz sola pie ziņojumu dēļa viņš ir sarakstījis tādas ziņģes, dančus un dziesmas, ka jāsabāž galvas un jāsmej. Ir jāsmej arī par Lūcijas Garūtas jauno dziesmu, kad Kalniņu Jankas labojumā tā atkal nonāk Paulas Līcītes rokās. Pat teksts ir pārlabots. „Dvēsele aicina, zvaigznes sauc...“ ir pārvērties par — „Dvēsele dancina, vēders kauc...“ Garūtas mūzikā pazudusi viņas iemīļotā palielinātā kvarta un septakords, bet blakus saldiem trīsskaņiem uz papīra redzami tādi burkšķi, kā tikai Jānis Kalniņš savā jaunībā un Arnolds Šēnbergs savas pasaules slavas laikā spēja uzrakstīt. Jāsmejas.

Īsajā Konservātorijas gaitenī, starp kāpnēm pie mūzikas otrā stāvā, atveras durvis. Gaitenī parādās jauneklis vīra gados ar kailmirdzi matu vietā. Viņa rokās ir nošu lapas. Pavecais jauneklis tukšajā klasē, acīm redzot, ir strādājis uz mūzikas papīra.

Jēkab, — sauc Paula Līcīte, — nāc, paskaties!

Jēkabs Graubiņš ir vēl vecāks par Paulu Līcīti. Kā ilggadīgam tautskolotājam Lubānā Jēkabam Graubiņam trūkst Paulas Līcītes māksliniecisko iedzīvošanās spēju un jaunības izjūtu. Viņš ir ļoti nopietns un skops un smiešanos. Viņš jūtas neērti, ka tik liels un prātīgs vīrietis, vīrs pāri trīsdesmit pieci, ir iekritis Rīgas studiju slimībā un kā iesācējs studē mūziku kopā ar tādiem bērniem kā mēs un bijusī dziedātāja un bijusī rakstniece Paula Līcīte. Jēkaba Graubiņa smiekliem jauniņo konservātoristu vidū nav īstas skaņas, bet viņš pūlas nevairīties jauno kollēgu sabiedrības. Viņš tūdaļ nāk pie mūsu sola, kad viņu sauc. Ar lietpratēja skatu Jēkabs Graubiņš apskata izlaboto dziesmu un smīn.

— Nu varēs lietāt, vai ne? — Graubiņam uzsauc Jānis Kalniņš. — Nu tas vairs nav nekāds cukurūdentīņš.

Jēkabs Graubiņš smīn vēl smīnīgāk un pāršķir dziesmas lapu.

— Bet ja cukurūdeni sasāla, — viņš teic — vai tad tas kādam garšo?

Atbildei, nekā neprasot, Jānis Kalniņš izņēma no Jēkaba Graubiņa rokām dažas nošu lapas.

— Tikai nelabo, lūdzu, — saka Graubiņš, — atstāj Vitolam to prieku. Man nebūs laika vairs pārrakstīt.

— Hm... — pie sevis rūc nerātnais Janka. — Kā sinepes uz desas! — teiktu profesors. Man patīk...

— Ja jau tev patīk, tad Vitolam — droši, — galvas kailumā mirdzošais skolotājs uzsmaida divdesmit gadu jaunākam studiju kollēgam, nerātnam vidusskolas skolniekam.

— Bet nu iesim, lai Vītols mūs negaida. Ir laiks! — viņš turpina, skatoties uz abām jumpravām solā.

Lūcija Garūta man atstāj savu jauno dziesmu un aiziet kopā ar Jēkabu Graubiņu un Paulu Līcīti uz platajām kāpnēm, kas ved augšup — pie Jāzepa Vītola.

Viņi ir vēl redzami lielo kāpņu likumā, kad gar Antonovu aizslīd stalts jauneklis ar bumbuli degungalā. Trīs soļos vienpadsmit pakāpienus uzkāpis, uz ziņojuma dēja soliēm nepaskatījies, tiem seko Jēkabs Poruks.

Latvijas Konservātorijas pirmā un vecākā komponistu ģenerācija ir aizgājusi mācīties mūzikas likumus pie Jīzepa Vītola.

Dziedātājs Jānis Kalniņš bija otrā, mazliet jaunākā komponistu grupā. Kopā ar viņu mūziku vadīt un pārvaldīt pie Vītola mācījās arī divi lietuvieši — Vladas Jakubens un Juozas Karosa no Kaunas un divi Vītoļiņi — Jānis, ar matiem un Jēkabs, bez matiem, no Sibīrijas.

Jānis Vītoļiņš — ar matiem, bija daudz vecāks par Jēkabu Vītoļiņu — bez matiem un pirms Vītola bija pabeidzis mūzikas kompozīcijas mācības Maskavas Konservātorijā. Jēkabs Vītoļiņš līdz Vitolam mūziku bija pūtis tikai kaŗa orķestrī. Viņa kailajai galvai ar mūziku nebija sakaru, bet tā liecināja par nemūzikālo choasu, kas valdīja Sibīrijā. Meža vidū viņš bija izbaudījis tīfa guļu un meža

vidū atstājis matus, tīfa drudzim atpērkoties. Abi Vītolīņi Rīgā ieradās ar Troickas latviešu strēlnieku pulku, pusi no pasaules apbraucot.

Pirms Troickas latviešiem no Sibīrijas otra gala, no Vladivostokas Rīgā jau bija ieradies Imantas pulks, bet tas bija daudz mazāk cietis un piedzīvojis un tāpēc nebija tik mūzikāls. Ar Imantas pulku Nacionālā Operā un Konservātorijā iemantoja tikai vienu kaņavīru — Kārli Nīci, kas dziedāja.

Troickas pulka vēsture bija daudz smagāka. Pa Sibīriju viņi bija gājuši uz priekšu un atpakaļ. Pēc pieci simti kilometru pastaigāšanās, troickieši bija padzinuši boļševikus no Čeljabinskas, bet tad pagurušiem Sibīrijas stātgātājiem bijis jāpaslēpjas stepēs un pa sausām, izkaltušām zālēm un smiltīm jānostaigā līdz Krasnojarskai. Šajā pastaigā piedalījās arī latviešu operas Uguns un nakts pilnīga partitūra. Troickas pulka kapelmeistars Jānis Mediņš pat Krasnojarskas stepēs nav šķīries no lielā darba. Visā visumā troickieši pa Sibīriju nepilnu divu gadu laikā bija nostaigājuši seši tūkstoši kilometru, līdz no Urāliem nokļuva Japānā un tad pa Dzeltenu un Sarkano jūru, Kluso, Indijas un Atlantijas okeanu, caur Suecas kanāli uz Āfriku un Sicīliju, pa Ziemeļjūru uz Baltijas piekrasti — Liepājā. Tādos piedzīvojumos aug pārdzīvojumi, un neviens nebrīnījās, ka Troickas pulks kopā ar Uguni un nakti uz Rīgu atveda arī tik erudītu mūziķi kā Jāni Mediņu un tādus entūziastus kā abus Vītolīņus.

Drošs par to neesmu, bet manu smadzeņu šūniņās ir iespiedusies iedomā, ka vienlaicīgi ar Jāni Kalniņu Jāzeps Vītola skolu sevī uzsūca arī Viktors Babins.

Viktors Babins bija tik mazs, tik kluss un tik atturīgs, ka neviens cilvēks Konservātorijā viņu nesauca par Babinu, tikai par — Viktoru. Par viņu daudz runāja, bet viņš pats cieta klusu. Bija par mazu, lai runātu ar mums lielajiem un daudz par rātņu, lai mēs varētu saprasties. Kā lai zinu, kad viņš kļuva par komponistu? Tas varēja būt Kalniņa un Vītolīņu ēnā, bet varēja būt arī Volfganga Dārziņa medus smaržīgās pīpes laikmetā. Nebrīnītos, ka mazais Viktors Babins tika līdz Vītolam vēl vēlāk un auga tur vienā aizgaldā ar Helmeru Pavasaru, Jāni Čepīti un Arvīdu Žilinski. Viens tomēr ir skaidrs manu sakaldušo

smadzeņu robiņos — kad Jēkabs Graubiņš un Jēkabs Poruks sāka izveidot mūziķu personības Lūcijas Garūtas un Paulas Līcītes sievišķīgā sabiedrībā, mazais Viktors Babins mūzikas harmoniju studēja tikai pie Jēkaba Kārkliņa.

Jaunajā Konservātorijā bija daudz jaunu ļaužu, bet neviens nebija tik jauns kā Viktors.

Pa gaŗajiem gaiteniem skrien tādi delveŗi kā Jānis Kalniņš, es pats, Jānis Cīrulis, Arvīds Norītis, Edmunds Šmits, skaļi smeļ, sveiŗ valodas meitenēm, zoboŗas savā starpā, āzēŗas, bet — viņu vidū lēni un cēli aizlokās mazs vīriņš, glīti sasukātiem, melniem matiem, baltā apkaklītē un godbijīgi pasaka — „Labdien!“ Tas viss.

Ar tādu bērnu nebija ko runāt. Profesors Jēkabs Kārkliņš arī domāŗa, ka no Viktora nekad neiznākšot kaut cik godīgs pianists, labi ja — komponists! Korāli Viktors spējot gauŗi skanīgi sabalsot.

Taŗu par Viktoru Babinu runāŗa kā studenti, tā do-centi un profesori. Kad Arvīds Daugulis beidzot atļāŗa mazajam Viktoram spēlēt klavieres slēgtajā Konservātorijas skolnieku vakarā, tad visi Konservātorijas pianisti — pat tādus klavierniekus kā Hilda Bēra ieskaitot — skrēŗa klausīties mazo zēnu un vilka dziedātāŗus līdz.

Ir pagāŗuŗi trīsdesmit trīs gadi. Daudz ir pazudis un aizmirsies, bet sirdī iekoŗas Latvijas Konservātorijas jaunība un vecā Vītola gars, kad sveŗā un tālā zemē dzirdi izslavēto Viktoru Babinu. Viņŗa klaviēŗu darbi, stiŗu kvartets un orķestŗŗa skaņas ir krāsainas, spilgtas un fantastiski bagātas. Tomēr Jēkaba Kārkliņa pareŗojums nepiepildījās. Pretēji Jēkaba Kārkliņa pāŗliecībai, Viktors Babins apprecēŗjās un kopā ar savu sievu Vitju Vronsku izauga par visvienskanīgāko un visviengabalaināko divu klaviēŗu ansambli pasaules lielākajās koncertu zālēs. Pagaidām kā pianists viņš ar savu tālu pazīstamo vāŗdu vēl apēno sevi kā komponistu.

Mazā, gludi sasukātā melnā galva ir kļuvusi liela un balta, tomēr arī lielajā galvā var saskatīt un saklausīt daudzus gadus no Rīgas divdesmitiem, kad palī bija pārskrēŗuŗi un jūsma skanēja brīvi plaukstoŗās zemes skolīs un mākslās.

Ar Janku Kalniņu vienatnē palikuši, apskatām ziņojumu dēli un spriežam, ka nav nekāda prāta lasīt ziņojumus un likumus, kas jāzina Konservātorijas audzēkņiem.

— Vai zināt, — prātojumu pārtrauc vijolnieks Jānis Cīrulis, kas pienācis un nostājies mums aiz muguras, — te pa Konservātoriju tāda skraidīšana vien iznāk, ka ne lāga iepazīties nevar. Mums vajadzētu sanākt kopā ārpus Konservātorijas un sapazīties tā kārtīgi.

— Lai iet! — zemā basā tūdaļ atsaucas dziedošais komponists.

Jānis Cīrulis ir jūtami vecāks par Janku Kalniņu un pat vecāks par mani, bet to nejūt. Piskas purvos kaņojot, viņam lode izgājusi saur delnu, taču tas viņu nav padarījis prātīgāku par mums. Viņš ir ieēdies uz vijoli, skaitās Edmondo Lučini klasē un tirina sašautās delnas pirkstus stundām ilgi pār vijoles stīgām. Ir skaidrs, ka šī čīgāšana sāk apnikt viņam pašam un viņš ilgojas sabiedrības.

Arī es pievienojos viņa labajai domai.

— Bet kur? — atjautāju. — Pie Kalniņa nevar trokšņot, tēvs bārsies. Man māja par pilnu. Tev istaba par mazu.

No Antonova apakšvestibīla pa kāpnēm mums cēli — viens solis, viens pakāpiens — tuvojas divas jaunavas. Viena ir gaļa un stūrainā, otra mazāka un apaļāka. Tāpat kā Jānis Cīrulis viņas ir no Valmieras, un svešajā Rīgā abas dzīvo vienā istabā, kopā nāk uz Konservātoriju, kopā iet mājup un kopā ēd vakariņas. Svešā lielpilsētā tas ir drošāk un — lētāk. Viena dzied un jūsmo par savu skolotāju Paulu Saksu, otra spēlē klavieres un jūsmo par savu klaviermeistaru Paulu Šūbertu.

Pauls Sakss ir sen precējies. Viņam ir divas skaistas meitenes un ļoti greizsirdīga sieva Mērija. Aiz greizsirdības Saksa Mērija pat dzied un ir iestājusies Konservātorijā, sava vīra klasē. Mērija labi pazīst savu Paulu, zina, cik viņam jauna sirds pret skolniecēm un tāpēc tīko mācīties pie sava vīra. Pauls Sakss ir mīlas dziesmu speciālists, dzied tik saldi un maigi, ka viņa skolnieces kūst un jūsmo. Gaļā valmieriete Adele Pulciņa ir par kaulainu, lai izkustu, bet arī viņa nespēj nejūsmot par lielo mīlas čempionu.

Viņas sirds draudzene pianiste Alvīne Liepiņa, sapro-

tams, izlej Valmieras Skaņos krastos ieaugušo poēziju pār savu meistarū Paulu Šūbertu. Pauls Šūberts nedzied, pat nerunā par mīlestību, bet — izskatās! Spēcīgs augums, spēcīgi mati un spēcīgas ir viņa rokas, kad tās slīd un braukā pa klavierēm. Pauls Šūberts ir bijis klavieru skolotājs Krievijas lielkņaza un cara troņa pretendenta Konstantīna mājā. Kā lielkņazs viņš braukājis pa Sv. Pēterburgu divi zirgiem, pats savā kariatē ar kučieri uz bukas. Krievijas cara troņa tuvumā klavieres spēlējot, Paulam Šūbertam ir pielipusi lielkņaza noblese. Par aristokrātisku to nevar saukt, bet Šūberta kustībās un valodā ir lielmaņu ieskaņas. Par Paulu Šūbertu var jūsmot, ja viņš nestāsta jēlus jokus. Audzēkņu klātienē viņš stingri atturas no kņaziskiem nostāstiem, un platonisku jūsmotāju Paulam Šūbertam nav mazāk nekā kaislo mīlētāju Paulam Saksam.

Jānis Cīrulis labi pazīst abas jūsmotājas. Viņš pazīst pat Pulciņu Adeles tēvu. Vecais Pulciņš Valmieras Pārgaujā atpūtas brīžos graiza koku, grebj stabules un pats būvē sev ērģeles. Pulciņu tēva ērģelēm ir visas īstu ērģeļu īpašības — pedāļi, stabules un klaviātūra divās rindās. Pulciņu tēva ērģeles pat skan un ar mūziku samaitāja abus bērņus. Meitenei dziedāšana piestāv. Ko Adele citu varētu studēt? Bet dēls Valdemārs tik ilgi studēja par miertiesnesi, ka pabeidza arī Konservātoriju. Pa dienu viņš tiesāja, pa vakariem spēlēja Nacionālās Operas orķestrī. Vai tas miertiesnesim der un piestāv? Ja Pulciņu tēvs nebūtu sev izgrebis tādas ērģeles, kas skan, dēlam Valdim būtu daudz mierīgāka dzīve.

— Ei, dāmas! — Jānis Cīrulis kā pašu cilvēks mājīgi uzrunā abas jaunavas, kad tās dvīņu solī tuvojas mūsu mazajai sapulcei ar divi Jāņiem un mani. — Mēs nopat nolēmām satīkties jūsu mājā un kopīgi pamodināt Konservātorijas sabiedrisko dvēseli, lai iepazītos un parunātos.

— Un ko tad mēs tur varam palīdzēt? — izbrīnā atjautā Adele. Īsajā teikumā viņa izčivina četras oktāvas. Kad viņa runā, viņas balsij ir plašs, kolorātūriski lēkājošs diapazons. Viņas valoda ir tik dzīva un tik impulsīvi: atsaucas it visos sejas vaībstos, ka runājot Adele Pulciņa — drošības labad, ka nenokrīt — ik reizes noņem no de-

guna stikla degunkniebi. Deguns viņai nav liels. Acis Adelei guļ dziļi zem pieres. Acu ieleja mazo deguneli padara vēl mazāku, tādu kā uzrautu un augšup iekrunkotu. Ik sarunā četras oktāvas lēkājot, degunkniebis uz deguna ir apdraudēts un drošāk to paglabāt rokās.

— Tu būsi mūsu priekšniece, — smējas Cīruļu Jānis.

— Es gan ne. Tad jau labāk Alvīne. Viņa ir prātīgāka, — Cīrulim atsaucas Saksa dziedātāja, uzsprauž degunkniebi un ar apslēptu skatu skatās uz Jāni Kalniņu.

Alvīne Liepiņa patiesi ir prātīgāka, jo — nedzied. Alvīne pat ir tik prātīga, ka vēlāk apprecē bazūnistu Arnoldu Sinepu un, abiem vadot Valmieras mūzikas skolu, abi vada arī Valmieras mūzikas dzīvi un mūzikālo attīstību.

Adele Pulciņa Traviatas, Džildas, Lakmē, Jūlijas, Grietiņas un citu dziesmoto sieviešu dēļ Nacionālā Operā, diemžēl, nonāk Rīgas Sarkankalnā, nervu slimnīcā.

Nervu sabrukums starp studējošiem dziedātājiem ir stipri izplatīta slimība. Ja jauns cilvēks gadiem ilgi visus savus spēkus un līdzekļus atdod tikai savai balsij un pēkšņi saprot, ka gadiem ilgi ir sevi izšķīdis uz nepareiza ceļa, nervi negribot sāk ļodzīties. Jūlijam Bērziņam bija glīts, mazliet guturāls, bet līdzeni plūstošs tenors. Viņš citu jaundziedoņu vidū jutās tik nobriedis, ka bija stipri atturīgs, līdz saprata, ka citi iesācēji viņam pagājuši garām. Jūlijs Bērziņš pārdeva savas lauku mājas Lejasciemā, sarūpēja arī citus līdzekļus, aizbrauca uz Berlīni glābt sabojāto balsi un nervu sabrukuma brīdī — nošāvās. Sirsnīgā kollēga Austrā Ozoliņa pēc gadiem ilgām studijām saprata, ka balss pazudusi un beidza savu dzīvi — ārprātā. Kā Bērziņš, tā Ozoliņa nav vienīgie, kas par daudz tālu aizjūsmojās no reālām iespējām un studiju realitātēm.

Austru Ozoliņu dažas reizes tiku apmeklējis garā sabrukušo vidū, Rīgas Aleksandra Augstumos, Sarkandaugavā. Sarkankalns ir turpat tuvumā, Duntē muižas iela. Dažas reizes tiku apmeklējis arī Sarkankalnu un — Adeli Pulciņu.

Pulciņa bija cita grebuma cilvēks kā Ozoliņa. Viņas tēvs aizsvieda mēslainē daudz paša grebtu stabuļu, ja tās neieskanēja viņa ērgelēs. Kad Adele Pulciņa pa-beidza Konservatoriju un juta, ka arī viņas balss ir sa-

studēta strupceļā, viņa tā sapurinājās, ka aizpurināja visu nevajadzīgo un uzsāka studijas pilnīgi no sākuma. Viņas Dieva dotā, no tēva iedzimtā mūzikālitate paveica iedomāto un izauga par skaidri skanošu kolorātūru Baltajam Namam.

Adeles Pulciņas griba un nervi bija no ozolkoka — cieti, stingri, veselīgi. Tos nevarēja satriekt. Sarkankalnā viņu ieprecēja pazīstamais nervu ārsts Ansis Karps kā savas mājas un sirds pārvaldnieci. Viņam bija glīta māja un laba sirds. Dr. Anša sirds tā aizrāvās no Adeles, ka pirms kāzām sāka mācīties klavieru spēli un kāzās spēlēja Lohegrīna kāzu maršu. No daktera un dziedātājas iznāca labs pāris. Diemžēl, Adeli Pulciņu-Karpu pēc tam Rīgā redzēja vairs tikai uz skatuves — par naudu.

Sarkankalns un Duntē muižas iela bija patālu no Rīgas vidus, un Sarkankalna ārsta māja ērta un pārāk pievilcīga mākslinieces darbiem un atpūtai. Diemžēl!

Adele Pulciņa bija ļoti nopietna it visos darbos, arī — laulībā. Viņai trūka sievietīgās koķetērijas un citu kairinājumu mākslas, bet viņas sievišķīgais instinkts jo asi izteicās jau tad, kad viņa ar slīpētu smalkjūtību gribēja uzvelt savai draudzenei Alvīnei Liepiņai Cīruļai Jāņa piedāvāto priekšniecību Konservātorijas audzēkņu ārskolas sanāksmēs.

Alvīne Liepiņa bija gudra, pat ar slīpētu smalkjūtību to nevarēja ievilkt slazdos. Viņa gauži prātīgi noskatījās uz savu draudzeni, noskatījās uz Jāni Cīruļi no Valmieras un teica:

— Ja jau vajag, uz mūsu māju varat nākt, kad gribat, bet ar to priekšnieci nekas neiznāks. Tik dumja es neesmu. Kafiju izvārišu un ar to pietiks. Kūkas un smalkmaizītes pats vari nest līdzī..

Kā liega rīta vēsma Jāņa Cīruļa alkas satikties un sazināties bez vecā Antonova uzraudzības klīda pa Konservātorijas gaiteniem un klasēm.

— Ko tu saki? — Un tu? — Vajadzētu!

Nepagāja ne pāris nedēļas, kad Latvijas mūzikas augstskolā bija oficiāli piedzimusi jaunatnes biedrība — Kon-

servātorijas Audzēkņu Pulciņš. Toreiz vēl biedrībām un apvienībām nemēdza lietot pirmos burtus, šodien mūsu biedrību saīsinātu uz — KAP's, bet tas būtu nepareizi. Jaunā apvienība, kas kautri slēpās aiz mazā vārda pulciņš, bija dzīva, aktīva un dzīvot priecīga. Vienīgi Jēkabs Graubiņš un lučīnisti, kā Arvīds Norītis, Aleksandrs Arnītis, Eduards Vinerts, Kārlis Vestens, Eduards Eiche un Teodors Vējš bija nejutīgi pret mūsu sabiedrisko izpausmi.

Jēkabs Graubiņš audzināja pats savus un arī svešus bērnus. Viņš nevarēja uzņemties vēl audzināt arī mūs. Taču kad viņam piedāvājām diriģenta amatu, viņš maigi iekļāvās daudzbalstīgo vadībā. Vijolniekiem, diemžēl, nekā nevarējām piedāvāt un viņi savu brīvo laiku nospēlēja pret samaksu uz Lučīni skolā izaugušās vijoles. Dažs no mūsu vijolniekiem jau bija nospēlējies līdz Nacionālās Operas orķestra bedrei, dažs savu brīvo laiku nospēlēja kinematografā un dažs — restorānā.

Gribot negribot mums bija jāiztiek tikai ar vienu vijolnieku — Jāni Cīruli. Jo vairāk viņš stīgoja, jo vientuļāks jutās. Diemžēl, no mūsu sabiedriskās aktivitātes neatrāvās arī Jēkabs Poruks, un kompozīcijai mūsu vidū bija ievērojams vārds. Kompozīcija sāka vilināt arī Pīniskas purvos sašauto delnu. Jānis Cīrulis uz savas, Jēkaba Ozola darinātās vijoles stīgoja dienām un naktīm, bet neviens viņu neaicināja nedz uz restorānu, nedz uz kino teātriem. Beidzot Jānis Cīrulis tā saskaitās, ka pārdeva savu vijoli Valmieras mācītāja dēlam Helmeram Pavašaram un par iegūto naudu nopirka tinti, nošpapīru un — mēs pazaudējām arī savu vienīgo vijolnieku. Jānis Cīrulis kļuva par komponistu, bet Helmers Pavašars bijā vēl par mazu, lai iekļautos mūsu, moderni izsakoties — KAP'ā.

Dažām lietām ir pārdabīgi spēki, un kaut kas mistisks vijās arī ap Jēkaba Ozola vijoli. Uz viņas varēja spēlēt, tā skanēja, bet neapmierināja. Spēlē uz vienas stīgas, bet citas skan līdzī... Spēlē uz divi stīgām — skan vesels koris. Jēkaba Ozola vijole samaitāja vijolniekus. Pat Valmieras prāvesta centīgais dēls Helmers Pavašars uz šīs vijoles izmācījās — par komponistu, smalku un dižciltīgu mūzikas rakstos.

Jaunajā Latvijā jau bija sava Satversmes Sapulce un Kul-

tūras Veicināšanas Biedrība. Satversmes Sapulci vadīja Jānis Čakste, kultūras veicināšanu — Oto Krolls.

Satversmes Sapulce realizēja agrārreformu un bezzemniekus pārvērta par jaunsaimniekiem. Visās zemes malās auga jaunas mājas, govju kūtis, jauni lauksaimnieki un jaunlopi. Par aramzemi pārvērtās pļavas un krūmāji. Pat purvi tika kultivēti. Kur agrāk zemju bagātajiem baroniem un kņaziem bija staignāji un smiltis, tur jaunsaimniekiem auga bēkons, lini un sviests. Zeme plauka. Starp izgāstiem celmiem un uzartiem līdumiem balti mirdzēja jaunsaimniecību jumti.

Lai Rīga nepaliktu pakaļ saviem laukiem un kultivētos tiem līdzī, radās Kultūras Veicināšanas biedrība tādiem ļaudīm, kas netika pie Universitātes, nedz Konservatorijas un tomēr gribēja būt kultūrāli. Ar lielu enerģiju, prieku, entūziasmu un darīt gribu to priekšgalā uzmetās Oto Krolls, garš slīmešts, labs cilvēks, neprecējies un pilns kultūrālu iedomu: rakstnieks, žurnālists un redaktors. Kultūras kultivēšanai Oto Krolls rediģēja Kultūras Vēstnesi. Oto Krolls saskatīja kultūras vērtības arī Konservatorijā studējošos jaunmūziķos. Jauno kultūras darbinieku atzīšanā Oto Krollu konkurēja vienīgi Ernests Brusubārda. Brusubārda jo bieži rakstīja Jaunākās Ziņās par „jauniem, daudzapsološiem māksliniekiem“.

Ernests Brusubārda mums bija ļoti svarīgs. Viņš bija garš, ar pliku pakausi un mūzikālu sievu, kas spēlēja klavieņu koncertus kā Rogge-Brusubārda. To, ko Brusubārda par mums rakstīja, lasīja daudz cilvēku. Arī pašiem bija patīkami lasīt savu vārdu avīzē, iespīestiem burtiem.

Oto Krolls tomēr bija vēl svarīgāks. Es gan nezina nevienu cilvēku, kas būtu lasījis viņa Kultūras Vēstnesi, bet — Oto Krolls maksāja „jauniem, daudzapsološiem“ pirmos mākslas honorārus par kultūras veicināšanu. Ja Jāzeps Vītols mūs negribēja atzīt par māksliniekiem un stingri aizliedza publiski producēties ar mūziku, tad Oto Krollam pietika enerģijas, lai veco Vītolu pārliecinātu viņa maldos.

Pirmos honorārus nopelnīt tomēr nebija viegli. Oto Krolls pie kultūras veicināšanas pieskaitīja arī savas biedrības mākslas skolu. Dziedāšanu un citveida mūzi-

kas taisīšanu neietekmēja, ka Rikards Maurs kultūras skolā veicināja tautisku trauku darināšanu. Krolls bez mūzikas tos dāvināja prezidentam — Jānim Čakstem un Kārlim Ulmanim. Abi prezidenti un citi dižvīri šad tad iegriezās pie kultūras veicinātājiem Dr. Podiņa mājā, Suvorova (Kr. Barona) ielā 36. Eduards — ne Ernests — Brastiņš kultūrai pa godu tur bija iznīcinājis trīs liecījamus dzīvokļus un iekārtojis sarīkojumu zāli ar skatu vīti. Bija vietas diezgan, lai prezidenti saņemtu traukus un servīzes bez mūzikas. Bez „jauno, daudzapsološo“ producēšanās Krolls turpretim nevarēja parādīt tautai, ka viņa Mākslas skolā par skolotājiem darbojās cilvēki, kas prot lasīt lekcijas. Pirms katra koncerta un pirms honorāra izmaksas „jauniem, daudzapsološiem māksliniekiem“ bija jānoklausās, ko stāsta par mākslu un kultūru jauni, neviena nepapazīti vīri — Ludolfs Liberts un Jānis Siliņš.

Lekcijas atstāja ļoti kultūrālu ietekmi.

Arī Konservātorijas Audzēkņu Pulciņam vajadzēja kultūrālas piegāršas. Kultūra bija modē. Bija neērti satikties bez priekšlasījuma. KAP'a valde lēma un izlēma — Jēkabs Poruks lasīs par tautas mūziku, tautas dzeju un dziesmu; Paula Līcīte apstrādās Pēteri Čaikovski; Alvīne Liepiņa — Robertu Šūmanu; nez ko tur — Jānis Cīruļis; Edmunds Šmits no Mazsalacas analizēs Jāzepu Vītolu un viņa dzīvi, bet man KAP'a valde piešķīra runāt gudri un gaŗi par Skrjabinu.

Jēkabs Poruks bija visintelligētākais. Viņš atsacījās no piespriedē goda un uzdevuma. Edmunds Šmits ar savu Vītolu iegāja Konservātorijas vēsturē. Mans Skrjabins izgāzās, un Jēkabs Poruks ar viņu man izdūra ventilācijas lodziņu tālākos darbos.

Skrjabins ir komplicēta figūra. Ne velti no viņa ģimenes izauga pasaules komplikāciju bīdītājs Vjačeslavs Molotovs. Uz radniecību ar vēlāko Padomju Savienības ārlietu ministru norāda Skrjabina jaunība, kad viņš vēl nav rakstījis mūziku, bet — teātra drāmas. Nevienu lugu viņš nespējis pabeigt — otra cēliena beigās viss lugas personāls bijis apkauts un miris. Skrjabina biografi domā, ka tas izskaidrojot jaunā cilvēka aizraušanos ar šekspīra ģeniju. Man šķiet, ka māsas dēla asinis bija svarīgākas.

Daudzi mūzikanti tolaik ieskatīja, ka Skrjabins savos skaņdarbos arī mūzikai uzbrūkot ar slepkavības nolūku. Tas nav tiesa. Skrjabina mūzika ir šo to iedzemdējusi. Skrjabina skaņas, cik zināms, uz labu ietekmējušas arī mūsu Jāni Zālīti, un Teodors Reiters tolaik Skrjabinu atskaņoja ik otrā simfoniskā koncertā un biežāk. Ne Zālītis, ne Reiters aizrautos ar mūzikas noziedznieka darbiem. Skrjabinam bijusi savāda īpašība — redzēt mūziku krāsās, un dažus no saviem skaņdarbiem viņš paredzējis krāsainu apgaismojumu atskaņojumā. Teodors Reiters tomēr nekrāsojās un nekrāsoja arī savu orķestri, Rīgu ar Skrjabinu saradinot.

Briesmīgi mocījās, lai saprastu Skrjabina krāsas un viņu pašu. Nesapratu. Lasīju visu, kas par Skrjabinu bija sarakstīts un iespiests un salasīju sev tādu referātu, ka pats vairs netiku skaidrībā. Arī neviens cits to nevarēja saprast. Tā bija mana vienīgā cerība, ka priekšlasījums atstās nopietnu ietekmi. Studēju psiholoģiju, zināju, ka cilvēkiem patīk tas, ko viņi nesaprot. Jo komplicētāk var izteikt vienkāršu domu, jo gudrāks tiek uzskatīts runātājs. Mans filozofijas skolotājs bija Pēteris Zālīte. Man viņš izlikās ļoti gudrs.

Stundu par Skrjabinu norunājis, gribēju savam referātam piešķirt psiholoģisku uzvaru. Tas man būtu izdevies, ja nebūtu Jēkaba Poruka. Aizvēru sīki aprakstīto burtnīcu, mierīgām acīm noskatīju savus klausītājus un, redzot, cik visi ir noguruši klausoties manu garo runājumu, jautāju:

— Ja kādam kaut kas vēl izliktos neskaidrs, lūdzu — jautāji. Paskaidrošu.

— Kas tur ko jautāt? — teica viens. — Bija ļoti labi.

— Paldies! — sacīja otrs. — Liels darbs, labi sagatavots.

Edmunds Šmits bija pianists pie Dauguļa. Viņš bija tikpat jauns kā Janka Kalniņš — vidusskolā. No viņa mazliet baidījos. Viņš varēja mani nesaprast un pārprast. Viņa acīs gailēja jautājumi, bet Edmunds laikam iedomājās, ka nākošā sanāksmē ir viņa kārta lasīt par Jāzepu Vītoli un lēnprātīgi nodūra skatu un jautājumus.

Izlēca Jēkabs Poruks.

— Es gan nekā nesapratu, — viņš sacīja. — Ja nebūtu

tik gaŗlaicīgi, es lūgtu referentu atkārtot visu priekšlasījumu citiem vārdiem, ja tas vispār ir iespējams...

Paskatījos Jēkaba Poruka sejā. Tā bija mierīga, lēna un sirsnīga. Tur nebija bezkaunības, bet cēls, apgarots un gudrs miers. Poruku Ješku tad tik labi pazīnu, ka viņa sejā skaidri lasīju teikuma turpinājumu:

—...bet tas nav iespējams, jo tu pats nezini, par ko runā... Tu esi aizņēmis citu domas un citu vārdus, bet neesi izpratis.

Bija labi, ka neviens cits nelasīja Poruka acīs. Būtu izlēdis no sabiedriskās dzīves un KAP'a. Atklāts kauns ar Skrjabinu neiznāca. Kas bija, tas iesēdās iekšpusē un uz āru negāja. Jutu un sapratu ar iekšām, ka psiholoģiskās studijas prasa korrektūru pašam pret sevi un citiem.

Manam referātam par Skrjabinu bija nenoliedzami audziņoša nozīme — uz mani.

Neticu, ka Edmunds Šmits to varētu sacīt par sevi un savu Jāzepu Vītolu. Šmita priekšlasījumam bija plašas un tālu ejošas sekas — cauri visai Konservātorijai. Sīks cinītis gāŗ lielu vezumu. Edmunda dēļ par sakāmvārdū kļuva:

— Zaļi, mīļais Šmit, zaļi! — un lielajai cienībai, ko katrs konservātorists izjuta pret profesoru Vītolu, piejauca sirsnīgu un lielu mīlestību. Šmita dēļ vecais Vītols kļuva uzticības cienīgs draugs pat tādiem nerātņiem un pārgalvjiem kā man. Dieva dēļ, nebiju vienīgais, kas dzivoja zaļi.

Jāzeps Vītols bija vienreizēji liela personība. Man žēl to cilvēku, kas viņu nepazīna.

Ar viņu kā mūziķi ikkatrs var iepazīties vēl šodien viņa atstātos darbos. Nav jau daudz — pusotra simta koŗa dziesmu, simts, ko dziedāt pa vienam ar klavierēm, Fantāzija, Rapsodija vijolei; Stīgu kvartets, Sonāta, Variācijas un vēl kāds pussimts sīku darbu — klavierēm; Dārgakmeņi, Līgo, Karalis Brusubārda, Sprīdītis, Svīta, Drāmatiskā uvertīra utt. — orķestrim. Pāris mēnešu laikā viņa darbus var iepazīt, pabrīnīties par meistara daudzpusīb.,

pārvērtībām, taču Jāzepu Vitolu pašu vairs nesastapt, nedz dzirdēt viņa asprātīgo valodu, nedz apbrīnot viņa lielo gara noblesī.

Jāzepe Vītols bija ļoti vienkāršs, dabīgs un sirsnīgs pret katru cilvēku. Viņš dažreiz sēdēja ar mums, jaunajiem, līdz rīta gaismai kā labs, sen pazīstams draugs. Bet, esmu pārliecināts, pat Amerikā neatrastos cilvēka, kas nesa-justu sirmā kunga iekšējo pārākumu un spētu tam uz-saukt — Hi, friend! Ja Jāzepam Vitolam būtu vecs, no-braukts auto un viņš to gribētu iemainīt pret mazāk sa-mocītu kasti, arī tad Amerikas lietotu auto tirgotājs Vi-tolam uz pleca uzsist nespētu. Sirsnīgais un vienkāršais kungs izstaroja neaizkaramu gara noblesī. Tādu cilvēku pasaulē nav bijis un nebūs pārāk daudz.

Kā bērns Jāzepe Vītols auga vācu valodas un vācu kul-tūras ietekmē, kā jauneklis dzīvoja cara Sv. Pēterburgas skolās, kā vīrs par saviem labākiem un tuvākiem drau-giem uzskatīja lielos krievu mūziķus — Glazunovu, Ļa-dovu, Beļajevu, savu skolotāju — Rimski-Korsakovu, Gliēru, brāļus Blūmenfeldus, Rachmaņinovu.

Jāzepe brālis Arvīds izstudēja par inženieri ķīmīki un pārvācojās. Hanavā, aiz Frankfurtes pie Mainas, vēl ta-gad atradīsim viņa pēctečus — Witol. Hanavas Witolu vācu mājā, kas Vācijas mazpilsētā smaidīja ar Jelgavas sirsnību, esmu pavadījis daudz labu dienu un divus Ziem-svētkus. Inženierim Arvīdam Witolam bija daudz ārējas un pat iekšējas līdzības ar savu brāli Jāzepu Vitolu, tikai Arvīds nekad nepiedzīvoja to gara spožumu, kas vijās ap Jāzepu cara Pēterburgā.

Brīvā gara spožums labo draugu vidū kairināja indi-vidu Jāzepu Vitolu būt — pašam, būt tam, kas viņš ir. Svešās skolās, svešu tautu ietekmē, svešas zemes spožumā Jāzepe Vītols karsti iemīlēja savu mazo, kungu nievāto un vēstures mocīto tautu. Tas citādi nevarēja būt — Jāzepe Vītols bija par lielu, lai asimilētos. Daudzus gadus viņš nostrādāja pie vāciskās St. Peterburger Zeitung, bet tanī pat laikā ar daudz lielāku aizrautību vadīja Pēter-burgas latviešu koŗus. Asimilēties un ieplūst svešās tau-tās var tikai tas, kam pietrūkst lepnuma un — pašam sevis. Jāzepe Vītols pats sevī bija bagāts un liels.

Ir nelaime, ka Jāzepe Vītols neatstāja paša sarakstītas

grāmatas. Viņam bija daudz ko stāstīt un teikt, un viņa rakstiem bija dzidra Vītola valoda. Grāmatās Jāzepu Vītola varētu saskatīt skaidrāk nekā viņa mūzikā. Rakstītu vārdu ir vieglāk izprast nekā rakstītu mūziku. Mūzikas doma jāsaprot, raksts domu izsaka.

Jāzeps Vītols bija tik liels, ka viņam līdzinieks tālu jāmeklē. Viņš neslēpās, neizlikās un neesmu pat dzirdējis gadījuma, ka Jāzeps Vītols būtu norijis savu pārliecību. Tomēr nevienam cilvēkam viņš to arī neuzspieda. Viņš cienīja ik individu un individuālo personību. Ja individa nebija, arī tad Vītols cienīja — cilvēku un bija tam vienkāršs, dabīgs, sirsnīgs draugs.

Vienīgais, ko Jāzeps Vītols necieta pie cilvēkiem, bija uzpūstas iedomas un samākslotas iedomu spējas.

— Labi, nāciet un mācieties mūziku cienīt, — manā klātienē viņš teica studiju biedram, kas gribēja iekļūt Konservātorijā, — bet dodiet man goda vārdu, ka pats negribēsīt mūzicēt.

Klāt nebiju, bet ticu, ka tā notika. Kad atvēra Konservātoriju — un allaž pēc tam — bija daudzi, daudzi un pārāk daudzi lāga cilvēki, kas sevī saskatīja mūžības skartus talantus. Pie ragiem, klavierēm un sevišķi starp dziedoņiem Konservātorijā, skolotājiem honorāru samaksājot, ērti iekļuva šie mūžības skartie lolojumi un — pazuda. Pie Vītola mācībā nokļuva tikai tie, ko mūzas bija skūpstījušas uz pieres un sirdi.

— Manai dzīvei nav nozīmes, ja nevaru izteikties mūzikā, — sūdzējies Vītola atraidīts iedomu talants. — Ja mani atraidāt, ir tikai viens ceļš, kur varu iet — uz Daugavu...

— Tad — ejiet. Ar Dievu! — Jāzeps Vītols atbildējis. — Ir tomēr labāk, ka jūs un ne es aizeju. Ja man jums jāamāca mūzika, tad arī man nav cita ceļa kā — Daugavā. — Smagi nopūšoties, Jāzeps Vītols izņēmis mutautiņu un noslaucījis asaru nāves kandidātam. Abi sapratušies, un abi palikuši dzīvi.

Jāzeps Vītols bija vienkāršs, sirsnīgs un dabīgs, bet ja kāds to nesaprata un izplūda iedomās, viņš prata pārliecināt ar — asāku sirsnību.

Edmunds Šmits no Mazsalacas, pianists un ģimnazists, bija gaŗš un godīgs. Viņam bija tik gaŗas kājas un tik gaŗas rokas, ka tām līdzī ligoja Konservatorijas gaiteni, kad gaŗais Šmits traucās uz stundu pie Arvīda Dauguļa. Edmunds Šmits bija labs un sirsnīgs. Viņš mīlēja it visus cilvēkus, bet bijājās Jāzepa Vītola. Profesors Vītols viņam bija vairāk nekā cilvēks, vairāk nekā divi cilvēki — pārcilvēks, ja ne vēl vairāk...

Uz savu priekšlasījumu par profesoru — pārcilvēku jaunais mazsalacietis gatavojās ar tādu bijību, ka aicināja talkā Jāni Cīruli, bez vijoles.

— Trūkst datu par Pēterburgas studiju laiku, — konstatēja nākošais mūzikas kritiķis Cis — Cīrulis.

— Bet kur lai tos rauj? — uztraucās referents.

— Būs jāiet tieši pie Vītola. Kur citur? — Jānis Cīrulis bija lietišķs un prātīgs.

Sēdēju atkal uz sola pie ziņojuma dēļa kolonnu telpā un triecu ar dziedātājiem par dziedātājām, kad pamanīju abus jaunekļus un viņu apzinīgo gaitu.

— Kas noticis? — tiem uzsauca. — Vai kāds ir miris vai sasaldējies?

— Netaisi jokus, — gaŗos pianista pirkstus lauzot, atbildēja gaŗais Šmits. — Mēs ejam pie Vītola.

— Kāpēc? — vēl neatlaidos.

— Trūkst datu par Pēterburgas studiju laiku, — nopietns kā mācītājs man atteica Cīrulis un devās uz kāpnēm pie Vītola.

Man bija drusku skaudība. Ja es būtu varējis satīkties ar Skrjabinu, varbūt mans referāts nebūtu iznācis tik pamācīgs pašam. Gāju līdz.

Augšējā gaitenī Jāzepe Vītols nāca mums pretim. Nobijos un atrāvos. Tik daudzi cilvēki nevar uzbrukt gaitenī tik cienītam vīram. Šiem abiem bija priekšroka. Šie apturēja profesoru un sāka runāties. Profesors smaidīja. Arī es pielīdu tuvāk.

— Un kā jūs, profesora kungs, dzīvojāt savā studiju laikā? — dzirdēju Edmunda Šmita jautājumu paredzamā referāta pirmavotam.

— Zaļi, mīlais Šmit, zaļi! — plati smaidot, sirsnīgu balsi atbildēja Jāzepe Vītols. — Zaļi! Tā ir rakstiet —

zaļi, un vairāk nekā... Nu, ko es vairāk teikšu? Dzīvojiēt tāpat!

Pirmajā brīdī neviens īsti nesaprata, ko Vītols gribēja pateikt. (Edmundam Šmitam vaigā sasala smaidis). Savā priekšlasījumā par Jāzepu Vitolu viņš divi reizes nepatīkami stostījās.

Pēc dažiem mēnešiem Konservātorijas Audzēkņu Pulciņš nolēma kļūt vēl aktīvāks un parādīties atklātībā ar lielu un vērtīgu sarīkojumu. Biju delegācijā pie Jāzepa Vītola, lai lielajam mākslas notikumam izlūgtos Konservātorijas koncertu zāli. Tad tikai sapratu, ko nozīmē dzīvot zaļi, mīļais Šmit, zaļi!

— Kas tad būs programmā? — jautāja Vītols, lielāku malku melnas kafijas padzēries.

— Mocarts, Bēthovens, Bachs un, ja jums nebūtu iebildumu, varbūt, ka Hilda Bēra varētu spēlēt jūsu Variācijas — Portretus, — referēja sarīkojuma komisijas locekle Paula Līcīte.

— Tas viss? Vai tad nekā labāka nevarējāt izgudrot? — mums par lielu pārsteigumu, Jāzeps Vītols ar nopietno programmu nebija apmierināts.

— Mēs varam ietilpināt vēl kādu Verdi, Pučini vai Čaikovska āriju, duetus, pat kvartetu. Izpildītāju ir, cik uziet, — gribēju glābt neērto situāciju.

— Vai tad jūs tā esat sarūsējuši, ka nekā jauna nespējat izdomāt? — vecais meistars, šķiet, zobojās. — Kad mēs bijām jauni, mums bija vairāk asprātības. Vai tad jūs neprotat patrakot? Lai profesori jums māca tās nopietnās lietas, lai Konservātorija gādā, ka izprotat un saprotat, kas vajadzīgs. Jums pašiem ir jāraujas laukā no skolotāju skolas. Kas neprot pasmieties, tas nepratīs būt nopietns! Ja mūzikas studenti paši rīko koncertu, tad tāda programma neder, — ar strauju metienu, kā šņabi, viņš izdzēra kafijas krūzīti.

• Jāzeps Vītols dzēra ļoti daudz kafijas. — Ja nebūtu kafijas, nebūtu vērts dzīvot — bija viņa dzīves teze pīrrās kāzām. Arī pēc kāzām viņš dzēra daudz kafijas, bet pārfrāzēja savu dzīves uzskatu: — Ja nebūtu kafijas vārītājas, nebūtu vērts dzīvot. Laulība, šķiet, Jāzepa Vītola dzīvē lielu pārmaiņu neienesā — vismaz mēs konservātoristi pārmaiņas ne redzējām, ne izjutām. Vītola laulības tomēr

bija ārkārtīgs notikums. Visi bija pieraduši profesoru Vitolu uzskatīt par pārliecinātu, mūžīgu vecpuiši. Dažam bija arī radusies muļķīga iedomā, ka cilvēks ar sešdesmit gadiem ir vecs un laulības dzīvei ar vecpuišību samaitāts. Tas varbūt ir tiesa, bet Jāzepe Vitols kā visur, tā arī laulībā bija izņēmums. Viņš apprecējās tais gados, kad citi cilvēki svin sudrabkāzas un audzina bērnu bērnus. Cits būtu jau vectētiņš, bet Jāzepe Vitols bija zēns, kas devās pie altāra pilns cerību un mīlestības. Tas attaisnojās. Arī pēc divdesmit pieciem gadiem Jāzepe un Annija Vitola sapratās tikpat labi kā medus mēnesī. To apliecinās katrs, kas bija klāt, vai stāvēja blakus laimīgo mīlētāju Vitolu sudrabkāzās.

Neatceros, vai, mūs par Bachu, Mocartu un Bēthovenu strostojojot, Vitols bija precēta vīra godā, bet zinu — viņš bija tāds kā pirms un pēc tam: mirdzoša, gludi noskūta galva, balta, liela kakla saite un balta, apspurusī bārdiņa. Pirms tam vienīgi nebiju redzējis viņu tik daudz kafijas izdzeram.

— Vai tad jūs savam sarīkojumam nespējat izdomāt un paši sev sarakstīt programmu, kur pasmieties, pazoboties, patrakot un papriecāties?

Tad tikai sapratām, ko nozīmē „dzīvot zaļi, mīlais Šmit, zaļi” un — Konservātorijā notika Bliņu balle. Ballē tika ēstas bliņas un desīņas ar profesoriem no viena trauka, dejots, smiets un — zaļi, mīlais Šmit, zaļi mūzicēts.

Jēkabs Poruks uzrakstīja operu bez vārdiem — operu no balss vingrinājumiem un vokālīzēm, vienā cēlienā. Divdesmit gadus glabāju šo asprātīgo joku, cerēju to atskanot kā asprātīgu nekrologu pie autora kapa. Kad nopietnais mūziķis pats būtu miris savā kompleksu kautrībā, viņa bezmiesas gars būtu priecājies, savu joku operu atkal dzirdot. Neizdevās. Jēkabs Poruks vēl dzīvo, bet viņa vienīgā opera noslika pa ceļam no Žocenes uz Slitu, Gotlandē.

Jānis Kalniņš un Lūcija Garūta radija Kollektīv-variācijas klavierēm — Cūka ruzdos, cūka ruzdos, sivēniņi kaņepēs... Mūzikālās uzdzīves vērtības izpratuši, iecienītie

skanĀari nespēja apspiest sava talanta dzenuli, un Bliņu balles programmai Lūcija Garūta pasniedza arī Koridoņu simfoniju klavierēm, vijolei, baritonam, flautai, obojai soprānam un kontrabasam. Viņas simfoniĀ harmoniski salkani bija saliedēts skaņu ņudzeklis no Konservātorijas gaiteniem un sastāvēja no labi pazīstamām melodijām un motīviem. Jānis Kalniņš savukārt savu Cūku rudzos... papildināja ar piecām dziesnām, kuras viņš izteiksmīgi komponēja ar Mārtiņa Šanteklera tekstiem.

Zaļš kartupels ar violetiem lakstiem,
kas vientulīgi Buldurkāpās zied...

dziedāja Kārlis Nīcis. Kā autora, tā izpildītāja mākslinieciskais humors pārliecināja. Jankas Kalniņa joku dziesmas pēc tam skanēja arī koncerta zālēs. Vēl šodien tās derētu. Gribētos dzirdēt, smaidīt un priecāties.

Arvīds Norītis imitēja Brīvās Zemes slavenā mūzikas kritiķa Jūlija Sproģa vijoles virtuoziatīti. Jūlijs Sproģis bija vienkāršs un drusku vientiesīgs cilvēks, kas dievināja mūziku un brīnumaini prata par mūziku runāt. No viņa vārdiem aizrāvās viņa draugi — dzejnieki Edvarts Virza un Valdemārs Dambergs, publicists Jūlijs Druva, gleznojošais vijoles mīļotājs Valdemārs Tone un daudzi citi, kas mīlēja dzejot par mūziku. Viņu pamudināts, Jūlijs Sproģis pat komponēja plakanas simfonijas, vijoles koncertus un nekautrējās tos atskaņot Kulģūras Kameras laikā ar K. K. aizsardzību. Īsi pirms Bliņu balles viņš bija devis koncertu Konservātorijas zālē. Biju klāt. Jūlija Sproģa koncertam bija ārkārtīgi panākumi, jo nerātņie Konservātorijas jaunmūziķi rīkoja ovācijas katrai netīrai pasāžai un katrai Sproģa pazaudētai toņu kārtai. Arvīda Norīša atskaņojums bija pilnvērtīga, mazliet izsmalcināta kopija. Viņš detonēja ar aizvērtām acīm, čikstēja līdzieni dziedot. Kad vijole izkrita no rokām, viņš notvēra to un spēlēja tālāk ar apgrieztu instrumentu, stīgām uz leju. Beidzot Norītis izlikās tik izmisis, ka koda savu vijoli. Konservātorijas zāle nošņirkstēja.

Man Bliņu ballē bija gods dziedāt savu Paulai Līcītei aizrakstītu vēstuli par dzīvi mūsu mūzikas augstskolā. Līcīte vēstulei bija pieskaņojusi Konservātorijā visbiežāk dzirdamās dziesmas un ārijas. Mocarta *Così fan tutte* skanēja, kad dziedāju —

Pauls Sakss ir lāga vīrs, bet liek man Mocartu dziedāt... Mocarts, kā zināms, nepatīk pēc skaļuma izslāpušiem mūzikas pusaudžiem.

Zajā sarīkojuma programma nedrīkstēja iztikt arī bez Jāņa Cīruļa. Viņoli viņš bija pārdevis, nespēlēja vairs. Arī komponēt vēl neprata. Ko darīt? Piespriedām Cīruļu Jānim teikt akadēmisko runu profesora Jēkaba Kārkliņa stilā.

Mūzikas obligāto teoriju, harmoniju, solfedžo, mūzikas vēstures un formas profesors Jēkabs Kārkliņš bija visai savdabīgs īpatnis. Daudz labu, diemžēl, neatstāstāmu anekdotu par viņu dzirdēja arī Rīgas ielās. Godbijībā pret sevi viņš glabāja aiz stikla ielogotas vecas, sairušas operu programmas, kur viņš minēts tikpat trekniem burtiem kā Feodors Šaļapins. Viņš bija dziedājis tenoru Maskavā, Sv. Pēterburgā un — Samārā. Kad mēs atklājām Latvijas Konservātoriju, Jēkabs Kārkliņš vēl bija tālajā Samārā mūzikas direktors, profesors un mūzikas skolas galva. Rīgā viņš ieradās tūdaļ pēc miera līguma ar Krieviju un tūdaļ izvirzījās par sensāciju. Viņam bija savdabīgi dzīves uzskati un savdabīgs temperāments. Audzinoša vērtība ir — par tiem nestāstīt. Savdabīga bija arī viņa valoda. Tīrs trīskanis viņam „vilka sirdi caur dvēseli.“ „Olivervei“ — nozīmēja lasīt no lapas.

Jānis Cīrulis savā runā izlietoja visas smaržas un īpatnības no Jēkaba Kārkliņa valodas ziediem. Viņš nežēloja Kārkliņa, bet Kārkliņš nežēlojās par Cīruli.

Pieklājības likumu neierobežota, trakulībās pārgalvīgā programma izdevās sprigani un jautri. Tur bija labs humors, asprātība un dzirksts.

Der kādreiz pasmieties arī par to, ko gribam iztēlot lielu un svētu. Svēto tas nepazemos, lielo nesamazinās, bet noskaidros mazo plaisu starp patieso un iedomāto, gribēto. Pat pieaugušam cilvēkam dažreiz apsveicams ir mazs konflikts ar sirdsapziņu. Konflikts rosina visur, pie visiem. Mazs izlēciens pašam pret iedomāto un gribēto sevi noskaidro — kas īsti esi.

Mēs visi dievinājām mūziku. Bija obligāta tradīcija dievināt Mocartu, Bēthovenu un J. S. Bachu. Kas gan būtu noticis ar viņiem, ja savu obligāto dievināšanas pie-

nākumu mēs izlietu skolnieku skaņās KAP'a sarīkotā koncertā?

— Nabaga Bēthovens! — sacītu Jāzebs Vītols, kā teica Jānim Cīrulim pēc iestāšanās eksāmenā nospēlētās Ap-passionatas. Varbūt arī mēs paši sacītu — Nabaga Mocarts, Bachs un Ludvigs van Bēthovens! — un dzīve jaunmūziķiem izliktos melna, ne — zaļa.

Zaļš ir laba krāsa. Zaļai krāsai ir daudz dažādu nianšu no gaiši pavasarīgā līdz vasaras nobriedušam spilgtumam. Zaļa krāsa viena, kaut visās niansēs, apņik un glezna, kas būtu uzkrāsota tikai ar zaļā niansēm, izliktos jēla. Zaļas studijas ir redzētas. Ja man reiz atkal būtu māja, zaļu studiju pie sienas nekārtu.

No zaļa ābola pat zobi apskapst.

Bet zaļš ir laba krāsa: melnais blakus zaļam kļūst dziļš un izteiksmīgs, sarkanais iedegas kā uguns, dzeltenais dzirkstī, brūnais glāsta un iežūžo, bet saldi rožainais pazaudē salkano sājumumu. Moderna sieviete kairina vīriešus, zaļi iekrāsojot acu plakstiņus. Zaļi acu dobumi izceļ sarkanus, dzeltenus, melnus, zilus un brūnus matus, sārti bālganus vaigus un iededzina purpura kairas lūpas. Zaļš ir laba krāsa, ja to nelietā tikai kā pašmērķi.

Zaļš ābols kļūst gards un spirdzina, ja ābolu pa šķēlītei iegriež pankūku mīklā un rupmaizes virā uz plīts.

Amerikā ir lieliski ceļi — simts jūdžu bez līkuma; ne mežu, ne krūmu, kas aizsegtu skatu. Brauc kā pa dēli ar vislielāko ātrumu. Pie mērķa var noskriet ar vēja steigu un traukties tālāk uz citu mērķi vai — atpakaļ. Ir veca patiesība, ka taisna svītra ir visīsākais ceļš. Uz daudzām Amerikas šosejām skrējienu neizklaidē nedz meži, nedz krūmi, nedz zālāji. Brauc kā pa dēli, brauc vienu dienu, divi dienas, trīs — brauc gaŗām vienam mērķim, otram, trešajam — pilsētu bez gala — un taisnais ceļš sāk apņikt, nomāc, nogurdina. Nāk miegs. Rokas ilgojas pēc asāka līkuma, lai, ap to stūrējot, izkustētos taisnumā notirpušie muskuļi. Acs ilgojas pēc līkuma ar zaļu birzi.

Pat mašīnām, ko valda cilvēks, ceļā vajag zaļu līkumu. Saprotais, ka Konservātorijas jaunmūziķi visdrīzāk

ielocītu savos pirkstos, rīklēs un smadzenēs Konservātorijas eksāmenu programmu, ja sekotu tikai savu audzinātāju gudrajiem norādījumiem un klasiskām pamācībām. Viens mērķis būtu sasniegts. Varētu traukties tālāk vai — atpakaļ, ar Konservātorijas diplomu krūšu kabatā vai ielogā pie sienas. Kaut kā tomēr trūktu...

Cik zināms no baznīcas grāmatām, Dievs cilvēku radījis no zemes pīšļiem. Zinātnieki ķīmiķi to apliecina. Modernā zinātne necieš tik vecus terminus kā pīšļus. Lai attaisnotu zinātnes progresu, šo vārdu aizstāj ar ķīmiskām formulām, dažādu burtu kombinācijām un elementu izgudrošanu. Sauc kā gribi, pīšļi vien ir — pīšļu kolektīvs bez dzīvības, bez domu, bez prāta.

Cik zināms no baznīcas grāmatām, Dievs savam radījumam cilvēkam gribējis piešķirt glītāku sastāvu, pacelt to pāri pār pīšļiem un tāpēc iepūtis nāsīs Savu dzīvības dvašu. To apstiprina arī modernie psihoteologi, psihologi un vienkāršie psihologi. Tikai psihopāti spēj neatzīt un nesaskatīt Dieva tā Kunga dzīvības dvašu cilvēka pīšļos.

Dzīvības dvašu ķīmiķi vēl nav paspējuši sadalīt elementos, iespiest struktūru formulās un sargrupēt burtu mudžeklī. Tā Kunga dvaša ir pārāk spoža un žilbina acis. To nevar nedz ieslēgt retortē, nedz sasaldēt par šķidrumu, nedz pagrūst zem mikroskopa. Pārāk spilgti tur mirdz visas dzīves krāsas, jo arī zaļš ir tur klāt. Dzīvības dvaša vibrē, mirgo un staro dzidrāk par ziemeļblāzmu. Nevar nedz apturēt, nedz analizēt.

Daudzkrāsaino vibrāciju savos pīšļos pamanījis, cilvēks nobīstas un grožo to — ar morāli un tikumiem, ar lūgsnām un likumiem — grožo un valda, līdz iegrožo un savalda. Satraucējas krāsu vibrācijas apspiedis, prātīgs cilvēks lepojas ar savu apvaldīto, godīgo, nosvērto un vienpusīgo būtību.

Prātīgs, nosvērts cilvēks neuzdrošinās vairs dzīvot zaļi, mīļais šmit, zaļi. Dzīve ir īsa. Prātīgs cilvēks to zina. Ik prātīgam cilvēkam ir sava dzīves mērķis, ja ne uzdevums, un lai to sasniegtu īsajā dzīves laikā, viņš brauc pa visataisnāko šoseju, bez likumiem un bez apkārt skatīšanās. Kad mērķis ir sasniegts, cits mērķis sauc tālāk. Kad viena māja ir iebāzta kabatā, jau vilina otra. Prātīgs, nosvērts,

apvaldīts un godīgs cilvēks neskatās apkārt, bet traucas tikai tālāk. Zaļas pļavas kaut kur pārzied, un rudenīgi nodzeltē aizmirstas bērzu birzis.

Prātīgu un godīgu cilvēku pasaulē ir ļoti daudz. Lai sasniegtu kādu mērķi, viņi apspiež Dzīvības dvasas bagāto krāsu vibrācijas un jūtas labi un laimīgi tikai tad, kad viņu pišļos no Dzīvības dvasas atlicis vienīgi miermīlīgi pelēkais. Dvēseles mierā tad viņi iepērk vienu, divas, trīs labas mājas un, ja iznāk laiks, tur izmanto citu ļaužu krāsu atmetumus. Laba un nosvērta dzīve ir mierīga un pelēka. Krāsu tajā nebūtu nemaz, ja starp ļaudīm nerastos trakuļi, kas pamet dzīves mērķi, lai sekotu dzīves uzdevumam.

Zaļš ir laba krāsa. Zaļš nozīmē dzīvību miesai un dvēselei. Bet Dzīvības dvasā zaļš ir pārāk spilgts un traucē, ja dzīves uzdevums ir izvēlēties citu krāsu. Arī trakuļi un neprātīgie cilvēki, kas nemīl pelēko, bet savu dzīves uzdevumu meklē Dzīvības dvasas krāsu nozarojumu zinātnēs, no zaļās izvairās un izsargājas. Pelēkajiem viņi piepilina pa pilītei no savām nokrāsām ar zinātnes sasniegumiem, bet no zaļās dzīves krāsas viņi it kā baidās.

Andrievs Niedra uzpirka vecus dzelžus un ar mantu gribēja kļūt līdzīgs pelēkajiem kungiem, kas viņu izskoloja, lai kungi viņu neuzskatītu par zaļu jūsmotāju, kas apdzied dzejā jaunu, zaļu tautu.

Pauls Valdēns aizbēga no jaunas, zaļas zinātnes auguma.

Dzelzceļu virsvaldes sevišķu uzdevumu ierēdnis baidījās pazaudēt iedomāto sevi, iekrītot Rīgas jaunekļu studiju drudzī, lai daudz mētātais praporščiks un ničeanists viņa acīs neizskatītos pēc zaļa jaunekļa. Zaļais viņu tomēr uzvarēja...

Jāzeps Vītols bija diži liels — lielāks nekā viens vien cilvēks, lielāks nekā divi kopā un — vēl lielāks. Viņš nekad neizlikās un nenorija nedz savas domas, nedz darbus. Viņš nebaidījās arī būt zaļš, kad citi sirmgalvji svin sudrabkāzas un tiek dēvēti par vectētiņiem. Kā zaļš zēns viņš iemīlēja savu Anniju citiem pelēkos brieduma gados, un zaļa bija viņa mīlestība līdz pēdējam dzīves brīdim.

Pēdējo gadu Rīgā reiz piedzīvoju Jāzepa Vītola slimīgu

satraukumu, jo — divi stundas viņš nebija redzējis savu iemīļoto sievu un divi stundas nezināja, kāds liktenis piemeklējis viņa Anniņu. Divi stundas! Zaļi!

Jāzeps Vītols zināja jo labi, ka pat mūzika kļūst pelēka, ja seko tikai izgudrotiem tikumiem un likumiem. Tāpēc arī Vītola paspārnē ir izauguši tik neparasti mūzikas indivīdi kā Jēkabs Graubiņš, Igors Stravinskis, Jēkabs Poruks un Sergejs Prokofjevs. Jāzeps Vītols arī Jānim Kalniņam neliedza zaļi iztraktoties, līdz Jānis Kalniņš atrada pats sevi.

Zaļi! Tā ir rakstiet — zaļi un vairāk nekā... Nu, ko es vairāk teikšu? Dzīvojiet tāpat — bija atklāta un drosmīga pamācība KAP'a kultūras veicinātājiem mērķiem.

Pat Satversmes Sapulce, šķiet, zināja šo pamācību, jo — pretēji veciem pelēkiem tikumiem un likumiem — sadalīja muižu zemes un radīja tīreļos un staignājos daudz zaļu, plaukstošu jaunsaimniecību ar jauniem, saulē mirdošiem jumiem un jauniem, zaļiem ābeļu dārziem.

Jāzeps Vītols bija tik liels, ka nespēja asimilēties nedz svešās tautās, nedz vienkrāsainos tikumos un likumos. Viņam bija drosme pateikt to un pamācīt — Dzīvojiet tāpat! Viņš nebija traucies pa taisnu, gludu šoseju uz dzīvei iedomātu mērķi, bet pametis pa līkumam, lai ieelpotu zaļus laukus, zaļas pļavas un zaļi svaigs viņš nodzīvoja savu lielo, bagāto dzīvi. Viņam nebija jāgriežas atpakaļ, lai noskatītos, kam paskrējis gaŗām. Viņa pīšļi izdzisa vārgi nobāluši svešā zemē, pelēko DP likumu novājoti, bet pīšļos iepūstā Dieva tā Kunga dvaša bija saglabājusi savas krāsas tādā dzidrumā, ka vēl pēdējā dienā Jāzeps Vītols spēja skanīgās krāsās radīt koŗa dziesmu Kalvis:

Kaļu rotas līgavai —
mīlai, dārgai Latvijai.

Konservātorijā mēs visi — arī Jēkabi, Graubiņš un Poruks — bijām tik jauni, ka nezinājām, cik jūtami Edmunds Šmits un Jāzeps Vītols mūs ietekmēs ar sakāmvardu — Zaļi, mīļais Šmit, zaļi! Esmu pārliecināts, ka arī tagad vēl viens otrs neapzinās, ka ar to viņam izauga individuāli-

tāte. Individuālītāti Dieva dvaša ir iepūtusi ikkatram cilvēkam, un viņš to zaudē, ja neuzdrošinās saglabāt kaut vienu Dzīvības dvašas spilgtāku krāsu, bet nivelējas pelēkā. Vītola aicinājums dzīvot zaļi deva drosmi nebaidīties arī no pārējām krāsām.

Mīlestība parasti rodas neapzinīgi, un arī Jāzepu Vītola mēs iemīlējām, neapzinoties, cik svarīga un vērtīga ir viņa personība mūsu augšanai.

Nevaru noliegt, arī mani bija skūpstījusi mūza, bet ne tik spilgti un tik bieži, lai iekļūtu Vītola kompozīcijas klasē. Jāzeps Vītols, diemžēl, nav bijis mans skolotājs. Tomēr nespēju noliegt, ka Latvijas Konservātorijā visdziļāko ietekmi savās mākslinieka gaitās esmu guvis tieši no Vītola. Viņš ietekmēja, pat ar viņu nesaskaroties. Ik cilvēks viņu cienīja, neviens aiz cienības profesoram neuzsistu uz pleca. Ir loģiski un viegli izskaidrot, ka zaļā jaunība, kas auga zem Jāzepa Vītola cepures, viņu iemīloja neapzināti vēl vairāk nekā prata apzināti cienīt. Jo spilgti mūsu mīlestība izplūda 1921. gadā, Jāzepa Vītola 35 gadu mūzikas darbības atceri rīkojot un suminot.

Gudri un pieauguši cilvēki sacīja: — Jubileja jāriko. Jāzeps Vītols ir vecs. Nez, vai nebūs pēdējā goda parādīšana viņa sirmajai galvai, — un sarīkoja koncertu ar runām un dāvanām.

Mēs savas sirdis Vītolam aiznesām jau sen pirms tādām sarunām, un Jāzeps Vītols mums parādījās bez liekās, baltās kakla saites.

Nav tiesa baumām, ka bez tās Vītola redzējusi tikai māte, viņam dzimstot. Bez kakla saites Vītola pazīst arī viņa sieva un liels pulks latviešu mūziķu. Redzēt Vītola bez lielās kakla saites bija gods, taču mēs to neparedzējām un necerējām, kad īsi pēc Ziemsvētkiem sākām gatavoties savu profesoru sumināt, vasaras vidū, viņa dzimundienā, 27. jūlijā, — Pat Jēkabs Graubiņš ieslīga jauno ļaužu sajūsmā un teica:

— Jā!

Pusgadu plauka Jāzepa Vītola piecdesmit astotā dzimundiena, līdz izplauka — bez kakla saites.

Ar kundzi Anniju bija norunāts, ka viņa atslēgs durvis. Uz viņu varēja paļauties. Viņa zināja, cik derīgi ir kādreiz dzīvot zaļi, mīļais šmit, zaļi. Viņa bija dziedājusi

Nacionālā Operā un daudzos koncertos. Pirms atslēdza durvis, viņa apgādāja pat lielu krūzi biezā putu krējuma. Par kafiju viņai nebija jāgādā, kafijas Vītola mājās nekad netrūka.

Paula Līcīte atnesa klēpi sarkanu rožu. Sarkans izsakot mīlestību. Jēkabs Poruks un es ar ormani atvedu dzeltenmaizes klinģeri. Mana māte klinģeri cepa visu nakti un bija salikusi dzeltenā mīklā tik daudz rozīņu un uz izceptā diždarba tik daudz mandeļu, ka klinģeri nevarēja panest nešus. Bija jāizsauc ormanis un — jāsamaksā. Bija labi, ka ar Poruku dzīvojām vienās kāpnēs. Bez Jēkaba Poruka ar klinģeri viens netiktu līdz ormanim.

Jāzeps Vītols dzīvoja Konservātorijā, otrā stāvā, ar logiem un savrupdurvīm uz Raiņa bulvāri. Tikai autoritātai patvaldībai sākoties, Jāzeps Vītols tika izraidīts no sava Konservātorijas dzīvokļa un pārvilkts trīs istabiņās Ģertrūdes ielā, tanī pat sētas namā, kur dzīvoja Lūcija Garūta.

Bija ļoti agrs rīts, kad ap klinģeri un rozēm Konservātorijas kolonnu vestibīlā satikās Latvijas mūzikas nākotne — Jēkabs Graubiņš, Jēkabs Poruks, Jānis Kalniņš, Jānis Cīrulis, Lūcija Garūta, Paula Līcīte, Jēkabs un Jānis Vītoliņš, man liekas — arī Volfgangs Dārziņš bez pīpja, bet dzelteni dūmainiem matiem; mūsu dižmeistari vijolē — Norītis, Arnītis, Vīnerts, Vestens, Vējš un Eiche; daudz labu pianistu ar jauniņo Edmundu Šmitu kā visgarāko savā vidū; vēlākie dziedoņi Rīgā un Liepājā — Kārlis Nīcis, Viktors Stots, Jānis Vitiņš, Zelma Gotharde-Bergkinda, Adele Pulciņa-Karpa, Valda švancka-Lejiņa, Olga Gulbe, Olga Medne, Olīvs Mētra — tad vēl kā Antons Ķiploks īstā vārdā, Mariss Vētra — tad vēl kā Morics Blumbergs un daudzi, daudzi citi. Bija arī dziedoši karavīri — pulkvedis Nikolajs Fogelmanis, pulkvedis Ādolfs Kontrovskis un prezidenta Kārļa Ulmaņa eksadjutants leitnants Andrejs Veinbergs — vēl jauns, un smuks, un jautrs. Bija arī dakteri, kā basists Rūdolfs Celms un arī tik prātīgi cilvēki kā teoloģijas profesors un filozofijas doktors, kas vēlāk izkūņojās no mūsu jauniņa un garā pianista Šmita.

Kā jauni varmākas un kontrabandas noziedznieki vē-

lāk dižā sabiedrības sāls slepus salīda pa kundzes Annijas atslēgtām durvīm Jāzepa Vītola klavieru istabā. Kundze Annija bija sagērbusies, nopūderējusies, nomazgājusies un izskatījās satraukti svaiga kā zaļš vītola zars vasaras rītā. Arī pirms kāzām viņas vārds bija Vītola. Viņa bija asinsradiniece profesoram. Ap viņu un Jēkabu Graubiņu pusaplī sastājās kluss slepeno ienācēju pūlis. Jēkabs Graubiņš bija piesarcis.

— Tenori, — viņš čukstēja — uzmanieties ar fa—diez pie „slavas“, un, basi, sargieties, lai terce nenobrauc pēc „turi“...

Jēkabs Graubiņš pieskandina „la“ uz toņa dakšīņas, grib uzdot balsis, kad notiek nelaime. Lūcija Garūta vaid.

— Nevaru noturēt, — viņa murmina. — Palīdziet!

Bija norunāts, ka Paula Līcīte turēs un Vītolam pasniegs kopīgi pirktās sarkanās rozes, bet Lūcija Garūta un Valda Švanka to pašu izdaris ar kopīgo kliņģeri. Nu visa kārtība izjūk. Garūtu Lūcijai dzeltenais kliņģeris par smagu!

Bez apspriedes ar KAP'a valdi Jēkabs Graubiņš dod rīkojumu Līcītei un Garūtai pārmainīt vietas un uzdevumus, atkal pieskandina savu „la“, četrreiz nodzied „ā—ā—ā—ā“ un, satraukts pagriezies pret Anniju Vītolu, tai uzsauc:

— Atveriet durvis!

Agrajā rītā, dzidri gaišajā fa—mažorā Vītola dzīvoklī jautri skan astonbalsīga dziesma:

Slava tai dienai, ko pieminā turi...

Kad dziesma izbeidzas un apklust, tālu aiz atvērtām durvīm skan Jāzepa Vītola balss.

— Kas tas par kori? Nepazīstu!

— Jāzepa Vītola dzimumdienas koris, — skaļi referē Jēkabs Graubiņš. — Vienreizējs notikums, kāds vēl nav bijis un nebūs. Koris vienvienīgai dienai!

— Labs koris, — skan balss no tāluma. — Annij, kur manas zeķes? Un kas tā par dziesmu? Nepazīstu!

— Paulas Līcītes veltījums lielajam skolotājam! — paziņo Graubiņš.

— Ak tā? — skan balss. — Man vēlreiz jādzird, bet

pagaidiet, līdz nomazgāju muti. Ek, viena tupele arī pazudusi... Annij, Annij... Un sakiet, kas dirīģēja?

— Jēkabs Graubiņš! — sauc daudzas balsis cita caur citu, bet Vītols vairs neatbild. Mūsu mīļotais profesors sprauslā — mazgā muti ar aukstu ūdeni.

— Un tomēr es neesmu slikts skolotājs, bez tradicio-nālās kakla saites, viņš noskūpsta Paulu Līcīti, kad viņa klātienē vēl divi reizes esam nodziedājuši Līcītes sadze-joto un komponēto rīta dziesmu. Viņš sirsnīgi spiež roku Jēkabam Graubiņam, saņem sarkanās rozes, dzelteno kļiņģeri, un mēs uzdzīvojam zaļi, mīļais Šmit, zaļi. Mums ir kafija ar putu krējumu, kļiņģeris ar rozīnēm, pa glāzei vīna, cigāri un liels draugs — Jāzeps Vītols.

Jāzēpa Vītola lielās, atklātās jubilejas svinības dažus mēnešus vēlāk bija tikai tukša ēna no intīmā dzimum-dienas rīta. Arī piecdesmit cilvēku var sajusties intīmi, ja visi mīl vienu un to pašu.

Lielajā jubilejā, kā visās atklātās jubilejās, bija maz vērtīgu dāvanu un daudz lielu, tukšu vārdu. Taču Kon-servātorijas studentu izvēlētais pārstāvis, vijolnieks Jā-nis Cīrulis ar nepārspēta oratora māku, ļoti koncentrētā runā pārliecinoši izteica jauno mūziķu mīlestību. Viņa runu atceros vārdu pa vārdam. To neaizmirst!

— Mīļais profesora kungs! — paceltu balsi viņš uz-sāka savu labi pārdomāto un ilgi gatavoto apsveikumu un — apstājās.

— Mīļais profesora kungs, — viņš turpināja klusākā balsī un — norīstījās.

— Mīļais... — viņš varonīgi atsāka savu uzdevumu, bet balss nosmaka, acis apmiglojās, un Jānis Cīrulis — vē-lāk ironiski skarbs kritiķis avīzēs un mīļs komponists dziesmās — meklēja mutes autu kabatā.

— Mīļais draugs Cīruli, — no kabatas drānas manu draugu paglāba pats jubilārs, mīlošo jaunekli apkampjot. — Paldies! Zinu, ko gribējāt sacīt. Neturpiniet. Jūs mani aizkustinājat. Labāk jūs nepateiksīt...

Jānis Cīrulis bija apreibis, kad nonāca no skatuves un pārstāja šņaukāties tikai tad, kad pamanīja, ka mīlestībā kļuvis par noziedznieku. Tas gadās arī vecākiem cilvē-kiem, ja mīlestībā trūkst piedzīvojumu. Cīrulis bija pie-savinājies un aizmirsis nodot jubilāram Konservātorijas

studentu kopīgo dāvanu — jubilejas balvu. No nozieguma Jāni Cīruli-Cis atsvabināja pianists Nikolajs Dauge kā starpnieks starp Konservātorijas koncertu estrādi un aizskatuvi.

Vairāk par dzīvi Latvijas Konservātorijā nav ko stāstīt. Labāk, kā pateica Jānis Cīrulis, es nemācētu...

Jūs mōts tika nakt' un dien'...

Jūsmai piemita bezgala liela mīlestība pret dzīvi, pret darbu un visu un visām, kas dzīvo. Jūs mōšana kļuva bīstama.

Ar Kārļa Ulmaņa iedomām Rīgā nodibinājās Kultūras Fonds un aizliedza man dzert tēju pie dzelzceļu virsvaldes sevišķu uzdevumu ierēdņa. Kultūras Fonds bija aplēsis, ka man darba pietiekot Konservātorijā un Universitātē un solīja nelielu mēnešalgu, ja atsakos no Jēkaba Poruka. Man pazuda saskare ar prātīgo draugu.

Starp Konservātoriju un Universitāti pendelējot, sāku jūsmot tik traki, ka darbi apstājās.

Jūsma ir darba un dzīvības dzenulis — motors, kas pukst, dzen un brīžam nosprauslājas, ja degvielā ieklīdis gruzis. Bet ar motoru vien nevienu mašīna nekustas. Vajag veltiņu, zobratu, visvisādu citu daiku un arī riteņu, kas griežas un velk. Motors viens pats der tikai izstādēs. Ar jūsmošanu vien darbu nepadarīt.

Jūs mōts tika plaši un skaļi.

Satrauc un pacilā, ja orķestris skan skaļi ar pilnu jau du visos instrumentos, bet satraukums, kas pacilā, noslāpst, ja skaļums ieilgst un ausis nespēj atpūsties liegākā klusumā. Lai arī klusumu noklusinātu, klavierēm ir kreisais pedālis, bet vijolnieki nēsā labajā vestes kabatā melnu, četrkājainu žebērklīti, ko sauc par surdīni un sprauž uz vijoles stīgām. Daži vijolnieki savu surdīni pirms koncerta novieto uz klavieru stūra. No vestes vai no klavierēm surdīnei ir līdzīgs uzdevums — klusināt dziedošas stīgas. Mežragiem par klusinātāju tiek izlietotas pūtēju rokas ar mutautiņu vai konusveidīga spilvena tapa, ko mutautiņa vietā ragā pūtējs iegrūž sava instrumenta rezgalī. Jauniem dziedātājiem surdīnes nav. Tie klie dz pēc nelabā, līdz līdzcietīgs kaimiņš ar rupju vēstuli vai tuvāks draugs ar sauju tiem aizbāž dziedamo organu. Ar skaļu jūsmošanu ir vēl bīstamāk — cilvēks apreibst!

Filozofējošs praporščiks nejūs mō, bet strādā, pienāku-

ma un garastāvokļa dzīts. Godīgs skolotājs, kam skolā ir sveši, bet mājās savi bērni, arī neprot aizrauties jūsmā, bet — darbā. Jūsmīgu skajumu nelieto arī vijolnieki, kas savu brīvo laiku nospēlē par naudu. Mums pārējiem Konservātorijā draudēja briesmas aizrauties tikai ar motora rūkoņu un, motora troksni kāpinot, aizmirst veltņus, zobratu un riteņus.

It kā izkritu no mākoņiem, kad Tērbatas ielā, pret Ķeniņa reālskolas namu nošāva Vladimiru, sauktu par Vili Salu. Skaidrā dienā uz atklātas ielas asins peļķē ar cauršautu galvu gulēja vecais paziņa no Tērbatas laikiem — sirsnīgais dabas zinātņu students.

Kad Tērbatā revolūcijas laikā nebija ko ēst, latviešu studentu vienība Atauga iekārtoja ēdnīcu. Tur varēja lēti baroties ar gardu zirga cepeti un plānu, miltūdenim piejauktu kartupeļu viru. Pie zirga kotletēm iepazīnos ar Vladimiru — Vili Salu. Viņš ienāca ēdnīcā kopā ar vēlāko „puķu dakteri“ un botānikas profesoru Kārli Ābeli. Viņi abi bija ataudznieki un ēdnīcā jutās kā mājās. Toreiz neparko neticētu, ka botāniķis Kārlis Ābele reiz rakstīs lugas Dailes Teātrim un dzejos balādes par mēra laikiem. Viņš atteicās ēst zirga gaļu. Sala smējās.

— Nu jā, — viņš teica, — botāniķis. — Nezina, kas ir asinis un miesa! Lai ēd kartupeļus ūdenī! Es esmu dabas zinātnieks, un dabā zirgs nav sliktāks par govi.

Vladimirs Sala bija jauns, spēcīgi noaudzis vidzemnieks, dzīvs, sirsnīgs, impulsīvs.

Vladimiru Salu redzēju arī Kurzemē ar patšauteni pār plecu un Dievs to zina, cik reizes jaunajā Universitātē. Arī viņš bija jūsmotājs ar labu, naīva bērna sirdi.

No Tērbatas Atauga bija pārcēlusies uz Rīgu pie mūsu Universitātes kā visas latviešu studentu vienības un korporācijas no svešām pilsētām. Vladimirs Sala steidzās no Ataugas dzīvokļa pret Ķeniņa reālskolu uz lekcijām, kad viņu nošāva svešs cilvēks. — Turiet! Aizturiet! — kļiedza svešam cilvēkam aiz muguras citi sveši cilvēki.

Vladimirs Sala bija izpalīdzīgs, dabīgs, jūsmīgs, viņš neredzēja nekā ļauna un — nomira acumirkli ar sašķaidītu galvas kausu.

Izkritu kā no mākoņiem. Vai brīvajā Rīgā tiešām viss nerit tā, kā pa dziedziņu? Vladimiru Salu bija nošāvis

spiegs no austrumiem, kam Rīgā bija tik uzticami draugi, ka viņš izglābās. Viņu paslēpa. Īsta brīvība tātad vēl nebija izkaŗota, ja pa Rīgas ielām klīda ienaidnieki. Jēkaba Poruka skepsē un sajūsmas trūkumam bija daudz vairāk loģikas nekā manai burbuļošanai caur Konservātoriju un Universitāti.

Jutu, man ir jāatmostas no jūsmošanas par dzīvi un visu, kas dzīvo. Būtu kaut kas jādara, bet nezināju — kas?

Vladimira Salas nošaušana manai jūsmai piespieda kreisās kājas pedali, uzsprauda melno žebērklīti un ar konusveidīgu spilvena tapu aizbāza plati izplūdušo rezgali.

Skaļi un jūsmīgi vārdi lika padomāt.

Īsi pēc Vladimira Salas nāves spīdoši izturēju otras harmonijas eksāmenu Konservātorijā un — nevienam gan neteicu — bet ar stiprām aizdomām sāku pats sevi vērot un kritizēt kā savējos, tā arī citu ļaužu jūsmas izpaudumus.

Kaut kur aiz jūsmas un jūsmīgajiem vārdiem rēgojās tukšums. Nu tikai pamanīju, ka Rīga bez jūsmīgajiem studentiem ir arī pilna ar jūsmīgiem uzdzīvotājiem, nakts klubiem, jūsmotājiem blēžiem un klusiem nodevējiem, kas mēģina sagraut jauno valsti un nošāva Vladimiru Salu.

Bija jābēg, lai neieslīgtu grūtsirdīgā skepsē, vai, aizmiršanos meklējot, neaizjūsmotos neglābjamā tukšumā. Jaunībā asi pretpoli ir tuvu viens otram.

No Rīgas aizbēgu. Man bija jāatrod veltni, zobrati un riteņi tukši klabošam motoram. Šaut es pratu ar lielu troksni, bet jutu, ka šauju gaŗām un gaisos. Man bija jābēg un — aizbēgu.

Tas izklausās komplicēti, bet tikai tāpēc, ka toreiz vēl studēju novecojušu filozofiju pie Pēteru Zālītes. No psiholoģiskā viedokļa komplikāciju nava, ja visu ņem un apskata pēc kārtas.

Biju iemīlējies — pirms Saeimas vēlēšanām. Biju iemīlējies arī pēc tam, bet tas, pagaidām, nav svarīgi.

Mana sirds karaliene bija klāt, kad viņas māte man teica:

— Tas kaitē jaunavas godam, jūs pārāk bieži satiekaties ar manu meitu. Vai jums ir nopietni nodomi?

Nodomi man, patiesi, bija nopietni. Labprāt būtu gribējis, lai māte mūs atstāj vienus. Man gribējās paturēt savas sirdsdāmas rokas savās. Bez viltus atziņas savu nodomu nopietnībā.

— Tad izsludināsim saderināšanos, — man atbildēja meitu māte.

Man bija astoņpadsmit gadu. Nobijos. Nesen biju kaņojis Kurzemē un zināju, ka uzbrukums jāatsit ar pretuzbrukumu un bailes var pārvarēt šaujot. Varonīgi tuvojos savai iemīlotai, apkampu; nezinu, kur radās drosme — atliecu viņas augumu pār savu labo elkoni un, mātei skatoties, skūpstīju biezas, brīnumvalgas lūpas. Man bezgala sāpēja sirds.

— Ar Dievu! — sacīju un aizgāju.

Bezgala sāpēja sirds, kad gāju pa Karlīnes ielu uz Lielo kapu pusi. Ko nu lai dara? — domāju. — Ko nu lai milu? Biju daudz dzeju salasījis un zināju, ka bez mīlestības dzīvei nav vērtības. Arī visas dziesmas runāja tikai par mīlestību. Ar salaustu sirdi nonācu Lielajos kapos. Zināju, ka nevaru precēties un saderināties jau ne pavisam — tas kaitētu meitenes godam! Es cietu, cietu ilgi un smagi...

Dzīvot bez mīlestības? Nē — nekad! Ko teiktu Edvarts Virza, ja viņam atzītos, ka man nav meitenes, ko mīlēt? Nesen vēl biju izlasījis Virzas Dievišķās rotaļas. Arī Pāvila Rozīša Zobens un liliņa stāstīja par mīlestību. Man bija jāmīl, mīlestība bija nepieciešama, bet tapēc taču es nevarēju precēties...

Ar astoņpadsmit gadiem biju tukšs un vientuļš, bez mīlestības izmests uz ielas — Lielajos kapos. Man bija jāatrod jauna mīlestība. Varbūt — Līvija?

Līvija bija mana kollēga Konservātorijā, Saksa klasē. Viņai bija liela, skaista, samtaina balss, stalts, samtains stāvs un lielas, tumšas, samtainas acis.

Kad Adeles Pulciņas un Alvīnes Liepiņas kopējā istabiņa izrādījās tikpat maza un nederīga Konservātorijas audzēkņu aktīvitātēm kā Jānim Cīrulim, Konservātori-

jas Audzēkņu Pulciņu mēs nodibinājām, atklājām un iedarbinājām Līvijas dzīvoklī.

Līvijai bija vecāki, tēvs un māte — Puriņi. Puriņiem netālu no Konservātorijas — Elizabetes ielā, aiz Marijas ielas stūra bija laba ēdambodīte ar Kurzemes šķiņķiem, Daugavas lašiem, Šveices sieriem, Carnikavas nēģiem un citām delikatesēm zem zemes, puspagrabā. Ēdamlietu puspagrabam iepretim, pāri Elizabetes ielai — liels un skaists dzīvoklis ar divām klavierēm un divām viesistabām.

Lielajos kapos, saprotams, nedomāju nedz par Līvijas dzīvokli, nedz divi klavierēm ar ēdambodīti, bet pūlējos piepildīt tukšo un salausto sirdi ar Līvijas samtaino balsi un samtaino skatu. Man nebija citas izejas, man bija jāiemīl Līvija, vai — kauns būtu dzīvot.

Kad vakarā pārnācu mājās un izstrēbu vakariņās mātes izvārīto piena putraimputras bļodiņu, mans tukšums šķita puspiepildīts un salaustā sirds pussadzijusi. Biju nolēmis iemīlēt Līviju Puriņu.

Būtu iemīlējis. Spīdoši izturētais harmonijas eksāmens ar spīdoši pēc dotā basa uzbūvēto korāli mani neietekmētu. Bet — Līvijai Puriņai bija nešķirama sirds draudzene Valda Švanka.

Valdai Švankai bija šauras, tik īsredzīgas acis, ka viņa nēsāja lorneti. Lornete karājās zelta važiņā ap kaklu. Ja bija jāskatās, lai redzētu, Valda Švanka pārvietoja lorneti no krūtīm pie acīm un cēli turēja gaŗo aceņu kātu divos pirkstos. Trīs pārējie rokas pirksti no lornetes tik graciozi atdalījās, ka tūdaļ varēja redzēt — Valda ir dejojāja. Zināju, ka viņa dejojusi Nacionālā Operā pie Valdemāra Komisāra kopā ar vēlāko lielarchitektu Aleksandru Klinklāvu un Lūcija Garūta tiem piespēlējusi operu baleta mūziku. Taču man tas neimponēja. Studiju drudzim uznākot, Valda Švanka bija pametusi operas baletu un kļuvusi par studentu dziedātāju un studentu pianisti Konservātorijā. Arī tas man neimponēja. Tādu bija daudz. Arī Līvija Puriņa un Lūcija Garūta studēja divās fakultātēs. Valdas Švankas mati vienmēr bija izpūruši, vienmēr viņa tos mudzināja ar satrauktu roku. Arī tas man neimponēja.

Līvija bija daudz staltāka, bez lornetes, tumšākām acīm un vienmēr glītu, kārtīgu matu sukājumu.

Bija loģiski un psiholoģiski neapšaubāms, ka Līvija ir man izredzēta, bet... Elizabetes ielā bija modē pagraba un puspagraba veikali. Arī Līvijas mājā, blakus lielajām ieejas durvīm bija skārdnieka veikals pagrabā un pāri pār ieeju veikalā — skārda jumts. Ar to es iegāzos. Skārda jumts ielīka.

Arī Valdai bija ļoti turīgi vecāki. Ja Līvijai pietrūka naudas, viņa saviem vecākiem piedāvājās pastāvēt pie kases ēdamo delikatesu veikalā un — viņa varēja pirkt visas iekārotās notis, grāmatas un biļetes uz visiem koncertiem un teātriem. Valda Švanka tādos kārtību brīžos devās uz Centrāltirgu smaržojošo sieru nodaļā, bet pie kases nestāvēja. Viņa aprunājās ar savu māmiņu, uzsmaidīja tētiņam un bija tikpat turīga kā viņas draudzene.

Viņas kopā apmeklēja it visus koncertus Rīgā, it visas teātru pirmizrādes un bija pastāvīgas viesņas Nacionālās Operas parketā.

Es darīju to pašu, tikai bez ieejas biļetes. Mēs visi trīs bijām Paula Saksa skolnieki, tātad kollēgas un kommitoņi. Bagātajām jaunavām bija neērti skatīties, kā viņu kollēga slapstās pa teātru un koncertu zālēm, tukšu sēdvietu meklējot. Bieži sēdēju starp abām meitenēm — trijatā uz diviem krēsliem. Tas mūs ļoti tuvināja. Varēju iemīlēties Līvijā un būtu to izdarījis, ja Valda netraucētu...

Kad bija dzirdēts Hubermans, Tanheizers, Orlovs, Skrjabins, Baņuta, Oskars Frīds un Uguns un nakts, Valda Švanka par tiem nebeidza runāt dienām ilgi, arī — vēlos vakaros. Pēc koncertiem un operu izrādēm viņai bija neērti tik vēlu braukt uz savu māju Dārtas ielā, un parasti septiņas nakts ik nedēļas viņa pārgulēja pie Līvijas Puriņas, skārdnieka ieejas jumta istabā. Koncerti un operas deva spraiģus pārdzīvojumus. Arī man bija nepieciešams dzirdēto sagremot vārdos. Iet cimos pie Līvijas nevarēja. Ko teiktu vecāki? Tik vēlu! Bet dzirdētais nekad nebija izrunāts, kad bijām pie Marijas un Elizabetes ielu stūra.

Tapēc ielīka skārdnieka skārda jumts. Pārrunas turpi-

nājās, Valdai Švankai aiz loga Līvijas Puriņas istabā un man ārā, uz skārda jumta sēžot, tik ilgi, kamēr Līvija sāka bārties un gribēja gulēt. Pēc koncertiem manas izjūtas bija brāzmaini smagas. Ik nedējas skārdnieka skārda jumts grima dziļāk un dziļāk pār ieeju veikalā, līdz skārdnieks saskatīja jumta briesmas un noņēma to tanī pat dienā, kad es tik brīnumaini biju sabalsojis korāli pēc dotā basa.

Bija liktenīga sagadišanās.

Saeima bija jau ievēlēta un Saeima ievēlēja Jāni Čaksti par Valsts Prezidentu. Valsts Prezidentam bija daudz bērnu, bet viens bija Konstantīns, un viena Aldona starp tiem. Mans draugs Edmunds Šmits ar Konstantīnu Čaksti bija vēl lielākos draugos nekā ar mani. No Rīgas pils viņš atnesa ziņu, ka Jēkaba baznīcā iesvētot pils jaunavu Aldonu un pils jaunava vēloties, lai Valda Švanka un es dziedātu, kamēr viņa dzer baznīcas vīnu. Tas nebija uz jaunu.

Uz jaunu bija harmonijas eksāmens Konservātorijā tanī pat dienā un tanī pat stundā, kad Jēkaba baznīcā iesvētības.

Rīgas Jēkaba baznīca bija latviešu luterāņu rokās un tikai pēc gadiem tika nodota Vatikāna ticībai.

Bass uz nošu papīra bija izdalīts, harmonijas eksāmens tik tikko sācies, kad pie durvīm atskanēja brašs klauvējums un durvīs kā kērubs baltās akselbantēs stāvēja Valsts Prezidenta adjutants. Lai varētu eksāminēties un dziedāt Jēkaba baznīcā vienā laikā, biju lūdzis Prezidenta adjutantu pabaidīt mūsu eksāminātoru profesoru Jēkabu Kārkliņu. Panākumi bija kā paredzēti. Jēkabs Kārkliņš bija pagodināts. Viņš kratīja roku mirdzošajam adjutantam un pavēlēja Valdai Švankai un man uz Jēkaba baznīcu ņemt līdzī uzdoto basu.

Greznajā Valsts Prezidenta vaļējā auto mašīnā caur Rīgu traucoties, ar šoferi un grezno adjutantu uz bukas un Valdu Švanku blakus, jutos daudz vieglāk un daudz ērtāk nekā uz skārdnieka jumta. Mūzikas harmonijas likumi man izgaisa no galvas.

Baznīcā sprediķoja prāvests Edgars Bergs. Valda nolīda ērģeļu luktas maliņā un citīgi komponēja uz basa

sprediķa pavadījumā. Es ar savu korāli un basu mocijos uz ērģeļu sola.

Pie ērģelēm sēdēja Alfrēds Kalniņš. Viņš skumji skatījās uz manām mokām.

— Hm, hm... — viņš sacīja, — es gan tā nedarītu. Par daudz savdabīga modulācija...

Kamēr Bergs teica gaŗo runu, es sirsnīgi sarunājos ar ērģelnieku. Kad mācītājs bija nonācis līdz lūgšanai, mēs bijām izrunājušies, un es biju uzrakstījis savu eksāmena darbu. Valdai švankai bija vājāka inspirācija. Viņa savu korāli pabeidza tad, kad Valsts Prezidenta auto mūs atkal noveda pie Jēkaba Kārklīņa.

Jēkabs Kārklīņš skaļi slavēja manu darbu, un pēkšņi es jutos kā pēc Skrjabina referāta, kad man iekoda Jēkabs Poruks.

To vakaru pajuka divvietīgā koncertu trijotne. Līvija Puriņa aizgāja ar Jāni Porieti uz Nacionālo Teātri, bet Valda švanka un trijotnes bezbijetnieks uz Valsts Prezidenta pili viesībās.

Mūs aizveda Edmunds Šmits ar tramvaju, ne adjutants ar auto. Pils sardze Edmundam vēŗības neveltīja, bet durvju sargs kratīja roku un sacīja:

— Kur tad nu tik ilgi bijāt? Vai eksāmeni, vai? Veselu nedēļu neesmu jūs redzējis.

Prezidentam bija lieli bērni un mazi bērni, lielas vāzes un mazas vāzes — visa māja pilna ziedu. Ēdām kūkas un dzeltenmaizi, pīŗagus un šokolādi. Par mums rūpējās lielā meita, mazā meita un viņu aizkustinoši sirsnīgā māte.

Uz brīdi ieradās arī pats mājastēvs Prezidents Jānis Čakste un apsēdās lielajā krēslā, kājas pāri ceļgalam sakrustojis. Viņš izdzēra krūzīti kafijas un tēŗzēja kā tēvs ar bērniem. Čakste bija ļoti vienkāršs un sirsnīgs, nemaz kā Prezidents, bet kā radnieks. Man likās, ka viņam patīk būt par tēvu un ka viņš labprāt sēŗ bērnu vidū. Man likās, ka viņš labprāt vēl būtu pasēdējis ar mums un apēdis vēl gabalu dzeltenmaizes, ja adjutants viņam neiepūstu ausī noslēpumu. Jānis Čakste aizgāja, un bērni uzsāka rotaļas.

Man neveicās ne ar mīklu minēšanu, ne ar kuŗa lādēšanu, pat ne kā pastniekam.

Jānis Čakste, bez šaubām, piederēja pie zaļo jūsmotāju

cilts. Vai citādi viņš jau 1905. gadā būtu piedalījies Latvijas autonomijas izstrādāšanā kopā ar tādiem trakuļiem kā dzejnieku Andreju Papardi, alias — Dr. Miķeli Valteru? Viņš bija daudz vecāks par saviem bērniem — tas gadās ļoti bieži! — un mani. Salīdzinājumi bija nevietā, bet mani tirdija iedoma, vai Prezidents Čakste spēj sabalsot korāli pēc uzdota basa? Droši vien — ne. Bet vai viņš rakstītu korāli, ja Alfrēds Kalniņš viņu inspirētu? Arī ne. Tas nav viņa amats. Viņš rakstītu runas un likumus. Vai viņš citiem ļautu sevi inspirēt? Oh, jā! Viņš parakstīja valsts likumus tikai tad, ja simts Saeimas deputāti tos bija apsprieduši un izstrādājuši. Kapēc tad es jutos neērti, ka esmu tik spīdoši izturējis otras harmonijas eksāmenu?

Šo jautājumu gribēju noskaidrot uz skārda jumta. Pili uzkavējos ilgāk par savu harmonijas eksāmenu līdzbiedri. Viņu no pils aizvadīja cits jauniešs.

Dzīvē ir nenozīmīgi sūkumi, kas atstāj savādu ietekmi. Kad nonācu Elizabetes un Marijas ielas stūrī, tur vairs nebija skārda jumta pār skārdnieka ieeju. Logs virs bijušā jumta bija atvērts, bet ko tas man līdzēja? Aizskrēju uz Vērmanes parku. Pie lauvām ziedēja narcises. Noplūcu dažus baltos ziedus un gāju atpakaļ uz Marijas ielu. Narcises iemetu pa vaļējo logu, kā kapā.

Mani mocīja sirdsapziņa. Jūsmas motorā bija iestrēdzis gruzis. Valda Švanka mūzikas harmoniju pārvaldīja labāk par mani, bet viņu Jēkabs Kārklīņš neslavēja. Man viņa uzslava koda vairāk nekā Poruks ar Skrjabinu. Tur nepalīdzēja arī apziņa, ka Valsts Prezidents konsultējās, valsts likumus parakstot. Likumi bija sausi, ne skaisti. Tos neslavēja. Zināju, ka skaistus vārdus var ne tikai izrunāt, bet arī nopelnīt bez skaistiem darbiem.

Skaisti vārdi tāpat bija blēdība.

Lielgabals šauj tālu. Lielgabals taisa lielu blīkšķi vienā galā — kur šauj un vēl lielāku blīkšķi otrā galā — kur lielgabala nav, bet skaļi sprāgst viņa izšautais produkts. Šaujot no lielgabala, ir ļoti grūti ķert mērķi. Jāpiešaujas. Ja šāviņu nepietiek, troksnis vien iznāk.

Kad Elizabetes ielas skārdnieks noņēma manu jumtiņu, man sāka likties, ka trūkst šāviņu. Mērķis man bija, nebija pat pārāk tālu no Konservātorijas — pāri pār kanāli, tūdaļ aiz Krišjāņa Barona ielas tiltiņa bija Nacionālās Operas mugurkauls. Jau otru gadu skaļi un zaļi dzīvoju pa Konservātoriju, bet nebiju vēl piešāvis operas mugurai, caur kuŗu staigāja dziedātāji.

Lielgabals šauj arī salūta šāvienus ķeizariem un kara kuģiem par godu. Var šaut arī tikai pats sev par prieku. Salūtu blīkšķis liulgabalam ir tikpat liels kā istam šāviņam, bet tikai vienā galā — kur šauj.

Mani sāka kaitināt nojauta, ka mani šāviņi ir tukši un blīkšķ tikai vienā galā. Kāpēc mani nesauca uz Balto Namu aiz kanāļa? Tur jau dziedāja mani Konservātorijas daudz klusākie līdzcensoņi — Jānis Vītiņš no 6. rotas, Kārlis Nicis no Sibīrijas un Viktors Stots no otras pilsētas vidusskolas. Es biju bravūrs, brašs, darbīgs un skaļš, es jutu spēkus briestam un ticēju ikkatram, kas mani uzslavēja. Biju pirmais, ko Oto Krolls kopā ar Garūtu Lūciju atkārtoti aicināja veicināt viņa kultūru. Bet Baltais Nams cieta klusu un uz mani neskatījās.

Ar skaļiem, skaistiem vārdiem tiku barots bagātīgi, bet „jaunam, daudzapsološam māksliniekam“ skaistie vārdi kļuva sāji. Blīkšķis vien bija.

Man bija daudz radu, kas šāva lieliski, ar lielu troksni. Ilgu laiku ticēju, ka viņu liulgabals ir labi piešauts un ik lielais vārds skaŗ mērķi.

Ar tēva radiem man bija paprasti. Tos nedzirdēja. Tēvocim Jančam bija jābēg no cara žandarmiem. Viņš pazuda Amerikā. Tas nebija prātīgi. Tēvoci Antonu pēc lielinieku padzīšanas atrada Pļaviņu smilšu kalnā ar lodi pakausī. No tēva radiem tik ir bija atlicis, kā divi brālēni uz dzelzceļa un viena māsīca Uriekstes krogū. Tie neprata šaut, bet strādāja. Arī Mazkalniņš vairs netrokšņoja pat ar kalēja veseļiem, bet klusu dzīvoja Rīgā pie sava dēla Uģa no dzelzceļu virsvaldes. Mani tēva radi bija klusi.

Ne tā mani radinieki no mātes celma. Viņas vectēvam bija divdesmit divi bērni, manam vectēvam — septiņas meitas. Tās nebēga, neviens viņas nešāva, un viņas visas apprecējās. Mātes radu man bija daudz. Tante bija tantes galā un onkuļu vēl vairāk. Tos ieprecēja.

Kā bērnam man tik daudzām tantēm bija jābučo rokas, ka, pašaisardzības instinkta dzīts, izgudroju jaunu, bezlūpu metodi roku skūpstīšanai. Mutes vietā pie tanšu rokām piegrūdu degunu, bet ar lūpām šmaukstināju un sevī gaviļēju. Nekad neviens mani nepieķēra rokas skūpstu blēdībā.

Tik daudzu radu vidū bija lieliski eksemplāri. Dažs blīkšķēja diendienā un naktīs arī. Par viņiem varētu daudz pastāstīt, ja mani nebūtu apzadzis Pāvils Rozītis. Meklējot patiesību fābulā, viņš savā romānā Ceplis ir aprakstījis divus manus onkuļus un viņu darbus. Ja es to atkārtotu, grāmatniecībā mani nosauktu par plagiātu. Pāvils Rozītis tomēr pats nezināja kā viņa Ceplis beidzās un ko lika man pārdomāt.

Man bija Arvīd-onkulis, gaŗu, ļoti gaŗu bārdu. Ar Andrievu Niedru viņi kopā apmeklēja Tirzas draudzes skolu, un bārdas viņiem bija līdzīgi gaŗas. Arvīd-onkulis bija Janč-onkulim pastāstījis par dzeltenī sakaltušo pilienu Andrieva deguna galā un ar to ietekmējis lielā dzejnieka sanaidošanos ar maniem tēva radiem. Andrieva pilienu atceroties, Arvīd-onkulis savu bārdu kopa vairāk par Andrievu. Labi koptā bārda Arvīd-onkulim bija daudz pakalpojusi Maskavā, kur viņam reiz bija ieroču veikali un kur viņš reiz bija ļoti turīgs. Kad Arvīd-onkulis šāva, tad rībēja un izklausījās tā, ka viņš būtu vienīgais lielveikalnieks jaunajā Rīgā.

Man ieprecēts bija onkulis Erasts, ideālists. Kad tēvs nomira un māte nezināja, kur likt jaunāko dēlu, vienu vasaru pavadīju Erast-onkuļa tuvumā. Palīdzēju viņam lielo lauku māju lielajā siena šķūnī uzcelt skatuvi un izkrāsot dekorācijas. Erast-onkulis bija drāmatizējis Plūdoņa Atraitnes dēlu un siena laikā to uzveda siena šķūnī ar siena plāvējiem. Ideālists caur un cauri — vārdos un darbos. Teātris viņam bija svarīgāks par sienu. Aiz ideālisma viņš reiz tikko nenoslīka. Ideālā mīlestība izrādījās neideāla, un onkulis Erasts ieleca pie Bastejkalna kanālī, kur bija lēzens un kur arī gardovojs bija tuvumā. Aiz ideālisma Erast-onkulis palīka slapš. Kad jaunība izbeidzās, viņa ideālisms nebeidzās, un onkulis Erasts kļuva dzejnieks. Viņam ir vairāki paša sarakstīti un paša izdoti dzeju krājumi. Ja minētu viņa pilnu vārdu,

daudzi rakstu mācītāji atcerētos viņa intelektuālās, sirds skaidrās vārsmas. Erast-onkuli es dievināju. Viņam bija vislabākā izglītība starp man ieprecētiem radiem. Kad viņš runāja, skanēja. Zigfrīds Meierovics viņu iesaisīja aristokratiskās ārlietu ministrijas dienestā. Pāvils Rozītis viņam bija labs draugs un paziņa.

Erast-onkulis ar saviem sakariem daudz palīdzēja manam onkulim Jānim.

Arī onkuli Jāni man ieprecēja. Pirms kara viņš bija bodes zellis Stāķos, bet pēc kara... Oho! Viņam bija deviņu istabu dzīvoklis un drusku vēlāk pils, ne māja, liela dārza vidū, Āgenskalnā, zirgi hipodromā, zelts un sudrabs. Kad viņš stāstīja par veikaliem, pat Arvīd-onkulis aplusa uz īsu brīdi. Visi Rīgas banku direktori ar Jāni bija uz tu, pie onkuļa Jāņa plūda franču liķieri, vācu vīni un latviešu alus pāri lieliem, bagātiem ēdamgaldiem. Uz rīta pusi augstie viesi — biju klāt — ar Sevras porcelāna šķīvjiem spēlēja bumbu, metot un uzķerot tos pāri galdiem un pudelēm. Ko nu maksā Sevras porcelāns! Oho! onkulis Jānis bija liels un bagāts vīrs. Viņš prata šaut ar lielu, lielu troksni. Pāvils Rozītis to zināja.

Šie trīs onkuļi divdesmitos gados Rīgā nebija vieņģie. Tādu bija daudz, bet visus nepazīnu. Man pietika ar trim, lai sāktu izjust trokšņa un vārdu ietekmi.

Ietekme bija spēcīga jau tad, kad Erast-onkulis no Maskavas atveda pārāk lielu kontrabandu un Meierovics ideālistam atņēma diplomāta pasi.

Ka diži vārdi nav diži darbi, sāku nojaust, kad Arvīd-onkuli ar lepno, labi kopto bārdu uzaicināja aiz Centrālcietuma vārtiem, Linardam Laicēnam kaimiņos. Arvīd-onkulis nebija sarakstījis pretvalstiskus rakstus, bet — nesegtus vekseļus.

Es sapņoju, jūsmoju. Cilvēkam var misīties. Aizmirsu. Viss ritēja kā pa dziedziņu. Uz skārdnieka puspagraba vēl bija jumts.

Erasta vecākam brālim, manam Oskar-onkulim atņēma māju, zemkopības liņu nodaļu un valsts linu monopolu.

Neesmu plaģiāts, jo tas ir nenoliedzams fakts, ne Pāvila Roziša privātpersonīga fantazija, ka mani onkuļi Jānis un Erasts nopirka divus neesošus ķieģeļceplis — vienu

nesasniedzami tālu Kurzemē, otru vēl tālāk — Latgalē. Pēc dažām lieliskām vakariņām valsts ieinteresējās par šo ķieģeļceplu produkcijas eksportu uz Igauniju, Zviedriju un draudzīgo Padomju Savienību. Tika atvēlētas lielākas valsts summas neesošo ceplu paplašināšanai un produkcijas pacelšanai eksportam. Lielu melu ap abiem ceļiem nebija. Kā Kurzemē, tā Latgalē manu onkuju akciju sabiedrība bija iegādājusies dažas pūrvietas mālzemes, un cietums nevienam nedraudēja, ja uz māla zemes trūka cepla. Cepli varēja uzcelt un ķieģeļus varētu eksportēt. Nebija viņu noziegums, ka māli izrādījās nederīgi ķieģeļu dedzināšanai un dzīve tik dārga, ka ar valsts aizdevumu varēja dzīvot, bet nevarēja paplašināt neesošos ceļus. Drošības pēc fantazijas ķieģeļu akciju sabiedrībai abi onkuļi piesaistīja Erasta brāli — viņam bija manta un labs vārds. Viņa manta un vārds pazuda, kad izbeidzās valsts aizdevumi un ķieģeļu eksports.

Onkulis Oskars sabruka, onkulis Erasts dzejoja, onkulis Jānis dzīvoja. Elizabetes ielas skārdnieks savu puspagraba jumtu likvidēja, un man atvērās skats uz spraugu starp labu runāšanu un labu darīšanu kā papildinājums manam korālim pēc dotā basa. Mani onkuļi bija mani onkuļi, bet ne vienīgie ar spraugu...

Psicholoģijas studijas pie Paula Dāles nekad nepabeidzu, taču onkuļi spēja mani psiholoģiski ietekmēt, ka studiju fineses vairs nebija vajadzīgas. Katra uzticība ideālismam pārgāja tanī brīdī, kad Mazā Vērmaņa parka krogū policija pievēca manu onkuli Erastu un atrada viņa zeķē galda pudeles biedram pazudušo pusmēneša algu. Katrs greznums un blīkšķis izlikās tukšs un bīstams pēc tam, kad Daugavpils policija atrada manu dzīvi skandinošo onkuli Jāni nožēlojamā mazpilsētas krogus kungu istabā. Bez komforta onkulis Jānis bija nošāviens, atstājot piecus mazus zēnus, sievu un divus kapara santīmus greznībā izlutinātās ģimenes atbalstam.

Tik lielu ietekmi Jānis Porietis uz mani neatstāja. Skepsei un jūsmīgu vārdu neuzticībai sagatavots, viņa izdarību

dēļ nonācu tikai pretrunīgos strīdos, kas vēl nav beigušies, tikai — padzīti no Rīgas.

Jānis Porietis bija liels un prātīgs. Liels un prātīgs? Jā, atkarībā — kur un kā? Viņš bija pieaudzis un daudz piedzīvojis. Kaut arī no auguma pastrups, man viņš likās liels un prātīgs.

Kaŗu Jānis Porietis bija pārdzīvojis Latvju Strēlnieku pulkos. Nāves salā nāvei acīs lēcis un, nāvi kaitinot, iekritis tintē. Nāves salā, uz Daugavas, zem krievu kara šineļiem vācu armijas nāvīgās gāzes kopā ar Porieti oda tādi latvju mākslas korifeji kā — Grosvalds, Tone, Virza, Strunke, Skalbe, Akurāters, Aleksandrs Grīns, Baltgailis, Veselis un citi cilvēki, kas prata rakstīt, zīmēt, smiet un arī padomāt. Viņi izbīdīja Jāni Porieti par redaktoru Latvju Strēlniekiem. Labais cilvēks samaitājās un iemīlēja tinti. No tintes un iespiedu krāsas viņš nekad vairs neizkāpa. Kad Porietis nomirs, piemiņas plāksnes vietā uz viņa kapa derētu tintes pudele. Emigrācijas apstākļos tas būtu izdevīgi — draugiem iznāktu lētāk.

Kad ar Jāni Porieti iepazīnos, viņš bija izbījis par redaktoru Tautas Balsī un Jaunā Dzīvē, kas iznāca kauju starpbrīžos palu laikos, bet neatlaida savas redaktora rokas no vēl elpojošiem mēnešrakstiem Latvju Strēlnieki un Lāčplēsis. Aiz gaŗa laika Porietis pārzināja Rīgas hroniku Jaunākās Ziņās. Man šķiet, ka darbs aiz gaŗa laika bija vienīgais, kas tika samaksāts un ļāva dzīvot. Vai tas ir prātīgi?

Lai kā, Jānis Porietis tomēr bija daudz prātīgāks par mani. Es biju jauns, skaļš un bezkaunīgs, kā gailēns, kās mācās dziedāt un iedomājas sevi par gaili. Viņš — piedzīvojis, kluss un kautrs. Man mati bija kā jaunam dievam — izpūruši, dabīgi un lieli. Ar laiku man mati apnika, un es no viņiem šķiros. Jānim Porietim aiz kautrības mati vēl šodien rotā skumjo žurnālista pieri. Viņš nekad nav sēdējis uz bleķa jumta.

Jānis Porietis nedziedāja, nespēlēja nedz vijoli, nedz klavieres, nerakstīja korāļus, nedz prelīdes, nepūta nevienā instrumentā — pat rakstot ar tinti, viņš izvairījās pūst, bet sēdēja it visos koncertos un operas izrādēs, kur gāja Līvija Puriņa, Valda Švanka un atļāva man sēdēt bez biļetes starp divi krēsliem. Ar Jāni Porieti starpbrīžos

tik labi sapazināties, ka drīz sēdējām četratā trīs sēdekļos. Daudz ērtāk tas nebija. No Jāņa Porieša kabatas esmu izēdis daudz kūku, bet principi man neatļāva pieņemt samaksātu ieejas biļeti uz koncertiem, operā un teātros.

Ir cilvēki, kas labprāt dod, bet neprot ņemt. Tas nav prātīgi. Jānis Porietis bija prātīgs, bet — deva un nepēma nekā. Viņš allaž prata izdomāt, ko vēl var piedāvāt un dot. Kūkas ar putu krējumu bija sīka piedeva, ievads vai pēcspēle Ernestam Brastiņam, Jānim Akurāteram, Romānam Sutam un daudziem citiem paziņām, ko Jānis Porietis kā bagātu piedzīvojumu pasniedza jaunajiem draugiem.

— Un ko nu darīsim? — viņš mēdza jautāt, kad bija sagudrojis, ar ko aplaimot trīs jaunus dziedātājus.

— Un ko nu darīsim? — it kā tas nebūtu Porietis, kas izgudro un pasniedz. — Jānis Ziemeļnieks teicās būt pie Kalta. Vai nebūtu vērts ar viņu iepazīties?

— Un ko nu darīsim? Vai nederētu apskatīt Rīgu no augšas?

Ko Jānis Porietis piedāvāja, nekas netika atraidīts. Dzīvu un spriganu no viņa saņēmām Kārli Ieviņu, kad viņš atgriezās no Zviedrijas un dzejā sāka slavināt Latvijas lauku dzīvi. Kārlis Ieviņš vēl nerakstīja Putras Dauķi, nedz Gunti un Dailu, tikai — idiliskas dzejas un izskatījās kā jauns precību kandidāts.

Pie Reintera kūkām Jānis Porietis mums pieveda Kārli Studentu, kas savu vasaras atvaļinājumu Latvija redakcijā bija pavadījis kā apkārtstaigājošs kolportieris ar grāmatu nastu uz Latvijas lielceļiem un sētās. Kārlis Students teicās savus piedzīvojumus aprakstīt grāmatā. Pie Reintera Kārlis Students mums nolasīja pat kaislīgu dzēli ar dikti erotisku pieskaņu.

Bez Jāņa Porieša sirsnības nekad nebūtu iepazīties ar agri mirušo Brīvās Zemes literāro redaktoru Jāni Ezeriņu. Jānis Ezeriņš jau tad bija stipri pazīstams, kaut arī viņa Leijerkaste vēl nebija publicēta. Ezeriņš izskatījās veselīgs, ļoti glīts, labi ģērbies un nevarēju pat iedomāties, ka viņu tik drīzi vairs neredzēšu.

Lai cik reizes esmu lidojis no Rīgas uz Berlīni, uz Kaunu un Tallinu, bez Jāņa Porieša nezinātu, cik skaidra, tīra

un varena ir Rīga no augšas. Kad Porietis sacīja: — Urko nu darīsim? — tad Spilves pļāvās uz mums jau gaidīja lidmašīna un skaidras vakara debesis bez mākoņiem. Pats devējs, Rīgas chroniķis pie Jaunākām Zīpām mazo lidmašīnu neaiztika, apsēdās zālītē un bez mākoņiem skatījās kā viņa jaunie draugi aizskrej pa gaisu.

Vēl lidmašīnas saucās par aeroplāniem. Starp lidmašīnu un aeroplānu ir tikpat liela starpība kā starp automobili un divriteni. Ar divriteni braucot, lielceļš izskatās tīrāks un vilinošāks nekā auto mašīnā, ar aeroplānu — debesis un zeme.

Spilves pļavu aeroplāni bija veci un mazi. Porietim ilgi bija jāsēž zālītē bez mākoņiem, iekām viņa trīs draugi pa vienam apskatīja Rīgu. Aeroplānā aiz pilota bija tikai viena vieta. Motori bija kaŗu izdzīvojuši — tie raustījās un krāca, sēdeklis drebēja un šņāca. Vējš līda aiz piedurknēm, aiz apkakles un sita pa seju kā uz divriteņa, tikai — stipri pārspīlēti. Aeroplāniem nebija jumta. Tajos lidoja kā uz burvju paklāja, kas raustās un rūc. Vecos kaŗa aeroplānus Rīgā dēvēja par lidojošiem zārkiem. Diemžēl, šis nosaukums attaisnojās ļoti daudziem jauniem lidotājiem.

Liels, zaļš ziedu dārzs ir Rīga no augšas ar mirdzoši zilo Daugavu vidū. No putnu viedokļa Rīgu ielogo jūra, Ķīšezers un Tīreļpurvs. No gaisiem Rīga ir plaša un liela. Caur lielo Rīgu tek zaļas dārzu upes gar visu kanāļmalu, gar Esplanādi, pa Brīvības bulvāri un satek tā kā dīķos vai plašākos āliņģos — Vērmanes parkā, Bastejkalnā, Strēlnieku un Viestura dārzā. No zaļo apstādījumu upēra kā zaļas urdzīņas aiztek kokiem apstādītā Valdemāra, Tērbatas, plkv. Brieža iela, Raiņa, Aspazijas, Zigrīda Meierovica bulvāris. Ganību dambja zaļo koku straume ietek Meža parkā, bet Karlīnes un Miera iela — Lielo kapu zaļajā ezerā un tālāk — caur Brāļu kapiem Meža parka jūrā. Arī Pārdaugava — Āgenskalns, Torņakalns, Zaslauks, Ilģuciems, Bišu muiža, Solitūde ir pilna dārzu straumēm. Tikai no gaisiem putni un lidotāji zina, cik zaļa un cik bagāta ir Rīga. No gaisiem, vakara saulē ik baznīca, ik nams un teātris izskatās kā ziedi lielā pļāvā.

It visi Jāņa Porieša devumi jaunajiem koncertu draugiem bija labi un vērtīgi. Nevar pat aizmirst.

Jānis Porietis teicās sapēmis četras preses brīvbiļetes uz Romēna Rolāna Ērglēna pirmizrādi Nacionālā Teātrī. Teicās, bet kas to zina? Teātrī ar brīvbiļetēm nemētājas.

Bieži biju Nacionālā Teātrī, bet ne ar brīvbiļeti dārgā vietā.

Nacionālā Teātra telpas ir intīmas, mājīgas, un jo lētāka ieejas biļete, jo — romantiskākas. Ja ceļš no ieejas ved tieši uz galeriju, tad saldsēru romantiku uzpūš jau abi akmens milži pie ieejas durvīm. Ne viņi sten, ne viņi vaid, bet viņu sastingušie akmens muskuļi rāda, cik smagi ir nest un turēt teātri uz pleciem. Abi milži pie tam neatbalsta teātra skatuves daļu un nav nedz aktieri, nedz arī atbildīgi par aktieru darbiem. Viņi balsta tikai trīs ieejas durvis teātra publikai un trīsdaļīgo balkonu virs durvīm, no kuŗa teātra apmeklētāji siltāku izrāžu starpbrīžos skatās uz Krišjāņa Valdemāra ielas tramvajiem un plāpā.

Vel vairāk izteiksmes nekā milžu akmens muskuļos ir galerijas sēdekļos, kad teātra izrāde rit un kāpinās. Ir nereāla sajūta būt galerijas koka padebešos un skatīties uz skatuvi, it kā no debesīm uz zemi. Tēlotāji aktieri izskatās mazi, saspiesti un saplakuši. Skatītājs galerijā jūtas daudz lielāks un veselīgāks par skatuves punduriem un ir satraukti pārsteigts, kad no plakanajiem cilvēkiem uz galeriju atlido koncentrētas lielu cilvēku izjūtas, cilvēciskos priekos un sāpēs.

Izjustu romantiku Nacionālais Teātris savai galerijai pasniedz arī starpbrīžos. Galerijas stāvā nav pastaigu zāles, bet garš pusapaļa gaitenis ap trešo balkonu ar pusapaļiem lodziņiem no lētā gaitena uz pirmā balkona balto zāli. Uz pusapaļo lodziņu platajām zīmēm ir vietas, kur apmesties un skatīties lejup uz grezni tērpto, dārgo vietu ļaudīm kā no sendienu bruņinieku pils torņa uz tālu nākotni pasaules bēdu ielejā...

Uz Ērglēnu biļetes bija Jānim Porietim, un starpbrīdī mans skats apgriezās uz otru pusi — no nākotnes uz tagadni, no apakšas uz augšu, no greznās baltās zāles uz pusapaļo lodziņu krēslu ar pelēkām sejām lodziņu caurumos. Ar Jāni Porieti pie sāniem baltajā zālē varēja arī ēst desīnas ar slaveniem Nacionālā Teātra kāpostiem.

Man kļuva žēl pelēko seju augšā, aiz lodziņiem. Tur slavenos teātra skābos kāpostus varēja tikai saost.

Kad sākās Ērglēna otrs cēliens, jutu nemieru dzīslās un dvēselē. Tas nebija no kāpostiem. Nemiers uzmācās no atvērtās skatuves un būtu sasniedzis mani arī galerijā, kāpostus neēdot, bet ožot.

Nacionālā Teātrī nesen bija saistīts briesmīgi straujš un kustīgs aktieris, kas savu tēlojumu pārdzīvoja no ārieņiem uz iekšu un no iekšas uz āru. Vārds viņam bija Jānis Lejiņš, un pierē viņam bija kā kalns, tik plata, plati vaigu kauli, dziļi iekrāsotas acis, un viņa lūpas sprēgāja un dega pie katra izrunāta vārda. Augums Jānim Lejiņam bija stalts kā erceņģelim Gābrielam jaunībā. Viņš prata kustēties liegi un cēli, bet mācēja arī mētāties kā zibens un uguns. Viņš runāja ļoti lēni, ļoti ātri un ļoti daudz. Kā Ērglēns viņš bija ģērbies baltā formas tērpā ar zeltotām uzšuvēm un izskatījās ļoti skaists. Jānis Lejiņš bija Napoleona Bonapartes dēls no Austrijas karaļmeitas, sapņoja ieņemt sava, Austrijas karaļnamā nicinātā tēva ķeizarisko vietu un tāpēc spēlējās ar alvas zaldātiņiem. Viņš bija ļoti jauns, ļoti trāģisks un ļoti sasāpināts. Tas mani iegūlās smagāk par skābiem kāpostiem.

Pēc skārda jumta pazušanas biju izšķīries nemīlēt Līviju Purīnu, bet satīkties un runāties ar viņas draudzeni par teātriem un koncertiem, kad un kur iespējams — klusās cerībās, ka pavasaris izplauks ziedos. Jutu, ka Ērglēns otrā cēlienā man pāršņāpj visas cerības uz manu pilnvērtību. Viņš izskatījās ļoti jauns, ļoti trāģisks, ļoti sasāpināts un — ļoti glīts.

Otrā starpbrīdī man negribējās ne skābo kāpostu, ne desiņu, ne kūku. Jānis Porietis maksāja par augļūdeni, bet arī tas leca nāsīs — bija tik ogļskābs ar gāzi, ka sprauslāja no glāzes degunā.

— Un ko nu darīsim? — pēc Ērglēna izrādes sacīja Jānis Porietis. — Vai neaiziesim aiz skatuves apsveikt Ērglēnu?

Tas nebija labs priekšlikums no tik prātīga cilvēka kā veca, daudzdzīvojuša redaktora.

Nekad nevar zināt, ko otrs cilvēks jūt un domā. Jo bieži mēs nezinām pat to, ko paši izjūtam un domājam. Naīva ir mana dzelzceļu virsvaldes sevišķā ierēdņa psihes analīze. Viņš pats nezināja, kas viņu tur, tirda un

attur. Kā lai es to zinātu? Naīvi ir domāt, ka zināju, kas knikšķ Jāņa Porieša krūtīs zem vestes. Otrā cilvēkā mēs iedzīvojamies, caur sevi viņā skatoties. Man likās, ka Jānis Porietis nosit savu laiku ar trīs jauniem cilvēkiem aiz man radniecīgiem motīviem; man likās, ka arī viņš grib, bet nevar iemīlēt Līviju.

Lai kā, pēc Ērglēna aiziet aiz skatuves bija nelāga iedomā. Viņa priekšlikumu dzirdot, abas mūsu dāmas iedzirkstījās un, publikas ģērbtuvē kažokus pievākušas, aizpeldēja parketa gaitenī uz Daugavmalas pusi.

Valda Švanka Nacionālā Teātra aizskatuvi labi pazina. Vairāk nekā gadu viņa bija dejojusi Skrejošā Holandietī, Faustā, Oņeginā, Traviatā ar Teodoru Reiteru, Valdemāru Komisāru un Sašu Klinklāvu. Viņa zināja, kā tikt no parketa aiz priekškara. Mēs ar Jāni Porieti bijām spiesti sekot — vienas durvis, mazs, bezlogu kambarītis, kā priekštelpa mākslinieku ložai, otras durvis un — mēs bijām teātra aktieŗu skatuves darbības uzgaidāmā zālē.

Valdai Švankai noknikšķēja lornete. Jānis Porietis un es kļuvām vientuļi.

Kad zelta lornete ar gaŗo kāju rokturim karājās manai līdzcensonei Saksa klasē pār krūtīm, tai bija viena acs. Ja ar lorneti bija jāskatās, lai redzētu, ar mazu atspērīti kājā no vienas acs varēja izlecināt otru. Tā knikšķēja tikai tad, kad Valda bija lielākā sajūsmā un satraukumā. Lornete neknikšķēja ne Valsts Prezidenta pilī, ne Jēkaba baznīcā un nekad nebija knikšķējusi, ar mani runājot. Ja kas knikšķēja, tad — skārda jumts. Knikšķis lornetē mani kaitināja, ar otru cēlienu sākot, bet visvairāk — aiz teātra skatuves, kad abi lornetes stikli iedās uz kungu ģērbtuvju kāpnēm.

Līvija Puriņa bija daudz lēnāka, cēla, apvaldīta, bet arī viņas neiestiklotais skats redzēja vairs tikai kungu kāpnēs.

Es skatījos apkārt. Mēbeles dažreiz ir ļoti interesantas, vai ne? Nacionālā Teātrī aiz skatuves bija dzeltenī krēsli, dzeltens galds, melns pianīno un daži noplukuši puķu podi uz palodzēm. Apkārt skatoties, pirmais ieraudzīju balto aktieri ar zelta uzšuvēm. Viņš nenāca pa kāpnēm, bet atplauka skatuves dzelzs durvīs ar lielu ziedu klēpi rokās. Viņa klēpi bija vismaz trīs puķu sūtījumi ar trim

krāsainām vēstulītēm. Nezinu, bet esmu drošs, ka nākošā izrādē viņš nonesa no skatuves mazākais četrus ziedu pušķus un četras mazas vēstulītes.

Jāņa Porieša misija manā dzīvē ar to izbeidzās.

Pēc kāda laika Jānis Lejiņš apprecēja Valdu Švanku un kļuva par režisoru un teātra direktoru Liepājā. Pēc kāda laika arī Valda Švanka apprecēja Jāni Lejiņu un no zemā mecosoprāna Konservātorijā caur Berlīni un Nicu pārvērtās par augstu operas kolorātūru — Valdu Lejiņu.

Taču nebija nekādas laika atstarpes, kad arī man ar skaisto aktieri iznāca satīkties daudz biežāk, nekā pats gribēju. Viņš prata runāt ļoti lēni, ļoti ātri, ļoti skaisti un ļoti daudz.

Jānis Lejiņš bija Rīgas jūsmošanas laikmeta visspožākais personificējums. Viņš tika sumināts un cienīts un kaislīgāk par visiem citiem grāba sajūsmu ar lieliem vārdiem un grāba pēc visa, kam tika klāt. Mūzas viņu bija skūpstījušas tik daudzās vietās un tik bagāti, ka viņam it viss padevās, kam vien pieskārs. Viņš prata runāt, prata tēlot, prata gleznot, koku grebt, ķepināt mālu kā cilvēka ģīmi un ķermeni. Saprotams, Jānis Lejiņš studēja mākslu Mākslas Akadēmijā, tikko tā atvēra studijām durvis. Tas viņu netraucēja mīlēt teātri pāri par visu. No teātra Lejiņš tā aizdegās, ka sāka rakstīt pats lugas un savas rakstīšanas kaisli inscenēt kā režisors.

Brīnos, kā Latvijas Universitāte paglābās no Jāņa Lejiņa. Mediķis, fiziķis un ķīmiķis no viņa neiznāktu, bet vēl tagad nesaprotu, kā viņš sevi uzvarēja, lai nestudētu kaut vai architektūru un teoloģiju.

Mācītājs viņš būtu kļuvis liels, kā pravietis. Runāt viņš varēja tik jūsmīgi kā desmit veci mācītāji kopā, un ko pats pateica, tam arī nešaubīgi ticēja.

Ja iegāji pie Jāņa Lejiņa, tad viņa istabā, stūrī pie loga bija jāskatās uz mazu, miniātūru skatuvīti finierī uz augstām koka kājām. Uz mazās skatuvītes blīvējās un mainījās dekorāciju celtnes, kas lika jaust, ka kopā ar Lejiņu Jāni uz skatuves ir nogrimis dižs architekta talants.

Viņš nebija tikai jūsmotājs, viņš prata arī strādāt darbus, bet izverda tos ar tādiem vārdiem un troksni kā vulkāns izverd ugunis un lavu.

Ja būtu saticis Jāni Lejiņu, pirms iepazīnos ar man ieprecētiem onkuļiem un, pirms pēc basa komponējot korāli, prāvestam Bergam palīdzēju iesvētīt Rīgas pils jaunavu, būtu jūsmojis viņam līdzī. Kas zina, varbūt būtu viņa sabiedrībā nojūsmojies tukšs un — izčākstējis. Mani mūza bija skūpstījusi tikai uz kakla un krūtīs. Tik līdzī Jānim Lejiņam man pietrūktu spēka. Man bija daudz vairāk jāstrādā un mazāk jārunā.

To nojaušot, mēs sākām strīdīties — pa jokam. Jo augstāk viņš ar vārdiem krāva ideālus vienu uz otra, jo — joks paliek joks — es gāzu tos apkārt ar sarunām un slaucīju mēslainē. Pats ne vienmēr ticēju, ko saku, bet zināju, ka skaisti vārdi vien neizteic skaistus darbus un prot arī blēdīties.

Mūsu strīdos bija daudz nelōģisku pretrunu, bet dziļo ietekmi no tiem nevaru noliegt vēl šodien, pēc trīsdesmit trīs gadiem. Tik tikko dzirdu patētiski skaļu un dzienu vārdu, mēle man knieš to atraidīt un pazemināt uz cilvēcīgi normāla līmeņa.

Rīga bija atspirgusi. Divdesmitie gadi soļoja braši un droši. Studenti atkrita no profesora Pēterja Zālītes aizgājušiem gadiem. Kaŗa skola izlaida pirmos, pašaudzinātos virsniekus. Nacionālā Opera saīsināja Jāņa Mediņa Uguni un nakti no agrākā uzveduma ar „turpmāk vēl“ divos vakaros uz vienu pilnskanīgu operas izrādi vienā vakarā. Vilhelms Purvītis atklāja Mākslas Akadēmiju, un Romāns Suta izkrāsoja Sukubu.

Pumpuri šķēlās un plauka ik Rīgas nomalē un katrā cilvēkā.

Jēkabs Poruks vēl strādāja uz dzelzceļa, bet Jānis Cirulis bija pārdevis vijoli un dzīvoja pie Teodora Zeiferta Baznīcas ielā. No vecā, sausā literāta bijušais vijolnieks mācījās rakstīt apceres par mūziku Izglītības Ministrijas Mēnešrakstā.

Pēc satikšanās ar jūsmīgo aktieri Jāni Lejiņu bija at-

pūta nonākt vēsi kritiskā Teodora Zeiferta ietekmē. Nebija arī liela nelaime, ja Teodors Zeiferts gulēja un Jānim Cīrulim bija neveikli traucēt mājas mieru, ieejas durvis atverot. Teodora Zeiferta mieru meklējot, bet baidoties veco kungu iztraucēt, radās tradīcija pie Jāņa Cīruļa ierasties par logu. Teodora Zeiferta dzīvoklis ar Jāņa Cīruļa istabu, bija tikai pusstāva augstumā, virs puspagraba. Loga kāpšanas tradīcijās ar mani uzcītīgi dalījās Jānis Kalniņš.

Dzīve šķīta plaukstum un attīstāmies normālā gaitā.

Sestdienas pievakarē, pa Baznīcas ielu no vecās Ģertrūdes baznīcas uz augšu ejot, redzēju, ka sirmā, sausā un ļoti nopietnā literātūras zinātnieka dzīvokļa logā spirinās divas gaŗas kājas un tad pazūd aiz loga aizkariem. Kājas varēja piederēt tikai komponistam Jānim Kalniņam.

Ar dziedoša basa studijām Jānis Kalniņš nodarbojās vienu gadu. Pēc veiksmīgi nodziedātā sekundanta Čaikovska Jevģenija Oņegina dueļa skatā, Jānis Kalniņš iedomājās sasniedzis savu dziedošās mākslas kalngalu un uz mūžiem atteicās no balss vingrinājumiem. Viņš koncentrējās tikai uz mūzikas daiļrakstu notīs. Ja viņš vēlāk izvērtās arī par lielisku klaviernieku, dziesmas pavadot un ēģelnieku, tā nav viņa vaina. Par to rūpējās mūzas, bez Jāņa Kalniņa līdzdalības.

Redzot augstvērtīgā latvju komponista kājas pazūdam aiz Teodora Zeiferta loga priekškariem, es nevarēju aturēties, tām nesekojis.

Biju uz loga. Redzēju, ka komponists Jānis Kalniņš attin pudeli no papīra, un komponists Jānis Cīrulis aiz apmierināta prieka izslauka savu aceņu stiklus. Pats biju jau Cīruļa istabā, un tikai manas kājas vēl vēdinājās virs Baznīcas ielas, kad tās aizķērās. Nospārdījos, bet tas nekā nelīdzēja. Mana labā kāja bija iestrēgusi kā mīkstākos žokļos.

— Palīgā! — saucu. Pie loga pieskrēja divi nākotnē cienīti latviešu komponisti un sāka smieties. Manā kājā aiz loga bija iekēries Rīģas policists. Nedrīkstēju vairs spārdīties, lai neapvainotu likuma sargu.

— Laiģiet viņu vaļā, — policistam laipnu balsi sacīģa Jānis Cīrulis, — vai tad jūs neredzāt, ka cilvēģs nāk ciemos?

— Ciemos? — izbrīnā jautāja policists, bet mani neatlaida. — Ciemos nekāpj pa logu, — viņš piemetināja.

— Šis ir rakstnieka Zeiferta dzīvoklis, — Jānis Cīrulis bija nodomājis mani piebiedrot Jāņa Kalniņa vīna pudelei un pūlējās izvilināt no policijas apkampiena mana ķermena apakšējo daļu. — Nedrīkstam traucēt sirmo mākslinieku. Jākāpj pa logu.

Policists vēl brīdi mani aizturēja.

— Vai viņš arī ir mākslinieks? — uz mani zīmējoties, jautāja uzticīgais likumu kalps.

Abi komponisti, kas kopā ar manu augšgalu bija istabā, skaļi apgalvoja, ka es esot liels mākslinieks un apjautājās policijai, vai šis mani nepazīstot.

— Nē, nepazīstu, — atbildēja policists — laikam kāds ekspresionists, ja tā uzvedas...

Varēja just, ka viņam nav cienības pret ekspresīvu mākslu, taču manu kāju viņš atsvabināja, un es pazudu no Baznīcas ielas. Pabrīnījos tikai, ka pat policija nav aizmirsusi ekspresionismu.

Man lielais blīkšķis ar ekspresionistiem bija izgaisis no galvas. Psihiski pret jūsmu un jūsmošanu ietekmēta, mana dvēsele uzķērās uz policista vārdiem, un ar lielu gandarījumu es atcerējos cinisko skandālu, ko Rīgā radīja skaļi jūsmojošie ekspresionisti.

— Uz ekspresionisma neaizmirstamo veselību! — pa-cēlu Jāņa Cīruļa glāzi ar Jāņa Kalniņa vīnu, jo jutos drošs, ka Jāņa Lejiņa jūsma mani nekad neietekmēs, ja savos vājuma brīžos pret viņu atcerēšos Rīgas ekspresionistus, viņu lielo sajūsmu, viņu izstādi un Tilberga-Zariņa izsmejošo pēcspēli.

Tik daudz kā tolaik Rīgā nekad vairs netika nedz runāts, nedz rakstīts par glezniecības idejām, gleznu uzdevumiem, iekšējiem pārdzīvojumiem un kompozīcijām. Bija pārejas laiks, kad akadēmiski miermīlīgais reālisms šķīta pārdzīvots un nebija atrasts, ko likt tā vietā. Glezniecībā bij iestājusies krīze. Krīze bieži izsauca revolūci-

ju, jo revolūcija iznīcina veco un bijušo ar cerībām uz jaunu, labāku turpinājumu.

Arī Rīgas ekspresionisms bija pozitīvi revolūcionārs un, nicinot bijušo, meklēja jauno ar lielu jūsmu un propagandu. Bez tā laika meklējumiem un neceļiem nez vai latviešu glezniecība būtu izaugusi tik īpatni svaiga. Taču toreiz to vēl nezināju.

Jāzeps Grosvalds bija tikko miris. Līdz ar savām personīgās īpatās gaumes un mākslinieciskas amata prasmes iezīmētām gleznām, viņš atstāja bagātu mantojumu par ekspresionistu, fovistu un kubistu meklējumiem, ko pauda saviem draugiem un jaunajiem latviešu amata brāļiem pašdibinātā, slēgtā mākslinieku sektē Zaļā puķe.

Dažus mēnešus pēc ļoti apdāvinātā un ļoti izglītotā Jāzepa Grosvalda nāves Parīzē, tuberkuloze jaunajai latvju glezniecībai atrāva arī Grosvalda visspožāko līdzgaitnieku Jēkabu Kazaku. Pirms nāves Jēkabs Kazaks tomēr paspēja no Zaļās puķes izveidot ļoti aktīvo un aizrautīgo Rīgas Ekspresionistu draudzi. Starp ekspresionistiem, saprotams, bija Kazaka studiju biedri no Penzas Mākslas skolas — Valdemārs Tone, Konrāds Ūbāns, Romāns Suta un citi zaļās puķes cienītāji — Niklāvs Strunke, Oto, Uga un Marta Skulme, Erasts Šveics un Beļģijas krāsās samaitātais Ģederts Eliass.

Māksliniekiem ir laba īpašība — nenovecot. Tie nebēg zaļās krāsas ietekmju. Arī tas, kas ēd daudz zaļu vitamīnu, uzturas svaigāks. Visi Rīgas ekspresionisti bija ļoti jauni. Jauniem pieder pasaule. Kara ierakumos, kā arī ceļojumos daudz jauna piedzīvojuši, viņi savu zaļo jaunību pārspilēja līdz ekstāzei. Reālisms gleznās un akadēmisms krāsās tika riets un nonievāts. Vārdos — iespīestos un runātos un trakos darbos plauka ekspresionisma brīvās formas, krāsas, struktūras, kompozīcijas, līnijas u.t.t., kas izteicās iekšējos pārdzīvojumos.

Ir ļoti raksturīgi, ka arī mākslās revolūcijas visasāk izpaužas pēc kariem. Arī Amerika pēc otrā pasaules kara glezniecībā grābstās tieši tāpat kā Rīgas ekspresionisti, pirmajam pasaules karam izbeidzoties. Taču ekspresionisma ideja Rīgā nebija tikai pēckara produkts. Tradicionālā akadēmisma un impresionisma paguruši, Rīgas mākslas skolu audzēkņi meklējās pēc jauniem glez-

niecības baušļiem Francijā, Vācijā un no turienes uz Krieviju aizplūdušās vēsmās.

Pirmo Rīgas ekspresionistu dzīvu redzēju jau sen, pirms dzirdēju ekspresionisma vārdu. Tas bija pirms kara. Nezinu pat, vai Grosvalda Zaļā puķe jau bija uzplaukusi vai pumpurā. Dzīvais ekspresionists stāvēja Aleksandra (Brīvības) un Troņmantnieka (Raina) bulvāra stūrī zem liepām. Viņš bija ģērbies samta svārkos, īsās samta biksītēs — kā teātrī, ar garām zīda zeķēm — kā mazai meitenei pie īsajiem bruncišiem. Viņa korpēm bij ļoti augsti papēži un sudraba sprādzes. Sudraba klamburs kā sakta bija redzams arī uz ekspresionista krūtīm. Viņš bija ļoti jauns un neliels, bet viņa mati bija spocīgi izpūruši, gaī, brūni un tiecās pret Brīvības bulvāra liepu pazarēm. Savādais vīrs nepārtraukti mētājās rokām, ar Ķeniņa reālskolas zīmēšanas skolotāju Jūliju Madernieku sarunājoties.

Jūlijs Madernieks bija liels un plecīgs, mierīgu seju — tiešs pretstats sarunu biedram. Krieviskās Rīgas latviešu bērni pazina Jūliju Madernieku. Viņš zīmēja un publicēja viegli pakaļdarināmus ornamentus. Tie esot tīri latviski, etnografiski — tā runāja, kas zināja. Madernieks gleznoja arī bildes, kas izskatījās kā ornamentu, bet bija daudz grūtāk nozīmēt un atdarināt. Viņš izskatījās kluss un nopietns. Brīnījos, ka viņam nav neērti uz ielas runāt ar spokaino cilvēku.

Ļaudis uz bulvāra zem liepām apstājās un atskatījās. Ekspresionists ne mazāk dūrās acīs kā Tenisons. Tenisons staigāja garā, brūni iesarkanā mūka apmetnī, basām kājām. Tenisonu Rīga pazina. Uz Esplanādes viņš ar karoti publiski ēda choleras bacīlus. Cholera bija populāra, daudz ļaužu slimoja. Tenisons nesaslīma, teicās cholera ar budisma lūgsnām sagremojam. Ar Tenisonu nebūtu kauns sarunāties.

Zīmēšanas skolotājs arī no spocīgā nekautrējās un runājoties kopā aizstaigāja uz Vecpilsētas pusi. Es brīnījos.

Kad par ekspresionismu jau biju dzirdējis un lasījis bez gala, atkal redzēju spocīgo, bet zināju, ka tas ir ekspresionists. Viņš stāvēja tanī pat vietā, kur agrāk, ilgi pirms kara. Mati bija īsāki un daudz mazāk brūni, bet

tikpat trauksmaini tiecās uz augšu. Bikses bija daudz gaŗākas nekā agrāk. Tās izskatījās pēc ieapaļa maisa ar atlocītu apakšgalu. Viņa seju un kustības nevarēju aizmirst un atkal nepazīt.

Dažas dienas vēlāk Rīgas pilsētas mūzejā uzzināju, ka tas ir Niklāvs Strunke. Uzzināju arī, ka Romāns Suta saucas otrs ekspresionists, ar kuŗu pirmais ekspresionists zem Brīvības bulvāra liepām runājās pēc kaŗa.

Viņu starpā nebija tādu atšķirību kā starp gaŗo, solīdi ģērbti Madernieku ar krāsaino prievīti kakla saites vietā un mazo, savādo Strunki, augstos papēžos un īsās biksītēs. Arī Suta bija mazs no auguma, tikai mazliet apaļāks par Strunki. Arī apģērbi ar apaļām biksēm abiem bija līdzīgi. Atšķirās galvas un sejas. Niklāva Strunkes seja bija dzīva un kustīga kā izbiedētam putnam. Somāna Sutas ģīmis atgādināja svaigi izceptu, vēl mīkstu, neatsalušu plāceni. Strunkem bija mati, nedaudz, bet bija; Sutam matu vietā paprāvo galvas kausu divos pusķirbjos sadalīja renīte galvas vidū.

Kad viņus redzēju zem liepām pēc kaŗa, nebrīnījos. Ekspresionisms bij kļuvis par jēdzienu. Tenisons bij pazudis pie Tibetas budistu lamām. Abi īpatņi varēja būt tikai — ekspresionisti.

Ja ekspresionistu āriene pārsteidza, tad tāpēc, ka daži no viņiem, kā Valdemārs Tone un Uga Skulme, ne ar ko neatšķirās no parastiem cilvēkiem. Valdemārs Tone pat atgādināja izsmalcinātu lordu, kas spēj nēsāt visdārgākās drānas un, kas zina — zīda apakšveļu. Valdemāra Tones izskatā nebija it nekā mākslinieciski ekspresīva. Varbūt tieši tāpēc Valdemārs Tone lielajā ekspresionistu izstādē Rīgas mākslas mūzejā it visiem sagādāja vislielāko pārsteigumu.

Dzīvē viņš bija pieklājīgs, kluss un solīds, runāja lēni, smaidīja mīļi, gāja kā gulbis, pa ezeru peldot, bet izstādē parādīja gleznu Pie loga. Pie loga eļļā uz audekla stāvēja sieviete bez deguna.

Ekspresionistu izstādei bija ārkārtīgi panākumi. Laikraksti slavīnāja tās svaigumu, krāsas, zīmējumu, formu skaidrību un lielo, abstrakto jēdzienu kā jaunas pasaules un gaumes saullēktu. Izstāde pat darbdienās bija pārpildīta. Neviens neuzdrošinājās apgalvot, ka viņam ne-

patīk jaunveida glezniecības māksla. Uz audekliem bija krāsainas bumbas, svītras, apļi un zibeni; bija tā kā govys ar ragiem zem vēdera un acīm audekla stūros; bija portreti, kur cilvēka seja kļuvusi par krāsainu salātu kulteni; bija dabas skati, kas atgādināja tālruņa aparāta iekšpusi. Nebij noliedzams, ka Valdemāra Tones gleznojums tomēr bija visskaidrākais. Ikkatrs muļķis varēja saprast, ka tur ir logs, sievietē, ka sievietei kaut kas ir rokās un ka sievietei nav deguna; ja gribēji izlikties gudrs, varēji sacīt — viņas deguns ir abstrakts. Kritizēt nedrīkstēja. Kritizēt var tikai to, ko saprot. Ekspresionistus neviens nesaprata.

Uz mūzeju aizstaigāju vairākas reizes. Gribēju saprast, gribēju iedziļināties abstraktā krāsu chaosā. Stāvēju izstādes stūrītī un man bija liels kauns pašam par sevi. Man likās, ka Valdemārs Tone skolā mani ir piemānījis; man likās, ka portretos tomēr skaistāk būtu attēlot cilvēku ārējo līdzību, ne iekšējos pārdzīvojumus un dvēseles rakstura izteiksmi. Lai kā mīlēju savu laipno un zēniski sirsnīgo bijušo zīmēšanas skolotāju, man nepatika, ka sievietēm var būt abstrakts deguns. Sievietes bija radītas jūsmīgai apdziedāšanai, bet abstrakts deguns izskatījās pēc toreiz vēl modē esošā sifilisa deformācijas deguna skriemeļos. Man nepatīkās, ka sievietēm iekšējos pārdzīvojumos nav deguna.

Stāvēju mūzeja stūrītī. Cietu klusu. Klausījos un ausījos.

Pa izstādes zālēm staigāja Romāns Suta, laimīgi sīta pa plecu nelielajam Konrādam Ūbānam, pacēlās pirkstgalos un sīta pa plecu arī gaļajam Oto Skulmem.

— Nu re, es teicu! — viņš runāja. — Mēs esam aizdedzinājuši Rīgu ar jaunām ugunīm. Visi mietpilsoņi nu pamodušies...

Taisnība viņam bija. Pat mietpilsoņi runāja par ekspresionismu.

Oto Skulme atgāja no karstā Sutas un devās pats pie savas sievas. Arī viņa sieva Marta Skulme bija māksliniece — tēlniece ar kubistiski ekspresīvu jokošanos mālā, kokā, bleķī un šo trīs izejvielu apvienojumos. Pie viņiem pienāca arī trešais ģimenes mākslinieks Uga Skulme, un, vērojot Eliasa krāsu grubuļus uz sienas,

viņi gauži nopietni sarunājās par formas un izteiksmes harmoniju.

Ko būtu teicis Jēkabs Kārklīšs, ja Alfrēds Kalniņš man būtu tik harmoniski palīdzējis sabalsot korāli pēc basa? Taču tobrīd nekādu harmoniju vēl nepazinu, bet gribējās iepazīt. Jūsma, kas plūda pa laikrakstiem ap ekspresionistu darbiem, bija kaislāka par Jāni Lejiņu. Arī man gribējās jūsmot, jo ekspresionistu vidū grozījās tīrais un glītais, klusais un lēnais Valdemārs Tone. Man ļoti gribējās, lai man patiktu sieviete bez deguna.

Nav labi būt ciniķim. Cinismam ir mēslu smaka. Ar kaunu atzīstos, ka, dzirdot Jāņa Lejiņa vārdos sablīvotos ideālus, esmu gāzis tiem pāri cinisku izsmieklu kā vircu. Cinisms ir ass un bīstams. Cinisms ir riebīgs. Tomēr cinisms spēj izgriest sasmaržotas strutas tam, kas tās uzskata par odekolonu.

Kad satikos ar Jāni Lejiņu, zināju, kas cinismam par spēku. Jāņa Tilberga un Richarda Zariņa cinisms apsvieda ekspresionistu otas un aizspieda muti ekspresionisma sajūsmai.

Neticu, ka mākslinieku, kas sevī neaprok, neapspiež un nenodzer Dzīvības dvašas vibrējumus, var ietekmēt ar lāstiem, ļauniem vārdiem un ļaunu izdarību, pat ne ar cinismu. Mākslinieks, kas seko dzīves uzdevumam un neskrej pēc lētā mērķa, pats zina, pats sajūt un pats, tikai pats spēj atrast savu uzdevumu piepildījumu. Esmu pārliecināts, ka arī bez Tilberga un Zariņa cinisma Niklāvs Strunke būtu latviskojis itaļu pirmsrenesances primitīvismu, bet lielais gleznotājs Valdemārs Tone izaudzis par latviešu Leonardo da Vinči. Arī Skulmju ģimene, un Šveics, un Eliass, un Ūbāns, un visi citi, kas iztrakošanās ar abstrakto, paši būtu sevi atraduši un izauguši no bērnu autiem, kā dzīves piešķirtais uzdevums viņiem to paredzēja.

Ja Rīgas pils Aldona nebūtu iesvētīta un ja es būtu izgāzies eksāmenā ar korāli pēc basa, tik un tā, agri vai vēlū arī es reiz būtu sapratis, ka skaisti vārdi pūš, bet

nedara; arī bez onkuļiem zinātu, ka sajūsmas motoram vajaga riteņu un citu daiku, lai kustētos uz priekšu un panāktu, kas jāsasniedz.

Kultūrāli izšķirējas nozīmes Tilberga un Zariņa cīnismam nebija, taču kā kultūrvēsturisks fakts tas nepagāja arī bez ietekmes. Rīga smējās. Būt izsmietam negribas. Noslāpa uzsāktie ekspresionistu audekli, apklusā skaļie vārdi, nobālēja abstraktais. Sieviešu iekšējos pārdzīvojumos parādījās deguns.

Reinholds Kasparsons bija jauns, maz dzirdēts un vēl mazāk redzēts gleznotājs. Ar eļļu uz audekla Rīgā vēl rotaļājās maz Dieva izredzēto, un gleznotāju cunftē nebija noslēpums, ka arī Reinholds Kasparsons pērk duciem krāsu tūbiņas, saujām saru otas un stiepj mitru audeklu uz koka ietvara. Kādā skaistā dienā Reinholds Kasparsons pieteica savu pirmo gleznu izstādi. Bija dabīgi un skaidrs, ka, sekojot daudzrunīgam ekspresionismam, arī jaunais, nepazītais gleznotājs savā pirmā izstādē reprezentējās ar krumbuļiem un bimbūļiem, ar krāsu pudžekļiem un līniju mudžekļiem uz audekla. Viņa gleznu stils bija acīmredzams, nenoliedzams. Tas izteica ekspresīvu brīvību bez novecojušā reālisma iezīmēm. Kasparsona personība viņa izstādē bija aktīvi revolūcionāra un asa pret sen sapelējušo un nonievāto akadēmismu. Tā nebija impresīva, bet ekspresīva.

Romāns Suta pats pirmais uzsita Kasparsonam uz pleca, uzslavēja personīgi un Jaunākās Ziņās, kā pirmais nodziedāja slavas dziesmu jaunam talantam un cīņu biedram pret veco glezniecības metodi. Sutam bija daudz ņekotāju. Kasparsons dzīvoja slavā, godā un pārtika no ekspresionistisko kollēgu ielūgumiem Mazā Parķī, Romas pagrabā un pie Širona. Tik daudz māksliniecisku panākumu Reinholds Kasparsons nekad vairs nepiedzīvoja. Beidzis Latvijas Mākslas Akadēmiju, viņš izbaloja nedēļas žurnāla Atpūta lapas pusēs.

Reinholdu Kasparsonu, šķiet, nekad neesmu satīcis. Ja esmu, tad nezināju, ka tas ir viņš. Nezinu, kas viņš

bija un ko viņš mēdza domāt. Pēc bezpersonīgām bildītēm Atpūtā spriežot, varu iedomāties, ka, savas vienīgās izstādes panākumu apreibis, viņš labprāt būtu pie slējies ekspresionistiem un turpinājis godinājumu pilno gleznotāja karjēru, ja Rīgā nebūtu tādu ciniķu kā Jānis Tilbergs un Richards Zariņš.

Jānis Tilbergs bija liels vīrs ar lielu vārdu. Viņš gleznoja tik lielus portretus kā siena. Viņa gleznas bija vēl dārgākas nekā lielo gleznu ielogi. Tilbergs bija sava amata pratējs un vēlāk izgleznoja sienas Romas pagrabā un griestus Rīgas pilī. No bērnu dienām man ļoti patika viņa bilžu grāmata Misinbārdis. Kas redzēja, tam patika arī Tilberga Rainis uz audekla. Bija straujš un aktīvs cilvēks. Kad dzimtenē plosījās 1906. gada soda ekspedīcijas, Sv. Pēterburgā Jānis Tilbergs izdeva, vadīja un satīriski smējās par kungiem zīmējumu lapā Svāri. Tilberga karikatūras un šarži bija meistardarbs. Svāri atjaunojās arī Rīgā. Arī Rīgā Tilbergs prata tik apdāvināti smieties, ka reiz aizskrēja pēc revolvera.

Aleksandrs Plensners bija kaņavīrs, students un korporelis. Studentu korporācijas, cik zināms, ir apvienotas Šaržētā Konventā. Šaržētais Konvents ir ļoti iecienīts. Šaržēto Konventu nedrīkst šaržēt, ne kariķēt. Aleksandrs Plensners uzskatīja, ka arī viņš nebūtu šaržējams un kariķējams. To, diemžēl, nezināja Jānis Tilbergs, un viņam bija jāskrej pēc revolvera, kad Aleksandrs Plensners viņu pamācīja. Abolu kūka palika pusēsta un kafijas krūzīte Strēlnieku ielas konditorejā pusizdzerta, kad lielmeistars, saņemot kaņavīra pamācību uz vaiga, pamanīja, ka revolveris nav viņa svārku kabatā, bet naktsgaldiņā. Steigā nolīgtais ormanis ar revolveri un slavenu gleznotāju panāca literāro kaņavīru pie Strēlnieku dārza. Abi mūsu kultūras darbinieki tomēr palika dzīvi, kaut dzīves pašaržēti. Tilbergs, izrādījās, ar tušu šāva veiksmīgāk nekā ar revolveri.

Revolveris dzīvē nav izšķirējs. Arī revolveri nepārvaldot, Jānis Tilbergs bija patiesi cienījams un cienīts vīrs. No pirmās Latvijas Mākslas Akadēmijas darba dienas viņš bija profesors un figurālās meistardarbnīcas vadītājs.

Par Richaru Zariņu nav zināms, kā viņš skatās un rīkojas ar revolveri. Viņa mākslinieciskais stāžs tapēc nebūt nav zemāks nekā Jānim Tilbergam. Richards Zariņš nemālēja uz sienām, un viņa darbi neprasija dārgus ielodus. Vairums Richarda Zariņa asējumu un rasējumu novilkumu tika ielogots naudas makos, vai aplaizīts ar mēli un salipināts uz pastkartēm un vēstuļu aploksnēm kā pastmarkas. Mazs, mazs, Richarda Zariņa apstrādāts papīritis, ko neviens neredzētu Tilberga gleznai blakus, Latvijas Valsts bankai un Galvenam pastam tomēr bija daudz vērtīgāks un ienesa daudz vairāk skaidri skanošas naudas nekā Tilberga lielie portreti, pat dārgos ielodus ieskaitot, cienītam portretu un šaržu meistaram.

Jānim Tilbergam bija garāks stāvs par Richaru Zariņu, bet viņam trūka Zariņa bārdas. Arī piere Tilbergam bija daudz šaurāka, Zariņam piere sniedzās līdz pakausim. Varbūt tāpēc latviešu bērni pazina un iemīloja Richarda Zariņa Kurbatus, velnus ar čepiņām galvām, krustnešus, senlatviešu virsaišus un viņa Ko Latvijas meži šalc jau sen pirms Tilberga Misiņbārža. Zariņš bija tik stiprs, ka piezīmēja Tilbergam arī viņa Svarus kā Sv. Pēterburgā, tā Rīgā. Arī mūzejos Zariņš konkurēja ar Jāni Tilbergu ja ne kvadrātmetros pie sienām, tad ar savu darbu skaitu.

Richards Zariņš Latvijas Mākslas Akadēmijā bija iecienīts ne mazāk par Jāni Tilbergu un no pirmās darba dienas arī viņam kā pilntiesīgi cienītam profesoram bija sava meistardarbnīca — grafikā.

Pēc stāža un viņiem piešķirtā goda abi cienījamie mākslas profesori nevarēja būt ciniķi, bet — bija...

Reinholds Kasparsons to zināja un izsargājās aizmirsties un aizrauties draugu ekspresionistu uzslavās un vilinājumos. Viņš dzēra šņabi, ja Suta maksāja, bet klusu smaidīja, ja viņu lielīja pār mēru. Uzslavas pieņēma, bet, klusu ciešot, gaidīja to dienu, kad viņam būs jābēg no ekspresijas draugiem un jāuzklausa viņu lāsti.

Tā diena nāca un nepagāja secen nevienam, kas grasījās iemīlēt otu. Bija šausmīga diena. Bija skandāls, bet — kluss.

Jānis Tilbergs un Richards Zariņš publicēja notāriāli

apstiprinātu faktu, ka Kasparsona ekspresionistiskās gleznas nav Kasparsona gleznas, bet Tilberga un Zariņa cinisks izsmieklis. Reinholds Kasparsons bija devis savu mazpazīto vārdu, abi cienītie profesori — krāsas un audklus. Visi trīs kopā ar krāsām šķiedušies un jokujušies. Kad pašiem apnicis un kļuvis labo krāsu žēl, viņi nolīguši divus Rīgas eksprešus ekspresionisma attēlošanai.

Ekspreši Rīgā bija atrodamī uz Dzirnavu un Brīvības ielas stūra — ar sarkanām cepurēm, pie Lielās Ģildes — ar dzeltenām, bet Kaļķu ielā — ar zilu cepuru virsu. Tā bija veca, noslēgta amata draudze. Ekspreši varēja nolīgt puķu un vēstuļu nosūtīšanai. Viņi bija uzticami un noslēpumus neizpaudiv. Eksprešus varēja nolīgt arī klavieru un mēbeļu pārvadāšanai ar zirgiem un bez zirgiem — ar rokas ratiņiem. Ekspreši saprata un prata arī ekspresionistiski gleznot, kā to apliecināja notārs un divi profesori no Mākslas Akadēmijas.

Tilberga un Zariņa rīcība bija ciniski zema. Jo skaidri dažos rakstos to izteica ekspresionistu runas vīri. Ir iespējams, ka ekspresionisti mēģinātu vēl uzbrukt un aizstāvēties, bet laikraksti pēkšņi atrāvās un cieta tik klusu, cik iespējams. Bija neērti. Jo mazāk runāja, jo drīzāk aizmirsās lielā krāsaino joku sumināšana. Ar eksprešu palīdzību Tilbergs un Zariņš bija iegrūdis mēslainē ekspresīvi abstraktos ideālus.

Latvijas ekspresionisms stipri pārvērtās. Pat ekspresionisti pārvērtās. Bijušie ekspresionisti nodibināja Rīgas grupu.

Kad Rīgas policists noķēra manu kāju un apvainoja mani par jūsmojošo ekspresionistu, zināju, ka jūsmošanas laiks ir beidzies.

Sen vairs nejūsmoju ne nakt', ne dien' un tapēc policista apvainojumā bija spēcīgs grūdiens, kas mani iedzina Arvīda Pārups rokās uz Lielupes tilta.

Arvīds Pārups nebija prātīgs cilvēks. Viņš bija nodomājis atklāt operu Liepājā. Viņam nebija ne naudas, ne dziedātāju. Gāju viņam palīgā. Uz kara saspridzinātā, vēl neatjaunotā Lielupes tilta uz Jūrmalu parakstīju līgumu un zināju, ka nu vairs nebūs tukšas runāšanas par mākslas ideāliem, bet smags un sūrs darbs mākslai un dziedāšanai par godu.

— Jāstrādā būs smagi, smagāk nekā katrā citā darbā,
— Arvīdam Pārupam no Priedaines uz Rīgu aizbraucot,
atcerējies Friča Bārdas pareģojumu un jutos kā jaunos,
labi pieguļošos zābakos iekāpis.

Glodīgs cilvēks, kas dzīvo tikai pats ar savu sievu, tā pierod pie mājas ērtībām, ka aizmirst, cik sieva ir laba, glīta un vērīga. Aiz garlaicības viņš pat sāk strīdīties. Atjēdzas, kad sieva pazudusi.

Mājai uzticīgs pilsonis, kas nekad neizkustas no savas mīgas, nezina, cik laba, mīļa un skaista ir viņa zeme. Aiz garlaicības viņš kļūst par politiķi un strīdās vēl tad, kad zeme pazudusi.

Rīga bija mīļa un skaista pilsēta. Kur ir cita lielpilsēta ar tik daudz dārziem, tik daudz torņiem, ziediem, kokiem un — Daugavu? Kur vēl ir Ķīsezers, Meža parks un tāds kultūras dārzs kā Meža kapi?

Rīgā dzīvojot, pie visa tā pierod. Bija labi, ka aizbēgu no Rīgas. Kreiz, kad atgriezos, Rīga bija skaistāka. Jo tālāk aizbraucu, jo Rīga kļuva tuvāka.

Kad dzīvoju Liepājā, šķiet, tikai tad Rīgu saskatīju un sāku iepazīt.

Liepājā bija labi — jūra, vēji un darbs. Bija stingri jāstrādā, lai iesācēji mākslā radītu operu. Arī operas direktors Arvīds Pārups bija iesācējs. Intuīcija bija svarīgāka par piedzīvojumiem. Intuīcija ir ļoti savāds psihes izpaudums. Intuīcijas vērtība izpaužas tikai tad, ja tā ar iedziļināšanos darbā ir sagatavota iedzirkstīties. Bez iepriekšējas sagatavošanās intuīcija pārplīst kā tukšs burbulis. Liepājas Teātrī bija piedzīvojuši aktieri — Otilija Muceniece no Rīgas Jaunā Teātra un Apollo, Visvaldis Silenieks ar Pēterburgas skolu un Jānis Šāberts ar teātra piedzīvojumiem pie Tautmīļa-Bērziņa, Kārļa Brīvnieka un Dubura. Vecie aktieri daudz palīdzēja. Tie mācīja ne tikai grimēties, kustēties, bet arī padomāt par skatuvi un tēliem. Sāku saprast, ko domāja Frīcis Bārda, sacīdams, ka māksliniekam arī atpūtas brīži jāatdod darbam. Liepājā pazuda blīkšķis ap jūsmu. Jūsma neizzuda, bet blīkšķa vietā iestājās kritiska analīze.

Arī Rīga nepazuda. Rīga sauca. Ik ceturtdienas vakaros, pēc Liepājas operu izrādes skrēju uz staciju, lai piektdienās redzētu Rīgu. Ik nākošā piektdienā Rīga bija lie-

lāka, kairāka un kļuva daudz tuvāka. Ik nākošā piektdiena Rīgā bija īsāka. Par daudz bija ko redzēt, ko dzirdēt, ko iepazīt vienvienīgā nedējas dienā.

Uz Liepāju biju aizskrējis bez Konservātorijas diploma. Diploms bija jānopelnī piektdienās un tas prasīja daudz laika. Bez tam, bija jābūt Nacionālā Operā, jo tur mani sēdināja mākslinieku ložā un jāva staigāt pa dibendurvīm. Tas bija jāizmanto. Pirms tam tieši no Rīgas to nevarēju izdarīt.

Piektdienās Rīgā iebraucot, redzēju, ka Rīgā ir daudz vairāk cilvēku nekā agrāk pazinu. Arī Ādolfs Kaktiņš bija cilvēks, ne tikai Mefistofelis, Oņegins, Volfrāms un Skrejošais Holandietis, kas dzied. Redzēju, ka Ādolfs Kaktiņš prot arī runāt un ir vienkāršs lāgavīrs. Pa dibendurvīm iegāju Hofmaņa stāstu mēģinājumā. Kaktiņu pazinu. Kas gan nepazīna viņa sejas parupjos, bet saskatītos vaibstus? Viņš manī noskatījās un pienāca klāt.

— Tu esi no Liepājas, vai ne? — viņš sacīja un sniedza man roku. Mēs runājāmies, bet gadi pagāja, iekām arī es viņu varēju uzrunāt ar tu.

Ar mani sarunājās Emīls Mauriņš, Oskars Žubītis, pat viņa kundze Elza Žubīte man uzsmaidīja, bet Jānis Medīņš sīki izprašņāja, kā Liepājā strādā, ko gatavo jaunu, kā dzied. Agrāk šie cilvēki man bija tikai vārdi un tēli.

Rīgā no Liepājas iebraukt bija viegli, bet izbraukt ļoti, ļoti grūti. Piektdienu vakari bija par īsu. Gandrīz ik vakaru Rīgā bija divi koncerti — Konservātorijas zālē un Melngalvju namā un abi būtu jādzird. Jādzird bija arī opera, jāredz izrāde Dailes Teātrī un arī uz Nacionālo Teātri bija jāaiziet. Tur varēja pastrīdīties ar Jāni Lejņu un patērzēt ar Jāni Osi.

Nacionālā Teātrī arī bija daudz cilvēku, ko agrāk nepazinu. Sevišķi vienkārša un tuva man izlikās Ludmila Špilberga. Viņa runāja ar mani kā veca paziņa, kā radiniece. Ludmilas Špilbergas vienkāršībā bija cēla, skaidra sirsniņa. Iesaucu viņu par princesi. Viņa bija laba — nedusmojās.

— Vai Princesīte ies uz māju? — jautāju vienā piektdienā. — Līdz vilcienam man vēl ir tik daudz laika, ka labprāt jūs padarītu.

Ludmila Špilberga dzīvoja Sarkandaugavā, maz apgaismotā sānielā.

— Kur nu uz māju? — viņa atbildēja. — Apsolījos aiziet pie Grēviņiem. Tur šovakar balle. Nāciet līdzi!

Valdi Grēviņu pazinu. Viņa sieva Anna Grēviņa dziedāja kā koncertos, tā arī Konservātorijā — mācoties. Man negribējās šķirties no princeses Ludmilas, un es gāju līdz.

— Valdis Grēviņš ir interesants cilvēks, — sacīja Ludmila Špilberga, kad izgājām no Nacionālā Teātra un soļojām uz Pulkveža Brieža ielas pusi. — Vai pazīstat viņa dzejas?

— Kā ne? — es atsaucos. — Kas nepazīst Dr. Orientāciju, viņa aso satīru un Ho-Ho?

Joku žurnāls Ho-Ho bija asprātīgs un griezīgs asmens, kas papildināja, graizīja un konkurēja Jāņa Tilberga Svarus. Ap Ho-Ho grupējās agrākie ekspresionisti ar šaržiem un karikatūrām, bet tekstā producējās Dr. Orientācija, Olivereto un citi pseidonīmi.

— Es nedomāju tās dzejas, kur Grēviņš aizslēpjas aiz Dr. Orientācija un ņirdz, — papildināja princese Ludmila — bet tās, kurās viņš rezignēti smeldz. Interesants cilvēks! Sastatīts no diviem gabaliem, no divi pretējām dabām.

— Kā tā? — es nesapratu. Mēs bijām starp Otru Pilsētas vidusskolu un Ārlietu ministriju. Pa Ģimnastikas ielas spraugu no kanāla mums uzdrāzās varen spēcīgs rudens vēja pūtiens. Lai vējš neaizpūstu princesi, saņēmu Špilbergas elkoni savā rokā.

— Kā tā?! — viņa atjautāja. — Vai tas kas jauns? Vai jūs neesat novērojis, ka katram dzīvam cilvēkam ir divi gabali, kas kaņo viens pret otru un viens otru arī papildina? Grēviņam tas parādās asāk nekā citiem. Jums jāiepazīstas ar viņa īstajām dzejām, tad zināsiet, ko domāju. Tām nav nekāda sakara nedz ar Dr. Orientācija ņirgāšanos, nedz ar Rīgas pilsētas domnieku un Diskonta bankas direktoru Grēviņa kungu. Tās sāj un domā...

Man nebija ko atbildēt. Bija jāizlokās.

— Skat', — sacīju — ko visu var atrast Rīgā, ja iebrauc no provinces! Domāju, pazīstu Valdi Grēviņu un nu — dzirdu vēl par vienu, ar ko jāiepazīstas.

Aiz muguras mums klandzēja Sarkandaugavas tramvajs. Mēs sākām skriet.

— Ātrāk! — sauca Ludmila Špilberga un neizskatījās vairs kā princese. — Tramvajs mums jānoķer. Pirms vilciena jums būtu jāpapēti divdaļīgi cilvēki.

— Paskatieties ik cilvēkā drusku dziļāk, — viņa turpināja, kad mūsu noķertais tramvajs ar lielu čīkstoņu iegriezās ap Strēlnieku dārzu Pulkveža Brieža ielā, — un jūs drīzi vien redzēsiet, ka tikai godīgiem miega micēm nav divu gabalu, kas viens otru apkaņo un dzen.

Pie Grēviņiem, kā biju paredzējis, mani saņēma kā kollēgu un amata brāli no Konservātorijas. Ļaužu bija tik daudz, ka es nevienu netraucēju. Ļaudis traucēja mani, jo Ludmila Špilberga pazuda, tikko pārkāpusi pār sliksni.

— Jūties kā mājās, — man uzsauca Valdis Grēviņš un aizgāja ar Špilbergu uz dibenkambari, lai sameklētu savu Anniju un vakariņas vēlajai viešņai.

No daudzajiem viesiem pazinu vienīgi Jāni Sudrabkalnu un Vilhelmu Munteru. Kā krievu avīzes Sevodņa līdzstrādnieks Jānis Sudrabkalns nesen bija apmeklējis Liepāju un jauno Liepājas Operu. Ar Vilhelmu Munteru biju saticies Universitātē. Viņš studēja ķīmiju, bet sākuma posmā cītīgi apmeklēja arī psiholoģijas un filozofijas priekšlasījumus.

Piegāju pie Sudrabkalna. Viņš bija labā omā. To tūdaļ varēja redzēt. Sudrabkalnu sen pazinu no sejas. Kā krievu avīzes kritiķis viņš bija klāt visos koncertos, visās operu un teātru pirmizrādēs. Es — arī. Sudrabkalna glītā seja arī teātros dažreiz bija sarkana un sapampusi. Tad viņš, biju novērojis, ne ar vienu labprāt nerunāja, slāpstījās zāles pēdējās rindās, lai nebūtu jāsēž kopā ar citiem avižniekiem un starpbrīžos bēga uz ielas, lai nebūtu jāsatiek cilvēki. Sudrabkalns bija labi noaudzis, bet likās, ka tīšu prātu saliec augumu kūkumā un nekopj savu segu. Viņa platā piere bieži bija pilna sarkaniem bumbuļiem. Pie Grēviņiem viņš izskatījās labi. Bija labā omā. Pat mati bija līdzīgi sasukāti pāri galvas kailumiem.

Ludmila Špilberga man teica, ka cilvēki sastāvot no divām daļām. Tas noteikti varēja attiekties uz Sudrabkalnu. Viņš rakstīja arī ar Olivereto vārdu. Starp Olivereto Trubadūrs uz ēzeja un Jāņa Sudrabkalna Pārvērti-

bām bija liela atšķirība dzeju saturā un apdarē. Sudrabkalns ir divdaļīgs, tā nodomāju, kad spiedu viņa roku.

— Vai operu varonim Liepājā pietrūcis mīlas, ka ieradies Rīgā? — viņš manu sveicienu saņēma ar Olivereto ironiju.

Man vajadzēja atbildes, lai aizstāvētos un neapvainotu cienījamo dzejnieku.

— Pār visu zemi mīla valda, visām pilsētām tā pāri iet, — nekā prātīgāka nespēdams sagudrot, pārfrāzēju Karmenas dziesmu un turpināju — Mēs iestudējam Karmenu. Vai nebrauksit atkal uz pirmizrādi?

Sudrabkalns nepaspēja atbildēt. Ar viņa glāzi rokā pie mums pienāca Vilhelms Munters.

— Uz jūsu veselību, dzejniek! — viņš sacīja, tiksmi un eleganti smaidot. — Kas esat šodien — Sudrabkalns vai Olivereto? Kā drīkstu uzrunāt?

Jānis Sudrabkalns piesarka un neteica ne vārda.

— Apsveicu ar Pārvērtībām, — turpināja elegantais Munters. — Jūs protat modulēt domas un izjūtas. Lieliski! Individuāli un neparasti!

Sudrabkalns atkal neatbildēja ne vārda. Munters pagriezās pret mani.

— Ceru, jūs neesat vairs viesis Rīgā? — viņš sacīja. — Uz Liepāju taču vairs nebrauksit?

Viņš bija ļoti sirsnīgs un laipns.

— Kā ne? — atteicu. — Rīt agri man Karmenas mēģinājums. Pēc stundas būšu aiz Torņakalna.

— Bet jums ir jābūt Rīgā. Šeit ir jūsu vieta. Jūs esat nepieciešams Nacionālai Operai.

Vilhelms Munters man patika. Es pats domāju to pašu un tieši tā kā viņš. Munters bija vaļsirdīgs un atklāts — domāju — viņš, droši, nepieder pie divdaļīgiem cilvēkiem, bet ir no viena, atklāta un skaidra gabala.

— Kas viņam Rīga? — Jānis Sudrabkalns atkal sāka runāt. — Vai viņam nav vienalga, kur dzied? Liepājā sievieti netrūkst un tenora kungam esot liela izvēle.

Biju pārsteigts par Sudrabkalnu. Pat atbildēt nepratu.

Ik piektdienas Rīga, caur Liepāju, man atvēra jaunus, pat pie paziņām nepazītus vaibstus.

Kad pārējās nedēļas dienas izstiepās daudz gašos gados un Liepāju aizstāja svešas, daudz tālākas pilsētas, Rīgu vēl labāk iepazīnu. Arī Jāni Sudrabkalnu un Vilhelmu Munteru iepazīnu tuvāk un — savādāk.

Jāņa Sudrabkalna čaulu pārķodu drīzi. Viņš, nabags, nebija divdaļīgs, kā iedomājos princeses Ludmilas Špilbergas ietekmē.

Daudz grūtāk bija iepazīt Vilhelmu Munteru. Viņš bija ķīmiķis un ķīmija ir savāda zinātne. Ķīmija saskalda dzeramo ūdeni gaisīgās gāzēs, no laba vīna prot izraudzēt etiķi. Ķīmija ir stipri daudzpusīga. Arī Vilhelms Munterš bija daudzpusīgs.

Viņa tēvs bija vācietis, māte — igauniete; viņš pats pēc Brīvības cīņām Igaunijas armijā — latvietis, kas apprecēja krievieti. Viņš bija ļoti glīts, veikls un arī gudrs — ar lielisku atmiņu. Viņa smadzenēs bija enciklopēdija. Ko Vilhelms Munterš reiz dzirdēja vai izlasīja, tas iegriezās smadzeņu šūniņās uz visiem laikiem. Psihologijas un filozofijas studijas viņš pārtrauca, kad viņam piedāvāja vadīt ārlietu ministrijas preses nodaļu, bet no ķīmijas Vilhelms Munterš tāpēc neatteicās. Viņš ierakās ķīmiskās struktūru formulās un ķīmikālijās, no preses nodaļas arī Baltijas valstu politiku ārlietu ministrijā pārņēmot.

Vilhelms Munterš bija reālpolitiķis. Latvijas politiskās partijas viņam bija tālas un tuvas — ar visām viņš sadzīvoja, nevienā viņš neiekļāvās. Lai Latvijas valdība bija kreisa vai laba, viņš katrai lietai derēja un — kāpa ārlietu politikā. Kad Kārlis Ulmanis pensionēja politiskās partijas, Vilhelms Munterš uzkāpa par nacionālās vienvaldības ārlietu ministru. Kā ārlietu ministrs Munterš ļoti daudz ceļoja — satikās kā draugs ar kāškrusta Ribentropu; kā draugs paēda vakariņas pie asinīm aplacītā Josifa Staļina un brokastīs saskandināja glāzes par labāku nākotni — ar sarkano Molotovu. Bija lielisks diplomāts. Arī diplomātijā parādījās reālpolitika. Aiz diplomātijas viņš apprecēja spēcīgu, bet drusku apvēlušos sievu ar pagrīdes sakariem paša līdzvaldības neatzītās slepenpolitiskās sfairās.

Vilhelms Munters izskatījās ļoti labi — tieši pretēji kā viņa kundze. Viņš bija labi audzināts un labi noaudzis.

Muntera čaulā iekosties bija grūti, kur nu vēl pārkost! Pagāja divdesmit gadu no tā vakara, kad viņu satiku pie dzejnieka Grēviņa. Skaidri nezinu, vai tiku pie kodola, ko Vilhelms Munters slēpa gudrajā galvā, bet ārlietu ministrs bija tik labā garastāvoklī, kā ļāva uz kodolu paskatīties pa čaulas spraugu.

Ķīmija spēj daždažādas vielas iztvaicēt, saskaldīt un, šo to piejaucot un šo to atņemot, radīt kaut ko vēl nebijušu, jaunu, — Vilhelms Munters man atbildēja, izdzerot šampānieša glāzi Rīgas pilī, kad valsts svētku rauta laikā viņu pieklājīgi apsveicu ar apsievosanos un nepieklājīgi izteicu bijušam studiju kolēģam izbrīnu par baumām un faktu.

Arī es uz valsts vadības lēses biju iebaudījis šnabi un šampānieti. Man likās, ka viņš nodomājis iztveicēt, saskaldīt un šo to piejaukt un atņemt savai neizskatīgajai pagrīdes kundzei.

Biju maldījies. Vēlāk sapratu, ka viņš pats sevi raksturoja.

Ķīmija ir lieliska zinātne. Arī slavenais zinātnieks Pauls Valdens prata saskaldīt sevi latviešu zemniekzēnu. Arī viņš bija gudrs un izglītots...

Vilhelms Munters bija ne vien ķīmiķis, bet arī alķīmiķis, kas prot burt. Labs burvis vienmēr izbur to, kas paredzams un sagaidāms. Muntera laipnība, kad Grēviņš man atņēma Ludmilu Špīlbergu, — „Šeit jūsu vieta. Jums jābūt Rīgā!“, piepildījās drīzi, bez lielāka kašķa ar Baltā Nama direktoru Teodoru Reiteru.

Atkal biju Rīgā, bet Rīgu redzēju citām acīm kā pirms šķiršanās un — piektdienu apciemojumos. Pratu labāk skatīties un vairāk saredzēt. Tiesa gan, arī pati Rīga bija drusku pārvērtusies. Pat Akmeņu ielā vairs neredzēja kara rētu un pa Vecpilsētu varēja staigāt bez briesmām, ka uz skausta uzkritīs kaķa aizšauts jumta stūris vai piejumes dzega.

Patika staigāt pa Vecpilsētu. Tikko Baltā Namā beidzās dienas darbs, meklēju līdzgājēju. Vēl biežāk stāgāju viens pa vecajām, šaurajām, simtgadīgajām senās Rīgas ieliņām. Allaž bija piedzīvojums iegriezties lielajos vārtos, kas ved no Lielās Kalēju uz Skārņu ielu un pakavēties Sv. Gara Konventa sētā. Veci mūži, jumti un jumtiņi, kas, liekas, izaug viens tieši no otra. Tam visam pāri Sv. Pēterā tornis, kā milzis ar trīsreiz iežņaugtu vēderu un gaili uz adatas, cepures vietā. Mazi lodziņi gadsimtu nomelnotos dakstiņu jumtos. Ik brīdi ik lodziņā var parādīties vecā alkīmiķa Fausta seja — ar baltu bārdu pie zoda un jaunības eliksīra kausu pie lūpām, kā operā. Ik brīdi no slīpo jumtu korēm vai veca, apkvēpuša dūmeņa var izlēkt nirdzīgais Mefistofelis.

Skatos un brīnos. Kāpēc pirms Liepājas nekad neesmu apbrīnojis šo Rīgas stūrīti? Tas ir septiņi simti gadu vecs! Skatos un jūtos kā Napoleons pie Ēģiptes piramīdām, Septiņi simts gados nav tūkstošu, bet — es neesmu Napoleons. Ar septiņi simts gadiem man pilnpilnam pietiek, ja virs tiem paceļas Sv. Pēteris tik garš un augsts, kādas piramīdas nevarētu būt.

Stāvu degunu pret gaili uz adatas debesīs pacēlis, kad dzirdu sev blakus prātīgu valodu.

— Jums vajadzētu gramofona plates iedziedāt, — man saka svešs, nekad neredzēts un nepazīstams kungs. Kamēr esmu atgriezies no Liepājas, mani Rīgā pazīst daudzi sveši cilvēki.

— Vajadzētu gan, — es atbildu — bet neviens man neļauj.

— Es samaksāšu, — svešais kungs neatlaižas — bet jums būs jāaizbrauc uz Berlīni. Man vajag jūsu plates. Man ir gramofonu veikals. Varbūt pazīstat — Viesturs. Krišjāņa Barona un Elizabetes ielas stūrī. Man ir arī mūzika, ko jums dziedāt. Trūkst tikai teksta.

Viesturam ir markanta seja, mazliet pieliecies stāvs. Viņš neizskatās pēc veikalnieka. Viņš mani kārdina kā Mefistofelis, kas izlēcis no vecajiem mūriem un kārdina tik ilgi, kamēr saņemtu nodomāto mūziku un apsolos saģādāt dzeju.

Gramofonu Viestura piedāvājums man patīk. Jūtos vēl lielāks par Pēterā torni. Tas nav nekāds dziedātājs, ko

nevar nopirkt gramofonam. Mani nu varēs klausīties rītos un vakaros. Mazs izlēciens uz Berlīni un liela nauda arī kairina. Tik dzeja jāsadzejo. Pats neprotu. Ludmila Špilberga teica, ka Valdis Grēviņš labi dzejojot. Nevaru taču iet ar pasūtīnājumu pie Kārļa Skalbes vai Jāņa Akurātera. Ka neapvainoju! Jānis Ziemeļnieks tā kā par svešu, bet Sudrabkalns smīnēs un zobosies. Piezvanu Valdim Grēviņam.

— Labi, — viņš saka — bet tad tev jābrauc līdz. Tev šodien un rītvakar operā nav jādzied. Brauc, un dziesmu uztaisīsim, Sudrabkalns arī brauks.

Neesošā dzejā esošai mūzikai mani sauktin sauc. Gribas iemest aci arī Sudrabkalnam aiz ādas. Uz laukiem cilvēki izturas citādi nekā lielpilsētas pūlī. Nacionālā Operā atlūdzos no viena mēģinājuma. Pievakarē divi dzejnieki un viens jauns dziedātājs ierodas Zaļeniekos pie Valža Grēviņa tēva, lielās un bagātās Zemgales bājāra mājās.

Jānis Sudrabkalns ir jautrs un sirsniņš. Viņš mani nezobo.

Sirsniņš un smaidīgs ir arī asais feļetonists Dr. Orientācijs. Viņš ir tik garš, ka staigā ierautiem pleciem. Varbūt viņš nav tik garš, kā izskatās, bet salicis tāpēc, ka ir nežēlīgi plāns un pleci viņa plānumam par smagu. Galva Valdim Grēviņam allaž pilna visādu nerātību, bet smieties viņš neprot. Kad viņš smejas, liekas, viņš smejas par samaksu vai aiz uzspiesta pienākuma. Arī Tills Pūcesspiegēlis izlikās smejam, bet nesmējās. Arī Tills Pūcesspiegēlis prata nerātības sagudrot pārlieku. Valdim Grēviņam ir liela līdzība ar to Pūcesspiegēli, kāds manās iedomās iztēlojies reformācijas laiku sāpīgais smējējs Nīderlandē.

Labi aktieŗi saprot un prot iedzīvoties citu cilvēku noslēpumos. Ludmila Špilberga bija liela skatuves māksliniece. Nebrīnījos, ka viņa atrada Valdi Grēviņu sastatītu no divi gabaliem. Viens pastāvīgi smējās, smējās pēc pasūtīnājuma, kā vajadzēja — ļoti asi, ar izsmieklu un naidu vai — ļoti sirsniņi, ar kautros smieklos izteiktu draudzību. Otrs gabals bija nospiests un sērīgs.

Valža Grēviņa dabā bija konflikts. To noskaidrot man neizdevās. Bieži man likās, ka viņš pats neapzinās vai ap-

zinīgi noraida, bet cieš tāpēc, ka ir ieprecējies sociāldemokratu partijā un grib būt uzticīgs partijas biedrs. Dažreiz man likās, ka viņš grib, bet nespēj mīlēt pats savu sievu.

Grēviņu Anna dziedāja gaužām pieklājīgi — ļoti mūzikāli, ar līdzenu, tumšu alta skaņu. Nacionālā Operā viņa neiederējās izskata un auguma dēļ. Valdis Grēviņš to zināja. Viņš zināja arī, ka viņa sieva ir ļoti enerģiska. Vīrieši cieš, ja sievas ir gudrākas vai enerģiskākas par viņiem. Būt gudram un enerģiskam nav tas pats. Enerģija pakļauj prātu. Annas Grēviņas enerģijai ar lielu uzticību pakļāvās Valdis Grēviņš. Tas spēj nospīest un padarīt sērīgu, rezignētu.

Ar lielu cienību un uzticību Valdis Grēviņš padevās arī savam ievērojamam sievas tēvam Kārlim Dēķenam.

Kārlis Dēķens patiesi bija ievērojams. Kā zēns viņš gāja skolā kopā ar manu sen mirušo tēvu. Otrā tāda cilvēka vairs pasaulē nebija. Viņš ir vienīgais, kas mani iepazīstināja ar tēva jaunības nerātībām. Ir labi zināt, ka arī tēvs bijis jauns! Bez tam Kārlis Dēķens, blakus Dr. Paulam Kalniņam, bija visiecienītākais un tolerantākais barvedis Latvijas lielajā, bet kašķīgajā sociāldemokratu partijā, aktīvs Skolotāju Savienības darbinieks, savu laiku izglītības ministrs un piecpadsmit gadu no vietas Rīgas Pilsētas domes priekšsēdis. Lēns, mierīgs, ļoti strādīgs — viņu cienīja arī politiskie pretinieki. Nekad nesmu redzējis Kārli Dēķenu citādi kā starp manuskriptu un papīru kaudzēm, izņemot pievakarē, kad viņš lasīja pasakas savam meitas dēlam Valtim. Nekad neesmu dzirdējis no vecā Dēķena neviena asa, nosodoša vārda par citu cilvēku, pat ne par politisku pretinieku.

Valdis Grēviņš ar cienības pilnu sirdsapziņu gribēja atbalstīt sievas tēvu, viņa politisko pārliecību un darbus.

Valža Grēviņa cienībā tomēr bija konflikts. To izjutu arī Grēviņu tēva bajāriski bagātajās Zemgales mājās.

Bija rudens, diezgan vēls un vēss. Poēzijas un dzejas izslāpušie ciemiņi nakts guļai izvēlējās klētiņu. Bija tik vēls rudens, ka āboli vairs nekarājās kokos, bet smaržoja klētī. Bez āboliem smaržoja apcirknos sabērtie graudi, tikko samaltie jaunās ražas milti, pie klēts griestiem — labi izdūmotie cūku sāni un cūceņu kumpji. Nekur ne-

varēja būt labāka guļa kā Zemgales klētī. Vēl no vasaras tur stāvēja trīs gultas, nebija pat jāienes.

Grēviņu tēvs bija labs un rūpīgs saimnieks. Lai ciemiņi vēlajā rudenī viņa klētī nesasaldētos, viņš uzlēja „ulmanīti“ medus rāmītim un iztecināto šķidrumu lika turēt klētī, gulētāju tuvumā.

Par „ulmanīti“ dēvēja vislētāko šņabi, kas parādījās tirgū Kārļa Ulmaņa valdības laikā. Bez „ulmanīša“ šņabja bodēs varēja pirkt arī „bastjānīti“. Valdemārs Bastjānis bija sociāldemokrāts, un „bastjānītis“ parādījās tirgū ar rievotiem pudeļu kakliem, viņam finanču ministriju vadot.

Faktā, ka Grēviņu tēvs „bastjānīša“ vietā mums piedāvāja „ulmanīti“, neredzēju politiskas pārlicības pretrunu. Lai arī Kārlis Ulmanis bija labā spārna politiķis un Zemnieku Savienības līderis, „ulmanītis“ bija tautas dzēriens kā pilsētās, tā laukos. „Ulmanītis“ bija daudz lētāks par „bastjānīti“, un, izņemot partijas smailes Saime, to augsti cienīja visi sociāldemokrātu partijas biedri un līdzjutēji. „Ulmanītis“ sociāldemokrātisko lauku bajāru mājā bija loģisks padzēriens.

Konfliktu starp politiski esošo un gribēto, man šķita, dzirdēju katrā Grēviņu tēva un dēla sarunā par bagātās Zemgales sētas interesēm. Grēviņu mājas gars Zaļeniekos bija daudz tuvāks Zemnieku Savienībai nekā pilsētnieciskajai sociālistu partijai. Tā vien likās, ka Valdi Grēviņu pie partijas un politikas tur pienākums un — varbūt ienākums, bet ne dabīga pārlicība.

Ar medus rāmītim divreiz iztecinātu „ulmanīti“ vienā krūzē un miežu un cukurbiešu ķīmisko brūvējumu ar putām otrā krūzē, starp Zemgales klēts rudenīgām smaržām vēsā nakts kļuva silta un skaista.

Caur klēts durvju spraugu raugās mēnesnīca. Svece ir izdzēsta. Esam nolēmuši gulēt un aizmigt. Sentimentāli aizkustinoši tālē rej suns. Vēl tālāk un vēl sentimentālāk viņam atbild cits kollēga dobajāku balsi, vēl tālāku mājas mieru sargājot.

— Eh-uh... — gari nopūšas Valdis Grēviņš. Viņa balss skan sērīgā izsmieklā.

— Ko pūt? Ļauj gulēt! — viņa nopūtu pārtrauc dzejnieks Sudrabkalns. Valdis Grēviņš to nedzird un pūš vēl reizi.

— Kas tev lēcies? — atkal tumsā skan Sudrabkalna balss. — Ja necietīsi klusu, es...

— Netraucē, — tumsā atsaucas Grēviņš — es dzejoju gramofonam, „Nāc man līdz šai naktī dziļā, vēlā; nāc man līdz: es alkstu mīlā kvēlā...” Nu, ko tu saki? — viņš griežas pie manis. Saredzēt to nevar, bet sadzirdēt. — Vai nav skaisti? Vai varēs dziedāt? Vai ir diezgan saldi? Un tālāk: — „Vienam grūti palikt tumsā, sāp sirds. Ak, kā sāp...”

— Vai tad medus krūzīte tukša? — Jānis Sudrabkalns pārtrauc arī Grēviņa dzejošanu. — Apmierini savas sāpes un ļauj cilvēkiem gulēt. Kaunēties tev vajadzētu! Ataicina ciemiņus, liek salt, liek klausīties salkanas suņu rejas un nu arī pats sāk sentimentāli kaut... „Vienam grūti palikt tumsā...” — dzejnieks Sudrabkalns zobo dzejnieku Grēviņu. — Vai tu zini, kas ir tumsa? Vai zini, kā ir, kad esi viens?

— Nezinu! — atzobo Grēviņš. — Tāpēc pasaucu tevi. Tikai tavā klātienē kļūstu saldens un salkans.

Sudrabkalns neskaišas. Nav ko skaisties.

— Tā jau domāju. Kur nu bankas direktors un Rīgas domnieks citur varētu saskatīt sāpes kā dzejniekā? — viņš atjoko.

Joku strīds ievelkas. Grēviņš pārmet Sudrabkalnam, ka tas dzīvojot tikai grāmatās un tāpēc nīstot tālas suņu rejas, mēnesnīcu un tāpēc esot tik tukšs, ka tukšumu varot arī citiem aizdot. Sudrabkalns savukārt pārmet Grēviņam, ka tas esot bagāts budzis, bet izliekoties par bezzemnieku aizstāvi un tāpēc tā stenot. Stenēšana un smiešanās esot Grēviņa politika.

...jo no politikas tu nekā nesajēdz, — Sudrabkalns beidz savu balamutīgo uzbrukumu draugam.

— Un tu? — Grēviņš aizstāvas uzbrūkot. — Ko tu jēdz no politikas?

— Es politikā netaisos. Par daudz riebīgs veikals! — var dzirdēt, ka Sudrabkalns pēdējos vārdus izrunā bez

jokošanās. Viņš ir bijis latvju strēlnieks, pieredzējis Strēlnieku pulku boļševizāciju un no sirds nīst visu, kas politizē. — Sociālisms? Kas tas ir? Sociālisms nivelē cilvēku un uzspiež tam papēdi.

Dzejnieku balsis klētiņā kļūst tik skaļas, ka arī mājas suns tām pievieno savējo. Redzu, ka no gulēšanas nekas neiznāks. Izkāpju no palagiem un iededzu izpūsto sveci. Sudrabkalnam pārtrūkst iesāktais teikums. No gultas segas viņš pabāž galvu ar plānajiem matiem.

— Kas tad nu? — viņš jautā. — Vai tad miera te nebūs? Ko tu gribi?

— Ēst! — es atsku.

Klētiņā skan smiekli. Pat Valdis Grēviņš smeļ bez surdīnes.

— Ēst? Ēst! — patētiskā pārsteigumā izbeidzas joku strīds, sajaucot jautājumu ar izsaucienu. Manai īsajai atbildei ir revolūcionāri panākumi Zemgales klētiņas nakts mierā. Marseļžēzai franču revolūcijā nevarēja būt vairāk iedvesmotājas ietekmes. No divām klēts gultiņām izkāpj gaŗas, baltas, pie potītēm sasietas apakšbikses. Ar aizrautīgu steigu trīs jauni, pie pieauguši vīri sveces gaismā meklē pēc virsbiksēm. Pat māju suns aplūkst un nerej, kad trīs — no apakšas tumšas, bet augšpusē baltos kreklos tērptas ēnas, basām kājām izlien no klētiņas un kā sazvērnieki dodas atentātā uz virtuves pieliekamo kambari. Biezpiens, skābā putra, medus, rupmaize un sacepts speķa gabals aizdzen strīdu, dzeju un miegu. Suņi rej tālumā, vēl tālāk spīd mēnesnīca.

Mēness nobāl, un suņi cieš klusu, kad trīs pusapģērbti cilvēki, ne ēnas vairs, pieceļas no virtuves akmens sliekšņa un pazūd Zemgales bagātā klētī.

Aizmiegot priecājos par dzejnieka Jāņa Sudrabkalna jautri strīdīgo sirsnību. Tā ir vienīgā reize, kad viņš man nav pārmetis izlaidību un nav runājis par sievietēm.

Nākošā pēcpusdienā ēdam pankūkas pie Annas Brigaderes. Viņas Sprīdīši no Grēviņu mājām ir tūdaļ aiz Kalnamuižas meža. Lielā rakstniece sēž ar mums, baltu lielo lakatu ar gaŗām bārkstīm pār pleciem pārmetusi.

Sprīdīši ir bijuši Tērvetes muižas mežkunga māja, kas pārbūvēta un uzdāvināta rakstniecei. Katrā solī, ko viņa spēž ziedu bagātā dārzā vai vecā mājā, var just, ka viņa ir lepna uz saviem Sprīdīšiem. Klusā balsī viņa sarunājas ar ciemiņiem un apprasās par notikumiem Rīgas teātros. Grēviņš joko, Anna Brigadere labprāt klusu smeļ. Joko un smeļ arī Jānis Sudrabkalns.

Anna Brigadere ir liela, pasmaga auguma, viņas seja ir robusta un parupja, taču valoda, kustības un attieksmes pret otru cilvēku tik mājīgi siltas, ka viņas tuvumā katrs it kā atpūšas un kļūst mierīgs un labs. Pie Annas Brigaderes Sprīdīšos bieži iegriežas ārsti, māsas un pat slimnieki no tuvumā esošās Tērvetes tuberkulozes sanātorijas.

Ēdu vienpadsmito pankūku un dzeņu trešo glāzi tējas ar zemeņu ievārījumu, kad Sprīdīšu saimnieci apciemo divas žēlsirdīgās māsas. Vārdus neatceros. Atmiņa rāda apaļus, stipri sārtus vaigus un biezas, valgi sarkanās lūpas — vienai no abām māsām. Ar balto galvas segu, balto apkaklīti un nedaudz mākslīgām krāsām viņa izskatās tīkami kairinoša. Otru māsu, piedodiet, esmu aizmirsis. Arī Tērvetes sanātorijas māsas ēd Annas Brigaderes pankūkas. Dzejniece klusu smaida un vēlīgi runājas. Valdis Grēviņš špirkst no asprātībām un sviež tās Sprīdīšu stikla verandā ar tādu steigu, ka viņam bieži aizraujas valoda. Sudrabkalns cieš klusu, kā vērmeles sadzēries, bet ja kāds viņam izspiež vārdu, tad arī viņa valoda aizķeras pie „p“ un „m“ līdzskaniem. Daudz slavētais dzejnieks ir nosarcis. Tuberkulozes sanātorijas māsas aicina mūs izklaidēt slimniekus — lai viesi dzejnieki nolasot pa dzejai, un es lai padziedot pāris dziesmiņu.

Nāc man līdz šai naktī dziļā, vēlā,
Nāc man līdz, es alkstu mīlā kvēlā.
Vienam grūti palikt tumsā —
Sāp sirds. Ak, kā sāp tumsā...

sāku dziedāt pagājušā naktī pusdzejoto gramofona melodiju un smejos: — No manis, sak', var dabūt visu — ir dzeju vissvaigāko, ir mūziku, kas vēl nav dzirdēta, bet drīzi būs dzirdama visos krogos, jūrmalā un slidlaukumos.

Tērvetē vēl nav lielās, jaunās sanātorijas ēkas. Pēc stundas mēs stāvam ap klavierēm paprāvā vecās ēkas viesistabā. Anna Brigadere lasa dažas lapas puses jaunas prozas, Valdis Grēviņš — dažus dzejoļus par Baironu un Piķa dāmu, es dziedu Emīlu Dārziņu, ko atradu balti krāsainās māšas istabiņā. Sudrabkalns atsakās lasīt. Kad dziedu Teici to stundu, to brīdi, kad tu man roku sniegsi... un pametu acis no Dārziņa dziesmu īpašnieces uz Jāni Sudrabkalnu, redzu, ka dzejnieka pierē ir sarkani bumbuļi un viņš pats pelēks, sarāvis un sabozies.

Pievakarē, pa mazo meža ceļu uz Grēviņu mājām ejot, ar Valdi Grēviņu triecām skaļi bez pārtraukuma. Valdis daudz smejas, kaut ne bez surdīnes. Jānis Sudrabkalns ir sabozies, kluss un tāds kā noskaities.

— Kas tev vainas? Kas tev pēkšņi notika? — es saku. — Vēl šorīt biji labs un godīgs cilvēks, bet nu tāds kā sasaistītais Prometejs ar ērgļa uzplēstām aknām...

— Liec viņu mierā, — Valdis Grēviņš aizstāv savu draugu. — Labāk nerunā ar viņu.

Jānis Sudrabkalns neatbild un nerunā visu nakti.

Klēti ir atkal medus pārlietais „ulmanītis“, putojošā ķīmija no miežiem un cukurbietēm, mēnesnīca, tālas suņu rejas, bet nav valodu. Valdis Grēviņš klusu pabeidz salkano dzejoli gramofonam.

— Tikai, Dieva dēļ, — viņš saka — nemini manu vārdu. Teksta autors lai paliek nezināms. Mūzika—V. Kraumaņa. Ar to pietiks.

Pirms izdžešam sveci, redzu, ka Jānim Sudrabkalnam visa seja noklāta sarkaniem nervu traipiem.

||r vārdi, kuŗus izsvieŗ sarunā bez domām. Taču ik vārdam ir saturs. Kādreiz vārds gūst domu tikai pēc izrunāšanas. Mans neapdomātais uzbrukums Jānim Sudrabkalnam Kalnamuiŗas meŗā sāka mani tirdīt. No tā laika pamazām, bet arvienu noteiktāk manī nostiprinājās ieskats, ka dzejnieks Jānis Sudrabkalns ir interesants pētījumu objekts seksuālās psiholoģijas zinātniekiem.

Valdis Grēviņš Zaļenieku klētiņā Jānim Sudrabkal-

nam pārmeta, ka viņš dzīvojot grāmatās un nīstot mēnesnīcu un tālas suņu rejas. Tas bija izteikts kā joks, mēļojot draugu starpā, taču — cik vēlāk novēroju — ļoti stipri atbilda Sudrabkalna būtnei. Viņš 'ešām dzīvoja grāmatās, lasīja franču un vācu valodā visu, ko lirikā iespieda Eiropa. Viņš lasīja pat tad, kad nodzēra un pārādu segšanai par grašiem izpārdeva savu grāmatu krājumu. Grāmatās viņš izkopa savu ekskvizīto dzejas un miniatūrās prozas formu. Grāmatās viņš atrada, Vilhelma Muntera vārdiem runājot, jūtu un domu neparastas modulācijas. No dzīves Jānis Sudrabkalns bēga un vairījās.

Smagu nacionālu vilšanos Jānis Sudrabkalns piedzīvoja Latvju Strēlnieku pulkos, strēlniekiem boļševizējoties. Viņa dzīves atturīgā daba ierāvās savā čaulā un sāka dzejot. Viņš dzejoja pat mīlestību un ar pievilta dzejnieka kaisli iedzejoja savā sirdī neparastu, brīnumskais-tu sievieti — Birutu Skujenieci.

Neparasts bija Birutas Skujenieces intelekts. Viņa bija liela domātāja. Viņas režijā inscenētā Raiņa Daugava un Meterlinka Māsa Beatrise Nacionālā Teātrī izvērtās par prātniecisku mistēriju. Īpatna intelekta iezīmēti bija arī viņas raksti un dzeju krājums Staru spārni. Viņa pazina modernās sievietes eksaltāciju un nemiera dziņas. Teātri viņa bija studējusi Maskavā un vairākus gadus Berlīnē, pirms kara. Viņas redzes aploks un izjūtu skā-la bija ļoti plaša. Bez tam Biruta Skujeniece bija dzīvē tikpat skaista kā uz skatuves — Laimdotā, Baibā, Be-atrisē un citur. Viņai bija brīnum zilās, lielas acis, vēl lielākas veselīgas lūpas, stāvs — kairinoši maigs.

Biruta Skujeniece sen vairs nedzīvo. Atgriežoties no Jūrmalas simfoniskā koncerta uz Rīgu, viņu saspieda vilciens. Tāpat kā Emīls Dārziņš viņa nomira uz Jūrmalas dzelzceļa sliedēm. Bija liela nelaime. Biruta Skujeniece to nebija paredzējusi, ne gribējusi. Nelaime notika Birutas māšas Vijas Skujenieces klātienē. Biruta bija pārāk dzīva un laimīga dzīvē, lai paredzētu nelaimei. Arī ar Jāni Sudrabkalnu rotaļājoties, nelaime viņai šķita tā-la. Viņa nevarēja paredzēt intelektuāli attīstītā dzejniekā tik vienkāršu cilvēku.

Jānis Sudrabkalns, rakstot feļetonus un šaržus, kā vi-

siem zināms, sevi dēvēja par Olivereto. Maz turpretim ir zināms, ka viņa īstais vārds nav nedz Sudrabkalns, nedz Olivereto, bet — Jānis Peine no Inčukalna. Neskatoties uz trīs skaistiem vārdiem, aiz tiem slēpās gauži kautrs, vienusīgs cilvēks, kas prata lasīt grāmatas, bet neprata saskatīt nedz mēnesnīcu, nedz dzīvi zem mēness un saules.

Dzīvot priecīgā, dzīvi domāt un dzīvot spējīgā Biruta Skujeniece nevarēja ilgi mīlēt pārāk šaurā individuālitātes ielogā iesprostoto Jāni Peini-Sudrabkalnu-Olivereto. Kad Biruta Skujeniece apprecēja Rīgas prefektu, garbārdaino juristu Jāni Dambekalnu, Sudrabkalns iedomājās dzīvi tik netīru, ka viņam derdzās pat painteresēties, kas ir patiesā dzīve. Viņš sāka dzīvot tikai sevī un — pats sev.

Draugu Sudrabkalnam bija ļoti maz. Vistuvākais viņam bija ar dažām problēmām apgrūtinātais Valdis Grēviņš. Labprāt viņš satikās arī ar Jēkabu Poruku. Poruka saskare ar dzīvi bija izfiltrēta lielā skaidrībā. Pie tās Sudrabkalns atpūtās un atgūvās. Bez kaislībām Sudrabkalns varēja runāt arī ar Jāni Zālīti un nedaudz literātiem.

Ir savādi, bet arī man bieži iznāca satikties ar smalko dzejas pārstāvi. Bija dienas, kad, mani ieraugot, viņš ierāva plecus un bēga pāri pār ielu. Bija arī dienas, kad Sudrabkalns kļuva nepatīkami uzbāzīgs.

Pēc Toskas izrādes Baltā Namā ar Mildu Brechmani-Štengeli aizgājām vakariņās uz Mākslinieku klubu. Apakšējās istabiņas bija ļaužu pārpildītas, nebija pat brīva galdiņa. Pa simtgadu vecajām, šaurajām likloču kāpnēm kopā ar Brechmani-Štengeli uzkāpām Mākslinieku kluba otrā stāva viesību zālē un priecājāmies, ka tur nebija pārlietas kņadas. Pēc nodziedātas izrādes negribas cilvēku, pat ne tad, ja gribas ēst. Pirms grūtākām operu izrādēm nav ieteicams pārslogot vēderu ar gremošanu, tāpēc pēc operu izrādēm laba ēstgriba ir dabīga parādība. Pasūtīnāju veclatviskajā ģērbā tērptajam kluba viesmīlim sīpolu siteni. Ir kuriozi, kādus sīkumus cilvēks spēj atcerēties. Mana Kavaradosi partnere Toska Milda Brechmane-Štengele tovakar pasūtīnāja pie mūsu sīpolsiteņa divkārsu sīpolu mērces devu un — tējkaroti. Visgardā-

ko sīpolsiteni pasaulē gatavoja Rīgas Mākslinieku klubā un Jūrmalas Mednieku krogū pie Majoru tirgus. Sīpolu mērce tur bija tik garda, ka to nevarēja atstāt uz šķīviņa. Kad sīpolu sitenis bija apēsts, gardā mērce vilināja ar mēli nolaizīt šķīvi. Atklātībā izvairījos no tā, bet Brechmane-Štengele zināja, cik mocoši lielu gribas spēka piepūli man prasa atsacišanās no gardā vilinājuma. Lai atvieglotu manas nekultūrālās tieksmes, viņa pasūtīnāja tējkaroti pie sīpolsiteņa.

Sēžam, ēdam, skatāmies vecās Rīgas sienās, kas gaumīgi un vecmodīgi izrotātas ar siluetu zīmējumiem tušā un dažiem kaparspiedumiem. Kad esmu nonācis līdz tējkarotei, pienāk Jānis Sudrabkalns.

— Vai drikst? — viņš ir drusku, pavisam drusku iedzēris.

— Būs gods un prieks, Sudrabkalna kungs, — saka Brechmane-Štengele un dzejniekam par godu pasūtina pudeli Reinas vīna.

— Kā jums nav kauna?! — dzejnieks uzsāk savu sarunu. — Guliet mājās, vārtieties, cik jums tīk, bet kā jums nav kauna kopā nākt publiskā vietā, lai satrauktu cilvēkus?

Teātros, lai aplāpētu ritošās izrādes satraukumu, aktieŗu valoda dažreiz izmet neatļautus, parupjus domu graudus. Sākumā Sudrabkalna savdabīgā uzstāšanās pie sīpolu mērces izlikās dumš aizskatuves joks. Diemžēl, drīz viņa valoda ieslīga tādās jēlībās, ka lūdzu viņu aiziet no mūsu galda, pirms viņam par godu pasūtīnātā Reinas vīna pudele bija iesalusi dzeramā temperatūrā. Viņš negāja un palika viens pie viņam domātās pudeles.

Tā nebija nedz pirmā, nedz pēdējā līdzīga rakstura dzīves nespējīgā dzejnieka uzstāšanās manā klātienē. Arī vienatnē ar mani viņš atļāvās tik vulgāras domas, ka drīzi vien sapratu, ka viņu dzen un dedzina neapmierinātības kaislības, ap kuŗām viņš tīkminās, aiz greizsirdības man piedzejojot pašgribētus piedzīvojumus.

Biju jauns un slaidis, pie tam — saldi dudinošs tenors, kas uz skatuves nēsā spožus teāŗa kostīmus. Ir dabīga parādība, ka skaistiem kostīmiem un saldi izdziedātu melodiju mīlas vārdiem operu pasaulē ir ļoti daudz „pielūdzēju“. Operu teāŗiem tas dod labus ienākumus, bet

mīlas dziedoņiem pašapziņu rosinošas neērtības. Teātrim neatņemamo „pielūdzēju“ baru Jānis Sudrabkalns savās iedomās padarīja par manas izlaidības upuriem. Nudien, ja pat gribētu, viens cilvēks vien nespētu veikt tik lielu izlaidību. Mana sirds pie tam bija pastāvīgi aizņemta ar vienu vien un izlaidībām nebija laika.

Jāņa Sudrabkalna pārkairinātā psīche to nespēja saprast. Viņš man piedzejoja it visu, ko bija iedomājies un tik bieži par to runāja, ka seksa psihologs — esmu pārliccināts — izskaidrotu Sudrabkalna talanta un skaidrā prāta sabrukumu vienatnē glēvi pārkairinātas vienpusības dēļ.

Lai cik savādi izklausās, intelligentā un intelektuālā dzejnieka Jāņa Sudrabkalna garīgā bojā eja man asociējas ar mazizglītotā, bet apdāvinātā gleznotāja Valdemāra Irbes basajām kājām, netīro bārdū un — vientiesību.

Ir lietaina sestdienas pievakare, kad atkal reiz, operas mēģinājumam beidzoties, esmu aizklīdis uz Vecrīgas sirdi Sv. Jūŗa sētā un skatos septiņi simts gadus. Līņā silts rudens lietus. No Sv. Jāņa baznīcas, turpat aiz Klosterā vārtiem klusu dūc ēŗģeles; tik klusu, ka nevar saklausīt meldiņu, bet — dobjas, mākoņainas skaņas. Arī ēŗģeļu dūkoņa rudens lietū šķiet daudz simtu gadus veca.

Skatos uz Sv. Jūŗa senbaznīcas absīdu. Kur tie laiki, kad zobenbrāļi cēla šos mūŗus bīskapa Alberta pavēnī! Zobenbrāļi ir pazuduši no pasaules, pat atmiņas par viņiem jāsameklē grāmatās. Arī no bīskapa Alberta nekas, it nekas nav palicis pāri. Tikai vecais Rīgas stūrītis vēl stāv no 1202. gada. Pat lielie ugunsgrēki, kas Rīgu svīlnājuši gadsimtiem cauri, sargājuši Sv. Jūŗa un Sv. Gara konventa sētu. Kāpēc?

Vecās Jūŗa baznīcas mūŗi ir noplukuši, lielie logi aizmūrēti, — septiņi simti gadu vecajā baznīcā ir iekārtotas trīs neglītas noliktavas liniem, kaņepājiem un citiem krāmiem. Lielā svētās baznīcas velve ir padarīta maza un sīka ar starpgriestu iebūvēm un ceļamiem āķiem pamūŗtē. Sv. Jūŗa septiņi simts gadu svētnīcas vietā stāv

Baltā baloža, Brūnā baloža un Zilā baloža noliktava ar noplukušu baložu emblēmām uz ārsienas.

Man nav mīlestības pret zobenbrāļiem. Nepazinu tos un daudz laba par zobenbrāļu dzīvi neesmu nedz dzirdējis, nedz lasījis. Bet skatoties uz daudz simtsgadu vecajā svētnīcā iekārtoto krāmu noliktavu, man kaut kā ir žēl.

Man kaut kā ir žēl arī, kad šodien lasu Jāņa Sudrabkalna politiskās dzejas.

Līnā sīks rudens lietus, līnā dobjas, simtgadīgas ērģeļu skaņas. Pie Juŗa sētas, Rīdziņas upes krastā reiz pacēlās zobenbrāļu Baltā pils — Wittensteina. No Wittensteinas Kristus mācība ieplūda Eiropas ziemeļos. Vēsturiska vieta, ar kristīgās ticības svētuma pieskaņām! Vēsturiskie mūri gājuši caur svētulīgām zobenbrāļu, Krustnešu ordeņa, Rīgas namnieku, Rīgas archibīskapa un Franciskāņu klostera rokām, līdz — baznīcas zvanu vietā rēgojās ap-rūsējuši ceļamie āķi virvju galos virs neglītām noliktavu lūkām.

Līnā. Laiks ir piemērots skumjām pārdomām. Pārkrāsotā kara mēteļa vietā man sen jau ir labs, Berlīnē pirkts lietus mētelis. Grēviņa dzeja un Kraumaņa mūzika jau skan ar manu balsi Rīgas krogos uz gramofona. Saceļu apkakli, aizpogājos un lēni soļoju gar Baložu noliktavām. Pelēkajās sienās var redzēt ķieģeļu ēnas, kas aizklāj senbaznīcas lielos logus.

Pasaule ir ļoti jocīga. Šodien man liekas, ka Jānis Sudrabkalns izčākstēja un pazaudēja pats sevi, svētulīgā glēvumā no reālās dzīves aizvirstot un ierokoties iedomātā ideju un rakstu pasaulē. Cildens dzejas talants ir kļuvis par propagandas noliktavu ar sarūsējušu karātavu āķi saucēja zvana vietā. Savus mieskārīgos netikumus svētulīgi uz citiem noveļot, viņš ir atrofējies skaidrā prātā patiesībā.

Juŗa sētas lietū par Sudrabkalnu nedomāju, bet svēto, reiz droši vien skaisti veidoto un kopto mūru deģenerāciju pierakstīju patmīlīgo svētuļu organizācijām, kas, cīnoties par varu uz zemes, svētulīgi slēpās aiz kristīgās ticības aizsega. Bija bezgala skumji. Jutu tā kā piesmiētu mīlestību, kad lietū viens soļoju gar apsūbējušiem, septiņi simts gadu vecajiem mūriem. Varbūt jutu, ka no Baložu noliktavas sienām klusu, kā ērģeļu skaņas no Jāņa

baznīcas, skan manu tēvu tēvu, sen aizgājušo senču sviedri?

— Vai tad lepnie operas mākslinieki arī ložnā pa pievārtēm? — no Juŗa sētas patversmes stūra mani uzrunāja jauna, svaiga balss. Pie manis tecīpus steidzās sīks vīriņš, basām kājām. Pirmais brīdī pat nepazīnu veco draugu gleznotāju Valdemāru Irbi.

Zināju, ka viņš ir savdabīgs īpatnis. Viņa dzīvoklītī, Cēsu ielā aiz jaunās Ģertrūdes baznīcas valdīja gauži neparasta atmosfāra. Viņa istabā visas sienas bija savādām bildēm izkrāsotas. Uz čuguna krāsniņas dūmu vada, kas, siltumu taupot, ar līkumu stiepās cauri istabai, lidoja Irbes fantāziju ķēmi un velnēni. Lidoja un traucās arī mājsaimnieka Valdemāra Irbes domas un valoda, lēkājot no vienas temas uz otru.

— Nu jūs atkal būšot kādu laiku Rīgā, — viņš mani uzrunāja, no nama aizsega rudens lietū iznākot, — tad jau atkal biežāk redzēsīmies.

Skatījos uz savdabīgo vīru un brīnījos. Agrāk viņš izskatījās kā citi cilvēki. Tagad viņam bija basas kājas, sarkana bārda un garš, mētelim līdzīgs svārks. Pogu vietā svārkus saturēja saiņu apsienamā aukliņa. Valdemārs Irbe izskatījās vājš un nonīcis.

— Kas tad tev, draugs? — sacīju. — Vai slimš bijī, vai?

— Ne, ne. Kāpēc? viņš brīnījās.

— Tā izskaties... Kas tas par apģērbu?

Viņš sirsnīgi pasmaidīja par mani.

— Tā ir vieglāk un vairāk var izdarīt, — viņš laipni paskaidroja. — Ja kājas ir basas un aukstas, tad galva skaidrāk strādā. Bija sākusi sāpēt, nu nesāp vairs. Ienāciet vārtos. Uz satikšanos man jums jāuzdāvina viena bildīte.

Valdemārs Irbe mani ievēda klostēra vārtos, kas šķīr Sv. Konventa sētu no Sv. Jāņa baznīcas ar lielu, caurstaigājāmu velni. Uz zemē garenī iemūrēta, veca lielgabala resgaļa atmeties, Irbe sāka atšķetināt savu zīmējumu māpi un pāršķirstīt pasteju un nelielu ūdens krāsu bildītes.

— Nu, kas gan jums patīktu? — viņš jautāja, bet tū-

daļ pats arī atbildēja. — Šitā ne, tā domāta nejēgām, kas maksā. Piecdesmit santīmu, vairāk par to es nedabūšu.

Ar nervozu steigu Irbīte šķirstīja savus krāsainos zīmējumus. Tur bija ziedi, mājiņa ziedu vidū ar tumšu, melnu pamattoni. Ik bilde atkārtojās visādos lielumos un visādās variācijās. To starpā gaŗā strēmelē bija kopā salipināts un saritināts rakstāmpapīrs. Uz lielgabala sēžot, Irbīte sāka to atšķetināt, nosvieda pārējo zīmējumu mapi uz bruģa un pret Klosteŗa vārtu sienu izklāja gaŗu, gaŗu bildi ar velniem un ķēmiem, kas atgādināja viņa krāsniņas gaŗo dūmvadu.

— Nav slikti, — viņš sacīja, kādu brīdi pats savā darbā noskatījies. — Tas jums derētu. Ņemiet!

Valdemārs Irbe atkal kārtīgi saritināja gaŗo ūdenskrāsu fantaziju un pasniedza maņ.

— Cik tad tāda bilde maksās? — es ieprasījos.

— Maksās? — viņš bija pārsteigts un aizvainots. — Nekā. Jums — nekā! Tas ir sveiciens no rīdzinieka par jūsu atgrieŗanos uz Rīgu!

Nav rīdzinieka, kas pēc tam nebūtu saticis un nezinātu, kas ir baskājis Irbīte. Dienām un naktīm, lietū un sniegā — divdesmit gaŗu viņš basām kājām skraidīja pa Rīgu, savas bildītes pārdodams, līdz, Rīgas brīvībai beidzoties, palika guļam uz Rīgas ielas, nomaldījuŗās lodes nonāvēts. Nevienam cilvēkam viņš neuzbāzās, neviena neaizkāra, bet katrs, kas gribēja, varēja viņu atrast Esplanādes apstādījumos, Jūrmalas vilcienā, Rīgas lētākos krogos un ik nama durvīs tieŗi no autora nopirkt lielākas un mazākas glezniņas. Visa Rīga viņam piederēja. Viņš nebija nabags — viņš bija brīvs. Valdemārs Irbe bija arī labi pārticis. Viņš ātri saraŗoja un tikpat ātri un lēti izpārdeva savu dienas darbu. Viņš nebija neapdāvināts. Valdemāra Irbes pastēļi ir redzami Rīgas mūzejos. Viņu izstādīja arī daudzās lielākās gleznu skatēs. Mūza bija skūpstījusi Rīgas gleznotāju Valdemāru Irbi. Mūza viņu mīlēja, līdz viņš atgūlās mūza miegā uz Brīvības ielas pret Matīsa tirgu.

Bet Valdemāru Irbi jeb Irbīti, kā viņu sauca Rīgas

iela, bez mūzas bija mīlējis un skūpstījis arī viņa skolotājs. Šī mīlestība ieēdās toreiz vēl ļoti jaunajā gleznošanas mācekļi un ēdās visu dzīvi cauri.

Biju vēl filozofijas students, ne operu dziedātājs un Irbīte vēl bija Irbe, kas staigāja brūnos zābakos bez sarkanās bārdas. Neatceros, vai tā bija viņa māte vai māsa, kas rūpējās par Valdemāru un apkopa Cēsu ielas dzīvoklīti, kad ieradās ciemos ar pudeli ābolu vīna. Parasti Voldis nedzēra. Bija izņēmuma gadījums. Voldis bija pabeidzis Madonnas gleznu — eļļā uz audekla un ieaicināja mani to apskatīt. Audekls un eļļas krāsa bija notikums jaunā gleznotāja karjērā. Tā bija dārga lieta. Dienišķi Voldis zīmēja un krāsoja lētāk — ar pasteļu krātiem un ūdenskrāsām uz papīra. Audekls un eļļas krāsu tūbiņas spēja satraukt. Bez tam, gleznot Dieva māti uzdrošinās tikai gauži lieli mākslinieki. Valdemārs Irbe bija ļoti reliģiozs. Viņš bija stipri satraukts, kad pakāra savu Madonu aiz čuguna krāsniņas, ieslīpi pret logu. Mana ābolu vīna pudele ar divām ūdens glāzēm stāvēja uz krāsniņas izkrāsotiem ķēmiem. Mēs aplacījām jauno tehniku jaunā gleznotāja dzīvē. Voldis Irbe daudz runāja. Viņš stāstīja par grēku, par kaunu un — par mīlestību. Viņš man jautāja, vai es domājot, ka viņš — kas grēkojis pret dabu — drīkst gleznot Madonu? Saprotams, apgalvoju, ka viņš drīkst, bet, cik zinu, manis redzētā Dieva māte palika vienīgā. Pat eļļas krāsām viņš atmata ar roku. Viņš sajūtās tik grēcīgs un niecīgs, ka palika pie lētajiem pasteļu krātiem, pie nevainīgiem ziediem ap pusabrukušiem namiņiem un —ķēmiem, ko neviens nepirka.

Starp Valdemāru Irbi un Jāni Sudrabkalnu ir bezdibēna plaisa. Sudrabkalns bija domātājs un meklētājs ar erudītu gaumi, Irbīte — naīvs, mazizglītots lauku zēns, kas ieradās Rīgā no nomaļā Beļavas pagasta, pilns primitīvu goda jūtu. Psihoanalītiķis no Sigismunda Freuda skolas tomēr atrastu daudz līdzības intelligentā dzejnieka un mazintelligentā krāsotāja pašapziņas sabrukumā. Viņi abi bija vīlušies mīlestībā.

Aistēts Jānis Sudrabkalns smago vilšanos nevarēja uzskatīt par savu vainu. It visi, ne vien tuvākie draugi, slavēja viņa gaumi, prātu, izjūtu skaidrību, un viņš zināja, ka tas ir tiesa. Viņam bija gaume, viņš bija lasījis

daudz vairāk par vidusmēra dzejniekiem un savu gaumi bija izkopijs bez zemes smaguma. Viņš jutās tīrs un skaidrs indivīds. Viņa sejā parādījās sarkani kauna traipi, ja jūta, ka viņa nolādētā miesa grib pazemoties līdz parasto cilvēku līmenim. Viņš labprāt un ilgi dzēra, lai nonāvētu zemes sārņus grāmatu aistētā. Viņš bēga no cilvēkiem, ja jūta, ka tie var atraut viņu no abstraktās, aistētisko iedomu pasaules. Mazpamazām Sudrabkalns sāka nicināt cilvēkus un dzīvi.

Naīvais lauku zēns Valdemārs Irbe bija ļoti reliģiozs. Viņš zināja, ka Dievs pasauli radījis lielu un labu. Ja viņš bija sarūgtināts un vīlies, tad tā bija viņa vaina, viņa grēks. To vajadzēja izpirkt ar lūgšanām, — godīgu darbu un atsacīšanos. Kā viduslaikos pirts un mazgāšanās tika uzskatīta par grēku, tā rūpes par savu miesu un drānām arī Irbītem izlikās dvēseles tīrību nomācējas. Viduslaiku augstmaņi lietoja dārgu smaržu eliksīru, lai aizklātu nemazgātās miesas smaku. Irbītem arī tas šķita nevajadzīgs grēka izpirkšanas atvieglojums.

— Irbīt, bet tu taču smirdi, — reiz satiku viņu Stabu ielā, kā parasti gribēju parunāties, bet viņa netīrumu izgarojumi man aizrāva elpu. Biju spiests viņu apvainot. Irbīte neapvainojās. Viņš zināja, ka viņš smird.

— Jūs stāvat pa vējam. Tā nevar! — viņš sacīja un steidzīgi pārskrēja man otrā pusē. — Nu nesmirdēs, nu esmu pret vēju... — un bijušais Valdemārs Irbe tik laimīgi smaidīja, ka sapratu — nemazgāties un sevi nekopt ir savādnieka dzīves princips. Ne velti viņš raudāja un divi dienas nogulēja slimis, kad Rīgas policija ar varu viņu aizveda uz pirti, nomazgāja, noskuva un iegērba tīrā veļā.

Mīlestībā vīlies, Irbīte mīlēja visu pasauli, tikai ne sevi.

Jānis Sudrabkalns bija gudrāks. Viņš ienīda pasauli. Irbīte vairījās mazgāties, Sudrabkalns vairījās svaigu dzīves ietekmju abstraktā garā. Tas aprepēja bez gaisa un smird kā Irbītes nekoptā bārda. Irbīti nomazgāja Rīgas policija, Sudrabkalnu mazgā sarkanā diktātūra.

Jāni Sudrabkalnu-Olivereto-Peini pazīnu tik labi, ka zinu — pēc ik sarkanās pirts publicēta propagandas dze-

joļa viņš raud un divi dienas ir slimš kā Irbīte, ar tīru veļu no policijas pirts iznākot. Tikai Sudrabkalns savu slimību neizguļ gultā, bet nosēž pie galda ar pudelēm.

Neatceros gadījuma, ka Jānis Sudrabkalns būtu gribējis citu cilvēku iepriecināt. Tik samākslots viņš nebija. Viņš pats nezināja, kas ir prieks un neprata arī citam prieku sagādāt.

Valdemārs Irbe priecājās par visu. Viņš priecājās pat, ja zemnieks vai važonis krogū, viņa glezniņu pārķot, nokaulēja dažus santīmus no paredzētās cenas.

— Tas ir labi, — viņš laimīgi stāstīja — tik lēti nu cilvēks tika pie bildes!

Garais, mošķu izdaiļotais rakstāmpapīrs, ko saņēmu Klosteŗa vārtos, nav vienīgā dāvana, ar ko Irbīte gribēja mani iepriecināt. Viņam patika dāvināt un dot. Arī Klosteŗa vārtos viņam gribējās man dot vēl vairāk par savu bildi. Redzot mani pētījam Jura baznīcas aizmūrētos logus un Sv. Gara konventa jumtiņus, viņš ar savu labo sirdi gribēja man parādīt arī citus, varbūt tikai viņam zināmus Rīgas brīnumus.

— Vai jums ir drusku laika? — viņš jautāja.

Saņēmis manu apstiprinošu atbildi, Irbīte steigā pacēla no vārtu bruģa savu veikala mapi un izskrēja pa vārtiem uz Jāņa baznīcas pusi.

— Nāciet līdz, — viņš aicināja, — paskatieties te uz augšu.

Eja starp Sv. Jāņa baznīcas gotisko portālu un Jāņa patversmes kailo sienu nav neko platāka par Klosteŗa vārtiem, ja tiem pieskaita abus garenī ierakstos lielgabalu stobrus vārtu sānos. Šaurajā ieliņā Jāņa baznīca izskatās neticami augsta, gotiskā ieeja — diža un plaša.

— Ah? Ko sakāt? — runāja Irbīte. — Kas par krunkām! Kā kāpj debesīs! Neviens tās neskatās. Visi skrej garām, skatās tik uz savām kājām. Vai jūs zināt, ka Dominikāņi Jāņa baznīcu cēla tieši latviešiem? Un tad strīdu laikā te iekārtoja zirgu stallus, govju kūtis un noliktavu, kā Jura mūros?

Nebiju dzirdējis. Brīnījos.

— Tā bij, tā bij, — baskājis Irbīte noteikti apstiprināja vēsturi. — Bet Dieva vārdu nepadzīsi, — viņš turpināja — nu varam atkal te Dievu lūgt. Skaista ideja, vai ne? Es bieži nāku uz Jāņa baznīcu. Patik redzēt mācītāju kancelē, kur agrāk stāvēja govīs.

Līpāja, bet Irbīte nebija savaldāms. Viņš pārskrēja pāri Skārņu ielai, ielīda vārtos uz Sv. Pēterļa baznīcas sētu un aicināja mani līdz. No Pēterļa vārtu ieejas varēja saskatīt Jāņa baznīcas piramīdveidīgi saķepināto zelmeni un torni. Virs gotiski skaidrās ieejas man nepatika terasveida piramīda. Apvainoju arī Jāņa baznīcas mazo tornīti, norādot Irbītem, ka tas virs lielā jumta izskatās kā sunim nocirstas līpas stulmenis.

— Bet tā ir skaidra gotika, — Irbīte aizstāvēja savu iemīļoto baznīcu.

— Tas gan, — pievienojos — tikai par Īsu un strupu.

— Tad iesim tālāk, ja nepatīk! un basās kājas tecēja gar Jāņa baznīcas mūri uz Mārstaļu ielas pusi.

— Ievērojiet to lodziņu, — viņš mani mudināja.

Lietus pieņēmās, bet man bija jāapstājas un jāskatās. Nevarēju apvainot sava drauga Irbītes rādīšanas prieku. Starp slaidajiem baznīcas logiem ar ovālu noslēgumu velvēm baznīcas sienā patiesi bija neliels, aizrestots caurums, kā logs.

— Un? — biju mazrunīgs. Lija.

— Tā ir svēta vieta. Tur apstājās mēris, — Irbītes garajam mētelim un basajām kājām lietus nekaitēja. Viņš paslēpa savu zīmējumu veikalu zem gaŗā svārka, aiz saiņu aukliņas un runāja. — Tur guļ viens mācītājs. Pa šito lodziņu viņu baroja, kamēr viņš ēda. Kad mēris pārņēma Vidzemi un Rīgu, Jāņa baznīcai bija divi mācītāji. Kad viens nomira, otrs lika sevi iemūrēt baznīcas sienā un lūdza Dievu. Mēris apstājās, kad bija paņēmis mācītāju sienā kā pēdējo. Viņa kauli vēl tagad guļ neaiztikti.

Nezinu, cik daudz patiesības ir Irbītes stāstītā legendā. Gudrās grāmatās neesmu atradis apstiprinājuma. Taču kad lietus apstājās, kad mēs ar Irbīti sen bijām izšķīrušies un atkal satikušies, kad es vairākas reizes biju no

Rīgas aizbraucis un atkal atgriezies, Irbītes stāsts man vienmēr noderēja. Tas man pat apprecēties palīdzēja.

No svešām zemēm uz Rīgu biju paņēmis līdzīgu mazu meitenīti. Kad viņai rādīju Rīgu un pie Sv. Jāņa baznīcas, dzelzs stieņu aizrestotā sienas lūkā skatoties, izstāstīju Irbītes stāstu, svešā meitene man tik sirsnīgi pieklāvās, ka nekas cits neatlika, kā meklēt dzimtsarakstu nodaļu.

Baskājis Irbīte prata dot un dāvināt, tikai — ne pats sev. Viņš vientiesīgi priecājās, ka pats sevi bija nomācis un spēja sev atteikt pat ziepes un ūdeni.

Arī Jānis Sudrabkalns sev atteica priekus un ērtības, bet darija to bez paša gribas, bez cīņas ar sevi — aiz glēvuma un bailēm no mēnesnīcas, no tālu suņu rejām un aktīvas dzīves. Aiz pārkairināta nespēka viņš sevi apdziedāja kā Pēdējo lotofagu —

Tālu jūrā, salā neuzietā —

(Vai tur senā Tūle pretim nirst?)

Lotofagu pēdējais šai vietā,

Zelta bitēm dūcot, mirst...

Lotofags, kā zinām no Odisejas, ir Lotofagu salā iemaldījies cilvēks, kas tiek pabarots ar lotosa ziediem. Kas ēdis lotosa ziedus, tas aizmirst pagātņi un nākotni.

Jānis Sudrabkalns gribēja pats sevi attaisnot ar lotosa ziedu, ko viņš ieēdis, ar Birutu Skujenieci sastopoties un „zelta bitēm dūcot“, sevi redzēja kā rēgu, kuŗam —

...Bālas asins list no krūts.

Aiz nevarības viņš baidījās skatīties nākotnē un pagātnē, sāka nicināt cilvēkus un — pats sevi arī. Zelta bites pārstāja dūkt.

Pēc gada Liepājā tikai gadu nodzīvoju Rīgā, bet tas bija bagāts gads. Izvēdinājies no lielās sajūsmas, pratu Rīgā saskatīt daudz jauna, agrāk neredzēta.

Ik cilvēks likās savādāks nekā agrāk. Vai nu citi, vai arī pats biju paaudzies un pārmainījies.

Kad bēgu no Ernesta Bleses, nekad nebūtu ticējis, ka Jānis Lūsis, kas izpostīja manu karjēru pie Alekša Mierlauka, reiz kļūs par mācītāju. Teoloģijas fakultāti viņš nebija beidzis, taču Rīgu bija atstājis un vēla savu lepno „r“, sprediķojot Iecavā. Viņš bija pat apprecējies, neķīkājās ar divi meitenēm uz reizi un bija promovēts par mācītāju, kad bija apsolījies uz nomaksu tikt galā ar žīdu valodu un citām teoloģijas zinātnēm. Nekad nebūtu to sagaidījis. Savu solījumu viņš neizturēja, bet mācītājs palika.

Par skaisto Kristoforu agrāk būtu galvu licis ķīlā, ka tas sprediķos pēc visiem likumiem par visiem tikumiem. Galvu pazaudējis nebūtu. Kristofors sprediķoja. Viņu gan neredzēja baznīcā. Universitāti skaistais Kristofors bija pametis bez solījuma iemācīties žīdu senvalodu. Kristofors sprediķoja krogos. Bija allaž labi ģērbies, bet — tukšs kā ubags. Par divi glāzēm šņabja un pudeli alus skaistais teoloģijas māceklis smīdināja krogus brāļus ar patētiskām svētrunām. Par mācītāju viņš neizmācījās, bet iemācījās sakost stiklu. Kad draugiem krogos apnika viņa zaimi, sīkās stikla drumstalās skaistais Kristofors sašķāpēja lielās alus glāzes un jauns dzeramais bija atkal nopelnīts.

— Atkal ar muti, — viņš pats uzslavēja savas darba spējas. — Intelligenta nodarbība!

Ar laiku teoloģijas māceklis iemācījās sakost arī mazās šņabja glāzītes.

Caur Universitāti Kristofors ar lielo sajūsmu bija ieslīdējis mīglā. Viņš nebija vienīgais.

Sajūsma, nūdien, ir bīstams gara ierocis. Ja aiz sajūsmas par lielo brīvību pat teoloģijas students varēja no-

slīkt stikla drumstalās, tad mediķiem risks bija daudz lielāks.

Čudu Pēteris ar salmiņu izsūca spirtu no tādiem traukiem, kur studentu mācībām glabājās iebalzamētas cilvēka smadzenes un aknas. Smadzenes un aknas samaitājās. Čudu Pēterim nebija Kristofora talantu. Viņš neprata nedz sprediķot, nedz sakost glāzes. Čudu Pēteris neprata pat labi apģērbties. Kad mans brālis studiju kolēgam iedeва savu apģērbu, tas bija pazudis jau otrā rītā. Čudu Pēteri nelaida nedz Romas pagrabā, nedz Mazā Parkī, kā laida labi ģērbto, inteliģento mutes darbinieku Kristoforu. Ja Čudu Pēteris bija viens, viņu neielaida pat pie Šīrona un apdāvinātais mediķis noslika Dzirnau ielas netīrumos.

Man Čudu Pētera bija ļoti žēl, jo palu laika kaujās viņš bija uzticams un uzmanīgs feldšeris; pēc kaujām — jūsmīgs censonis pēc labākas dzīves, daktera goda un zinībām.

Man ļoti žēl bija arī Klētnieku Jāņa. Palu laikā Klētniekam bija sešpadsmit gadu, bet viņam bija formas tērps kā sakarniekam mūsu pulka štābā. Kaujas laukos Jānis Klētnieks vilka telefona vadus un salaboja ložu saplosītos.

|| znācu no Bohēmas mēģinājuma Nacionālā Operā. Stāvēju pie Baltā Nama muguras un biju tā satraukts no savas Mimi — Adas Benefeldes pretspēles, ka negribējās iet uz māju. Tērzēju ar amata brāļiem. Richards Pelle stāstīja jokus par kupletistu Jāni Āri. Basists Jānis Kārkliņš mani bāra, ka manai gramofona platei ar Nāc man līdz pie ugunskura kvēlā... otrā pusē esot Emīla Dārziņa Spāniešu romance. Nederot kopā.

No Valtera un Rapas grāmatveikala stūra, pāri Aspazijas bulvārim nāca Moška Bērzgalis. Trīs gadus nebiju viņu redzējis. Man bija svarīgs iemesls šķirties no garā basista pārmetumiem.

Kad Moška Bērzgalis pie Kalnciema tika ieskaitīts mūsu rotā, viņš paskatījās visapkārt un sacīja:

— Mož, ka te vēl būs kāds godavīrs bez manis! — un

kļuva par Mošku. Neviens viņu citādi vairs nedēvēja. Tad Moškam bija tikai septiņpadsmit gadu, bet viņš lielījās, ka esot augstu uzkalpojies sarkanarmijā un pēc kāda atentāta pret komūnisma pravieti stāvējis sardzē pie paša Ļeņina gultas.

— Mož ka būtu varējis viņu nomiegt, — viņš mējoja — bet biju vēl dumš un jauns. Mož ka vēl izdosies...

Kad no Baltā Nama aizmugures atkal redzēju bijušo Ļeņina miesas sargu, viņam galvā bija baltā Latvijas Universitātes studentu cepurīte.

— Kā klājas? Ko dari? Ko študierē? — jautāju.

— Kas man vainas! — viņš atsaucās. — Es esmu uz lielā ceļa. Nupat dabūju vietu par architekta palīgu pil-sētas būvvaldē un ilgi vairs nepaies kā pārbūvēšu visu Rīgu. Es, proti, jau otru gadu studēju architektūru.

Moška bija no pārtikušas kurzemnieka ģimenes. Viņa studijas no laukiem atbalstīja sviests, cūkas šķiņķi, ievā-rījumu podi un kviešu vezumi, kas Jelgavā pārvērtās par skaidru naudu. Viņš uzstāja, ka, ievērojot jaunus ierēdņa ienākumus, viņam esot man jāizmaksā uzkožamais. Mēs iegājām Romas pagrabā.

— Bet Klētnieku Jānis nobraucis pavisam dimbā, — viņš stāstīja, cūkas kāju skrubinot. — Nav jau brīnums. Zēns izauga aiz mātes brunčiem. Tēvs no piektā gada Krievijā. Māte — kalpone pie svešiem kungiem. Šis, kā pamesls — tēvs neliekas ne zinis, ja dēls neapsolās studēt revolūciju. Nu puikam jāiet cietumā. Žēl! Tā ieēdies uz kokaīnu, kā viltojis ārsta receptes un vēl apzadzies tur-klāt.

Kokaīns divdesmitos gados Rīgā bija populārs. Vaja-dzēja pastaigāt pa Esplanādes apstādījumiem vai Dzirnavu ielu Brīvības ielas apkārtne ar mazliet piemieltu aci un drīz vien gājējam sekoja cits gājējs. Tumšākā ielaš stūrī, pievārtē vai apstādījumos aiz krūma sākās sa-ruņa un veikals — varēja pirkt baltus pulverišus baltā papīrā. Ļoti bieži kokaīna vietā neprāšas nopirka miltos samaltu cukuru, taču apskurbušu ļaužu tāpēc netrūka. Divi kaŗa lauvas, kuŗu vārdus negribas minēt aiz cienī-bas pret Brīvības cīņu virsniekiem, kokaīna skurbā reg-ulāri sarīkoja skandālus Rīgas ielās un krogos. Pat cie-nība pret viņu pagātnei nespēja tos noklusēt. Kokaīns ir

Jauna inde, daudz jaunāka par amerikānisko maruhuanu. Kas pie kokaīna pieradis, tas nespējot vairs atradināties — tā runā.

Klētnieku Jāņa man bija ļoti, ļoti žēl, kad ar Mošku iznācām no Romas pagraba.

Cilvēku pasaulē ir daudz, un viņi tik dažādi. Cilvēkus vērojot, negribas ticēt, ka visiem ir vienāds ķīmiskais sastāvs — vienāds ūdens, vienāds dzelzs, vienāds olbaltuma un tt. procents. Nav pat medicīnas likumu, kas visus cilvēkus ar vienādu ķīmisku sastāvu spētu iebāst vienā veselības vai slimības maisā. Arī psihologiem un psihes pētniekiem jo bieži kļūmējas ar cilvēka gara pazīšanu.

Cilvēka pīšļu nāsīs iepūstai dzīvības dvašai ir tik bezgala lieli spēki, ka tie ietekmē pat ķīmiju cilvēka ķermenī.

Viss, ko Moška stāstīja par Klētnieku, bija taisnība. Pēc mediķu un psihologu domām, viņš bija sabrucis un beigts, kā lotofags bez pagātnes un bez nākotnes. Zēns ar sešpadsmit gadiem bija redzējis asinis, nāvi un daudz nejēdzību, kas viņam tā riebās, ka lotosa zieda vietā viņš ostīja kokaīnu, šņauca to kā tabaku un iešļircināja aiz ādas kā vitamīnus. Pie tam viņš bija vientuļš, pat miesīgai mātei nebija laika dot dēlam vairāk nekā mātes mīlestību. Pusaudžiem mātes mīlestība nepatīk. Pēc visiem dabas un gara likumiem Jānis Klētnieks bija nožēlojams un dzīvei pazudis narkotīķis bez gribas spēka.

Čudu Pēterā inde — spirts bija vieglāk atradināms, bet izmanīgais kaŗa feldšēris un uzcītīgais medicīnas students pazuda. Skaistais Kristofors, kam draugu atbalsta nepietrūka, pat stiklus košļājot, neglābjami izvīrta ar Dieva vārdiem uz lūpām. Irbīte kļuva par vientiesi un nemazgājās aiz mīlestības pret labo, lai izpirktu savus grēkus. Lotofags Sudrabkalns nosmaka nedzīvās iedomās.

Kas sagrieza Klētnieku Jāņa sabrukumu, nezina. Kad atgriezās no Liepājas uz Rīgu, viņš bija dzīvei nederīgs, nelaimīgu apstākļu upuris. Kad dažus gadus vēlāk atgriezās Rīgā no Itālijas, viņš bija nerunīgs un skatījās asu, kodīgu skatu caur uzačīm uz katru cilvēku, bet, pa

dienām strādājot, bija beidzis vakara vidusskolu un, pa vakariem strādājot, dienās studēja Universitātē — medicīnu. Gudri cilvēki kratīja galvas. Medicīnu?! Klētnieks neizturēs, sabruks. Mediķim indes viegli pieejamas. Kas reiz ir narkozes saindēts, tas neatspīrgst un saindējas, tikko narkoze ir vieglāk paņemama. Jānis Klētnieks asi skatījās caur pieri uz gudriem cilvēkiem un cieta klusu. Kad atkal pagāja gadi un atkal iebraucu Rīgā, Jānis Klētnieks bija jautrs, jauns ārsts ar dzirkstošu prieku ik vārdā un skatā. Viņa vienīgās rūpes bija — ūsas. Jaunajam ārstam nepatika pagarās spalvas uz virslūpas, bet tās bija jānēsā, citādi viņš izskatījās pārāk jauns un nenobriedis. Bez ūsām jaunajam ārstam nebija daktera kunga izskata, un pacienti negribēja ticēt viņa ārstēšanas mācai. Jānis Klētnieks zobojās un sirsnīgi smējās par savu ūsaino ģīmi.

Jānis Klētnieks ir manis izgudrots vārds, bet ne — izgudrots cilvēks. Vārds ir pilnīgi no gaisa grābts. Īsto vārdu nevaru lietot. Jānis Klētnieks ar īsto vārdu ir starp mums ārpus okupētās dzimtenes un aktīvi darbojas kā savā profesijā, tā sabiedriskā dzīvē. Ja sauktu viņu īstā vārdā, neviens man neticētu, teiktu — meloju. Bet tas ir tiesa, ko stāstīju. Un tiesa ir arī, ka Moška Bērzglis, kas bija „uz lielā ceļa“ un žēli vaidēja par kara zēna bojā eju, dažus gadus vēlāk ārstēja pie „bojā aizgājušā“ savas alkohola atrofētās aknas. Viņa „lielais ceļš“ sarāvās par šauru dzīves teku no Rīgas būvvaldes uz krogu, uz mazo dzīvoklīti un atpakaļ pie plānu kopējamiem galdiem. Arhitekts no viņa neiznāca. Arī būvvaldes tehniskais zīmētājs ar laiku pazaudēja ierēdņa vietu.

Dzīve ir savāda. Pat liktenim negribas ticēt. Šķiet, liktenis ir bailīgs un pats lāga nezina, ko lemt un nolemt. Negribas ticēt, ka liktenis zobojas un ka galva tam pilna nerātnību kā Valdim Grēviņam vai Tillam Pūcesspiegēlim, bet — neticami lielus kūleņus tas met. Varbūt, ka liktenis mīl rotaļas?

Varbūt, ka liktenim ir garlaicīgi lielās mūžības vien-

tulībā un viņš izklaidējoties ar cilvēkiem mēdz paspēlēties? Liktenis zina, cik daudz krāsu ar dzīvības dvasu Dievs iepūtis cilvēku nāsīs. Viņš zina arī, ka to ir par daudz, lai cilvēks neapmulstu un nesadegtu. Dažas no daudzajām krāsām liktenis izbalina, cilvēkam dzimstot, bet spodras atstāj tik, lai pa gabalu — no garlaicīgās mūžības vientulības varētu noskatīties un pasmieties, redzot, kā nabaga cilvēks spēkojas un cīnās, lai pats tiktu sev klāt un atrastu to, kas jau no sākta gala zina vai nojauš savu dzīvi un raksturu. Pat tik laimīgiem tipiēm kā man, kas bērna dienās, bez ūsām, bija nolēmis mācīties par mākslinieku un kam patiesi izdevās realizēt bērnišķīgās iedomas, ir notikušas iekšējas raustīšanās uz vairākiem gaņģiem. Ļoti bieži esmu sajutis, ka liktenis uz mani skatās un smīn — sak', kā nu jaunsungsks tiks ar sevi galā?

Fricim Bārdam bija noteikti divas dabas — viena klusa un kautra, saskābušu seju, ko viņš nēsāja klasē un dzīvē; otra — draiska, rotaļīga, sprigana un palaidnīga, ar ko viņš jo bieži dzīvoja uz papīra, dzejās. Par diviem Andrieviem Niedrām vienā ķermenī, ar vienu bārdu nav ne mazāko šaubu. Atstarpe starp dzejnieku, mācītāju un veco dzelžu uzpircēju ir pārāk plaša, lai to nesaskatītu vispaviršākais gaŗāmgājējs. Arī Konservātorijas durvju sargs vecais Antonovs sastāvēja no divi gabaliem un spēja pabīdīt uz āru to pusi, kas kuŗu reizi bija izdevīgāka un derīgāka. Ja Augusts Dombrovskis nebūtu skops un nevīžīgs, viņš nebūtu ieradies uz Konservātorijas atklāšanas svinībām pelēkā kamzolī. Viņš bija pārāk vienkāršs un paties, lai viņa bēdīgo apģērbu varētu uzskatīt kā protesta demonstrāciju svētku drānām svinīgā brīdī. Viens Augusts Dombrovskis bija skops un nevīžīgs, lai otrs gabals no tā paša cilvēka spētu būt devīgs un bagāts. Otrs Augusts Dombrovskis svaidīja lielus, izšķērdīgus līdzekļus, lai bez nevīžības uzceltu Vecmīlgrāvja pilsētiņu, Burtnieku pili, Ziemeļblāzmu un visu to godam uzturētu. Kad redzēju Jānis Čaksti Rīgas pils dzīvoklī bērnu vidū, viņš bija vienkāršs ģimenes cilvēks, tēvs, kam rūp tikai savi bērni. Pusstundu pirms tam un pusstundu vēlāk viņš bija lielais un lepnais valstsvīrs. Katrs cilvēks sevi sadala starp darbu un māju, un pats var saskatīt sevī mentālo diferenci ik vietā un lietā.

Dvīve prasa, lai cilvēks sastāvētu vismaz no divi gabaliem. Ir cilvēki, kas to neievēro un arī mājās sēž un domā tikai par saviem veikaljiem, saviem pētījumiem, saviem rakstiem, savām lūgšanām un lai kādas krāsas, lai kādas vērtības būtu viņu darbs, cilvēks paliek vienpusīgs, garlaicīgs — pustumiris. Visintelligētākā sieviete, ja viņa kļūst tikai par inkubātoru dzīvības turpināšanai, aprepē vienpusībā tāpat, kā zinātnieks, kas dzīvo tikai zinātnes pētījumiem. Ne par velti par profesoriem ir tik daudz jocīgu un smieklīgu nostāstu.

Aktīva dzīvība prasa, lai cilvēks sadalās un šķiro kaut darbus no atpūtas. Pat lielā ļaužu masa, kas savai dzīvei izvēlējusies vispelēkāko krāsu, zina, ka pat pelēkais prasa pārmaiņu, lai neappelētu.

Tas ir tik dabīgi, parasti un primitīvi, ka liktenim nav izklaidēšanās prieka, no lielās mūžības to vērojot. Pelēka dzīve un pelēkās izpriecas, no tik attāla gabala skatoties, saplūst vienmuļībā. Liktenim patīk redzēt asākas krāsas, un viņš priecājas par ļaudīm, kas neapspiež spilgtu krāsu cīņu savā būtībā. Aiz pateicības par savu izklaidēšanu liktenis tādiem cilvēkiem piešķir garu jaunību, jaunību līdz mūža galam.

Jāzeps Vītols nevairījās zaļās krāsas un aizgāja sveigs un jauns, kaut arī viņa pīšļi bija izkurtējuši. Mākslinieki, kas dzīvo un iedzīvojas daudzās dzīvēs, parasti ir svaiģāki un jaunāki domās nekā godīgie, labi nosvērtie pilsoņi. Jaunības uzturēšanai, acīm redzot, ir vajadzīga spilgtu krāsu maiņa smadzenēs, pretstatu konfliktus neizslēdzot — vismaz divi gabali no cilvēka, kas viens otru apkaņo un dzen, kā teica Ludmila Špilberga.

Man liekas, ka narkotiķis Jānis Klētnieks par savu amatu izvēlējās medicīnu, labi apzinoties, ka pie indes pieradušās miesas konflikts ar viņa gribu būs ilgu laiku garš dzenulis viņa spēkiem un jaunībai. Nabaga puisis iekrita. Liktenim tik ļoti iepatikās viņa cīņa pašam ar sevi, ka tas piešķīra tik jaunu ģīmi, ka, gribot negribot, bija jāaudzē ūsas, kā jaunības aizsegs.

Liktenim patīkās, ka godīgs un pelēks Lubānas draudzes skolas skolotājs, pāri pusmūžam sāk raustīties un cīnīties ar ilgām pēc mūzikas. Liktenis padarīja Jēkabu

Graubiņu par mūzikāli visjaunāko, springanāko un asprātīgāko skaņradi Latvijas mūziķu jaunaudzē.

Liktenim patika konflikts Valža Grēviņa būtībā, un viņš ielēja Valža galvā jaunības niķus un stiķus.

Liktenim patīk noskatīties, kā cilvēki cīnās paši ar sevi un pret sevi. Viņš labprāt atalgo ar jaunību interesantākās gladiatoru cīņas cilvēka iekšpusē un ir ļoti devīgs, ja noskatītā cīņa beidzas ar viņa favorīta uzvaru. Pats liktenis cīņā, šķiet, neiejaucas — inš tikai skatās un vēro.

Zigfrīds Anna Meierovics bija mūsu visievērojamākais valstsvīrs — sirsnīgs, pašapzinīgs un, laudis teica, drošs un viengabalains. Mātes vārds Anna bija kristīts mazajam zēnam pie mātes šķirsta kā dzemdībās mirušās svētība mūžam cauri.

Biju jauns mākslinieks, ar mēnešalgu Nacionālā Operā. Pēc viena gada Liepājā biju sasniedzis iedomāto dzīves mērķi, no kuŗa mani gribēja atrunāt Fricis Bārda, bet kurp mani stumdīja Elza Stērste. Varēju būt lepns, bet katrs lepnums sakrita papēžos, kad tālrunī dzirdēju Zigfrīda Meierovica balsi.

— Ko jūs darāt pašlaik? — viņš jautāja. — Vai nevarat atnākt pie manis? Jā, tūdaļ... Mēs ar sievu jūs gaidīsim. Būtu interesanti iepazīties un parunāt.

Tālruna klausuli nolīcis, spodrināju zābakus un apsēju jaunāko kakla saiti. Meierovics tomēr bija Meierovics, un es tikai gaužām jauns, gaužām nenobriedis iesācējs dzīves spēlītē.

Kad ievēlēja pirmo Saeimu, mums bija daudz politisku partiju. Prestīža labad partijas radīja politiskus strīdus. Vēlēšanu laikā reklāmas nolūkos tika izlietoti daudzi ļauni vārdi. Tie neaprima arī Saeimas sēdēs. Saeimā bija simts Saeimas deputātu, bet pirms vēlēšanām daudz vairāk deputātu kandidātu. Visiem gribējās tikt Saeimā. Jo mazāk padarītu darbu kāds no kandidātiem spēja uzrādīt, jo skaidrāk tas paļāja citu kandidātu veikumu. Ik Saeimas deputātam vēlēšanu agitācijā tika iedurta adata vai uzgāsts ūdens spainis. Vienīgi Jānis Čakste, Prezidents ar lielo

„P“, jo prezidēja valsti, — Pauls Kalniņš, prezidents ar mazo „p“, jo prezidēja Saeimu un — Zigfrīds Meierovics pat vēlēšanu kampaņā izgāja sveikā, bez skabargas dūriena. Viņu darbi un personības bija tik skaidras, ka, viņus zāķājot, ik kandidāts varētu tikai pats sevi apskādēt. Arī Zigfrīds Meierovics šad un tad bija prezidents ar mazo „p“, jo dažu laiku prezidēja ministru kabinetu, aktīvo un izpildošo Latvijas varu, bet kaut kā vārds „prezidents“ nesaistās ar atmiņām par viņu. Zigfrīds Anna Meierovics bija — mūsu Meierovics, un tas skanēja varenāk un plašāk. Viņš neizskatījās pēc prezidenta, bija pārāk jauns un glīts. Arī bārdas viņam nebija, kā tolaik citiem prezidentiem. Viņam bija gludi skūta, labi kopta seja. Tā diži pietāvētu aktierim un Blaumaņa Edgāram Ugunī, ja zelta degunkniebis nerotātu Meierovica cēli veidoto un labi kopto degunu. Labi kopts bija arī vingrais, spraigais stāvs, katra vilīte pie apgērba un baltā pārle kakla saitē. Pie Zigfrīda Meierovica it viss izskatījās labi kopts, bet nekas neizlikās samākslots un uzpūsts. Meierovicu noskatot, no viņa neatleca augsta kunga aukstais iespaids. Viņš bija cilvēks, ko katrs vienkāršais tēvainis gribētu un varētu saukt par draugu. Vienkāršs, dabīgs, cilvēcīgs un sirsnīgs bija viņa raksturs, runas veids un katra kustība.

Zigfrīds Anna Meierovics dzīvoja skaistā, baltā mājā Valdemāra ielā, Rīgas pilsētas mākslas muzejam iepretim. Kad gāju caur skaistā savrupnama dārza piebrauktuvi, domāju, ka Meieroviciem ir viesi un pietrūcis jauna, dziedoša gailēna. Tāpēc pats mājastēvs man zvanīja un pasauca. Viņam nevarēju atteikt. Gribēju arī redzēt, kā dzīvo visu cienītais Meierovics.

Lielās ieejas durvis man atvēra Meierovica sieva — Kristīne Bachmane. Kristīni Bachmani pazinu, iekām pirmo reizi biju spiedis roku Zigfrīdam Meierovicam. Kristīne Bachmane bija visās teātru un operu pirmizrādēs, visās gleznu izstādēs. Viņa bija neuzkrītoši, bet bagāti, ar gaudi gērbusies, kad pētīja audeklus un audeklu cenas ekspresionistu vernisāžā. Bachmane bija kolekcionāre. Viņas mājā bija daudz gleznu, sendienu mēbeles, vecs sudrabs, kristalls, porcelāns.

Nezinu, vai Zigfrīds Meierovics jau bija oficiāli no pirmās sievas šķīries un oficiāli ar Kristīni Bachmani sa-

laulāts, bet tas nav svarīgi — viņa bija sieva, sirsnīga, gādīga, ļoti uzmanīga, ļoti mīloša sieva. To redzēju un sajutu.

Ļaudis runāja, ka Kristīne Bachmane esot liela vēriena, enerģiska veikalniece. Viņa importējot akmeņogles, benzīnu un petroleju. Viņa pelnot tik daudz naudas, ka varētu nopirkt vēl lielāku un bagātāku māju nekā to, kur dzīvojot ar Zigfrīdu Meierovicu. Viņu mājās to nejutu.

Kristīnei Bachmanei bija trausls, nervozs augums un maiga, skaidrās līnijās veidota seja. Viņa bija rūpīga kā māte. Kalpone ar baltu, īsu mežģiņu priekšautu un baltu tauriņu uz galvas mums pasniedza tēju un saldumus, bet tā kā Kristīnes Bachmanes Zigim gribējās kaut ko, kur sirdi piesiet, viņa pati aizsteidzās uz virtuvi un pēc garāka laika atgriezās ar karstām rokfora maizītēm uz Meisenas porcelāna. Viņa neuzticēja kalponei uzcept siera maizītes, ja tās bija domātas kā gardums viņas Zigim.

Manis paredzēto daudzو viesu vietā mēs sēdējām lielajā viesu istabā vieni ar Zigfrīdu Meierovicu.

— Labi, ka atnācāt, — viņš teica. — Man gribējās zināt, kā jūs jūtaties un kā jums klājas?

Zigfrīds Meierovics ceļoja vairāk par visiem latviešiem. Viņš izbrauca bieži un pārveda valsts de jure atzīšanu, miera līgumus, konkordātu un tirdznieciskus sakarus pat ar tik tālām zemēm kā Japāna, bet nekad nelikās, ka viņa nebūtu Rīgā. Kur kas svarīgāks notika, viņš bija klāt, soļoja bez steigas un ar katru laipni parunājās. Ženēvā viņš vadīja politisko komisiju Tautu Savienībā, bet šķita, ka tanī pat laikā viņš uzturas arī Rīgā un labprāt neatsakās ar savu klātieni iepriecināt ugunsdzēsēju svinības lielajā Amatnieku biedrības zālē.

Zigfrīds Anna Meierovics bija plaša vēriena, internacionāli atzīts politiķis un bija tik vienkāršs, ka to nejuta. Viņš interesējās pat par to, kā man klājas un kā es jūtos. Viņš mani vienu pašu bija pasaucis pie sevis parunāties, kā senu, labu draugu.

— Kā klājas? — es atjautāju. — Kas man vainas? Man nav tik daudz skriešanas kā jums. Dzīvoju un dziedu. Man nav pat jābraukā pa pasauli.

— Vai negribētos pabraukāt, paskatīt un papētīt kā dzīvo un dzied pasaule? — viņš mani pārtrauca, šķelmīgi noskatoties. Mūsu saruna ieilga, līdz mājasmāte atgriezās ar karstām siera maizītēm un es vairs nemācēju runāt — tik apmulsis biju. Meierovics mani izrāja, ka es esot Rīgā un ka strādājot operā. Kāpēc es neesot Itālijā un tur neturpinot studijas? Atzinos, ka operā iebēgu no bezdarbīgās jūsmošanas, lai vārdus aizklātu ar darbiem; atzinos, ka sen jau zinu, ka esmu darbu uzsācis par agru.

— Un kam tad mums ir Kultūras Fonds? — sacīja Meierovics, kad viņa kundze Kristīne Bachmane atsedza ar salvjeti pārklātās maizītes un pielēja lielo istabu ar saceptā siera smaržu. — Uzrakstiet lūgumu un es gādāšu, ka jūs nākošo gadu studēsiet Itālijā un nedziedāsiet Rīgā, — lielais valstsvīrs pabeidza savu domu, un man aizrāvās elpa. Nezinu, vai tā bija Kristīnes Bachmanes kairi smaržojošā rokfora ietekme, vai Zigfrīda Meierovica uzmundrinošais solījums, bet runāt vairs nemācēju. Es ēdu un ņurkšķēju, līdz viesu istabā ieradās Meierovica šoferis un paziņoja, ka pulkstenis esot astoņpadsmit minūtes pāri septiņiem.

Ja sekretāra un adjutanta nebija tuvumā, tad šoferis Meierovicam atgādināja pulksteni un ar to sasaistītos pienākumus.

Biju tā apmulsis, ka atvadoties aizmirsu pateikties par sieru Kristīnei Bachmanei un aizgāju, pat neatvadījies no Zigfrīda Meierovica. Viņš bija iegājis uz brīdi savā rakstāmistabā. Biju tā apmulsis, ka pat uz māju negribējās iet. Gāju uz Daugavmalu un domāju, cik daudz cilvēks var izdarīt, kamēr cepas siera maizītes, ja viņš zina, ko dara un kāpēc. Visu manu turpmāko dzīvi un darbu Zigfrīds Meierovics bija sagrozījis, kamēr rokfora siers izkusa un iesūcās rupmaizes šķēlītēs.

Domāju — to spēj tikai cilvēks, kas iet bez likumiem un skaidri zina, kurp jāiet. Tādam cilvēkam vajag būt kā tēraudam, tik cietam un izlietam, bez šaubām, vienā gabalā.

Gadu vēlāk, kad dzīvoju Neapolē, Latvijas Vēstnesis atnesa ziņu, ka Zigfrīds Meierovics miris auto katastrofā. Tikko pārradies no Tautu Savienības plenārsēdes Rīgā,

Meierovics steidzies uz Birzuli aiz Tukuma. Tur vasaru pavadīja viņa bērni un pirmā sieva. Uz smilšaina ceļa uzbēruma vaļējais auto slīdējis, apgāzies, un kad es lasīju šo ziņu, Meierovics jau bija apglabāts Meža kapos, vientuļā kalniņā ar eglēm un bērzu aiz kapa.

Gadu pēc gardajām siera maizītēm Valdemāra ielā man sāka likties, ka arī Zigfrīds Anna Meierovics nav bijis tik viengabalains kā domāju. Tērauds nedrūp, jo locās. No tērauda gatavo atsperes. Arī Zigfrīdu Meierovicu locīja un padarīja cietu konflikts viņa personībā. Bez šaubām, viņš mīlēja un augsti cienīja Kristīni Bachmani, bet ar vēl lielāku dziņu viņu sauca bērni un pirmā sieva. Tik tikko ceļa putekļus no Ženēvas nomazgājis, viņš atstāja Kristīni Bachmani, aizmirsā arī visus darbus un lielos pienākumus, lai būtu cits Meierovics, citos apstākļos un bērnu vidū vienkāršs, labs un sirsnīgs tēvs.

Liktenim iegribējās pārbaudīt, vai tikpat daudzpusīga ir arī lielā veikalniece Kristīne Bachmane. Viņš atņēma tai vīru un mīlestību. Pēc dažiem mēnešiem Kristīni Bachmani atrada ar pārgriestām roku artērijām noasiņojušu gultā Valdemāra ielas savrupnamā. Kristīne Bachmane bija sapratusi, ka neprot locīties un sadrūp kā viengabalains čuguns, ja tas saņem spēcīgāku sitienu.

Biju daudz jauna redzējis Rīgā, biju daudz cilvēku saticis un saskatījis, kad Zigfrīds Anna Meierovics man palīdzēja atkal Rīgu atstāt. Aizbraucu tālu un tikai tad sapratu, cik Rīga ir liela un plaša.

Rīga nepazuda pat pie Vidusjūras.

Sēžu, teiksim, Neapoles jūras krastā. Mans pirmais studiju gads Itālijā. Esmu viens un jūtos vientuļš. Ar itāļu valodu arī vēl tikai grābstos. Ja būtu draugi, būtu grūti saprasties. Gribas arī ēst. Mans skolotājs un meistars Fernando de Lučia ir bijis bagāts un dārgs mākslinieks. Viņš neprot skaitīt sīku naudu. Par paredzamām dziedāšanas mākslas mācībām samaksāju viņam ļoti daudz no tā, ko Zigfrīds Meierovics man izklapatāja pirms izsūtīšanas no Rīgas. No tā, kas atlika pēc veikala ar dižmeistaru de Lučia, daudz, bet ne tik daudz samaksāju Neapoles Universitātei. Pāri nekas nepalika, bet arī tas bija jāsadala tā, lai varētu elpot un dzīvot.

Elpot var — Neapolē ir skaidrs un tīrs gaiss. Dzīvot arī var, bet gribas ēst. Esmu diktī jauns. Antons Austriņš iespiež Latvijas Vēstnesī visu, ko rakstu un nosūtu, bet Latvijas Vēstnesim ir gaļlaicīgs un skops kasieris. Honorāri nepienāk un kad pienāk, arī tad ir tikai divi dienām kazlēna cepetis un makaroni. Ļoti bieži Neapolē gribas ēst. Ko tādos brīžos lai dara? Eju uz jūrmalu un pāri zili zilajiem dienvidu ūdeņiem skatos uz Vezuva dūmu mākonī. Vezuva mākonis nekad nepazūd, tas izlien no pazemes, kur zeme mūžīgi vārās un deg. Vezuva mākonis vienmēr ir balts un kā liela pīnija izaug pret debesīm.

Vezuva sakariem ar zemes serdi ir brīnumaina vara. Kad skatos vulkāna garaiņu mākonī, ēst negribas. Baltajā mākonī var saskatīt baltas kolonnas, baltas sienas, slaidus logus un lai arī skatos no Neapoles liča krasta uz Akropoles pusi, nav šaubu, ka mākonī neatspoguļojas senā Grieķija, bet — Rīgas Baltais Nams. Pārāk labi pazīstu to, lai nepazītu. Balto Namu esmu iemīlējis tik cieši, ka varu to saskatīt visur, kur vēlos.

Sēžu uz akmeņiem un skatos uz Vezuvu. Ēst negribas.

Grauzu uzceptus kastāņus, piekožu citronu vai mandarīnu un ar to pilnpilnam pietiek, ja mākonī var skatīt Rīgas Operu.

Ja cilvēks ir ļoti jauns, tad arī Neapolē Rīga ir tikpat kā ar roku sasniedzama. Ja skats nolaižas no baltās Vezuva pīnijas, arī tad var redzēt Rīgu.

Pievakarēs, īsi pirms un pēc saulrieta Kapri salas siluets iezilgo mākonī, Kapri un Anakapri kalni saplaisā nelīdzenā mežģiņu rakstā. Nav jāpiepūlē iedomas, lai zīlajās ēnu mežģinēs saskatītu slaidus torņus — viens īsāks, viens garāks, cits slaidāks, cits apaļāks, bet kreisajā stūrī divi torņi tik smagi kā akmens mucas. Nav šaubu — tas ir Rīgas profils, kas atmirdz kā mirāža pāri Vidusjūras vakara ūdeņiem.

No Pārdaugavas Rīgas siluets ir plašs un varens, bet ļoti bieži dūmakains. Daugava ir pilna velkoņiem, kuģiem un kuģīšiem. Katram dūmeņa galā ir melns dūmu pīpis. No Torņakalna Arkādijas dārza piekalnes Rīgas siluets pāri ziedu krūmājiem un koku lapotnei ir pasakaini maigs, bet — šaurs. No Arkādijas visu Rīgu nesaskatīt. No Neapoles jūras līča skats uz Rīgu ir plašāks nekā no Ķīpsalas un tik dzidrs kā agros rītos pāri Daugavai. Ja cilvēks Rīgu mīl un pazīst, tad no Neapoles to var saskatīt jo skaidri.

Pamazām Kapri ēnu mežģines paceļas no zemes pret vakara debesīm. Arī jūra pakāpjas uz augšu un pārvēršas par lielo, plato, skaisto Daugavas straumi. Starp torņiem pirmais izlec Sv. Pēteris — gaŗš kā milzu lāpāmā adata, bet ar trīs acīm, kur varētu ievērt diegus un lielu gaili adatas smailē. Zeķes ar tādu adatu nesalāpīt, bet ilgas salāpās, ja proti saskatīt, cik graciozi slaidā adata ar trīs maigi iespiestiem vēderiņiem kāpj pret debesīm un paceļas Rīgai pāri. Taisni žēl paliek Sv. Jāņa baznīcas, kuŗas tornītis, strups kā tutenis, grib celties Pēterim līdzī, bet saplok aiz viņa maza, mīļš un červuļains.

Sv. Māra nav gluži tik gaŗa kā Pēteris, bet paceļas pār Rīgu liela un smaga kā piebriedusi māte. Pat Sv. Māras jumts stāv pāri Rīgai un balsta lielā torņa mūrus. Augstumā, kur gaŗais, trauslais Pēteris jau rotaļājas ar maigi iespiestām acīm un zvanu stāviem, Sv. Māra ir smaga un varena kā tiķības cietoksnis. Arī apaļais torņa augšgals

izskatās piebriedis un atgādina apgāstu baznīcas bikēri, kam nolauzta piekāje, tās vietā iesprausta adata un adatas galā uzdurts gailis, jā — atkal gailis, īsts zelta gailis.

Rīgas torņu galā zelta gailis aizstāj krustu. Pat katoļiskai Sv. Jēkaba baznīcai nav krusta, bet — gailis. Tas atrodas debesīs tik tuvu Māras gailim, ka abi sasaucas pār Rīgu, lai skaisto pilsētu modinātu darbam un lūgšanās.

Sv. Jēkabs ir komplicēts, bet izskatās vienkāršs. Viņa tornis ir pagaŗš, slaidš kā izstīdzējis burkāns ar apakšgalu uz augšu, bet izaug no sīpola resgalī. Burkāniem tādu nav. Tādi resnie gali ir bietēm, bet bietes nekad nav tik gaŗas. Mazu komplikāciju Sv. Jēkabam piešķir arī mazs jumtiņš torņa sānos. Agrāk tur karājies sodu zvans un arī tagad, tieši blakus impozantai pregnantai Sv. Mārai padara Jēkaba torni satrauktu, bet cēlu.

Pāri Rīgai paceļas daudz torņu — Anglikāņu, Citadeles baznīcai, pat Rātsnamam ir tornis un Universitātei — zvaigžņu lūkotava. No Neapoles var saskatīt pat abas Ģertrūdes un Pāvila baznīcu. Gar Daugavmalu katrai otrai mājai ir tornīši, kas iekļaujas mežģiņu siluetā un atbalsta lielo torņu izaugšanu no Daugavmalas balto namu gaŗā miera.

Rīgas pils šo siluetu padara par — Rīgas profilu. Siluets ir ēna bez rakstura izteiksmes, profils — raksturīga seja no sāniem. Smagie, vecie Rīgas pils mūri un abi smagie, apaļie pils torņi Rīgas siluetu padara par seju. Rīgas pils nav skaista, ir nospiedīgi smaga, smagāka par zemi un akmeni, bet raksturo Rīgu. Ar savu stūraino smagumu tā atraisa torņus un tornīšus un svieŗ tos debesu zilgmē ar rotaļas vieglumu.

Vislabāk to sapratu daudz gadu vēlāk, kad Rīgā iebraucu no jūras. Biju ilgi bijis prom. Elpa aizrāvās, kad vasaras rītā caur zili balto dūmaku virs smagās Rīgas pils te pazibēja, te pazuda un atkal atmirdzēja gaŗi, slaidi, ēteriski gaisīgi torņi, kā pasakā. Nebiju viens. Lai neaizmirstos, ka, tāles izstaigājot, tuvums kļūst tuvāks, biju paņēmis sev līdzī mazu gabaliņu no tāluma, ar ļoti glītu purniņu, vēl glītāku sirsniņu un paīsām, bet taisnām, slaidām kājelēm. Šis gabaliņš no tālām zemēm mani nekad vairs neatstāja un jau uz kuŗa, kad tas iegriezās Balti-

jas jūrā, nepārtraukti bārās un dusmojās. Bet tikko mūsu lielais tvaikonis ieslīdēja Daugavā un papeldēja gar Bolde-
rājas cietoksni, bārieni izbeidzās un mīlestībai neatlika
laika. Mēs stāvējām uz kuģa tilta. Fabriku dūmeņi —
daudz gaŗu dūmeņu kā torņi, baltzili dūmu mākoņi,
sniegbaltā Ziemeļblāzmas pils. Pa Daugavu peldēja sud-
rabā mirdzošas buras, krāsaini kuģiši, balti, melni un
sarkani. Bija daudz ko redzēt un skatīt. Debesīs caur rīta
miglu kā mirāža Neapoles līcī atspīdēja slajds tornis. At-
spīdēja un pazuda, lai drīz atkal parādītos citā vietā un
citā izskatā. Jo tuvāk pa Daugavu nāca Rīga, jo biežāk
atmirdzēja torņi padebešos. Jau varēja pazīt ir Māru, ir
Pēteri, ir balto Citadeles baznīcu. Kā zelta sīpoli starp vi-
ņiem atspīdēja krievu pareizticīgo katedrāles kupoli. Līdz
tam nebiju iedomājies, ka arī vecās krievu katedrāles tor-
ņiem ir personīgs daļums. Caur zilgano miglu vasaras
rītā tie spīdēja kā orientāls brīnums. Manai meitenei vairs
neiznāca laika bārties. Daudz lielu pilsētu viņa bija redzē-
jusi, bet Rīga viņai aizrāva elpu un mīlestības dusmas.

No jūras puses skatot Rīgas seju, Rīgas torņi sablīvējas
kompaktā masā kā puķu pušķī. Kad Rīga nāk tuvāk, zem
torņu ziediem paslīd Rīgas pils smagie mūri, un Rīgas se-
ja ir tik īpata, spēcīga un skaidra kā sendienu dainas.

No Neapoles, ar kastāņiem vēderā, Rīgas profils tomēr
bija dzidrāks, gaisīgāks un — vēl mīļāks.

Vēl dzidrāku un skaidrāku Rīgu esmu redzējis agros
vasaras rītos no Ķīpsalas un Balastdambja, kad Rīga spo-
guļojas Daugavā. Tad var redzēt divas Rīgas reizē — vie-
nai torņi kāpj debesīs, otrai tiecas uz leju, Daugavas dzel-
mēs. Kā jauna meitene, kas apzinās savas sejas daļumu,
Rīga spoguļojas un smejas. Daugavas spogulī no smiek-
liem vibrē katrs Rīgas profila vaibsts.

No Neapoles Rīga nebija tālu, tikai rīdzinieku Nea-
polē trūka. Ar vēstulēm vien cilvēkus grūti saskatīt.
Vēstulēs cilvēks var melot un izlikties. Neredzot seju,
meliem var noticēt.

Rakstīju daudz vēstuļu, bet, jāatzīstas, daudz meloju.
Kad rakstīju Lejīņu Jānim un rakstot gribējās ēst, tad

tradīcijas dēļ nīrgājos par visu, kas izklausās cēls un savas kastāņu atbalstītās studijas iztēloju par visienesīgāko un vislabāk atmaksāto veikalu. Jānis Lejiņš dusmojās un atbildēja:

„Tādus vīriņus kā tu mēs pastumsim no saviem mākslas ceļiem un soļosim pāri...”

Es nedusmojos, jo zināju, ka esmu vainīgs — aiz ēstgribas biju izlicies, kas neesmu. Tomēr lielajam ideālistam atbildēju vēl asāk, vēl izaicinošāk, vēl lepnāk un veikalnieciskāk. Žēl, ka šī sarakste pazudusi. Bija īsts cirks uz papīra un — ieilga gadus.

Daudz patiesības nespēju aizrakstīt arī princesei Ludmilai Špilbergai. Viņas vēstules dzejoju. Ar dzeju viņa tās atbildēja. It visi cilvēki, kas Rīgā bija tuvi, Neapolē pagaisa. Draugs Jānis Cirulis man kļuva svešs, draugs Adele Pulciņa — tāpat, draugs Jēkabs Poruks mudināja, drošināja, bet ko tas daudz palīdz? Līvija Puriņa un Valda Švanka studēja Nicā pie slavenā tenora Žana de Reškes. Ar agrāk nedalāmo koncertu trio uz divi sēdvietām sakari bija tuvāki, bet — Līvijai bija ēdambode Rīgā, Valdas vecākiem — Šveices un Latvijas sieru vairumtirdzniecība. Man uz Itāliju izeļojot, Zigfrīds Anna Meierovics, diemžēl, sāka daudz vairāk interesēties par Tautu Savienības pasaules politiku un Baltijas valstu apvienošanu, nekā par manu dziedāšanu. Arī trio jūsmojošā mūzikas draudzība skaldījās dzīves rūpju pretišķībās.

Ar vēstulēm radās tikai viens jauns draugs — Jēkabs Vītoliņš, bez matiem, kas pārbrauca pie Jāzepa Vītola no Sibīrijas ar Troickas pulku. Arī Konservātorijā mēs pazināmies, bet ne vairāk, lai zinātu, ka Jēkabs Vītoliņš labi gērbjas, kur pazaudējis matus, ka viņš mīl mūziku, bet — nedzied un nespēlē nedz klavieres, nedz vijoli, nedz čello un nepūš nevienā instrumentā — vārdu sakot — abstrakts mūzikants, mūziķis bez mūzikas, kā sievietē bez deguna pie loga. No Vītoliņu Jēkaba vēstulēm sāku saprast, ka mūzika ir viņa smadzenēs un viņš par to daudz domā. Arī tas kādreiz ir interesanti! Jēkaba Vītoliņa vēstulēs nebija neviena saldēna vārda, ne viņš mani mierināja, ne mudināja, bet jautāja tik daudz, ka mūsu sarakste izplētās uz tik garām papīra loksnēm kā Valdemāra Irbītes glezna ar ķēmiem un velnēniem. Sāku aptvert, ka

mūziku var studēt tīri zinātniski, bez egoistiskām iegribām radīt un rādīt. No Vītoļa vēstulēm sāku nojaust, ka arī izpildītājam māksliniekam, pat jaunam dziedonim ļoti var noderēt uz mūziku noskatīties mazliet no sāniem un uz augšu, ne tikai caur savu kaklu.

— Dēli, te ir dziļumi! — mēdza teikt teoloģijas profesors Valdemārs Maldonis saviem ticības mācības studentiem. No Jēkaba Vītoļa vēstulēm sāku saprast, ka to pašu var attiecināt arī uz mūziku, ja nedzied, bet skatās uz dziedāšanu no atstatuma un padomā.

Neapoles gads nebija visai ērts un viegls, bet svītrot no dzīves to negribētos. Neapolē dzīvoju bez rīdiniem, bet — tuvu Rīgai.

Bija tomēr labi, ka laikus nomira mans maestro Fernando de Lučia. Savu samaksu viņam biju pārdziedājis un iedziedātais parāds vairs nebija jāmaksā. Sameklēju citu skolotāju, bet tam bija tāda sieva, ka no Neapoles aizbēgu uz Romu. Visi ceļi ved uz Romu. Pēc Fernando de Lučias nāves, tālu no Rīgas, iepazīnos ar daudziem rīdiniem.

Bieži biju saticies un vēlāk bieži satikos ar Pāvilu Gruznu, bet viņu nepazītu, ja nebūtu redzējis Romā.

Pāvils Gruzna bija bankas ierēdnis, kas sēdēja aiz kases režģiem Latvijas bankā, labprāt palīdzēja vekselus padarīt par naudu, labprāt rakstīja feļetonus un īsstāstus kā Pe. Ge., bija sarakstījis pat romānu Bursaki un labprāt dzēra glāzi alus Rīgas mākslinieku vidū, labprāt samaksājot arī lēsi restorānos. Tiesa, par Pāvilu Gruznu zināju daudz vairāk — gandrīz visu to, ko viņš D. P. no metnē aprakstīja Jaunā strāvā. Latviešu Kultūrai mostoties, viņš gadsimtu maiņā bija aktieris, dziedātājs, korā dirģents, rakstnieks, žurnālists, drāmatizēja teātriem romānus, sarakstīja pats savas lugas, tulkoja operas un atmiņai no tiem laikiem kā iecienīts un godīgs bankas ierēdnis nēsāja garus matus un pagaru bārdiņu.

Pāvils Gruzna jutās ļoti pacilāts, kad gāja caur triumfa vārtiem, kas celti Markam Aurēlijam un ka viņa kājas varēja mīt tos akmeņus, ko minis Jūlijs Cēzars. Pat

kazlēna cepetis jūsmīgo bankas ierēdni iecēla ekstāzē. Pāvils Gruzna prata dzīvot un priecājās ar aizrautīgu pateicību Visuvarēnajam par savu dzīvi. Viņš apjūsmoja smaržīgās glicīnijas, katru baznīcu un katru sendienu akmeni, kas Romā atstāts jaundienu mūros. Tikai Kolizejā ieejot, Pāvils Gruzna sabruka un kļuva mēms.

Vecā, sabrukušā romiešu cirka mūriem ir nospiedējs spēks. Kad lielo kaŗu piedzīvojušais pulkvedis Groskops, vēlāk Lielgalvis atceļoja uz Romu iepirkt kaŗa ministrijai bruņu šautenes, arī viņš, no Kolizeja izejot, vairs negribēja ne runāt, ne papriecāties modernajā lielpilsētā, kā bija gatavojies. Divi tūkstoši gadu vecie mūri, kas iesūkuši zvēru saplosīto, krustos sisto, stabu galos dedzināto un gladiatoru cīņās nonāvēto pirmo kristiešu un ticīgo asinis, spēj apmulsināt ienācēju.

Pāvils Gruzna Kolizejā sāka skaļi raudāt. Viņš bija ļoti jūsmīgs, sirsnīgs un tik eksaltēts, kā kad liktenis uz viņu skatītos un priecātos. Tā laikam tas bija. Pāvils Gruzna cīnījās un sodīja pats sevi.

— Vīnu! Iesim, kur var dzert! — bija vienīgais teikums, ko viņš izrunāja starp Kolizeju un attālo Tivoli pagrabiju.

Tivoli vīns ir skābeni salds, dzeŗas viegli, kā bērzu sula. Oh, sole mio... — Tivoli pagrabijā dziedāja vientuļa vijole. Oh, sole mio... — Pāvils Gruzna dziedāja vijolei līdz skaisti tembrētā tenorā. Romas itaļi aplaudēja, gāvilēja.

Daŗu skaistu ziedu Gaujā kaisīju,
lai tas manai mīļai nestu sveicienu.... —

turpināja Pāvils Gruzna. Tivoli krogus mūzikanta vijole piedziedāja otru balsi. Mazais pagrabijš trakoja aiz sajūsmas. Pāvilam Gruznam bira asaras, raudāja arī Nadzeŗda Gruzna, viņa sieva. Pat man palika saldsēra sirds.

— Iesim! — es teicu.

— Iesim! Man ir par daudz. Nevaru vairs, — kā par brīnumu, manam aicinājumam tūdaļ atsaucās Pāvils. Viņš nebija iedzēris. Tivoli vīns nav stiprs.

Romas pavasaŗa nakts bija tvīksmaini spiedīga. Mēs soļojām uz staciju. Pret stacijas senromiešu pirts drupām bija viesnīca. Gruznas kundze aizgāja gulēt. Pāvils vēl

gribēja pastaigāt caur divi tūkstoš gadu vecajiem termu mūriem.

— Sāp... — viņš sacīja pēc kāda laika, — Sāp... Gudru prātu esmu savu dzīvi nodzīvojis un nu — sāp... Nu ir par vēlu... Dziersim vēl glāzi vīna.

Daudz mēs nedzērām. Pāvils Gruzna runāja.

— Man nav ko žēloties, — viņš teica — laba sieva, mā-
ļa meita, drošs un ienesīgs darbs. Esmu sasniedzis visu,
ko gribēju. Man klājas tik labi, ka — sāp... Un nu ir par
vēlu... Ko nu vairs? Esmu bankas ierēdnis, reiz būšu ban-
kas direktors, bet — neaizej, neaizej no ceļa, ko esi uzsā-
cis. Ir smagi būt par diletantu, ja varēji būt mākslinieks.
Esmu pārdevis sevi... Kauns! Sāp...

Liktenis smējās par Pāvilu Gruznu. Pāvils cieta, likte-
nis priecājās. Liktenis mūzām bija uzdevis Pāvilu noskūp-
stīt daudz dažādās vietās. Pāvilam bija daudz krāsainu
talantu. Liktenis gaidīja daudzpusīgu mākslinieku, bet
Pāvils Gruzna saspītējās un ar stipru gribu uzsāka cīņu,
lai kļūtu par bankas ierēdni aiz stieplu režģiem. Pāvils uz-
varēja. Liktenim bija jāsmejas, jo viņš zināja, ka viņam
būs ko vērot visu Pāvila mūžu, kā cienījamais, godāja-
mais un godīgais Gruznas kungs raustīsies labi pārtikušās
sāpēs ar bankas ierēdņa algu. Skatoties uz Pāvilu Gruznu
Romā, liktenim patika redzēt, ka ierēdnis ar naudu nav
nonāvējis, bet apslāpējis talantus un lai būtu ko pasmie-
ties, liktenis talantu brūcēs Gruznam iebēra sāli. Arī
man bija ko redzēt un piedzīvot. Pāvils Gruzna raudāja
visu nakti.

Rīgas torņus bieži aizklāj Daugavas kuģišu dūmi un
zemāki miglas mākoņi. Pāvilu Gruznu Rīgā aizklāja go-
dīgais un ienesīgais bankas darbs. Tikai tālu no Rīgas va-
rēja saskatīt, kā sāp un cieš tas gabals no viņa cilvēka,
ko viņš bija pārdevis ērtai un nodrošinātai iztikai.

Romā nebija tik plašu ūdeņu, lai pāri tiem saskatītu
Daugavu un Rīgas profilu, bet Rīga arī Romā bija sasniedzama,
pat sadzirdama.

Latvieši ir dziedātāju tauta. Rīga dziedāja arī Kolizejā,

ja rīdziniekam sirds nebija no vaska. Rīgu dzirdu vēl tagad uz Tarpejas klints, kaut arī stāvo klinti — Rupe Tarpea — ar dinamītu sagrāva Benīto Musolini, kad izdzina tai cauri triumfa ceļu Abesīnijas iekarojājiem. Pazuda arī Tarpejas pagrabiņš. Tas bija vecs cietums, trīs stāvus zem zemes, kur divi tūkstoš gados cietumnieku vietu bija iekarojušas lielas vīna vātis un gaŗi galdi ar soliem. Tarpejas pagraba cietumniekus sodīja uz Tarpejas klints. Tur esot stāvējuši krusti, kauna stabs un saslēdzamās važas.

Es, paldies Dievam, uz Tarpejas klints redzu tikai Ādolfu Ersu un dzirdu viņa sievu. Nav vairs uz šīs zemes ne Ersu pāŗa, ne Tarpejas klints, bet vai tāpēc tie būtu pazuduši? Es redzu un dzirdu.

Stāvu Tarpejas klints pakājē pie Tarpejas cietuma durvīm. Ādolfs Erss skatās no augstās klints uz leju. No viņa slaidā auguma redzu tikai pieliektos plecus, sarainās, mazītiņās ūsiņas un plānos matus. Viņa sievu Helēni Kozlovsku-Ersu neredzu, bet dzirdu. Smaržojošā latgaliešu izloksnē Helēne Kozlovska dzied:

Ko izgoju tautepos,
Ni ir klēšu, ustabeņu,
Ni ir klēšu, ustateņu,
Ni ir za u veitūleņu...

Pēc piektā gada nemieriem Ādolfs Erss ilgu laiku slapstījās Latgalē un tā iemīlēja Svētās Māras zemi, ka līdz vecuma dienām to apdziedāja savos stāstos un romānos. Jaunībā mīlestība bija tik liela, ka viņš uz visu mūžu sarokojās ar Latgales dziedātāju Helēni Kozlovsku.

Pēc Satīra un krusta Ādolfam Ersam Rīgā bija iznācis jauns dzeju krājums Amora dārzs. Abi ar sievu viņi bija ieradušies Itālijā, lai man to uzdāvinātu. Pa ceļam uz Romu viens Amora dārzs bija paklīdis Florencē, ar Niklāvu Strunki satiekoties, bet kaut arī Tarpejas klints apdziedāšanas rītā abi Ersi apciemoja pāvestu Piju XI Vatikāna pilī un noskūpstīja manā klātienē Svētā Tēva grezēnu, katoļu baznīcas Dieva vietnieks uz mūsu zemes Amora dārzu nesapņēma. Tas bija domāts man. Sapņemis mīlestības dzejojumus iespiestā grāmatā, biju tik priecīgs, ka uzaicināju abus Ersus — rakstnieku un dziedā-

tāju — kopā ar mani nogaršot Tarpejas klints pagraba rūgto chinīna vīnu. Romas apkārtnes purvi vēl nebija nosusināti un chinīna vīns bija ļoti veselīgs pret mitro purvu ietekmi uz miesas temperātūru. Iedoma par chinīna atšķaidījumu vīnogu sulā no Tarpejas cietuma pagraba vīna mucām izrādījās man ļoti labvēlīga. Helēnei Ersai uz Tarpejas klints tik dzidri vibrēja balss, ka vīns man nekā nemaksāja.

Helēnei dziedot, klints pakājē salasījās italieši un tik skaļi aplaudēja un sauca Bravo, bravissimo! ka virszemē parādījās arī vecā cietuma jauno mucu saimnieks un īpašnieks. Kad Helēne Kozlovska-Ersa ar sevišķu bravūru vēl nodziedāja

Visi soka, visi soka:
Lozdūnīte, lozdūnīte!
Kad es beju lozdūnīte,
Maņ bej' lozdu vaiņadzeņš,
Maņ bej' lozdu vaiņadzeņš,
Maņ bej' rikstu voceleite...'

tad Tarpejas klints pakāje aicināja mūs visus pagrabā kā vecā cietuma viesus.

Klints pagraba vīna vātis bija daudz lielākas par šaurro ieeju un šaurajām pagraba kāpnēm. Lielajās mucās ērti varēja noslīcināt ne tikai priekus un bēdas, bet arī pusduci mazauguma bēdu slīcinātāju, ja tiem gadītos iekrist šķidrajā chinīnā. Lielās mucas nebija ienestas, bet iebūvētas divi tūkstoš gados — pēc Romas valsts sabrukuma. Tās visas bija dažādu vīnu pilnas. Pats saimnieks vīnā izskaloja trīs lielas ūdens glāzes, pasniedza Ersiem un man un aicināja pagrabu neatstāt, pirms mucas nav iztukšotas.

Helēne Ersā atkal dzied, nedzē, bet — dzied. Oh, sole mio... — viņai atbild itālietis. Ir skaļi un jautri. Arī skumjais Ādolfs Erss smaida un smīn.

— Tomēr iesim, — viņš saka pēc labas pusstundas — arī kaut kas cits vēl būtu jāredz un jāpiedzīvo.

— Vai nepatīk? — jautāju.

— Patīk, — viņš atbild — bet vai nu to vien var darīt, kas patīk. Ne jau vīna dēļ esam Itālijā.

Mēs kāpjām pa garajām Kapitola kāpnēm gar Romula

un Rēma bronzas tēlu, kur vilku māte baro mazos Romas dibinātājus. Apskatām arī vilku mātes dzīvo simbolu dzelzs krātiņā pie kāpnēm.

Ir pelēka krēsla, kad nonākam Kolizejā. Ādolfs Erss atsēstas Nerona ložā. Viņš runā tik klusu un izskatās tik skumjš, it kā gribētu būt viens. Piedāvājos viņam parādīt Kolizeja pagrabus. Viņš atrunājas.

— Vēlāk, — viņš saka. — Gribu atpūsties. Ejiet ar Helēni.

Ādolfs Erss nav mans pirmais viesis Romas Kolizejā. Varu iedomāties, kas Satīra un krusta autoram uz sirds. Izrādu Helēnei visus Kolizeja stūrīšus un kad esam uzkāpuši galerijā pret Nerona ložu, pievakare ir satumsusi naktī. Helēne Kozlovska-Ersa dzied — Rīga dimd... Dzied braši un spēcīgi. Rīga dimd Kolizeja mūros.

...tai māšiņai pūru kala,

Kam trejādi bāleliņ.... —

no Nerona ložas skan spēcīga vīra balss, kad Helēne pabeidz savu dziesmu.

Rīgas māšiņai ir milzīgs pūrs, ja tas spēj piedziedāt pat Kolizeju.

Šķiroties Ādolfs Erss pastāsta, cik cītīgi Niklāvs Strunke Florencē studējot un pētot itaļu trečcentistu gleznošanas māku.

Niklāvam Strunkem Romā nebija laba slava. Kamēr es dziedāju Neapolē un skatījos ar ilgām no Neapoles uz Rīgu, Niklāvs Strunke bija nodzīvojis Romā deviņus gadus mēnešus un sariebis mūsu sūtniecībā.

Pēc Dr. Miķeļa Valtera Itālijā par Latvijas sūtni nāca Vilis Šūmanis. Bija brīnumjauks cilvēks, ar spilgti izteiktām divām labām dabām. Kad viņš atgriezās no lepnajām viesībām pie Itālijas karaļa vai grezni uzpūsta rauta pie Benito Musolini, bija prieks skatīties, ar kādu baudu viņš aizsvieda kakla saiti, sastērķelēto kreklu un staigāja rīta korpēs. Viņš prata uzvesties tik glaudi, kā paredzēts karaļu namā, bet ar tikpat lielu baudu bija vienkāršs Džūkstes lauksaimnieks. Pēc piektā gada pa Sibīriju izdzīvojies, Šveicē izstudējies, visvisādas valodas samācī-

jies, Vilis Šūmanis bija izstīdzējis tik gaŗš no auguma, ka lieti iederēja respekta iedzīšanai pret jauno Latvijas valsti mazauguma italieŗu vidū. Reiz redzēju viņu blakus Musolini. Itālijas diktātors bija pundurītis Viļa Šūmaņa priekŗā. Itālijas karalis Viktors Emanuels bija pundurītis pret Musolini. Nezinu, kā tas varēja ar Vili Šūmani satikties un runāties. Es personīgi jutos sūtņa Šūmaņa klātienē kā mājās uz laukiem, kaut arī man bija jāskatās uz augŗu, lai saredzētu, ko viņš domā.

Latvijas sūtniecību Romā vēl mājīgāku padarīja sūtņa kundze Kornēlija Šūmane, dzimusi Pārupe. Viņa mani uzskatīja par tuvu radnieku, jo ar viņas brāļiem Juri un Indriķi skolas solos bijām pastrādājuŗi daudz kopīgu nerātnību.

Vilis Šūmanis interesējās par politiku Tautu Savienībā un lauksaimniecību Džūkstē. Tautu Savienībā viņš godam aizstāvēja Latvijas agrāro reformu. Kornēlija Šūmane interesējās par visām mākslām un māksliniekiem, izņemot Niklāvu Strunki.

To varēja saprast un attaisnot. Niklāvs Strunke bija ekspresionists, kaut arī ekspresionisti jau saucās Rīgas grupa. Niklāva Strunkes valoda, Romā dzīvojot, arī bija bijusi ļoti ekspresīva, bet ne tuvu diplomātiska. Lepni audzinātā Kornēlijas kundze un Viņa Ekselence no Džūkstes bija sarkuŗi, dzirdot Strunkes mutē sabiedrībā neparastus, pārāk dabīgus un vaļsirdīgus vārdus. Pat bērni tā nerunā. Bez tam Niklāvs Strunke izturējās kā Niklāvs Strunke jau sen pirms tam, kamēr viņš kļuva par Niklāvu Strunki, kādu pazīst ikkatrs latvietis un daudzi sveŗtautieŗi uz audekla, uz papīra, pie sienām mūzejos un grāmatu attēlos.

Nezinu, vai arī Niklāvs Strunke ēda Kristīnes Bachmanes uzceptās rokfora maizītes, bet arī viņš ieradās Itālijā ar Kultūras Fonda stipendiju. Nedz sūtņis Šūmanis, nedz viņa kundze zināja, cik dārgas ir mākslas studijas un ka Kultūras Fonds savus stipendiātus, kas studē ilgāk, baro ar ceptiem kastāņiem un citronu šķēlītēm. Kad Niklāvam Strunkem Romā pietrūka naudas, viņi to spēja izskaidrot tikai tā, ka Niklāvs naudu notriecis Antonio Bragaljas pagrabā.

Ar Antonio Bragaljas draudzību Niklāvs Strunke plaši plātījās un labprāt to atceras vēl tagad.

Antonio Bragalja nebija mākslinieks, bet mākslas mīlotājs ar labu gaumi. Viņš bija patīrījis divi tūkstoš gadu vecu pagrabu dziļi zem zemes un, pasaucot palīgos vismodernākos jaunās Romas gleznotājus, iekārtojās permanentu gleznu, skulptūru un neracionālu teātra lugu skati.

Senā Roma, šķiet, ir pastāvējusi tikai no pirtīm. Arī Bragaljas pagrabs, tā stāstīja, pirms divi tūkstoš gadiem esot bijusi Romas pirts un pazemes vietā rotājusi zemes virsu. Divi tūkstoš gadus daudz var notikt. Arī dažs labs no mums tik garā laika sprīdī palīdīs zem zemes. Lai kā, Niklāvam Strunkem Bragaljas pirts patika, un viņš tur labprāt grozījās. Sūtnim un viņa kundzei turpretim nepatika, ka Antonio Bragalja gribēja, lai mākslas skate pirtī atmaksātos un savā pagrabā iekārtoja arī restorānu ar ļoti labiem vīniem, viskiju, liķieriem un ļoti glītām, kaut ļoti dārgām meitenēm. Pie Antonio Bragaljas viesojoties, viena meitene saskaitās uz mani un pārmeta man gaumes trūkumu.

— Pat Benīto Musolini pie mums meklē sabiedrību, — viņa man deva pēdējo triecienu atvadoties.

Ir iespējams, ka Benīto Musolini šo noslēpumu bija pastāstījis mūsu sūtniecībā, un Šūmaņa ģimene tāpēc r neapslēptu rūgtumu runāja par Niklāva Strunkes draudzību ar Antonio Bragalju. Bragalja tomēr bija itāliskis džentlmens caur un cauri. Pat es saņēmu viņa pagrabā tik lielu nolaidi, ka vakariņas neiznāca dārgāk nekā uz ielas stūra karstās picas ar tomātu mērci. Lai reābilitētu mākslas drauga labo vārdu, uzaicināju Viņa Ekselenci Šūmani un kundzi paēst vakariņas Bragaljas pagrabā uz Latvijas sūtniecības lēses.

Ēst uz sūtniecības lēses Romā biju paradis. Niklāvu Strunki pazinu stipri pavirši un mana valoda ritēja bez viņa valodas smaržu ietekmes. Vismaz reizi nedēļā un biežāk iegriezās sūtniecībā un dusmojos, ka Vilis Šūmanis ir ļoti garš, bet ļoti plāns, viņa kundze daudz īsāka, bet vēl plānāka. Pieklājīgās valodas dēļ mani parasti aizturēja līdz brokastīm, vakariņām vai pusdienām, atkarībā no laika, kad biju iegriezies. Parasti man ļoti gri-

bējās ēst, un parasti man bija žēl, ka plāni cilvēki neēd, bet — iekož.

Pie Bragaljas vakariņas bija daudz bagātākas nekā sūtniecībā, un Šūmaņu pārim puse Vīnes šniceles ar anšovi palika neapēsta. Sūtnis par to nedusmojās, pasūtīnāja viskiju ar sodā — tas bija pirmais viskijs, ko dzēru savā mūžā — un Bragaljas pagraba gleznas, skulptūras un noskaņas apskatot, pēc vakariņām bija stipri iecietīgs un daudz labākās domās par Niklāva Strunkes sakariem un sabiedrību.

Diemžēl, jau otrā dienā mūsu iemīļotais gleznotājs, pats sagrāva ir manas pūles ar sūtņa samaksāto šniceli glābt viņa reputāciju, ir Latvijas sūtņa labo garastāvokli. No Florences pienāca ziņa, ka Latvijas pavalstnieks Niklāvs Strunke rīkojis atentātu pret Itālijas karaļvalsts kroņprinci Umberto un, dzelžos saslēgts, gaida sodu vecā Murati cietuma vieninieku kamerā.

Stāvoklis bija katastrofāls, pat ticēt negribējās. Sūtniecībā aizmirsās Itālijas karabinjēru pēdējais ziņojums par ekspresionistu no Rīgas grupas. Kas tas vairs bija par noziegumu, salīdzinot ar atentātu pret karaļa namu?! Pēdējais itāļu žandarmērijas ziņojums stāstīja, ka Niklāvs Strunke pēkšņi iedomājies apskatīt Pizas šķībo zvanu torni un, no Pizas uz Florenci atgriezoties, nevarējis uzrādīt dzelzceļniekiem vilciena biļeti. Nebija noskaidrots, vai biļete viņam bijusi un pazudusi, bet bija noskaidrots, ka viņam nav naudas, ko biļeti samaksāt. Sūtniecība saskaitās un samaksāja. Bet ko nu? Tas bija ārprāts — ierasties svešā karaļvalstī Kultūras Fonda komandējumā, lai nonāvētu karaļdēlu! Pat ekspresionists to nedarītu, ja nebūtu traks. Romā vairs nebija ne mazāko šaubu, ka Niklāvs Strunke zaudējis prātu. Nedz Vīnes šnicele, nedz anšovi, nedz artišoki nevarēja palīdzēt. Niklāvs Strunke bija uzbrucis kroņprincim Umberto un gaidīja pelnīto nāves sodu šausmu nostāstiem apvītā Murati cietumā.

Pēcpusdienā no Florences pa tālruni piezvanīja Antons Austriņš.

Vecpiebaldzēni nebūt nav tik iedomīgi, par kādiem viņus dēvē lielā, pašapziņīgā miera dēļ. Antons Austriņš bija visstiprākais vecpiebaldzēns latviešu literatūrā — liels, smags un lēns. Viņš droši vien neuztraucās arī tad,

kad piektā gada demonstrācijā pret cara valdību krievu gardovoja lode izskrēja caur viņa kāju pie Rīgas dzelzs tilta. Arī tālrunī viņa valoda bija lēna un mierīga. Sarunāties ar Antonu Austriņu bija tikpat, kā izdzert kausu Vecpiebalgas miestīņa — miers izlija caur miesām, un prāts kļuva nerātņi jautrs.

— Kaut kas nu ir jādara, — Antons Austriņš, pilns miera, tālrunī stāstīja sūtnim Vilim Šūmanim. — Neviena nelaiž viņam klāt. Saķēra kā cāli. Niklāvs gan spārdījās, mētājās ar rokām, sauca pēc palīga, bet karabinjēru bija tāds pulks, ka viņu pievāca un nešus aiznesa. Kas no viņa ko nest? Mazs, plāns un izbadējies. Bet kaut kas nu jādara. Ka nenomuši...

Pēc garākas sarunas noskaidrojās, ka Niklāva Strunkes grēks nav gluži tik asiņains kā Itālijas policija iztēlo.

Ādolfs Erss no Romas bija atkal devies uz Florenci, kur noteiktā vietā un stundā saticies ar Antonu Austriņu. Abi kopā gājuši paskatīties, ko dara ekspresīvais Strunke. Erss ceļu zinājis un vadājis Austriņu pa mazajām ieliņām kā māgs pa labirintiem. Šiem katram bijusi līdzī salmos iepīta kianti pudele. Ar Strunki satiekoties, viņa pietrūcis un trīs latviešu mākslinieki Itālijas renesances mākslu centrā nolēmuši pameklēt klusāku stūrīti, kur pasēdēt un patērzēt. Niklāvs kā iezemietis uzņēmies vadību. Kādā laukumā bijis daudz cilvēku, šos nelaiduši pāri. Niklāvs ir veikls un maziņš. Viņš viegli izspraucies cauri cilvēku sienai, apstājies tukšajā ielā un skaļi ar rokas vēzieniem saucis Ādolfu Ersu un Antonu Austriņu. Tas bijis viss. Pēc tam Niklāvs Strunke pazudis un neesot vairs satiekams. Aiznesuši kā cāli. Ne Niklāvs Strunke, ne Ādolfs Erss, ne Antons Austriņš zinājis, ka tanī brīdī tukšā laukuma otrā galā iegriežas kariete, kuņā brauc Itālijas karaļdēls Umberto. Karaļdēls aizbraucis neskarts, dzīvs un laimīgs, bet Niklāvs Strunke sēžot ar dzelžos iekaltām rokām.

Gara stāvoklis sūtniecībā uzlabojās, bet rūpju bija vairākas dienas, līdz Niklāvam Strunkem noņēma dzelžus no sīkajām rociņām un palaida brīvu. Policija atvainojās, ka Itālijas grezni tērptie karabinjēri nav sapratuši Strunkes ļoti savdabīgo itaļu valodu, nav gribējuši minēt viņa roku mīklas un lietas noskaidrošanai likuši viņam

atpūsties. Rokas saslēguši tāpēc, ka tās bijušas pārāk aktīvas un mētājušās pa gaisu.

Latvijas sūtniecībā nevienam to nestāstīju, bet Niklāvs Strunke mani sāka pārlieku interesēt.

Romā dzīvoju netālu no Musolini dārza pils. Mēs reti satikāmies, pie manis viņš nenāca. Man bija gauži maza istabiņa. Ja pie manis iegriezās Kārlis Nīcis, tad istaba bija pārpildīta. Kārlis Nīcis nav nedz Antona Austrīņa, nedz Viļa Šūmaņa radnieks augumā, bet, Kārlim Nīcim pie manis sēžot, Musolini manā istabā nevarētu iespraukties.

Saulainā vasaras rītā pēkšņi ieradās Niklāvs Strunke. Kā viņš izlauzās caur pūli Florencē pret karaļdēlu, tā ielauzās arī pie manis. Viņam it visur pietika vietas.

Kārlim Nīcim bija slikta vaina. Nacionālā Operā viņš bija paklupis uz skatuves un ievainojis kājas kaulu. Rīgas dakteri operas dziedonim ieteica sauli. Visu ziemu Kārlis Nīcis sauļojās Romas Konstanci operas galerijā un pie dziedāšanas skolotājiem. Kāja tomēr sūrkstēja un knieta.

— Vienīgi derīgo sauli tu atradīsi Kapri salā, — sauca Niklāvs Strunke, manā gultā iesēdamies. Pat viņam nepietika vietas, kur nostāvēt un krēslu bij ieņēmis kāj-slimais dziedonis. — Brauc tūdaļ man līdzi.

No Romas Niklāvs Strunke pazuda tanī pašā dienā, bet viņa saulainā inde palika pie mana drauga.

Katram likumam ir izņēmumi, pat loģika met līkumus un grīļojas. Loģikas likumi saka, ka katram gudram cilvēkam ir plika galva — labi mieži aug tikai labi mēsloātā zemē. Kārlim Nīcim uz galvas nebija ne miežu, ne matu. Viņš bija gudrs un prātīgs. Man kādreiz pat dusmas sanāca. Niklāva Strunkes izmestā doma par vienīgi derīgo sauli Kapri salā tik stingri iesēdās Kārļa Nīča prātīgajās smadzenēs, ka ne tikai viņš un viņa operā iedragātā kāja, bet arī viņa draugs un kompanjons, kas dzīvoja Musolini pilij blakus, sāka sildīties un peldēties Kapri salas saulē un ūdeņos.

Bez grēka atzīstos, ka saules aicinājumam bija mazāka

ietekme nekā ilgām satikt Rīgu. Bija tikai gads pagājis, kā Kapri salas siluets saplaisāja torņu mežģinēs, pacēlās gaisos un pārvērtās par Rīgas profilu. Bez tam, to vasaru pus Rīgas un Niklāvs Strunke peldēja ap Kapri Faraljonu klintīm. Pus Rīgas mani kairināja, vēl vairāk — Niklāvs Strunke. Tas tik bija tips, ko gribējās pārkost un iepazīt.

Kārlis Nīcis bija briesmīgi prātīgs cilvēks, taisni — dusmas! Ar viņu kopā dzīvojot, nekad nepietrūka ko ēst. Kapri salā viņš uzmetās par manu saimnieku. Ar Strunki aprunājies, viņš atrada lielu un lētu istabu Kapri dienvidos, virs jūras un gādāja, ka galds ir klāts pēc lielmoģu modes. Ēdieni mainījās trīs reizes dienā, bet nekad biežāk. Ik brokastīs bija tomāti ar sīpoliem un eļļu, ik pusdienās — sīpoli ar tomātiem eļļā; vakariņas bija stiprākas — olīvu eļļa ar sīpoliem tomātos. Ar Kārli Nīci mēs dzīvojām zaļi, mīlais Šmit, zaļi! Reizi dienā mēs ēdām arī maizi, maize bija daudz dārgāka par tomātiem un sīpoliem. Skābais Kapri vīns bija lētāks par maizi. Kad iegriezās Niklāvs Strunke, mēs piepildījām glāzes. Sarkanais Kapri vīns labi izskatās lielās ūdens glāzēs un mirdz, kā sirds asinīs iegremdēts rubīns. Dzerts neko daudz netika.

Ja slāpa, padzerties varēja ciemos. Lielā mājā, Kapri vidū dzīvoje filoloģe Austrā Kārķliņa ar savu vīru, Kārļa Nīča amata brāli, gaŗo basu Jāni Kārķliņu no Nacionālās Operas. Viņiem blakus, trīs skaistas istabas un balkons piederēja Rīgas šokolādes Viļa Ķuzes meitai Veltai Muškei un viņas vīram Jūlijam. Pirms Jūlijs Muške ieprecējās šokolādē, arī viņš dziedāja Baltā Namā — baritonu, dažas reizes nodziedāja pat bargo kungu Sebastianu Ielejā. Aiz lielās mājas Kapri vidū bija vēl citas mājas. Tur dzīvoja Emīlija Viesture no Dailes Teātra un viņas pikanti izstieptās lūpeles, cēlā Lilija Erika no Nacionālā Teātra un viņas māsa Vilma Freimane no Baltā Nama baleta. Bija vēl daudz citu latviešu no Rīgas. Ar visiem varēja satikties, bet visus uzskaitīt nevar. Ar it visiem varēja runāt par Rīgu un kopā iet peldēties, tikai ne ar Niklāvu Strunki. Tas vienmēr pazuda un mālēja, bet pārdījās tikai tad, kad pašam gribējās.

Nedēļas traucās nemanot, kā Rīgā. Traucās arī Niklāvs

Strunke un bija reti redzams, līdz pienāca atvadīšanās vakars.

Atvadījās rīdzinieki — dziedoņi, aktieři, dejojāji un filoloģe. Neatvadījās Kārlis Nīcis un Niklāvs Strunke, bet bija klāt pie atvadīšanās un skaļi kļiedza, ka man aizdegās deguns.

Par sava deguna liesmām labprāt nestāstītu, bet Niklāvs Strunke sauca:

— Traks tu esi, traks tu esi! Tu man sāc patikt! — un manu ciešanu dēļ mēs kļuvām tuvāki, sākām pat saprasties un satikties daudz biežāk.

Atvadīšanās bija bagāta un plaša. Uz šokolādes Muškes balkona bija dāmas, vīni, liķieri un bezgala spožs, bālgani zils, violēti salkans pilns mēness. Starp dāmām mēnesnīcā mirdzēja Lučella — kapriete gadus septiņpadsmit, astoņpadsmit, melniem, gludi sasukātiem matiem, vēl melnākām acīm, pati balta kā lotosa zieds, ar liliju saliedēts. Nebija izturams. Lučella uz mani neskatījās un manis neredzēja. Man bija jāiekaņo viņas uzmanība.

Jūlijs Muške ielēja saldo benediktīnieti saldā vīna glāzēs. Benediktīniešu liķieri vajag dzert no mazākām glāzēm, tas ir stiprs — ja pieliek sērkociņu, deg ar zilganu liesmu. Kas prot, var izdzert zilgani liesmojošo glāzi. Tas tika praktizēts Rīgā pie mana onkuļa Jāņa. Es pratu dzert degošu liķieri. Lučellai bija jāredz mana ugunīgā izveicība. Aizdedzu dzeramo, Lučella uz mani neskatījās. Noklepojos, Lučella manis nedzirdēja. Pacēlu liesmojošo glāzi, Lučella neredzēja. Gaidīju, stikls sakarsa. Jānis Kārklīšs, kā jau dziedātājs, saprata manas moka, piedūra elkoni Lučellas dievišķām rokām un ar īkšķi pame-ta uz manu pusi. Italiski viņš nerunāja. Lučellas skumjo acu dzīles ieurbās manas dvēseles un glāzes liesmās. Darīju darāmo, metu metamo, dzēru uguni. Platās vīna glāzēs sakarsušais stikls man apdedzināja lūpas. Lūpas no-raustījās dikti, roka sāpēs saligojās vēl diktāk, karstā vīna glāze palēcās, un degošais liķieris pārlija degunam. Mans deguns dega ar zilganu ilgu liesmu.

Bīstami tas nav. Zilā uguns apdziest, kad spēks izde-dzis un atstāj pēdas uz ādas ne ilgāk par nedēļu.

— Traks tu esi, traks tu esi! Tu man sāc patikt! — sa-jūsmā kļiedza Niklāvs Strunke un kļuva mans draugs.

Lučella pazuda no manas dzīves. Aizbrauca Rīga. Kapri salā palikām trīs Rīgas mākslinieki. Karajdēls Umberto Kapri nerādījās. Sala bija droša, jo sevišķi tad, kad aizceļoja arī Jakucis — Strunkes kundze un Niklāvs palika bez sievas. Sarkanais Kapri viņš kļuva dzeramāks, bet ne dārgāks un saldāks. Mana deguna uguņu vadīts, Niklāvs Strunke iemācījās ēst tomātus ar sīpoliem eļļā un otrādi — eļļu ar sīpoliem tomātos.

Ir grūti ticēt, bet Niklāvs Strunke izrādījās vēl prātīgāks par Kārli Nici. Niklāvs bija skolojies pie Kapri salas zvejniekiem un iemācīja mūs peldēties — ar kabatas nazi rokās.

Dzīve ir paradokss. Nekas nav tā, kā izskatās. Aiz jokiem slēpjas skumjas un tragēdijas. Ļaudis, kas citus prot smīdināt, paši smiet neprot. Par Kārli Nici ar pacilātu prieka sajūtu smējās ikkatrs, kas viņu redzēja un dzirdēja Nacionālā Operā kā Franci Hofmaņa stāstos, kā Misilu Borisā Godunovā, pat mazajā dziedāšanas skolotāja Triķē lomā Jevģenijā Oņeginā. Vēl vairāk skatītāji smējās, bet ne vairs tik sirdsskaidri, ja Kārlis Nīcis uz skatuves grasījās būt nopietns kā Ļenskis. Kārlim Nīcim bija vienreizējs, Dieva dots, nepārspēts un nepārspējams komiķa talants — viņa humoru nedz kustībās, nedz balsī kāds var atdarināt. Bet Kārlis Nīcis pats kā cilvēks bija ļoti nopietns. Viņš sevī slēpa Otello greizsirdības mokus, Radamesa kapā iemūrēto trāģiku un — Hofmaņa mānus. Kad Rīga Kārlim Nīcim neļāva uz skatuves izliet viņa smagāko cilvēcību, viņš atrāva Baltajam Namam savu vienreizēji lielo komiķa talantu un ar rūgtu sajūtu nopietnā sirdī izceļoja uz Austrāliju. Tikai Latvijas bērzs viņam bija līdzīgs čomodānā. Bērzs vēl tagad augot Kārļa Nīča Austrālijas dārzā.

Ar smagu nopietnību Kārlis Nīcis uzņēma arī Niklāva Strunkes skolu par peldēšanos ar nazi rokās un sašaurināja olīvu eļļas devu pie tomātiem sīpolos. Mana dzīve kļuva grūta. Bez biksēm, plīks kā Ēdenes dārzā, sekoju gleznotājam Strunkem un dziedātājam Nīcim gar asiem, Vidusjūras sāļā ūdens un viļņu izrobotiem Kapri akmeņiem. Peldēšanās bija jāaizmirst. Kur var aizneldēt — ar nazi? Peldēšanas vietā grābstījos gar klintīm, ar nazi lobīju jūras gliemežus no aso akmeņu šķautnēm, ar nazi

izcēlu no vākiem un dzīvības uzturēšanai barojos ar rūgti sāļajām gliemju miesiņām.

— Jūras gliemeži satur daudz taukvielu, — mani mierināja draugs Kārlis Nīcis, tikpat plīks kā es aiz otras klints.

— Gliemjiem ir daudz olbaltuma, kā trūkst tomātos ar sīpoliem, — vēl plīkāks par Nīci Vidusjūrā izskatījās Niklāvs Strunke. Viņš bija daudz plānāks un sīkāks, bet runāja to pašu.

Rūgtens un sāļš sāku skatīties savos draugos.

Kārlis Nīcis augumā nebija lielāks par Niklāvu Strunki, bet divi reizes platāks un smagāks. Uz Nīci varēja pajauties. Viņš nelīgojās. Bija smagi liets no viena gabala. Ko Kārlis sacīja, to viņš arī domāja un darīja.

Ar Niklāvu Strunki bija jāuzmanās. Niklāvs šaudījās ar vārdiem un darbiem.

— Čau! — viņš mēdza apsveicināties pēc Kapri salas zvejnieku parauga. Bija dienas, kad čau tika izsviests kā granātas sprādziens un tam sekoja stāsti par zvejniekiem, draugiem, vīnu un nedraugiem — mietpilsoņiem. Nekad ne — par sievietēm un meitenēm. Bija dienas, kad čau tikai čaukstēja un mazajam māksliniekam pat ar skābo Kapri sarkanvīnu nevarēja izspiest sarunu.

Drīzi vien nopratu, ka Kapri salā dzīvo divi Niklāvi Strunkes. Jautrais balamute tēloja aizkaņamo atslēgu pie klēts, kur glabājās mantas, kas citiem nav jāredz. Arī uz Kapri viņš spētu nēsāt īsas samta bikses un gaņas zeķes ar augstiem papēžiem, lai cilvēki skatītos uz viņa ārpusi un aizmirstu paskatīties, ko ārišķības slēpj. Otrs Strunke ar kluso čau bija tik vienkāršs, ka tas bija jāapslēpj, lai ļaudis, kas meklē uzpūstu pompu, nepārstātu un neizdaudzzinātu to par naivu. Klusais Strunke sen bija izjutis, ka vislielākā vienkāršībā ir visdziļākais saturs, bet ļaudis mīl sevi apmānīt ar samākslotām komplikācijām un dabīgu vienkāršību negrib nedz skatīt, nedz saprast. Ļaužu priekšā labais un vienkāršais bija jāaizklāj ar skaļiem burbuļiem un grabuļiem.

Dabīga, vienkārša sirsnība vārdos nav izsakāma. To var izjust, kā lūgsnu var tikai — izjust. Arī lūgsnas nevar atstāstīt. Atstāstot tās zaudē saturu vārdos. Bet Florencē, pirms karaļdēla caurbrauciena, Niklāvs Strunke

bija redzējis, ka lūgsnu var uzgleznot. Krāsas un ota spēj runāt klusāk, sirsnīgāk — bez vārdiem!

Salīdzinot ar renesances un baroka meistardarbiem gleznās, dievticīgais mūks Fra Andželiko bija bezgala primitīvs un naīvs gleznieciskos izskaistinājumos. Arī Filipo Lipi un viņa dēls Phillipino Lipi nebija mēģinājis gleznot pasauli, to attēlojot skaistāku, bet — skaidrāku nekā dabā. Viņu pasaule bija vienkārša, caurspīdīga, trausla, varētu teikt — naīva, ja tā nebūtu tik brīnumaini skaidra un priecinoša. Arī Džoto pirms pieci simti piecdesmit gadiem bija pielūdzis Dievu ar visvarenu dzidrumu otā un audekla krāsās.

Florence Niklāvam Strunkem bija parādījusi to, ko viņš sen sevī bija sajutis, bet slēpis, ākstoties ar izskatu un vārdiem. Primitīvā vienkāršība nav naīva. Niklāvs sen ilgojās būt dabīgs un labs. Dzīvot tā nevarēja, cilvēki smietos. Bet gleznot? Ja itaļu trečentisti pirms daudz gadu simtiem spēja tik skaidri izteikt savu ticību un lūgšanas, tad tikpat vienkārši un skaidri Niklāvam Strunkem vajadzēja spēt attēlot gleznās to dzīvi, ko viņš izjūt, bet neuzdrošinās dzīvot jaužu pūlī.

Tā radās divi Strunkes. Viens dzīvoja uz papīra ar krāsām, otrs — ākstījās un pļāpāja niekus. Radās tīrās, stilizēti brīnumskaidrās illūstrācijas Tūkstoš un viena nakts pasakām, daudz Kapri skatu ar primitīvu skopumu un — nostāsti par balamuti. Kapri salā pēc piedzīvojumiem Florencē izauga kluss, vienkāršs, nopietns mākslinieks.

Māksliniecisko pārvērtību organiski atbalstīja olbaltums un joda sāls Vidusjūras gliemežos. Niklāva Strunkes ārējo čaulu tas neietekmēja.

|| r labi atgriezties mājās.

Zudusi, bet dīvaina dzeja šķiet agrīe pavasara, rudens un ziemas rīti, kad pēc koncertiem lauku biedrībās un gaŗas nakts nīkšanas zirgos un vilcienā ar Lūciju Garūtu iebraucām Rīgā. Tie ir seni, tāli laiki, kad gribējās dziedāt, bet nebija kas klausās. Braucām pa pagastiem un miestiem. Braucām parasti trijatā. Trešais mainījās pēc pieprasījuma un piedāvājuma. Trešais visbiežāk bija vijolnieks vai čellists, bet gadījās arī pa dāmai dziedātājai. Lūcija Garūta bija pastāvīga līdzbraucēja kā klavierniece pavadījumiem un pianiste solo programmai.

Tuvsatiksmē vēl nebija guļamvāģu, mīksto sēdekļu vagoniem vēl nepietika naudas.

Sēžam uz cieta sola stundām ilgi, snaužam, kūkojam. Visa miesa kā salauzta, kā caur kuļammašīnu izkratīta. Lēni ir soļi, no vilciena izkāpjot, bet tikko iznākam Rīgas stacijas laukumā, tikko sejās iesitas vēsais Rīgas rīta gaiss un acīs Pēterļa baznīcas tornis, tā nogurums pazūd. Augstu rīta debesīs Sv. Pēterļa gailis mirdz pirmajos saules staros. Rīta saulē mirdz arī lielais zelta krusts stacijas laukuma mazajai baznīciņai, bet Pēterjtornis ir tik gaŗš, ka acis redz tikai viņu.

— Kungs, uz kurieni? — mūs uzrunā viens ormanis, otrs un — vēl divi.

Citur pasaulē nav Rīgas ormaņu. Vecs vai jauns, viņi visi ir vienādi gērbušies ar zilu, ļoti novalkātu un salāpītu pelerīnu pār pleciem, nodilušām sudraba misiņa pogām uz krūtīm un — divām uz muguras. Katram ormanim galvā ir plakana cepure ar lielu, melnu nagu. Visiem Rīgas ormaņiem ir identiski līdzīgi, veci rati ar iesarkanu dzēšamgumiju apvilkti riteņiem un melnu ādas kulbu, ko ormanis uzrauj pār pasažieru galvām, ja uznāk lietus. Katram ormanim ir arī bieza ādas sega, kas, lietum līstot, aizsedz braucēju kājas. Lietus laikā Rīgas ormaņu kulbā aiz zilā pelerīna uz bukas ir tik vientuļi un droši, ka braucēji — ja tikai paši grib — var bučoties. Rīgas ormaņos,

lietum līstot, daudzi cilvēki bučojās, bet ne agrā rītā, Rīgā iebraucot. Pati Rīga iebraucēju apmulsināja.

Katrai lielpilsētai ir savs, varētu sacīt, personīgs aromāts. Ja man lielās pudelēs labvēlis piesūtītu rīta gaisu no Rīgas, Romas, Berlīnes, Varšavas, Parīzes, Prāgas un aizmirstu pierakstīt, no kurienes nāk kuŗa pudele, ar degunu vien noteiktu pareizo lielpilsētu. Personīgais lielpilsētu aromāts visasāki ir jūtams agros rītos, iekams pilsēta pamostas un tās iedzīvotāji sāk skraidīt un svīst. Lielpilsētu aromātu, cik saprotu, noteic pilsētu apkure un benzīns, kas ik citā zemē un ik citā pilsētā smird citādi no automobiļu mugurām. Ik akmeņogļu paveidam un benzīna šķirnei ir cita smaka. Rīgu apkurināja ar bērza malku. Augšminēto smaku īpatnības Prāgā papildina viegla ķiploku elpa, Romā — cepta olīvu eļļa, Parīzē — sīpoli, Budapeštā — gulašs, Vīnē — kafija, Rīgā — ormaņi.

Rīgas personīgo smaržu nav viegli definēt. Agros rītos Rīga smaržoja pēc svaigas maizes, tas tiesa. Krišjāņa Barona un Tērbatas ielā bija vietas, kur siltas maizes aromāts no rītiem padzina it visas citas ožas. Bet liels grēks būtu noliegt, ka Rīgas personīgam aromātam savu īpatnību piešķīra arī ormaņi ar gumijas riteņiem un — viņu zirgi.

Zilo, veco, salāpīto pelerīnu nēsātājiem un viņu zirzīņiem jāpateicas arī par to, ka citās lielpilsētās nav bijis un nebūs tik daudz zvirbuļu kā bija Rīgā. Rīgas ormaņi saviem zirģeļiem nežēloja auzu.

Rīgas smarža variēja pavasaros, rudenos un ziemā, taču ne tik jūtami, lai pazaudētu vienreizējo īpatnību. Simtām reižu esmu to elpojis un labprāt paņemtū līdzī, kad manī sauks uz debesu dārziem.

Agros rītos Rīgā iebraucot, tā izskatījās un elpoja tik vilinoši, ka lai kā Rīgas ormaņi pūlējās pierunāt nakti negulējušos pagastu un miestu koncertantus kāpt viņu ratos, vilinājumiem nebija panākumu. Ormaņi nebija dārgi, bet staigāšana bija lētāka. Arī tas nebija nesvarīgi ormaņu laipnību atraidīšanai un dažs ormanis saskaitās.

No stacijas iznākot, Lūcijai Garūtai allaž rokās bija ziedi, pat ziedu grozs ar papīra izdaiļotu loku, man — neliels sainītis ar kollēgas koncertu tērpu un nošu portfelis. Lai kas bija trešais — Eduards Vīnerts, Kārlis Munters,

Kārlis Vestens, Evalds Berzinskis vai Adele Pulciņa, Helēne Kozlovskā-Ersa — arī tam bija rokās nesamais un ziedi. Bija svēts pienākums pagastā saņemtos ziedus pārvest uz Rīgu. Mēs tiešām agrajos rītos trijātā izskatījāmies tā, ka mums vajadzētu ne vienu vien, bet — divus ormaņus un, uz stacijas kāpnēm ziedu nastas ieraugot, ormaņi brauca mums pretim.

Kā lai viņi nesirdītos un neskaistos, kad viņu laipnība tika atraidīta? Bet agrajos rītos ormanis patiesi nederēja. Ar ormani pārāk ātri nokļuva mājās un nevarēja izbaudīt atgriešanās priekus Rīgas rīta smaržā. Bija daudz ērtāk, patīkamāk un lētāk arī pārsoļot Marijas ielu un iet caur zvirbuļu bariem kanāla apstādījumos. Zvirbuļi čivināja, baloži dūdoja, Rīga smaržoja un uz kanāla apstādījumu ietnes kutēja sirds, kad pāri krūmājiem, caur koku zariem aiz kanāla atmirdzēja Baltā Nama mugura. No muguras vai priekšas, viena alga, redzot Nacionālās Operas namu, allaž kaut kur kaut kas kutēja...

Rīgā saule lec vispirms uz Pēterbaznīcas gaiļa, bet no gaiļa nolaižas tieši uz Operas muguras. Ir daudz skaistu muguru pasaulē, dažāda mugura ir skaistāka par dažu priekšu, bet nav skaistākas muguras kā Baltajam Namam saullēktā, agrā rītā Rīgā iebraucot.

Ir labi atgriezties Rīgā pat tad, ja esi bijis prom kaut tikai dažas dienas.

Rīgā atgriezos, trīs gadus pēc Rīgas noilgojies. Bija vasara, īsi pirms Jāņiem. Rīgā iebraucu satraukts, kā medus mēnesī. Trīs gadus itaļu dziesmās nodzīvojis, Rīgā iebraucu kā satrakotā dziesmu jūrā.

Bija sesto Dziesmu Svētku laiks. Kur gāji, viss dziedāja — uz ielām, dzīvokļos, skolās uz salmu guļklāja un — Esplanādē. Ap Esplanādes lielo laukumu bija uzcelta liela koka sēta; Esplanādē kā slavas dziesma senlatviskas pils izskatā pacēlās milzu tribīne dziedātājiem. Pauls Kundziņš, arhitekts, bija darinājis metus dziesmu tribīnei un sētai. Tribīne bija skaistāka par sētu, sētai lielāki panākumi. Nevarēja saprast, vai sēta celta dziedājošo balsu atskaņai vai nedziedošo klausītāju baidīšanai. Par gaŗo sētu runāja,

rakstija un smējās dziedātāji un klausītāji. Ho-Ho pat publicēja pieminekli Paulam Kundziņam uz vienas kājas, virs viņa sētas. Arī baltā dēju sēta Dziesmu Svētkos dziedāja.

Latvijas lauki bija sabraukuši Rīgā ar dziesnām. Kad gāju uz Dziesmu Svētku mēģinājumu, uz Kundziņa sētas sēdēja trīs lauku puisi, dziedāja — Trīs jaunas māsas... un aicināja mani līdzī „ar dziesmām pār sētu, aiz sētas pie dziesmām“. Pār sētu nekāpu. Man bija jauns vasaras apģērbs. Tas prasīja durvju. Durvju nebija. Pie Komerckolas sētai bija vārti, kā laidaram. Pa vārtiem plūda un staigāja cilvēku jūra. Visas sievietes, pat visglītākās un visvecākās bija ģērbtas spoži izskatīgos tautas tērpos. Daži tautas tērpi bija savdabīgi.

Ciniķis Richards Zariņš, kas eksprešus skoloja par ekspresionistiem un iespieda Latvijai naudu, pētīja, sarakstīja un izplatīja arī Latvju Rakstus. Ar viņa Latvju Rakstiem izauga latvju ornamenta un tautas tērpu tradīcijas. Sesto Dziesmu Svētku laikā Latvju Rakstiem vēl bija maza nozīme un tautas tērpiem ļoti liela brīvība. Daudz jaunu meitēnu no Rīgas tautas tērpiem bija darinājušas svārkus no studentu korporāciju krāsām.

Kamēr Niklāvs Strunke cīnījās ar Itālijas trojmantnieku, Rīgā studentiem saradās daudz jaunu organizāciju. Brīvajā Latvijā sieviete bija līdztiesīga vīrietim. Arī sievietēm bija savas korporācijas un savas krāsas pie Universitātes un ielās. Dāmām, kas pašas nebija korporācijās, mudinājumu uz krāsām deva vīri, līgavaiņi un labi draugi. Sestos Dziesmu Svētkos Rīgas dāmu lindrakos vasaras saulē vizmoja un zibēja daudzo korporāciju krāsu zieds.

Dziesmu laidarā, starp Paula Kundziņa sētu un dziesmu pils muguru bija daudz saules, daudz sieviešu un daudz zirņoņas. Tur bija arī padzērienu galdī, zelters, oglskābēta dzērveņu sula pudelēs, sviestmaizes, cīsiņi un sinepes.

Biju kā apmulsis, stāvēju, skatījos, sirds lēkāja pa krūtīm. Biju tikko iebraucis Rīgā un jutos kā apreibis.

— Še roka! — man uzsauc neliels vīrs ar platiem pleciem, Pāvils Rozītis. Galva viņam vēl platāka, bet mati apcirpti īsi kā cietumniekam vai Persijas paklāju tirgotājam.

Pāvils Rozītis kaŗa laikā aizbēga uz Kaukazu un kaŗu

nodzīvoja, ja nemaldos — Bakū. Pusorientālo Kaukazu viņš iemīlēja tik dziļi, ka nesa to savu matu sukājumā un savās dzejās atkārtoti tiksmīnājās ap Kaukaza daļiņām. Pāvils Rozītis bija dzīvi kūsājošs cilvēks un dzīvē kūsājošs rakstnieks. Viņam roku spiežot, man aizmirsās krāsainās un krāsotās dziedones dziesmu laidarā. Kad Pāvilu Rozīti lasa, šķiet, ka grāmata ir dzīva un — stāsta lasāmo. Sarunājoties ar Pāvila Rozīti, bija sajūta, ka lasi mazliet afektētu dzejojumu prozā. Pāvils Rozītis vēl nebija sarakstījis Cepli un iegājis man ieprecētās ģimenes manūājos. Mēs pazināmies maz — kā pazīstas cilvēki, kas spiež viens otram roku, uzsit uz pleca un saucas uz tu. Varbūt, ka bijām pārāk sveši un tāpēc viņa valoda man izlikās mākslota, bet — valdzinoša, rosinoša un bez tukša gara laika.

— Es saku, tev mute būs ciet! — viņš turpināja kratīt manu roku. — Tu domā, itaļi dzied? Es saku, latvieši dzied labāk! Dzirdēsi, ticēsi. Itaļi dziedot dūdina ar asinīm kā medņi nārsta laikā. Latvieši dzied, sirds prieka dzīti. Iesim apstēties. Reiters jau kāpj tornī. Drīz sāksies.

Lai dziedātāju tūkstoši saredzētu vadītāju, svētku virsdiriģentiem bija uzcelta vainagiem rotāta diriģentu pulsts paprāva pļavas šķūniša augstumā. Pa trepēm, kā kūtsaugšā pēc siena bija jākāpj uz virsdiriģentu stāvvieta. Teodors Reiters diriģentu tornī izskatījās tāls, mazs un nesasniedzams. Kamēr tribīne pildījās ar kori, Teodors Reiters slaucīja sviedrus, bet Pāvils Rozītis apturēja Linardu Laicēnu.

— Hei, dzejniek, — viņš sauca pacilātu balsi, — kad dabūšu to, kas man solīts?

Pāvils Rozītis bija literātūras un mākslas žurnāla Ritums redaktors. Sapratu, ka Linards Laicēns viņam apsolījis dzejas. Uz dzejām Laicēnam bija nags. Ho-Tai, **mazs** maniātūrdzeju krājumiņš ar japānisku temu smaržoja kā ābeļu zieds. Trausli smaržozošu mūziku tai uzrakstīja Jānis Kalniņš. Ho-Tai, draugs vismīlais... bija īsas, bet labas dziesmas. Linardu Laicēnu ir komponējuši arī citi skaņraži. Alfrēda Kalniņa dziedoņiem un klausītājiem patīkamais koncertu grāvējs —

Uz tevi, uz tevi šīs puķes iet,
uz tevi — šīs ziedošās domas,

uz — tevi...
Sirds saule tevī lai nenoriet,
sirds saule tevī lai nenoriet —
to lūdz manas gaidošās domas —

arī ir Linarda Laicēna lirikas produkts. Dzejot viņš prata, bet bija ļoti, ļoti savāds vīrs.

— Vēl jāpadomā, — caur pieri viņš skatījās uz starojošo Pāvilu Rozīti un runāja ar tādām atstarpēm, kā kad ķirzaku būtu norijis un tā kustinātu savu garo līpu viņam pie kakla. — Man Semaforam ir tikai astoņpadsmit rindiņu, bet jūs esat ielaidis divas iespiedumklūdas un pārmainījis vienu vārdu, bez autora ziņas. Mums būs grūti sastrādāt...

— Ei nu ei! — delverīgi platu smaidu atsaucās redaktors Rozītis. — Tas tikai tāpēc, ka ar tevi grūti sazināties. Uz priekšu jums korektūru piesūtišu kaut vai cietumā. Man pašam būs vieglāk — mazāk atbildības, mazāk darba. Nu, vai nav kaut kas klāt? Dodiet šurp!

Man grieza ausis, ka Pāvils Rozītis sarunā ar Laicēnu mētājās starp tu un jūs uzrunu. Vēl vairāk man iekodās — „piesūtišu kaut vai cietumā“. Nevienam nebija noslēpums, ka Linardam Laicēnam cietumos ir gadiem ilga prakse no cara laikiem un ka aiz vecām tradīcijām arī brīvajā Latvijā viņš diezgan bieži tiek arestēts un — sēž. Tolaik neviens neparedzēja, ka Linards Laicēns kā Latvijas Saeimas „strādnieku un zemnieku frakcijas“ deputāts — Sirds saule tevī lai nenoriet!? — 1932. gadā labprātīgi, pēc paša vēlēšanās izceļos uz Padomju Krieviju un 1937./38. gada Padomju partijas tīrīšanā tiks sodīts bargāk nekā jebkad nodevējs ir sodīts brīvā Latvijā. Saeimas deputātu Latvijā nevarēja pat arestēt, ja nebija izdarīts kriminālnoziedzums un 1932. gadā tukšu vārdu dēļ Saeimas deputātam Linardam Laicēnam pat cietums nedraudēja. Viņš tomēr pameta savus vēlētajus un izceļoja, sekojot savam „sirds saules norietam.“ Tolaik Linards Laicēns manās acīs bija tikai dzejnieks, kas „sirds saules“ skurbumā patrako ar pretvalstiskiem vārdiem un man nepatika, ka Pāvils Rozītis ieminējās par cietumu.

Linarda Laicēna atdzejotais somu Kalevala bija meistar-darbs ar liela dzejnieka vērienu un viņa Mēbelīgo Rīgu

ar kāpinātu interesi divi reizes biju izlasījis, Romā dzīvojojot.

Cietums skaitījās par kaunu. Linardu Laicēnu — pabrīnījos — cietums tomēr neapvainoja.

— Ja tā, — viņš turpināja — ja jūs patiesi solāt korektūru man cietumā piegādāt, nu — tad es apskatīšos, kas man mājās... Es piekāpšu redakcijā rīt vai parīt. Honorāru tak izmaksāsit?

— Labs cilvēks, — teica Pāvils Rozītis, kad Linards Laicēns aizgāja un viens atsēdās uz neēvelēta sola rindas desmit viņam iesāpš aiz muguras. — Labs, godīgs un uzticams, kaut tik tā viena skrūve nebūtu izkritusi. Apdāvināts cilvēks, varētu daudz izdarīt, bet... Nu jā — katram ir sava uts, kā Kārlis Skalbe saka, bet Linardam — pusotras un vēl vairāk...

Div un pusdaļīgs cilvēks, nodomāju, teiktu Ludmila Špīlberga.

Dziesmu klajumā Esplanādē ienāca Jānis Zālītis. Izsmalcinātais mūziķis bija grāmatizdevēja Anša Gulbja līdzdirektors Nacionālā Operā. Pasmaidījis šurp un turp, viņš cēli kā lāma soļoja uz mūsu sola pusi. Piecēlos, lai sasveicinātos.

— Kā skan? — jautāja Jānis Zālītis, uz manām dziedāšanas studijām un balsi zīmējoties.

— Kā maksā, tā skan! — atbildēju, zīmējoties uz tuvākās dienās paredzamo līguma parakstīšanu Nacionālā Operā.

Pāvils Rozītis sāka smieties.

— Vot ta draugi! — viņš teica. — Satiekas pēc ilgiem gadiem un tūdaļ sāk kasīties.

— Ar direktoriem, kas izsūc māksliniekus, citādi nevar, — piezīmēju.

— Ar tenoriem, kas izsūc teātrus, arī ne! — mani papildināja Jānis Zālītis.

Mums ar Jāni Zālīti bija ieviesusies tradīcija, katreiz satiekoties, savstarpīgi paknaibīties ar vārdiem. Dažreiz tas izdevās ar dzirksti, dažreiz asprātības apsika, bet naida un dusmu knaibīgajos vārdos nekad nebija.

Teodors Reiters savā tornī pacēla rokas. Arī diriģējot viņš prata ar sauju izbraukt caur slapji savīdušiem ma-

tiem. Šo nodarbību viņš atkārtoja piecas reizes ar pācēlām rokām, pirms lielais koris uzsāka dziesmu.

Stundas gāja nemanot. Aizgāja Pāvils Rozītis. Jānis Zālītis arī aizgāja, bet atkal atgriezās. Teodora Reitera vietā uz virsdiriģentu vainagotā troņa pārmaiņus svīda resnais Emīls Melngailis, plānais Alfrēds Kalniņš ar bārdu, un pat miermīlīgais, lēnais Pauls Jozuus ar īsām, baltām un spurainām ūsiņām no Vecpiebalgas pārsvieda pār plecu baltu dvieli sviedru slaucīšanai. Bija garš un saulains mēģinājums. Pa Rīgas ielām kļīstošiem dziedātājiem pēc garās mēģinājuma dziedāšanas no ģimjiem varēja noteikt, kādu balsi kuŗš dzied lielajā korī. Sopranēm un tenoriem no ilgās skatīšanās saulē kreisais vaigs bija sarkans un iekaisis; zemās balsis —alti un basi bija saulē apsvilinājuši labos vaigus, slapjos virsdiriģentos veroties.

Ik cilvēkam lielajā dziesmu korī dega sirds un — viens vaigs.

Vēlākos gados Rīgā bija lielāki Dziesmu Svētki. Trīsdesmit pirmajā gadā svētku koris pieauga uz 12.000 dziedātājiem. Gadu pirms lielā posta sākšanās mūsu dziesmas gaviļēja Rīgā ar 16.000 balsīm.

Sestie Dziesmu Svētki bija mazāki. Uz ēvelētiem soliem goda vietās bez biļetes sēžot un svētku dziesmās klausoties, saskaitīju dziedoņus uz Paula Kundziņa dziesmu pils tribīnes. Sesto Dziesmu Svētku korī bija tikai — 3861 dāma un 2665 kungi. Korītis nebija no lielajiem — kopā tikai 6526 balsis, bet dziedāt tas prata daudz labāk par italiešiem. Pāvilam Rozītim bija taisnība.

Sajūsma, ko sestie Dziesmu Svētki — pirmie brīvajā Rīgā, uzspieda visai zemei, bija daudz, daudz lielāka par 6526 balsīm.

Biju noilgojies lauku rupmaizes, biezpiena un Gaujas miera. Kad beidzās Dziesmu Svētki, devos uz Piebalgu. Rīgas dzelzeļa stacijā dziedāja tūkstošām balsu. Laužu pārpildīti vilcieni stāvēja blakus un — apdziedājās. Ar dziesmām sarunājās vilcieni no augšējās stacijas, kas ved uz Kurzemi un Zemgali, ar vilcieniem uz Vidzemi un

Latgali lejas sliežu peronos. Dziesmas neapklusā, kad vilcieni atstāja Rīgu. Ik vilciena vagonā bija koris. Svešu cilvēku vilcienā nebija. Ļaudis, kas agrāk viens otru nepazīna, bija sen senī radinieki, domāja vienu domu un dziedāja kopēju dziesmu. Ja dziesmas uz brītiņu apklusā, arī tad vilcieni valdīja dziesmu svētki un vadīja — svētku diriģenti.

— Bet nu tas Reiters...

— Vienkāršs, sirsnīgs, aizrautīgs...

— Tas izspiedīs pēdējo!

Par Alfrēdu Kalniņu jūsmoja. Viņa komponētās dziesmas tecēja, plūda bez piepūles un dziedājās viegli. Kad Alfrēds Kalniņš parādījās svētku diriģentu tornī, nobraucēja savu gaŗo bārdi, tad tā kā svētais gars esot apņēmis lielo kori Esplanādē, — stāstīja mājup braucošiem dziedātājiem. Ar dievbijīgu cienību tūkstoši dziedoņu sekojuši Alfrēda Kalniņa rokai. Ar dievbijīgu cienību visi vilcieni, visos Latvijas novados dziedāja Alfrēda Kalniņa himnu —

Šī zeme ir mūsu, šīs pilsētas — mūsu...

Arī Pauls Jozuus ikkatram bija mīļš. Kad druknais piebaldzēns uzkāpa diriģentu tornī un knibinājis baltās saru ūsas, tad bijis jāsaņemas, lai iztaptu. Jozuus kori necieta neskaidrību un stingri prasīja ievērot klusuma un skaļuma pretrunas. Pauls Jozuus bija liels un gudrs koŗmeistars. Caur viņu brīnumainā skaidrībā izauga koris Nacionālā Operā. Ja Pauls Jozuus pēc Dziesmu Svētkiem būtu iekāpis vilcienā, viņš justu un dzirdētu, ka Latvijas novadu dziesmotāji viņu mīl.

Savāds bija izlicies Emīls Melngailis. Saprotams, arī par virsdiriģentu Emīlu Melngaili nedzirdēja ļauna vārda, bet — savāds viņš bijis. Acis metušas zibeņus un rokas tik asām kustībām, ka varētu sist. Pats viņš tāds gaļīgs un parupš.

Gadus piecpadsmit no savas dzīves Emīls Melngailis nodzīvoja kādā elles stūrī, ko ģeografija dēvē par Taškentu. Tur viņš piesavinājās stūrāinību attieksmē pret cilvēkiem. Melngaila asinīs visu dzīvi vārijās darbīga enerģija. Man šķiet, ka Taškentā viņa enerģijas izpausmei gribēja uzlikt iemauktus un Emīls Melngailis vārijās pats sevī, līdz kļuva neiecietīgs, pašpārliecināts un dažreiz ass un parupš.

Skaists viņš nekad nav bijis, pēc tā arī necentās, bija un gribēja būt — īpatns. Pat viņa raksti ar daudziem senvārdiem bija īpatni.

— Man ir vislabākais un īpatnākais stils starp latviešu rakstniekiem, — reiz teica man komponists Melngailis un izskatījās tik bargs, ka noticēju. — Palasiet manus rakstus avīzēs. Kurš vēl tā raksta?

Dziesmotie vilcieni milēja visu, kam sakars ar dziesmām un ja Emīls Melngailis būtu tuvumā, vilcieni viņu aplīgotu ar vislielāko prieku. Melngailis taču bija speciālists tautas dziesmu daudzkrāsainās apdarēs.

— Bet nu tas Reiters...

Varēja dziedāt, varēja runāt un slavināt dziesmas un dziesmu svētku diriģentus, vilcienos viss tomēr atdūrās pret Teodoru Reiteru.

— Kā viņš prot sajūsmināt!... — Viņš aizrauj! — Ja Reiters diriģē, pat nogurums pazūd!... — Bija atpūta, kad Reiters parādījās tornī... utt., utt.

Teodors Reiters bieži ir bijis mans direktors Nacionālā Operā. Man nekad nav izdevies uzkulties viņam par direktoru. Man nav ne vismazākā gandarījuma viņu slavināt. Reiters nav glīts — pamazs no auguma, ar sastrauktu, nelaimīgu un skābenu seju. Viņš kustas neērti un neizskatās nedz pēc Valdemāra Tones, nedz Paula Šūberta, nedz pēc cita lorda vai lielkņaza. Nesaprotu, ko sievietes pie viņa atrod. Pat tenoriem visspožākos skatuves varoņu kostīmos nav bijis tādas uzvarētājas ietekmes uz vecākām un jaunākām dāmu sirdīm kā Teodoram Reiteram. Pēc sestiem Dziesmu Svētkiem, viņa vārdu pieminot, maigi trīsēja 3861 sieviete, kuras es saskaitīju svētku korī un vēl dažas, kuras neredzēju Kundziņa tribīnē. Tā kā sieviešu valodās un nopūtās par mīļo, jūsminošo Teodoru Reiteru ar aizrautību, bez dusmām un greisirdībām iejaucās arī vīri no lielā koŗa, tad jāsecina, ka Teodora Reitera ārējā un iekšējā būtībā ir mistiķisks spēks, kas apreibina, savaldzina un samulsina prātus viņa dziedoņiem. Dziesmas diriģējot, Reiters dziesmā iejūtas ar miesu, dvēseli, asinīm, sviedriem, un pats tik traki aizraujas, ka aizrauj sev līdzī ik dziedātāju. Kad Teodors Reiters stāv koŗa priekšā, tad koŗis vairs nedzied tikai ar balsīm, bet lido līdzī vadoņa aizrautībai un — skan...

— Teodors Reiters, Teodors, Teodors, Teodors Reiters... — nepārtraukti murmināja maza, glīta, blonda un apaļa gulbeniete man blakus uz sola vilcienā. Brīžiem viņa pievēra, brīžiem pavēra zilas, sapņainas acis. Ilgi to nespēju izturēt. Kad vilciens apstājās Līgatnē, pārkāpu citā vagonā.

Kad dziedošie līgatnieši vilcienu aizvadīja, arī otrā vagonā viss bija tāpat kā pirmajā — nebija neviena svešnieka, nebija neviena, kas nedziedātu un nebija neviena, kas neļūsmotu par Teodoru Reiteru.

Vilcienam kustoties, pārgāju uz trešo vagonu. Tas pats. Gāju tālāk un atkal tālāk. Beidzot atradu kupeju, kur atpūsties no sava daudzkārtējā direktora.

— Es redzēju, kā sargi viņu negribēja laist uz priekšu, — sacīja viens.

— Dabīgi, ka ne, — papildināja otrs — viņam taču nebija dārgo vietu biļetes.

— Bet tad, kad skauti saprata, ka mēs viņu saucam, tad gan vadīja kā kungu visiem striķiem pa apakšu uz augšu, — smējās pusmūža dziedātāja. — No dziedātāju tribīnes tas izskatījās trakot jocīgi!

Bez pārdomām sapratu, ka par Teodoru Reiteru šeit nerunā, bet aprunā Valdemāru Ozoliņu. Apsēdos. Valdemāru Ozoliņu nepazinu, bet pazinu jauko skandālu ap viņu — pats redzēju, pats biju klāt.

Dziesmu Svētku programma bija liela un gaļa — 158 kori dziedāja 43 dziesmas. Lai dziesmas skanētu kā dziesmas, tās bija sadziedātas 127 kopmēģinājumos. Dziesmu svētku vadībai bija pulka raižu un darba. Jāzepam Vitolam par palīgu tika izredzēts mūzicējošais inženieris Gustavs Klaustiņš. Dzelzceļu virsvaldi ievadījis, viņš vadīja arī korus pa dzelzceļu un Rīgā. Bez korjiem sestajos Dziesmu Svētkos pūta sešpadsmit kara orķestru 420 ragos. Arī par tiem bija jāgādā, lai kopā sapūšas, lai atceļo, lai atpūšas un kopā skan. Svētku komitejas darbs bija milzīgs, pārmetumus nepelnī, kaut cieta Valdemārs Ozoliņš.

Četrdesmit trīs latviešu dziesmām bija trīspadsmit autoru. Ar trīspadsmit skaņražiem pat lielas tautas var le-

poties, ja skaņraži rada saturu skaņās. Starp sesto Dziesmu Svētku autoriem bija agrāk nedzirdēti, neredzēti, nepazīti vārdi. Nepazīts un nedzirdēts bija arī Valdemārs Ozoliņš. Viņš bija sabalsojis brīnumlīgojošu dziesmu, kas ligoja ar Līgo! cauraustos balsu ligojumos.

Simttūkstoš klausītājiem Ozoliņa Līgo patika, patika arī 6526 dziedātājiem. Klausītāji aplaudēja, koris vicināja mutautiņus. 6526 balti mutautiņi pārvērta atklāto dziesmu pili par baltu ziedu lauku vējainā vakarā. Lielais koris vizmoja baltajos autiņos. Koris sauca pēc Līgo autora, skaņdara, komponista, skaņraža un — Valdemāru Ozoliņu.

Dziesmu svētkos koris dara, ko grib un valda pār klausītājiem. Ja koris sauca Ozoliņu, pēc viņa kļiedza arī simttūkstoš cilvēku, kas bija ieslēgti architekta Paula Kundziņa gaŗajā sētā. Ozoliņš nerādījās.

Sēdēju labi ēvelētos goda solos. Man priekšā bija ministri un direktori, aiz muguras — kritiķi blakus — onkulis Kaupiņš. Viņš bija Saeimas deputāts, istā vārdā — Hermanis Kaupiņš, taču tāda vārda viņam neviens neatceras. Hermanis Kaupiņš dzīvoja bērnu pasaulē. Hermanis Kaupiņš bija slims uz teātriem. Viņš bija ļoti aktīvs Dailes Teātra vadībā, nodibināja Ceļojošo Teātri, Strādnieku Teātri, Rīgas Teātra mūzeju, organizēja simfoniskos koncertus Vērmanes dārzā, Arkādijā un Grīziņkalnā. Bez Kaupiņa Rīgā nekas nenotika, taču bīstams viņš bija tikai paša radītās un vadītās Latvijas Bērnu Draugu biedrības un bērnu rītu dēļ. Ja onkulis Kaupiņš bija nodomājis kādu pilsoni ievilkt savos bērnu draugos vai parādīt to bērniem bērnu rītā, tad glābiņa nebija. Ar bērniem saradis, Hermanis Kaupiņš bez izņēmuma visus cilvēkus, arī tos, kas dusmojās un uzpūtās, sauca uz tu kā vecus, labus un tuvus draugus. Kā tādu cilvēku lai sauc par Kaupiņa kungu? Viņš kļuva par onkuli lielajiem un mazajiem.

Kad cilvēku masa starp Rīgas pilsētas mākslas mūzeju un krievu katedrāles kupoliem sauca Valdemāru Ozoliņu, bet Līgo autors nerādījās, onkulis Kaupiņš kļuva nemierīgs. Viņš jūta ēsmu savam teātra mūzejam ar foto eksponātu, kas rādītu jauno autoru simttūkstoš cilvēku gaviļēs un baidījās to pazaudēt. Onkulis Kaupiņš pie-

cēlās no sola uz savām gaŗajām kājām un pastieŗās vēl gaŗāks.

— Ozoliņ, bērniņ, ko nu tu āksties? Nāc nu un parādies, — sauca onkulis Kaupiņš pāri goda solu ierindai. — Neviens tevi neēdis. Nāc ārā, Ozoliņ!

Ozoliņš nāca, bet ne no goda soliem. Rīcības komiteja bija aizmirsusi Līgo autoram piesūtīt goda karti, un jaunajam autoram bija pietrūcis naudas dārgākai biļetei. Viņš sēdēja neēvelēto solu nodaļā pie krievu katedrāles muguras.

Kas nav pieradis pie aplausiem un tūkstoŗ ļauŗu acīm, tam pirmajā brīdī nav viegli tos pārciest. Nabaga Valdemāram Ozoliņam bija jācieŗ gaŗš ceļš pāri Esplanādes laukumam. Visi skatījās. Brīžiem platmali gaisos pavicinot, viņš līda zem virvēm, kas nodalīja cenu starpību, kāpa tām pāri un jutās satriekts, mazs un nelaimīgs. Œo cieŗanu laikā lielais Dziesmu Svētku koris Ozoliņu iemēlēja.

Kad vilciens dziedot pietājās Piebalgā, man bija sajūta, ka jaunais dziesmu autors būtu kļuvis par sensāciju sestajos Dziesmu Svētkos, ja nebūtu — Teodora Reitera.

Jāņu dienai cauri, pat vēl pēc Pēterdienas par Teodoru Reiteru sapņoja un nopūtās trīs tūkstoŗ astoņi simti seŗdesmit viena sirds visos Latvijas novados un vēl daŗas nezināmas — Rīgā.

Man blakus, Ziemeļamerikas Kanadā dzīvo kāda sirds, kas vēl nav pārstājusī pūst un nopūsties no viņiem Jāņiem. Dziesmām ir mistiski spēki.

Prasītu lielus, gaŗus un gaŗlaicīgus pētījumus ja gribētu zinātniski pierādīt, kas dzina ko — Dziesmu Svētki koŗu kultūru un koŗu augsmi vai otrādi? Œo jautājumū nepētot un negaŗlaikojoties, izskatās, ka vainīgi ir abi, ka abi dzina viens otru. Koŗi dzina Dziesmu Svētkus, Dziesmu svētki — koŗus. Koŗi auga kvantitatīvi un attīstījās kvalitatīvi.

Kamēr Kārlis Nīcis mani baroja ar tomātiem sīpolos, Rīgā uz Esplanādes bez Kundziņa sētas bija izmēģināti

divus gadus divi mazi dziesmu svētiņi, lai man, mājās pārbraucot, dziesmas skanētu ar lielo skaņu.

Rīgā bija ļoti daudz koru. Ir viegli izskaidrot un saprast, ka tādiem cilvēkiem kā Teodors Reiters un Emīls Melngailis personīgs koris ir tikpat nepieciešams kā grauzdēts spēkis pie putrainu biezputras. Abi mūziķi par to ir jāslavē. Pārmetumus nepelnī arī inženieris Gustavs Klaustiņš, ne mūzikas skolotājs Gustavs Muižnieks, kas savu dienišķo dzīvi izdaiļoja ar personīgi privātiem koriem. Diezgan ievērojams koris izauga Rīgas skolotāju institūtam Jēkaba Vitolīna vadībā un Pērkonkoris Garīgā semināra bursakiem ar Pāvilu Gruznu par diriģentu. Arī Jānim Milzarājam gribējās sava kora, bet tam pietrūka pieaugušo dziedātāju, un onkulis Kaupiņš viņam atdeva savus bērnus, ko dziedināt ar kora dziesmām.

Lielais privāto koru skaits ir izskaidrojams. Ja indivīdam nav balss, bet gribas dziedāt, viņš dibina kori. Tad indivīds māca citus dziedāt tā, kā pats dziedātu, ja varētu.

Labi dziedošam korim ir arī praktiska reprezentācijas nozīme. Tāpēc kori parādījās arī Rīgas Audumā un citās fabrikās.

Taču visus Rīgas korus — izņemot mulsinātāju Teodoru Reiteru un viņa dziedoņus — ar lielu pārspēku uzvarēja Rīgas akadēmiskā saime.

Mūsu Universitātei bija savs mūzikas direktors Artūrs Bobkovics un Universitātes koris Bobkovica vadībā.

Artūrs Bobkovics nav paķerams uz mušpapīra. Viņš ir mūsu pirmais profesionālais orķestru diriģents. Kad Teodors Reiters pirmo reizi pat vēl nebija noskūpstījis savu pirmo mīlestību, Artūrs Bobkovics jau diriģēja simfonisko orķestri Dubultos un Rīgā. Orķestru šefi — Jānis Kalniņš un Olgerts Bištēviņš tad dzīvoja vēl tik primitīvu bērnu dzīvi, ka labāk neminēt. Jānis Medīņš spēlēja tumši skanošu alta vijoli, bez takts ziļja. Artūram Bobkovicam bija cienījama mūzikāla pagātne un arī mūzikāla sieva — Otilija Liekneja. Otilija ar labiem panākumiem dziedāja latvju pirmsoperā pie Pāvula Jurjāna kopā ar Paulu Līcīti un Paulu Saksu un Nacionālā Operā, līdz gadi atļāva un — mazliet ilgāk. Artūrs Bobkovics bija ievērojams latvju mūzikas ledlauzis un aktīvi piedalījās arī Emīla Dārziņa Vientuļās priedes nelaimē. Pāvils

Gruzna bija pārliecināts, ka Vientujā priede vainojama Emīla Dārziņa pāragrā nāvē. Kad Vientujā priede Bobkova kritikā atzīta par aizguvumu no somu Sibeliusa, Emīls Dārziņš sadedzināja sava skaņdarba partitūru un, Pāvils Gruzna domā, ka tai līdzī sadedzis arī pats skaņradis.

Artūrs Bobkovics bija predestinēts būt par akadēmiskās saimes mūzikas direktoru un vadīt akadēmisko kori. Universitātes koris bija liels un dzīvot spējīgs.

Latviešu studentiem no sāka gala ir ieaudzis lepns pašcieņas dzenulis. Kad students, zemnieku zēns, bagāto muižnieku vidū ar zinībām un centību grieza pogas baroniem un kņaziem, lepnums viņam bija nepieciešams. Studentu lepnums no svešām Universitātēm ieauga arī Latvijā.

Mazajos Dziesmu Svētkos, bez sētas ap Esplanādi, studenti tā satrakojās uz dziedāšanu, ka uzskatīja par akadēmisku vārgumu lielajos Dziesmu Svētkos reprezentēt savu Alma Mater tikai ar vienu kori un ar vienu dirigentu.

Radās Dziesmuvara. Studenti, Bobkova atkritēji, nolēma dziesmu varu savā vidū izkopt ar Alfrēda Kalniņa palīdzību. Alfrēds Kalniņš bija liels un lielisks, viņš bija arī mazliet savdabīgs un spītīgs. Kad citi lieli vīri sāka skūt bārdas un nēsāt tīru seju pašodes spalvu cekula vietā, Alfrēds Kalniņš sāka bārdu kopt un attīstīt. Kad radās Dziesmuvara, Alfrēdam Kalniņam bārda bija tik gaļa, ka studentiem tā imponēja. Tikko Alfrēds Kalniņš, ironiski smīnot, nostājās studentu priekšā un ar labo roku noglāstīja savu bārdu no pašodes līdz kakla saitei, studentos pamodās dziesmu prieks, kas nepazuda, pat Alfrēdam Kalniņam uz Ameriku aizceļojot. Kad pietrūka Alfrēda Kalniņa, studenti sauca palīgos Ādolfu Ābeli.

Ādolfs Ābele ir grūti atšķetināms tips. Viņš ir labi noaudzis, raksturīgi glītiem sejas pantiem, bet — viņš to slēpj. Pēc miesas uzbūves un kauliem viņš varētu būt lielisks deļotājs, taču viņš tīšu prātu kustas tik neveikli kā sabojājies ķipars. Arī savu glīto seju viņš nomāc ar spītīgi sakniebtām lūpām, spītīgi piemiegtām acīm un ja ar to vēl nepietiek, viņš iesprauž sev papirosu mutē. Tā kā Ādolfs Ābele cits cilvēks nesmēķē. Papirosu viņš tur, stipri uz priekšu izstieptu lūpu vidū, nekad neaiztiec

ar roku, bet sūkā to, papirosam uz augšu un leju neglīti cilājoties. Kāds Konservātorijas audzēknis man apgalvoja, ka Ādolda Ābeles kustīgais papiross tam samaitājis katru cienību pret kontrapunktu Ābeles klasē. Pēc Ābeles papirosa pat Bachs vairs nepatīkot...

Ādolfs Ābele negrib labi izskatīties. Viņa kāju un roku kustības kļūst plastiskas un atbrīvojas dabīgā veidā, tikai pie ērģelēm sēžot, taču spītīgi sejai viņš neatļauj atplaukt Dieva dotā izskatā, pat Dieva dziesmas ērģelējot.

Kad pēc sirsnīgi smīnošā Alfrēda Kalniņa Ādolfs Ābele pārņēma Dziesmuvaras vadību, studenti nobijās no viņa salauzītām, červeļaini kokainām dirigenta rokām. Smieklis nāca, tik neveikls bija Ābele pie pults. Jocīgs bija Ādolfs Ābele. Arī liktenis ir jocīgs. Par abiem kopā viņi sadarīja tik lielisku dziesmu varu, ka Rīgas korporācijām kļuva neērti, ka Dziesmuvarai nav krāsainu cepurīšu un krāsu lenšu pār krūtīm.

Ādolda Ābeles stūrītajās rokās izrādījās mūzika ik pirksta galā. Pirkstus pa vienam un visus kopā spirinot, ar elkoņiem mūzikas frazes ielaužot, Ādolfs Ābele izvilka no Dziesmuvaras tik tīras nianšes un toņu skaidrību, ka par to sāka runāt šauļos, Oslo, Helsinkos, Upsalā, Stokholmā, Kopenhagenā un visur, kur Dziesmuvara pabraucās un padziedāja. Studentu koris Dziesmuvara ar laiku izvērtās par izcilu faktoru latvju koru mākslā.

Studentu lepnums latviešiem nekad nav atļāvis sadziedāties starp korporejiem un citiem studentiem, kas savas krāsas nenēsā uz āru. Dziesmuvaras panākumi sakurināja krāsnešu P! K! — Prezidiju konventu. Studenšu prezidiju konvents — S! P! K! — bija manīgāks. Tikko Dziesmuvara sāka dziedāt ar plašāku atbalsi, S! P! K! inkorporējās savā korī — S! P! K! K! Neatceros, bet ir norādījumi, ka Pauls Jozuus S! P! K! K! ievadīja koru mākslas nopietnībā. Atceros, ar kādu šarmu un lietpratību to vadīja un izaudzināja Paula Jozuus tradīcijās un mūzikā ieaugušais slaidais, glītais un vienmēr laipnais Teodors Kalniņš.

Teodora Kalniņa māka izauga un darbojās Nacionālā Operā. Pēc Paula Jozuus nāves Teodors Kalniņš arī operā godgodam pārņēma Jozuus darbu un turpināja.

Kad P! K! sāka dziedāt savā korī — P! K! K!, arī viņi

nespēja atrast labāka un noblāka vadoņa par Teodoru Kalniņu. Kalniņš savos sirds kambaos bija tikpat jauns kā viņa studenti dziedātāji un tik strauji metās P! K! K! dziesmās, ka cejoja pa pēdām Dziesmuvarai aiz Latvijas robežām. Ceļoja un dziedāja labi — ar labām atskaņām. Taču P! K! ar to vien neapmierinājās. Uzsākuši mūzikālu konkurenci ar citiem studentiem, studentu korporāciju ļaudis no sava vidus sastādīja arī P! K! simfonisko orķestri. Leonīds Slaucītājs to uzvadīja uz visai cienījama mākslas līmeņa.

Divdesmitos gados Rīgā tika ļoti daudz mūzicēts un dziedāts. Advokāti — likumu vergi; dakteri — miesas pārziņi; ķīmiķi — aldaři; aptieknieki, — zāļu taisītāji, arhitekti — namdaři; inženieri — mašīnisti — visi auga ar dziesmām uz lūpām un zem sirds.

Tikai Konservātorijai nebija sava koŗa. Pēc Jāzeps Vītola dzimšanas dienas dziedošā ansambļa iznīkšanas dzeltenmaizes klingerī ar kafiju un cigāriem, Pauls Jozuus gribēja Konservātorijas koŗa kultūru atjaunot un pavilkt gaŗumā. Taču Konservātorijas koris iznīka, pirms sāka dziedāt. Konservātorijā visi dziedāja tikai pa vienam, un katrs gribēja, lai tikai viņu dzird un viņu vienu klausās.

Latviešu koŗa dziesmas ir mūsu mūzikas visvērtīgākā daļa. Tā ērti pārciestu jo stingru sacensību pasaules dziesmu kuluāros. Taču mūsu mūzikas augstskolai koŗu nopelni ir tikai uz papīra, ko Jāzeps Vītols iemācīja aprakstīt ar koŗa dziesmām.

Latvijas Universitātei koŗa dziesmās — bez papīra — bija daudz vairāk ko teikt un pasacīt. Vai tas nav savādi?

P agāja Dziesmu Svētki, Jāņi un vasara, bet arī rudenī Rīga vairs nelikās tā pati, ko atstāju pirms trim gadiem.

Ormaņu kulbas nebija mainījušās. Arī zilās pelerīnas un vājie zirdziņi bija tie paši, kas Rīgu dibinot. Zirgu pakavi miegaini klabēja, pa akmeņu bruģi klunkurojot. Tāpat kā agrāk dārdēja smago ormaņu dzelzs apstīpotie rati, un kad tie brauca pa nekaltu akmeņu bruģi, kā Bruninieku ielā, tad tāpat kā agrāk trīcēja logu rūtis un gājējiem aprāvās sarunas.

Tomēr Rīgā bija cits gaiss, kaut arī sensenais, agrajos rītos iemīļotais personīgais aromāts.

Cilvēki bija citādi — mierīgāki, darīgāki un klusāki ar vārdu blīkšķiem.

Nacionālā Operā valdīja brāzmaina darba steiga. Jaunais Operas direktors Ansis Gulbis bija paradis savā grāmatu apgādā citiem pēc padoma neprasīt. Arī Baltajā Namā bez skaļas runāšanas viņš radīja lielas pārmaiņas, mūzikas galveno vadību uzticot Emīlam Kuperam. Tas bija darbīgs, centīgs, pārgalvīgs un apdāvināts mūzikas amata meistars, kas no Rīgas gribēja iekarot un — iekaroja Ameriku. Kupera rokās Nacionālā opera auga, dega, brīžiem asiņoja, bet apbalvoja Rīgu ar pirmklasīgas operu mākslas izrādēm. Kupera mūziku atbalstīja Pēteru Meļņikova skatuves režija un Ludolfa Liberta dekoratīvais spožums. Nacionālā Operā bija iestājies jauns, nervozi sprigans laikmets.

Nacionālajā Teātrī Jānis Lejiņš bija apprecējies. Lauības ik cilvēkam apvīlē asākos ragus. Lejiņš labprāt brauca pa gaisiem, bet ne vairs tik augstu kā agrāk un ar daudz mazāk kustībām iegula teātra izrādēs, gleznās, savās lugās un Ērglēna alvas zaldātiņu vietā rotaļājās ar miniātūrām skatuvītēm, miniātūrām dekorācijām un miniātūriem papes aktierīšiem. Apprecējusies bija arī princese Ludmila Špilberga, sev par vīru izvēloties garā salimušo aktieri Jāni Simsonu. Vienīgi vecais draugs Jānis Osis vēl neprecējās, tomēr arī viņam bija sava mājasmāte. Jāņa Oša dzīves ērtībām un skatuves mākslai ne-

pieciešamo augļu viru no kaltētiem āboliem, plūmēm, aprikozēm uzticīgi vārīja Nacionālā Teātra kasiere. Par apprecētiem aktieŗiem Nacionālā Teātrī kā direktors valdīja Artūrs Bērziņš. Nacionālais Teātris gāja taisnu, platu un godīgu ceļu.

Pat Dailes Teātrī bija notikušas pārmaiņas. Kas no Rīgas neaizskrēja, neredzēja — pierada pamazām. Pazudis bija Dailes Teātra kļiedzošais un afektētais formālisms. Blakus teātrim Eduards Smiļģis bija atradis reibīgu nodarbību kaimiņos pie Širona un ar viņam parasto temperāmentu pētīja arī citus, līdzīgi mulsinošus kairinājumus Rīgā. Teātra sīkdarbiem Smiļģim vairs neatlika laika. Sīkdarbus režijā vadīja Felicita Ertnerē, un Dailes Teātra izrādēm radās saturs žilbināšanai, bet acu apmānīšanas vietā parādījās aktieŗi.

Trīs gadi jaunai pilsētai ir garš laiks. Jaunam cilvēkam trīs gadi svešumā ir vēl garāki. Šos gadus kopā saskaitot, pēc sestajiem Dziesmu Svētkiem Rīgā viss izskatījās vēl lielāks nekā no Liepājas, vēl labāks, vēl tuvāks un — vairāk pieejams.

Agarāk, teiksim, man pietrūka drosmes ieiet laikrakstu redakcijās un traucēt redaktorus. Pēc sestajiem Dziesmu Svētkiem ik redakcijā man piedāvāja krēslu. Vienīgi Jaunākās Ziņās bija jāuzmanās, lai neieietu pirms pusdienu laika. Krēslu piedāvāja, bet runāties pirms pusdienām laika atlika vienīgi Ernestam Brusubārdam. Arī viņš mētājās pa šaurajām telpām ar korektūras sloksnēm rokās, bet bija tik pieklājīgs, ka nespēja neapstāties un nepateikt vārdu. Jānis Porietis arī kaut ko pajautāja, bet atbildi pirms pusdienām nedzirdēja. Pēc sensacionālā piedzīvojumu romāna par pūsmērkaķi Tarzānu, kas Jaunākās Ziņās dzīvoja pāri par gadu ar — „Turpmāk vēl“, cilvēki bija iekaisuši atkal lasīt kaut ko līdzīgu un ik dienas pie redakcijas ārdurvīm uz to gaidīja liels ļaužu pūlis. Tiem bija jāiztop un avīze bija jāizrauj no spiestuves apsolītā laikā. Pirms, iespīestā un salocīta, avīzīte negulēja uz katra redakcijas galda, ar redaktoriem Jaunākās Ziņās nevarēja runāt.

Citi Rīgas laikraksti uz ielu stūriem parādījās agros rītos. Citu laikrakstu redakcijās redaktori steigās un nerunāja pusnaktīs.

Ja nebija ko darīt, ik dienas varēji piekāpt Citadelē pie Latvijas Kareivja un varēji būt drošs, ka sastapsi gandrīz visus tos ļaudis, kas apmeklēja Sukubu. Latvijas Kareivim bija plašs literārais pielikums. Sukubs bija literāro pielikumu literātu ēstuve.

Slavas laiki Sukubam bija pagājuši ar Mākslinieku klubina atvēršanu Valņu ielas romantiskajā vecmājiņā, taču pat Mākslinieku kluba stiprie padzērieni nenoēda kultūrvēsturisko sēdēšanu Sukubā pie kotletēm un karbonādes — Merķeļa ielā, otrā stāvā, pret Vērmanes parku.

Kad iegāji Sukubā, vispirms apzīlba acis. Uz sienām bija spilgtas, daudzkrāsainas bumbas, zibepi, svītras, kubi, kvadrāti, trīsstūri, platāki un šaurāki leņķi un apļi. Sukuba sienas pīrbēja spilgtos plankumos. Romāns Suta Sukuba sienās iekliedza Rīgas ekspresionistu ardievas. Ekspresionistu ardievu krāsas bija domātas kā reāls atbalsts Romāna Sutas māmiņas virtuves mākslai. Sukubā bija ērti ēst pusdienas un vakariņas uz pēcmaksu. Arī tad, kad Sukubs pazaudēja sensācijas ietekmi, ēdieni nemainīja savu kvalitāti un maksāšanas noteikumus. Sukubs kļuva par Rīgas literāro ēdnīcu.

Otrā stāva dzīvokļa durvis vienmēr bija atvērtas. Bez zvana un piedauziena varēja droši iet iekšā.

Sukubā pirmo reizi redzēju Jāni Veseli. Pret spilgtajām sienām viņš izskatījās kā kautrs lauku zēns, kas ievests trako mājas visneprātīgākā nodaļā. Pelēki blonds, smags, kā no laukakmens cirsts, viņš bija kluss kā nobijies, mierīgs, lēns un nebūt neiederējās Sukuba skaļumā. Nezinu, bet domāju, ka arī Jānis Veselis ēda uz pēcmaksu. Katrā ziņā, viņu Sukubā varēja satikt tikpat bieži kā Antonu Bārdi, Pēteri Ērmani, Ludvigu Šantekleru-Mārtiņu Gaili, brāļus Rūdolfu un Kārli Egles, Žani Smiltnieku un — nē, pietiks. Visus sukubiešus neuzskaitīt.

Sukubs un Sukuba kotletes piederēja vecpuišiem un bāriņiem, kam mājās nebija nedz sievas, nedz mātes. Es ļoti reti dzīvoju vecpuišos, un tāpēc Sukuba ļaudis manās atmiņās daudz spilgtāki — laikrakstos.

Ar puspievērtām acīm no Amerikas uz Eiropu atskatoties, redzu lielu, dzeltenu rakstāmgaldu. Man grūti pateikt, vai tas ir Latvijas Vēstneša vai Rīgas Ziņu redakcijā. Varbūt, ka tas pats dzeltenais rakstāmgalds no Latvijas Vēstneša pārgāja uz Rīgas Ziņām, abiem laikrakstiem pirms galīgās bojā ejas apvienojoties. Dažreiz aiz dzeltenā rakstāmgalda redzu Antonu Austrīņu, dažreiz Aleksandrs Grīns raksta piezīmes ar labo roku, iesviež zīmuli kreisā rokā un turpina rakstīt, ar vienu aci uz Jāni Veseli šķielējot.

Antons Austrīņš sēž liels un mierīgs, mazliet atgāzies krēslā. Elkoņus pret krēsla rokturiem atspiedis, viņš ir pacēlis kopā saliktas rokas ar plati ieplēstiem pirkstiem. Viņa garie pirksti te saskarās, te atkal atdalās, it kā pirkstu galos būtu elektriskā maiņstrāva, kas rada un atkal paralizē magnētismu. Pāri Austrīņa pirkstu galiem aiz zelta acenēm dzidri vīpsnā palaidnīgas acis, vīpsnā arī biezās laucinieka lūpas, bet citādi Antona Austrīņa izskatā ir zemes smagums. Austrīņš lūkojas pāri galdam, aiz kuņa stāv Ludvigs Šanteklers.

Aleksandrs Grīns nav līdzīgs Jānim Veselim, taču pie dzeltenā rakstāmgalda — no Amerikas uz viņiem atskatoties — tie izskatās kā atšķelti no viena celma. Abi ir pasmagi, abi sēž, abi runā paklusā balsī un — viens pēc otra, viens otru nepārtraucot.

Ludvigs Šanteklers visu laiku mētā replikas Antona Austrīņa valodā. Starp tiem abiem ir bezgalīgs pretstats. Vienīgi deguni Austrīņam un Šantekleram ir līdzīgi, taču arī šo radniecību iznīcina nepatīkamais apstāklis, ka Šantekleram tas pats deguns ir trīs reizes mazākā un plānākā sejā nekā lielajam piebaldzēnam. Ludvigs Šanteklers ir pamazs, izdilis, bet bezgala kustīgs un dzīvs. Ar Austrīņu sarunājoties, viņš nesēž. Sēžot viņam trūkst telpas sarunai. Ik vārdu pavada rokas vēziens. Viņa žesti ir lieli un āriģi.

Ludvigs Šanteklers ir amata vārds Mārtiņam Gailim, kad Gailis avīzēm raksta humoreskas, fejetonus un Šanteklera vārdam atbilstošus dzejojumus. Ar Mārtiņa Gaiļa vārdu Ludvigs Šanteklers ir ierakstīts baznīcas grāma-

tās, pie policijas un Nacionālā Teātrī, kur viņš nopelnī dienišķo maizīti ar jokiem komiskās raksturlomās. Grūti noteikt, kuŗa jokiem ir vairāk humora — franciski dzējiskam ŗantekleram vai latviskam gailim? Avīžu slejās vai uz skatuves? Joki veco aktieri tā pārņēmuši, ka bieži nevar atšķirt, vai viņš ir nopietns vai ālējas. Humoristikus starpsaucienus viņš mētā ik sarunu biedra stāstos.

Kad atveŗu redaktora durvis un tuvojos dzeltenam rakstāmgaldam, Ludvigs ŗanteklers, kā sendienu romietis, strauji paceļ sveicienam roku.

— Tevis te trūka! — viņš deklarē, ar mani apsveicinoties, tad pagriežas pret Antonu Austrīnu un saka:

— Nu mūsu vidū ir viens gudrs muļķis vairāk.

Ludvigs ŗanteklers ar visu sirdi pūlas atjaunot pie Rīgas Jaunā Teātra reiz pastāvējušo Gudro Muļķu biedrību.

— Visi cilvēki ir muļķi, — viņš skaidro Antonam Austrīnam — bet gudrs muļķis ir tas, kas to apzinās. Vai tu neesi tik gudrs, lai zinātu, ka esi muļķis? Nu, tātad? Ko gaidi? Mēs tevi uzņemsim par goda biedru, ja uztaisīsi smuku ievadrakstu mūsu nākošam numuram.

Tas zīmējas uz ŗanteklera litografēto žurnālu Gudrais Muļķis, ar kuŗa palīdzību gudrie muļķi smejas paši par sevi. Gudrā Muļķa vāku rotā liela ēzeļa galva un moto: „Smiesimies paši, lai nesmejas citi“.

— Nu, kā būs? Sit sauļā! — ŗanteklers turpina tirdīt Austrīnu. Antons Austrīnš smīn pāri savu pirkstu galiem.

— Un ko tu domā? — Gailis ŗanteklers paskatās uz mani. — Kāpēc tu vēl neesi mūsu biedrībā? Vai tev trūkst prāta, lai zinātu, cik dumš tu esi? Dziedātājs! Vai tā vien nav vislielākā muļķība, ar ko tu esi apliecinājis savu gatavību gudro muļķu biedrībai? Kam tava dziedāšana vajadzīga? Ko tā dod? Ja cilvēks nav muļķis, viņam tavu dziesmu nevajag. Tukšu kabatu ar dziesmām nepiepildīsi, vēl mazāk — tukšu vēderu. Tā ir muļķība, es tev saku, tāda muļķība, ko tikai gudrs muļķis var atļauties. Tu esi predestinēts par augstu amatpersonu Gudro Muļķu biedrībā. Tev pat iestāšanās maksu atlaidīsim.

No Gudro Muļķu biedrības kasieŗa vai sekretāra goda mani paglāba Viktors Eglītis. Cēli kā priesteris ar sātērķelētu amattērpu viņš tuvojās dzeltenam rakstāmgaldam un pasargāja mani no atbildes.

— Lai gudro muļķu vārdā augsti sveikts ir mūsu ka-rognesējs, olimpiskais dekadents! — patētiski deklamēja Gailis Šanteklers un ar izstieptu roku nostājās Viktoram Eglītim ceļā. Mākslinieciskās kultūras sludinātājs dzejnieks Eglītis neatraidīja roku, bet paskatījās uz Gaili ar tādu skatu, ka sarunas par gudriem muļķiem pārtrūka, kā nogrieztas ar bārdas nazi. Viktors Eglītis ne-
jokoja nedz ar dzeju, nedz par dzeju. Viņa olimpiskajam garam derdzās arī joki par dzejnieku Eglīti. Mārtiņam Gailim bija kļūmējies viņu ieskaitīt gudro muļķu sastāvā.

Lai cik nopietni sēž un tērzē Aleksandrs Grīns ar Jāni Veseli, viņi Gailim valodu neaizgrieztu. Arī viņi savus rakstus uzskatīja nopietni, Jānis Veselis pat smagi nopietni, bet nazi Gaiļa rīklē negrūstu, ja Šanteklers gri-
bētu jokoties un izsmiet pats sevi viņiem līdzī. Pāri oke-
anam vairs nedzirdu, ko runā Grīns un Veselis, bet zi-
nu, ka viņi ļoti nepietnu seju ir spējīgi pateikt gauži ne-
nopietnu joku un aiz joka apslēptus niekus. Taču Gudro Muļķu biedrībā arī viņi neiestājās un Šanteklera idejas bankrotēja litografētā ēzeļa ģīmī uz žurnāla.

Aleksandru Grīnu pazinu Tērbatā, kara pēdējā gadā kā medicīnas studentu-iesācēju. Tērbatā Aleksandra vārds bija — Jēkabs. Jēkabs Grīns bija izkarojies latviešu strē-
nieku pulkos un pēc smagāka ievainojuma un revolūcijas sāka kalt galvā anatomijas latīniskos nosaukumus. Kad apnīka anatomija un nebija drauga, ar ko papļāpāt nie-
kus, Jēkabs Grīns rakstīja stāstus par krustnešiem, krust-
nešu sievām un viņu mīļākiem. Krustnešu sievas samai-
tāja jauno mediķi, un daktera Jēkaba vietā radās — Alek-
sandrs Grīns, dzejnieka Jāņa brālis. Viņš labprāt zob-
jās par sevi kā dakteri. Tik gudrs viņš bija, ka sevī cienī-
ja rakstnieku augstāk par ārstu. Jeb tā ir muļķība? Ja tā,
tad tā nav gudra muļķība un Šanteklera biedrībā nederēja. Tur nederēja arī Jānis Veselis ar zemes smago stāvu un pļavu ziediem skatā.

Man ļoti zēl, ka nedzirdu, ko viņi runāja pirms tik daudz gadiem. Viņi, diemžēl, sēž atmiņā pie dzeltenā rak-
stāmgalda kā divi mūki, kas buņas un nav sadzirdami. Antonu Austriņu turpretim varu sadzirdēt un saredzēt arī bez Šanteklera.

Redzu, kā viņa istabā paveŗas durvis un durvīs parādās plakana galva.

— Es eju kapiju dzert, — pa durvju spraugu Austrīnam sauc Pāvils Rozītis. — Vai nenāksi līdz?

— Vēl nevaru, — atsaucas Austrīņš un atņem Rozītim kafijas slāpes. Pāvils Rozītis pēkšņi pazaudē steigu, uzsvieŗ pelēko platmali uz drēbju knaŗa un atsēstas pie dzeltenā rakstāmgalda.

— Kas jauns? — viņš jautā. — Vai esi saticies ar Jāni Ziemeļnieku? Staigā kā apmāts. Nez, vai vairs ko uzrakstīs...

— Uzrakstīs gan, — mierīgi atbild Antons Austrīņš. — Katram cilvēkam ir sava nasta. Vai tāpēc var nerakstīt? Ja gribi redzēt, man šeit ir jaunas vārsmas par zilo puķi...

Rīgai vairs nebija noslēpums, ka dzejnieks Ziemeļnieks iestīdzis vīziju pasaulē. Lai vīzijas padziļinātu, viņš sevi kairināja ar opiju.

— Man nepatīk. Neveselīga padarīšana! — sarunu par Ziemeļnieku izbeidz Pāvils Rozītis tikpat negaidīti kā uzsāka. — Es labāk ņemu tādus tipus kā Kārlis Students. Jau atkal staigā ar grāmatām pa lauku mājām. Rakstīšot Nelūgtos ciemos turpinājumu, saukšot — Trejdeviņās sētās. Un dzejo arī... Tam ir kārtīga saskare ar cilvēkiem un skaidras acis bez vīzijām. Tam puisim ir spēks, uguns, kaislības.

Pāvils Rozītis tik skaļi pacēlis balsi, ka nedzird, kā literārā redaktora istabā ienāk ieapaļa jaunava, sulīgām lūpām un ņipru skatu.

— Kas tad te notiek? — jautā Elīna Zālīte. — Vai jūs strīdāties vai apsprieŗaties?

— Strīdāmieŗ, saprotams, — jautri atsaucas Pāvils Rozītis. — Kā lai netrīdās, ja gribas kapiju dzert un Antonam jāvergo redakcijā?

Elīna Zālīte ir ļoti populāra dzejniece. Valdis Grēviņš gan smejas, ka Elīna Zālīte dzejojot ķēkšām un ģimnazistēm, bet tas nemazina viņas populāritāti. Ko Elīna Zālīte sadzejo, to katrs var saprast, un viņas dzejas ir visai derīgas albumu ierakstiem. Bez tam Elīna Zālīte arī labi izskatās. Viņai ir slimas plauŗas, laikiem viņa izbrauc uz ārzemju sanātorijām un ik reizes atgrieŗas kā Berlīnes

modes kliedziens. Viņai galvā ir puķaina cepurīte un melns aizkars līdz pus sejai. Rīgā tādus vēl neredz.

— Kam tad tas vajadzīgs? — jautā Pāvils Rozītis, pēc sarakošanās norādot uz cepures plīvuru. — Vai acis jā-sargā, lai ko sliktu neierauga?

— Nē, — atbildei pasmejas Elīna Zālīte — tas paceļ man degunu, kad jāiet pie redaktora.

Elīna Zālīte ir no Apes, uz Igaunijas robežām un labi runā igauņu valodu. Viņa atnesusi Austrīnam igauņu pa-stāsta tulkojumu. Kamēr redaktors ar viņu kārtos amata darīšanas, Pāvils Rozītis pārskata redaktora dzelteno rak-stāmgaldu un atrod pelēkos vākos iesietu grāmatu.

— Jāņa Veseļa Tīrumu laudis, — viņš konstatē. — Jā, tam puišelim ir liela dūša. Jau atkal jauns romāns. Tas izaugs...

— Izaugs? — platu smaidu biežajās lūpās Antons Aus-triņš paceļ acis no Elīnas Zālītes manuskripta. — Turies tik līdzās. Tas vīrs ir no māla...

Latvijas Vēstnesis sen jau miris. Būs gadu trīsdesmit. Pēc tam Rīgā bija daudz dažādu laikrakstu, bet nevienā redakcijā vairs nebija tik mājīgi. Man šķiet, ka rosinoši dzīvo mājas garu Latvijas Vēstnesī iemiesoja Antons Aus-triņš — liels kā klucis, smags un mazkustīgs, bet asprā-tīgs, sirsnīgs un valodīgs. Var arī būt, ka Latvijas Vēst-nesis ir palicis tik mājīgā atmiņā tāpēc, ka nevienā citā redakcijā tik bieži neesmu iegriezies un — pasēdējis.

Kad biju jauns un gribēju būt mākslinieks, domāju, ka augošam cilvēkam neviena diena nedrīkst paiet bez ne-parasta piedzīvojuma. Ik iegriešanās un pasēdēšana pie Antona Austrīņa bija piedzīvojums.

Kad Rīgu mums atņēma, Rīga bija daudz skaistāk iz-kopta nekā tanīs laikos, kad asfaltu pazina tikai uz gā-jēju ietnēm un smagie ormaņi rībināja ielu bruģi kā pa-saku Misiņbārdis Tilberga bilžu grāmatā, ar divi lāčiem pajūgā gar karaļpili traucoties. Ja liktenis atļautu Rīgu vēl redzēt un izvēlēties laiku, kad to redzēt, vislabprātāk mestos atpakaļ uz tiem tāļiem laikiem, kad nepazina le-

dus skapjus un auto bija dārgs lukss. Arī tad Rīgai bija simtgadīgi gaŗa pagātne un visas ielas pilnas liepu.

Kad liepas zied, Rīga viļņo medus kairā tvanā. Liepas tvan liegāk, bet kairāk par glicīnijām, akācijām un rozēm. Liepas Rīgai neviens neatņems.

Liepas smaržoja arī tad, kad gludais asfalts padzina kaltos un nekaltos bruģa akmeņus, kad smagie ormaņi pa Rīgu brauca klusu kā mākoņos, kad Rīgā saradās daudz jaunu, bagātu ēku, daudz agrāk nebijušu dārzu — Grīziņkalnā, Dzegužkalnā, pilsētas vidienē, kad pazuda Daugavmalas tirgus un Daugavas piekrasti rotāja apstādījumi, celiņi un koki, kā ziedoša atmiņa par kaujām pie Daugavas — 11. novembra bulvārī.

Ja liktenis atļautu, pēc jauniem spēkiem labprāt atgrieztos uz to Rīgu, kur tikko bija pārdzīvota sajūsma par brīvo lielpilsētu brīvajā zemē un nezinīgās jūsmas vietā stājies priecīgs darbs. Lai kā uzplauka un izauga Rīga pēc tam, šim laikam bija aktīvāks gara spēks, dzīvības alkām piesātinātu impulsu.

Bija apgūta brīvības skurba, neziņa, nemākulība un tukši vārdi, bija sadzijušas kara brūces. Karā sabrukušie ļaudis bija pazuduši, vai sevi atkal atguvuši. Ik solis caur Rīgu bija piedzīvojums, kas neizgaisa seklumā, bet rādīja Rīgu ar domām un darbu.

●

Pa Rīgu klejojot, biju ieklīdis Vecā Peitavas ielā. Tur ir veca Hanzas tirgotāju septiņu stāvu noliktava, kas izskatās daudz svaigāk un bagātāk par Sv. Juŗa baznīcas Baložu spīķeriem. Vecajai noliktavai ir ļoti slīps un stāvs jumts — kā baznīcas tornis; sienas tīri balsinātas, ar dzelzī kaltiem starpsiju krustiem; slīpā jumta korē — mazs jumtiņš ar tornīti galā.

Sendienu noliktava atgādina sendienu baznīcu. Balta, akmeņī kalta vārtu velve tai blakus šo iespaidu pavairo.

Zinu, ka jumta korē zem tornīša ir paslēpta virve ar lielu dzelzs āķi. Darba laikā virve ar āķi noslīd līdz ielai, iekniebjas linu baķos, iekožas papīra ruļļos, audekļos un,

skali ļurkšķēdama, ceļ tos gaisā pie augšstāvu spīķera lūkām. Zinu, ka lielais āķis virves galā dara arī pretējo — izceļ no augšstāvu miera linus, vaskus, kaņepājus un nosēdina ratos, kas gaida uz ielas, lai brauktu uz tirgu — fabrikās, kuģos, veikalos. Zinu, ka vecā noliktava ir vecs spīķeris veikalu precēm, bet sendienu ēka izskatās daudz vairāk pēc dievnama nekā Sv. Jura baznīca. Skats ir tīrs, saskanīgs, glīts un patīkams.

Atspiežos pret ielas laternu. Laternas Rīgā izskatījās kā dzelzs kārts galā uzsprausts stikla putnu būris. Man žēl Sv. Jura baznīcas. Pirmais Rīgas dievnams ir daudz pieredzējis, daudz pārdzīvojis un piedzīvojis, bet degradēts par netīru, neapkoptu spīķeru trijotni. Hanzas preču noliktava ir spoža, labi kopta un glīti uzturēta. Sv. Jura baznīca ir dzīvojusi daudz dažādu dzīvju ar dažādām dabām. Vecā, simtgadīgā noliktava ir bijusi tikai noliktava. Vai tas viņu uzturējis tik svaigu, izskatīgu un neaptraipītu?

— Glīts nams! — laternas otrā pusē, man nemanot, atspiedies Arveds Michelsons. — Derētu nopirkt un ierīkot krogu. Būtu lielāks veikals nekā Mākslinieku klubiņā.

— Nezināju, ka arī tu piederi pie vecu namu okšķeriem un Vecrīgas staiguljiem, — saka Arveds Michelsons pēc apsveicināšanās un sarokošanās.

— Labi, ka pienāci un iztraucēji, — atbildu. — Vecais nams mani tik tikko nepadārīja prātīgu.

— Kā tā? — smeļ Michelsons. — Tevi un — prātīgu?

Aktieris Arveds Michelsons bija Kārļa Niča tips uz skatuves, tikai nedziedāja. Dailes Teātra skatītāji par viņu sirdsskaidri smējās, pirms Michelsons paspēja izrunāt vārdu. Ik skats, ik kustība viņam bija labsirdīga humora un komikas pārpilna. Kaut Arvedam Michelsonam bija daudz vairāk matu nekā Kārlim Nīcim, arī ārpus skatuves viņiem bija sava līdzība. Dzīvē abi neko nesmaidīja un ar vieglprātībām nemētājās. Arveds Michelsons jeb Miķelītis, kā viņu sauca draugi un amata brāļi, mani nekad nav barojis, bet tā kā no aktiera algas viņš iekrāja namiņu Čiekurkalnā, tad domāju, ka viņš ir tikpat labs saimniekotājs kā Nīcis. Negribētu dzīvot Miķeliša aizgādā. Viņš bija drošs un viengabalains cilvēks, dzēra reti, bet — pretēji Kārlim Nīcim — dzēra labi, ja uzsāka un to uz-

varēja iedzimtās tieksmes pēc traģiskas un smagas nopietnības teātrī. Pret Kārli Nīci Arvedam Michelsonam bija liela priekšrocība arī tāpēc, ka viņam bija divi vārdi. Sukubā Miķelītis bija redzams ļoti reti, arī Mākslinieku klubā viņš nebija biedru sarakstos, taču laikrakstu redakcijas aktieri Michelsonu labi pazina kā — Rutku Tēvu. Rutku Tēvs rakstīja feļtonus, humoreskas un vēlāk pat romānus. Komīķi ir ļoti nopietni cilvēki.

Es nebiju komiķis, bet milētājs Nacionālā Operā. Tāpēc nav jābrīnās, ka Miķelītis — Rutku tēvs bija pārsteigts, ka esmu grasījies kļūt prātīgs. Viņš atkāpās no laternas, noskatīja mani no galvas līdz kājām un atkārtoja savu jautājumu:

— Tu gribēji kļūt prātīgs?! Neticu. Labi jau būtu, bet neticu...

— Redzi, Miķelīt, — es saku, — tev ir sieva, man — nav. Tev ir sava māja, man — nav. Tu esi stabils, apaļš, labi kopts un labi uzturēts kā šī te noliktava. Kad beigsi ākstīties ar jokiem, tauta ar pateicību tevi pabaros ar — pensiju. Bet — es? Es mētājos par pasauli, ceļoju, domāju, ka mācos un skatos, bet vai tam ir kāda nozīme? Valsts pensiju tā nedabūšu. Ja tu nebūtu mani iztraucējis, kas zina, vai, skaidro noliktavu vērojot, arī es nebūtu nolēmis nostabilizēties un meklēt sievu... Nu, paldies Dieviņam, atkal nekā... Kad skatos tevī, man negribas precēties.

— Tad nu gan esmu noziedzies! — Miķelītis smeļ. — Nāc līdzī. Varbūt, ka spēšu tevi vēl atgriezt pie prāta, ja kopīgi apskatīsim vecos dievnamus.

Arveds Michelsons mani ved pa šauro Klosteņa ielu. Klosteņa ielai viens sāns sastāv tikai no simtgadīgām noliktavām. Tās visas ir daudz glītākas un daudz labāk kopotas par Sv. Juņa baznīcu — ar baložu emblēmām uz ārsienas.

Arvedam Michelsonam joka pēc pateiktā doma par nostabilizēšanos mani sāk kutināt. Esmu sasniedzis, ko biju iedomājies, kad bārda vēl neauga. Esmu dziedātājs ar labu mēnešalgu un nekas cits negribētu būt. Varbūt, ka tiešām būtu labi, ja vairs neceļotu, netērētos un sāktu pārdomāt par vecuma dienām un pensiju, pameklējot Rīgā jaunu skārdnieka jumtiņu, uz kuŗa sēdēt pievakarēs ar drošu, stabīlu sajūtu un — neielīkt? Ar to es kļūtu

viengabalaināks, vienkrāsaināks, mierīgāks un labi kopts — kā simtgadīgās noliktavas.

Miķelītis - Rutku Tēvs mani pārved pāri Mārstaļu ielai un pa šauru namu spraugu aizved Pēterbaznīcai aiz muguras. Viņš neko nerunā, bet paceļ ikšķi un rāda uz Pēterā gotiskiem sānu izcilpiem. Tie lien no ļoti augsto logu atstarpēm mums pretim. Vecās baznīcas mugurai ir nemierīgāks izskats nekā vecām noliktavām. Gotiskie sienu balsti pat satrauc — baznīcas muguru un sānus tie padara nelīdzenus, sadala daudzās nodaļās un traucas uz augšu, pret lielās baznīcas jumtu sašaurinoties. Pie zemes augsto sienu balsti ir smagi un plati, pie jumta tie izskatās tik viegli, it kā nebūtu no ķieģeļiem un akmens, bet no ilgu domām izbūvēti. Pēterbaznīcas sānsienās nav miera.

Ne, ne! Negribu sievu, negribu māju, negribu mierīgi nosēsties! Negribu būt labi kopts un līdzens. Pēterbaznīcas mūri ir spēcīgi un augsti, ar līdzenu mieru nav glaudīti....

Arvēds Michelsons mani ved apkārt baznīcai, līdz mēs nonākam pie lielās ieejas.

Ludolfs Liberts savās gleznās Pēterbaznīcas portālu ir gaužām viegli izskaistinājis. Baroka tēli, kolonnas un smagie dzelzs apkalumi trīs lielajās durvīs to padarīja grandiozu, spēcīgu un varenu.

Arveds Michelsons vēl arvienu nerunā. Ikšķi gaisā pametot, viņš liek man pacelt galvu pret debesīm. Pēterbaznīcas priekšējā siena virs trīsdurvju portāla ir tik augsta, ka, pat uz augšu skatoties, reibst galva. Pēterā gaili saredzēt nevar. Velns ar ārā, kā meistars Bindenšūs tur varēja sēdēt, viņu dzert un neapreibt?

Ēģas doma mūzejā jau divi simti gadu glabājas vīna kauss ar nolauztu ķepiņu. Kad arhitekts Bindenšūs pabeidzis Pēterā torņa būvi — tā stāsta teika un teiku apstiprina Doma mūzejs — viņš nospodrinājis vairākas reizes apdegušo Pēterā gaili, atsēdies uz tā un izdzēris kausu vīna. Tukšo kausu no gaiļa viņš nosviedis uz Pēterbaznīcas akmeņiem, bet stikla kauss nesadrupis drumstālās — nolūzusi tikai stikla ķepiņa. Tas bija brīnums, ko bija vērts uzglabāt mūzejā. Ja pats Bindenšūs būtu noli-

dojis šo elles augstumu uz leju, viņš būtu druskās un asinīs, kā kapāta gaļa krējuma mērcē.

Pēterbaznīcas ieejas siena ir grandioza. Rutku Tēvs tās priekšā izskatās mazs un niecīgs, taču viņš smīn.

— Nu, kā būtu, — viņš saka ar ironisku skatu — ja tu, šīnī vēsturiskā vietā stāvot, atkal mēģinātu atgriezties pie prāta? Šī nav noliktavas saldi pārtikusī siena.

— Tev taisnība, — atbildu — iespajds mulšina. Paldies! Nu skaidri zinu, ka nevēlos prātīga miera, nedz arī sievas un mājas...

— Tu esi traks! — viņš nosaka.

— To esmu jau dzirdējis, — atsaku.

— Bet tu taču stāvi uz tik daudz piedzīvojuša zemes traipa, ka piedzīvojumi un trakumi tev būtu jāsāk nīcīnāt.

— Miķelīt, mans draugs, — es smagi nopūšos. — Šis garaiss tornis, kas simbolizē Rīgu, neiedveš man miermīlīga prāta domas.

— Bet viņš ir stabīls, skaīsts un ļoti augsts — visaugstākā koka konstrukcija visā pasaulē. Viņš nelīgojas, nešūpojas un stāv stingri uz vietas jau divi simti gadu.

— Un cik reizes viņš ir dedzis, sadedzis, no jauna celts un pārbūvēts, līdz uzkāpis tik augstu debesīs? Tu taču zīni, ka pat Pēterļa Lielā ķeizariskās cara rokas personīgi dzēsa, bet nenodzēsa zībēns ugunis šī torņa īsākam priekštecim? Nē, draugs, gribu būt drusku lielāks nekā esmu un arī man vēl der degt, sadegt un paaugties zībēnos un negaisos.

— Ar tevi ir posts, — nu savukārt nopūtās Miķelītis Rutku Tēvs. Redzot, ka pazaudējis pirmo gājienu mūsu vārdu cīņā, viņš uzsāka jaunu uzbrukumu. — Tad padomā šajā vietā, kur noved nemiers un cīņas. Vai tev nav zināms, ka Jersikas karalis Visvaldis stāvēja tai vietā, kur tu stāvi, kad pazaudēja savu karaļvalsti. Pēc cīņas, uzvarām un zaudējumiem karalis Visvaldis šeit ietirgoja bīskapam Albertam karaļvalsti pret savu sagūstīto sievu. Būtu dzīvojis mierīgi, būtu sadzēris tu brālības ar Albertu, viņam būtu ir karaļvalsts, ir sieva, ir neapkauti pavaltstnieki. Beigu beigās, viņš būtu no krustnešu ordeņa pat pensiju izkalpojis.

Gribēju atbildēt, bet pus ironiski, pus nopietni Miķe-

Itis man uzsauca: — Noņem cepuri un stāvi kluss! Šeit runā vēsturē izlietās asinis. Kļūsti lēns un prātīgs. Tev tās nepārspēt. Rīgas vēsture ir spēcīga un liela, tev viņas priekšā jāklūst mierīgam un mazam. Vai tev nav zināms, ka pie Pēterbaznīcas dzelzs kaltajām durvīm, uz kuŗām tu tagad atspied savu niecīgo roku, reiz stāvēja Gustavs II Ādolfs, pievienoja savai Zviedrijas karaļvalstij uzvarēto Rīgu ar visu Vidzemi un sacīja...

— Labu dienu, mākslinieku kungi, — Arveda Michelsona vēsturisko sprediķi pārtrauca jauna, jautra balss. —

Pēterbaznīcas laukumā, nelielās nama durvīs, tieši pret lielās baznīcas trīsdalīgo ieeju stāvēja jauns, slaidis cilvēks — Helmārs Rudzītis.

Lai ko, bet viņu negribējās satikt. Pēdējās nedēļās slaidais jauneklis bija satraucis Rīgu un visu zemi. Mans direktors Nacionālā Operā Ansis Gulbis un citi prātīgi cilvēki no grāmatu tirgotāju un izdevēju biedrības jauno cilvēku uzskatīja par bīstamu afērīstu. Grāmatu tirgotāju un izdevēju biedrība nežēloja izdevumus avižu sludinājumiem, lai brīdinātu godīgus cilvēkus neuzticēties Helmāram Rudzītim un viņa solījumiem.

Man Helmārs Rudzītis izlikās lāga zēns. Es biju jauns, viņš bija vēl jaunāks. Ar viņu iepazinos operā, aiz skatuves dekorāciju muguras. Viņš bija liels runātājs, taču atstāja pieklājīgu iespaidu. Zināju, ka viņš studē tieslietas Universitātē, bet jauneklīgās enerģijas pārpalikumu izklaidē Nacionālā Operā kā statistu kompaserijas virspavēlnieks. Ar Rudzīti satiekoties, nekad nepietrūka sarunu vielas. Viņš bija liels fantasts un aktīvs dzīves sapņotājs ar gauži nereālām idejām. Blakus tieslietām un operai viņam patika spēlēties ar drukas krāsu. Lai justos liels un svarīgs, viņš pieteica kā īpašnieks savu grāmatu apgādu Saturns un izdeva Rīgas adrešu grāmatu. Adrešu grāmata neatmaksājās, Saturns nīka, un ar Helmāru Rudzīti varēja saprasties, kā saprotas jauni cilvēki, kas baidās kļūt prātīgi.

Pēdējās nedēļās lāga zēns ar aktīvām, bet nereālām

idejām bija pāršāvis pār strīpu. No Pēterbaznīcas laukuma viņš mēģināja iebrukt Rīgas grāmatrūpniecībā tikpat negaidīti un pārgalvīgi kā Gustavs II Ādolfs bija iebrucis Rīgā no Mīlgrāvja. Viņš palaida tādu zibeni, ka aizdegās visa Rīga un pērkons rūca jau otru nedēļu. Pēteris Lielais bija miris. Uguns dzēšanas darbus viņa vietā pie Pēterbaznīcas ar avižu sludinājumiem uzņēmās Latvijas grāmatu tirgotāju un izdevēju biedrība.

Tracis bija tik imponants, ka derēja nogaidīt, pirms satikties ar lāga zēnu. Kad Helmārs Rudzītis iejaucās Arveda Michelsona vēsturiskā sprediķī, Rutku Tēvs tūdaļ atvadījās un atstāja mani nepatīkamā stāvoklī. Man gribējās parunāties ar operas aizkulišu kollēgu, bet nezināju vai drīkst, ja pats operas direktors brīdina.

Sesto Dziesmu svētku laikā un ilgi pirms tam Rīgā bija labs skaits godīgu grāmatu apgādu un izdevēju, bet maz grāmatu pircēju. Helmārs Rudzītis bija sagudrojis, ka cilvēki grāmatas pirktu un lasītu daudz biežāk, ja grāmatas būtu lētākas. Nez kā viņš bija aizņēmis dažus simtus latu — tie neienāca nedz no Rīgas adrešu grāmatas, nedz pusmīrušā Saturna — un palaida Jaunākās Ziņās tik lielus sludinājumus kā Pēteris Zālīte ar savu Saimesas deputāta algu. Helmārs Rudzītis pieteica jaunu grāmatu apgādu un solīja katram gribētājam „par brīvu“ piesūtīt jaunā apgāda izdotās grāmatas, ja sapņmējs samaksāšot vienu vienīgu latu grāmatas iesaiņošanai un piesūtīšanai. Viņš solīja par brīvu Kellermana Idiotu, Farēra Cilvēks, kas nokāva un divdesmit divus citus, pasaules literātūrā ievērojamus romānus viena gada laikā — pa divi romāniem ik mēnesi.

Saprotams, ka tas bija jauna cilvēka neapdomāts aktivitātes izsāpņojums.

— Ja grāmatu, kas maksā piecus vai sešus latus, var iespiest un pārdot tūkstoš līdz divi tūkstoši sējumos, tad taču manas „grāmatas par brīvu“ pieprasīs vismaz trīs tūkstoši lasītāju, — stāstīja aktīvais fantastis dienu pirms lielo sludinājumu parādīšanās, kad nejauši satikāmies zem Aspazijas bulvāra liepām, pret Neldnera mūzikāliju veikalu. — Un ar trīs tūkstoš abonentiem, ar lētāku papīru brošētos vākos var ne tikai iesaiņot un izsūtīt, bet arī iespiest trīs simti lapas pušu. Ko jūs sakāt?

Es neteicu nekā, jo man viņa bija žēl un no aplēsumiem nekad nekā neesmu sapratis. Zināju, ja viņa iedomas būtu reālas, tās sen būtu izkalkulējis un realizējis vecāks, prātīgāks un grāmatu tirgū vairāk piedzīvojis izdevējs.

Nedēļu pēc lielā sludinājuma Grāmatu tirgotāju un izdevēju biedrība visos laikrakstos oficiāli paziņoja, cik neiespējami ir sādi „amerikāniska“ apgāda solījumi un, nūdien, lāga zēna no operas aizkulisēm man bija vēl vairāk nekā žēl...

— Ienāciet, paskatieties, kā raujas mans Grāmatu Draugs, — viņš mani aicināja pie Pēterbaznīcas, kad Arveds Michelsons bija atvadījies.

Man negribējās iet. Būtu neērti, ja Operas direktors uzzinātu par manu apmeklējumu viņa nosodītā „pseido“ apgādā. Uz Rudzīša ielūgumu atbildēju ar garāku stomīšanās.

Pēterbaznīcas laukumā iebrauca pasta rati un apstājās pie nama, no kuŗa durvīm apšaubāmais brīvgrāmatu solītājs iejaucās Rutku Tēva vēsturiskā uzbrukumā manam neprātam. Divi pastnieki no pasta ratiem izcēla divas pasta kastes.

— Vai jūsu mājā ir arī pasta nodaļa? — jautāja Helmāram Rudzītim.

— Kā tā? — viņš atjautāja.

— Ko tad tie pastnieki tur staipa?

— Vēstules Grāmatu Draugam, — viņš skaļi smējās.— Vēstules nāk kā lavīna. Uz Kellermana Idiotu jau pieteikušies turpat astoņpadsmit tūkstoš lasītāju. Divi darbinieki bija jāpieņem, kas sēž tikai un atver vēstuļu aploksnes. Es jums saku, cilvēki Latvijā ir slimi pēc grāmatām. Esmu ķēris naglai uz galvas.

Grāmatirtgotāju brīdinātāja sludinājuma ietekmē man Rudzītim bija grūti ticēt. Ja pret viņu tik atklāti uzstājās vecie grāmatu izdevēji, tirgotāji un Nacionālās Operas direktors, kaut kur vajadzēja būt apslēptai blēdībai. Ja grāmatu tirgotāji un izdevēji nebūtu droši par savu patiesību, tie nekad neuzdrošinātos brīdināt pilsoņus no Grāmatu Drauga. Tā būtu nenormāla cīņa. Rīgas grāmatu izdevēji bija cienījama, gudra, prātīga un grāmatu tirgū daudz piedzīvojusi ļaužu cilts.

Ansis Gulbis, mans direktors, bija cēls cilvēks, ar lie-

lu, plašu augstmaņa žestu it visās izdarībās. Viņš stāvēja pāri sīkām veikala interesēm. Sen gadus, pat no Sv. Pēterburgas viņš apgādāja grāmatu tirgotājus ar latviešu grāmatām. Kad piektā gada revolūcija plosīja Rīgu, viņš sūtīja no Pēterburgas Aspazijas, Pumpura, Doku Aša un pat līdz tam cenzūras noliegtos Merķeļa rakstus. Ansis Gulbis bija ideālists, kaut arī grāmatu apgāds viņu padarīja ļoti turīgu. Nav teikts, ka naudas pārpalikums iesaldē ideālus. Anša Gulbja personība to apstiprina.

Lielisks cilvēks bija arī Jānis Rapa. Neliels no auguma, viņš kūsāja no pārspēka. Grāmatu rūpniecībā gadus desmit jaunāks par Ansi Gulbi, arī viņš varēja atskatīties gandrīz uz piecpadsmit gadu piedzīvojumiem. Viņa nodibinātais un ilggadīgi vadītais apgāds Valters un Rapa lepojās, ka esot publicējis pusi no visām latviešu grāmatām. Jānis Rapa bija ļoti izglītots un tika uzskatīts par autoritāti. Viņa baltā galva nemētājās ar neapdomātiem spriedumiem un brīdinājumiem. Viņš bija Latvijas grāmatu tirgotāju un izdevēju biedrības priekšnieks. Uz viņu noteikti varēja paļauties. Viņu augsti vērtēja visi grāmatrūpnieki — Jānis Roze, kas jau sen pirms kara izdeva Jāņa Poruka un Kārļa Skalbes kopotos rakstus, Andrejs Jessens, kas nepārtraukti apgādāja latviešu bērnus ar labu lasāmvielu un ilggadīgu mēnešrakstu Jaunības tekām un visi citi izdevēji Rīgā un provincē, valsts apgāda Leta direktoru, gaŗo bohēmieti Richardu Bērziņu ieskaitot.

Rīgas grāmatizdevēji bija daudz vecāki un gudrāki par fantastu no tiesībnieku fakultātes un operas aizkulisēm. Ja viņi saskatīja grēku Helmāra Rudzīša solījumos, tad grēks nevarēja būt tālu. Bija jāuzmanās...

Diemžēl, nekad neesmu bijis pārāk uzmanīgs un arī grēka nekad neesmu pārāk baidījies. Man šķiet, ka grēki nebūt nav tik uzbāzīgi, kā tos daudzina un ja grēks lien tieši ceļā, nav grūti, ja grib, to apiet ar likumu. Mani interesēja arī abi pastnieki ar divām vēstuļu kastēm. Vai patiesi tik daudz vēstuļu bija domāts Grāmatu Draugam jeb vai lāga zēns Rudzītis par mani zobojās? Viņš bija uz niķiem un stiķiem. Gudri ļaudis runāja, ka, piesakot pirmajai grāmatai Kellermana Idiotu, viņš gribot pasmieties par idiotiem, kas viņam noticēšot. Man Helmārs Ru-

dzītis likās godīgs zēns, bet Ansis Gulbis un Jānis Rapa, bez šaubām, bija lielākas uzticības vērts.

Helmārs Rudzītis bija fantasts, bet ar aktīvām dziņām sapņus pārvērst par dzīvi. Gāju viņam līdzī.

Grāmatu Draugam bija šauras un nelielas biroja telpas, bet kaut kas neparasts tur vārījās. Abi pastnieki bija izgāzuši savas vēstuļu kastes pie divu jaunavu kājām, un abas jaunavas sēdēja, kā baltos vēstuļu ziedos iekašņātas, ar papīrnazi un spalvas kātu rokās. Ļoti aizņemti un delverīgi kustīgi izlikās pāris jaunu vīriešu.

Helmārs Rudzītis grasījās man parādīt savu privāts-tabu, bet nepaspēja. Nebiju pat lāga noskatījies meitenēs vēstuļu gubā, kad ieradās policija.

— Kas šeit ir atbildīgais rīkotājs? — ar visai bargu balsi atvērtajās ieejas durvīs stāvēja garš vīrs policijas formas tērpā.

Rīgas policistus saukāja par kāravu kalpiņiem, jo viņu pelēkajos formas tērpos bija redzamas sarkanās, spēļu kāršu kāravām līdzīgas nozīmes. Mūsu policistu cepures gliši iederētos spēļu kāršu gubiņā. Ar policiju nekad nav patīkami satīkties, arī ne tad, ja tā liekas izklaidējam tāpat kā kāršu spēle. Pat ja sirdsapziņa ir gluži tīra, ar policiju satiekoties, pat engēlis var apskrambāties. Grāmatu Drauga policistam bija tik barga balss, ka arī mana kristallskaidrā sirdsapziņa notrīcēja.

— Ar ko varu pakalpot? — plati ieplētis melnās acis, viņam atbildēja Helmārs Rudzītis. Viņš laikam nobālēja, jo man izlikās, ka palielā dzimumzīme Rudzīša labajā vaigā pie deguna kļuva tumšāka nekā parasti. Tanī brīdī pat ar skatuves grimu to būtu grūti aizklāt.

— Esmu krimināluzraugs Lapensons, — paziņoja policijas virsnieks un ar cepuri galvā ienāca dziļāk vēstuļu kambarī. — Kriminālpolicijā ir ienākusi sūdzība, ka jūs ar nevērtīgiem solījumiem izkrāpjat naudu lētticīgiem cilvēkiem.

Helmāra Rudzīša vaiga plankums kļuva vēl tumšāks. Drukas krāsa ir ķīmiski radniecīga tinteī. Ar drukas krāsu rotaļājoties, Helmārs Rudzītis jaunībā mīlēja arī tinti. Esmu lasījis dažu darbu no viņa literārās pagātnes un domāju, ka lielā zīme viņa vaigā ir mūzas skūpstā iezīmēta. Ja viņš nebūtu noslīdējis par aizņemtu grāmatizdevēju, viņš

būtu attīstījies par grāmatu rakstītāju. Katrā ziņā tik gaiši fantazēt kā Helmārs Rudzītis praktizēja pirms pāris desmit gadiem, spēj tikai tas, ko mūza ir cieši jo cieši skūpstījusi. Ir skūpsti, no kuriem paliek nepatīkami, nodevīgi plankumi uz kakla un pleciem, vai ne? Kāpēc mūza nevarētu skūpstīt tikpat sirsnīgi un izvēlēties vaigu, cieši pie deguna? Ar kriminālpoliciju satiekoties, nodevīgais mūzas skūpstis Helmāra Rudzīša vaigā iezilgojās ā tumšs grēks.

Parasti sarunājoties Rudzītim mētājās acis un rokas, bet, dzirdot kriminālpolicijas apvainojumu krāpšanā, viņš kļuva tik rāms kā sasalis.

— Izkrāpju naudu lētticīgiem cilvēkiem? Kā tā? — viņš bija bāls un pārsteigts.

Arī abām vēstuļu meitenēm iesala darba naži un spalvas kāti.

— Jūs pieņemat naudu par precī, ko nespējat piegādāt, — Lapensons turpināja uzbrukumumu.

Lāga zēns Helmārs Rudzītis mazliet pasmaidīja. Ar smaidu viņa vietā nobālēja mūzas skūpstis pie deguna.

— Vai jūs nebūtu tik laipns ienākt manā kabinetā? — viņš atguva savas kustības acīs, rokās un mugurkaulā. — Un ja arī, — viņš griezās pie manis tūdaļ pēc aicinājuma policijai.

Jutos neērti. Labprāt būtu bēdzis. Nevarēju.

Par apgādu direktoru kabinetiem līdz tam man bija greznāki uzskati. Trīs cilvēkiem apsēstoties, nočīkstēja divi krēsli.

— Kas mani apsūdzējis, ja drīkstu jautāt? — sarunu vecīgā kabinetā gribēja pārņemt jaunīnais kabineta direktors.

— Cilvēki, kas pārzina grāmatu tirgu, — viņam strupi atbildēja policijas uniforma, vēl allaž ar cepuri galvā.

— Speciālisti, — turpināja uniforma, — bet tā nav jūsu darīšana. Es jautāšu, jums tikai jāatbild. Cik naudas jūs esat jau izkrāpis?

— Kā tā — izkrāpis? — brīnījās jaunais direktora kungs. — Es nevaru izkrāpt, ja arī gribētu. Vai kriminālpolicija manus sludinājumus Jaunākās Ziņās nav lasījusi? Tur taču ir nepārprotami norādīts, ka Grāmatu Drauga apsūlītās grāmatas tiek izsūtītas uz pēcmaksu, bet Rīgā

pienestas mājās un nauda maksājama, grāmatas saņemot. Es naudu nevaru ieņemt, pirms neesmu nodevis precī.

— Bet jūs jo labi zināt, — Lapensons pārtrauca Rudzīti, — ka par vienu latu nevar iespiest, iesiet un samaksāt trīs simti lapas pušu biezu grāmatu, kā jūs solāt. Sakiet vaļsirdīgi, kas slēpjas aiz šīs afēras?

Man bija žēl lāga zēna un pašam sevis arī. Jutos ļoti, ļoti neērti un sodīju sevi, ka nebiju klausījis avīžu brīdinājumam. Brīnījos tikai, cik pašapzinīgi, ērti un smaidīgi izturējās kriminālnoziedznieks grāmatrūpniecībā kriminālpolicijas pratināšanā. Viņš ērti atgāzās savā krēslā — krēsls ērti iečikstējās — un, pameklējies galdā atvilktnē, piedāvāja policistam un man cigārus. Mēs abi atteicāmies.

— Nevelciet izmeklēšanu garumā, — runāja Lapensons. — Ko jūs varat man atbildēt?

— Nekā! smaidot kā pavasara kumeļš, sacīja jaunais, sprukās notvertais noziedzības kandidāts. — Ar vārdiem te nekā nepāteikt. Pagaidiet drusku, es lūdzu.

Helmārs Rudzītis piecēlās no savas aizgaldes un gribēja atstāt istabu. Tūdaļ piecēlās arī policijas uzraugs un nostājās viņa ceļā.

— Neatstājiet šīs telpas! — viņš sacīja. — Mēs vēl neesam beiguši.

Nudien, biju iebraucis nelāgā situācijā. Man likās, ka manu kollēgu no Baltā Nama tūdaļ arestēs. Kamdēļ man vajadzēja nākt?

Helmārs Rudzītis pasmaidīja, iebāza roku bikšu kabatā, smeļoties pieliecās ar labo plecu un sacīja:

— Labi, es neiešu. Atveriet jūs manas durvis, Lapensona kungs.

Krimināluzraugs bija tik pārsteigts, ka paklausīja.

— Medņa kungs, — sauca Helmārs Rudzītis, stāvot pa gabalu atvērtajās durvīs, — lūdzu paskatieties, vai vēl nav aizķēries kāds Idiots. Pie manis istabā ir tikai viens, bet tas ir luksuss ietērpā. Lūdzu, atnesiet man tūdaļ Idiota parasto izdevumu.

Viņš vēl nebija paspējis atsēsties, kad atvērtajās durvīs parādījās slaidis jauneklis ar laba krējuma krāsas papīra vākos iesietu grāmatu. Uz vāka varēja lasīt — Bernhards Kellermans. Idiots. Grāmatu Drauga izdevums.

Rudzīša darba istabā iestājās klusums. Kriminālpolicists grozīja rokās pasniegto Idiotu tik uzmanīgi kā sprāgstambumbu; izgrozījis un no ārpuses apskatījis, viņš sāka to šķirstīt un pāršķirstīt.

— Ko vēl lai jums atbildu? — ar neapslēptu ironiju grāmatizdevējs jautāja policistam. — Mēs vēl neesam beiguši. Lūdzu, jautājiet.

Policists Lapensons pacēla skatu.

— Vai arī es varu šo grāmatu nopirkt par vienu latu? — viņš neticīgi jautāja.

— Lūdzu! — smējās apgāda direktors. — Lieciet tikai naudu galdā.

— Vai katrs jūsu abonents saņems tieši šādu grāmatu? — caur pieri un uzacīm kriminālnoziedzuma apkarotājs skatījās uz kriminālnoziedzuma kandidātu.

Manas sajūtas bija kļuvušas vieglākas. Jutos ērtāk un nebūt vairs nenozēloju, ka biju iegriezies Grāmatu Draugā pie Pēterbaznīcas.

— Šodien vai rīt, — apkarotājam atbildēja apkarotais. — Vakardien izsūtījām piecus tūkstošus, šorīt atkal dažus tūkstošus. Pašlaik ir pietrūcis ko sūtīt, bet līdz vakaram, es ceru, vēl izsūtīsim dažu tūkstoti. Sūtījumi iet kā pa slīdošo lenti. Nevar kavēties. Cilvēks, kas nokāva ir jau pusiespiests un atkal būs jāizsūta.

Lapensons pēkšņi noņēma cepuri un ar kabatas drānu noslaucīja pieri. Cepuri viņš paturēja uz ceļgala, kabatas drānu — rokās un palūdza gabalu papīra. Dažus vārdus uz pasniegtās papīra loksnes uzrakstījis, viņš piecēlās.

— Izmeklēšana beigusies. Ļoti pateicos, — krimināluzraugs bija lēns un laipns. — Šeit ir mans vārds un adrese. Lūdzu ieskaitiet mani Grāmatu Drauga draugu un abonentu sarakstā.

Viņš pasniedza Helmāram Rudzītim tikko aprakstīto papīru, paspieda roku un tikai Pēterbaznīcas laukumā atgīdās, ka aizmirsis uzlikt cepuri, uz ielas izejot.

Pēc dažiem mēnešiem Latvijā, kā uz laukiem tā pilsētās, galdniekiem sākās pļaujas laiks. Visās malās piepra-

sīja grāmatu plauktus. Cits pieprasīja plauktu lepnu un pulierētu, ar stikla logiem un durvīm, cits — vislētāko un atklātu. Plaukta vajadzēja gandrīz ikkatrā mājā. Ar nelielu piemaksu Grāmatu Draugs bija sācis iesiet savas „grāmatas par brīvu“, un zelta burti uz grāmatu mugurām izskatījās tik glīši kā bildes. Kad pēc gada grāmatu plauktā ielika divdesmit četras grāmatas ar zeltotām mugurām, tad katra māja kļuva tā kā bagātāka.

Jaunais apgāds bija solījis dot tikai tulkojumus, taču jaunajiem grāmatu plauktu īpašniekiem par lielu prieku jau otrā mēnesī viņi varēja lasīt arī latviešu oriģināldarbu — Pāvila Roziša Divas sejas un drīzi — pēc Dostojevskas divdaļīgā Noziegums un sods — arī Kārļa Jēkabsona stāstu krājumu Sievietes. Tiem sekoja neskaitāmi citi sējumi.

Grāmatu tirgotāju un izdevēju arodbiedrība cieta kļuva, jutās neērti. Arodbiedrības avižu sludinājumi, kas brīdināja, izbeidzās tūdaļ pēc Idiota. Mazliet vēlāk arodbiedrības biedru izdotās grāmatu cenas noslīdēja no stratosfairas cilvēcīgi pieejamā augstumā. Mans direktors Ansis Gulbis sāka iespiest grāmatu seriju pat lētāk nekā par vienu vienīgu latu sējumā. Jauni grāmatu apgādi auga kā sēnes pēc lietus. Rīgu pārņēma grāmatu drudzis. Grāmatu plaukti bija dzīves nepieciešamība.

Lāga zēna Helmāra Rudzīša sapņi un fantazijas piepildījās daudz plašāk un revolūcionārāk, nekā viņš to bija uzdrošinājies sasapņot. No jaunajiem, sēnēm līdzīgajiem grāmatu apgādiem lielais vairums atkal izzuda un aizmirsās, bet literatūra bija uzvarējusi Tarzānus un latviešu grāmatu rakstītāji varēja bez briesmām nodoties savam arodam, jo uzrakstītai grāmatai vairs nebija tik grūti kā agrāk atrast izdevēju. Jaunie grāmatu plaukti sauktiin sauca pēc jaunām grāmatām, un jaunajos grāmatu plauktos dekoratīvi sagūla pat tādas grāmatas, ko neviens nelasa, bet izstāda.

Kad dažus mēnešus pēc Idiota Grāmatu Draugs pie-teica Brēma Dzīvnieku valsti trīsdesmit divos sējumos, tad visvisādu zvēru un nezvēru attēli parādījās laukos un pilsētās, bet Aleksandrs Grīns ar abām rokām sāka rakstīt Pasaules vēsturi.

Rīgā auga domas un darbi. Patiesi, uz Rīgu vislabprātāk atgrieztos tanīs laikos, kad smagie ormaņi vēl sacentās troksnī ar Misinbārža lāčiem.

Ik solis bija — piedzīvojums.

Ir dažādi piedzīvojumi. Kad cilvēks paaugas un kļūst prātīgs, piedzīvojumi no viņa atkāpjas un paslēpjas aiz prāta. Prātīgs cilvēks piedzīvojumus atraida un bēg, lai tie nesatriektu godīgi ejamo dzīves taciņu. Prātīgs cilvēks pat piedzīvotu piedzīvojumu baidās uzskatīt par piedzīvojumu.

Jaunībā no it nekā nav bailes, un piedzīvojumi slēpjas aiz katra ielas stūra. Gandrīz ik vakars pēc operu izrādēm izvērtās piedzīvojumā.

Vēl biju jauns, vēl nedziedāju nedz Tanheizeru, nedz Lohengrīnu, nedz Otello, nedz Pajacus, nedz Jāņa Kalniņa satraucošo Hamletu. Tādi tipi pieder vīriem pāri trīsdesmit, kad prāts nesas uz mierīgu dzīvi un miesa baidās no aptaukošanās. Vēl biju slaidis mīlētājs un balss viegli lidoja ir Fausta, ir Bohēmas Rūdolda mīlas dziesmās un Rigoletto Meitenes sirsniņā... Vēl izrādes nenogurdināja, daža — satrauca. Pēc dažām izrādēm miegs nestāvēja ne prātā, ne locekļos. Lai spētu aizmigt, gulēt un strādāt pēcizrāžu rītos, izmēģināju dažnedažādus miega pulverus. Tie nepatika. No miega pulveriem sāpēja galva un pēcizrāžu dienās darbs bija bez prieka, bez dzirksts—nederīgs. Miegam derīgākas zāles nekā aptiekās varēja atrast Romas pagrabā, tieši pāri ielai no Baltā Nama. Miega zāles, kā jau zāles, Romas pagrabā man negaršoja, bet nomierināja, veicināja miegu un veicināja arī dažu piedzīvojumu.

Romas pagrabā, tūdaļ no ieejas pa kreisi bija gaŗa, gaŗa laipa — tik gaŗa kā pazemis Rīgai cauri. Laipa bija gaŗa, bet šaura — lai pa to staigātu, vajadzēja būt mazam augumā. Bet pa šo laipu neviens nestaigāja un par to nebūtu it nekā ko stāstīt, ja aiz gaŗās laipas neatrastos tik pat gaŗa stikla velve un zem stikla tādi brīnumi kā Lejputrijas izredzēto novadā. Uz baltiem šķīvjiem, uz sud-

raba paplātēm un uz dažnedažādu krāsu maizītēm aiz stikla mirdzēja bieziens un radīsi, nēgi, rutki, cūkas kājiņas, lasis, sīpolu drumstalas, sarkanais kaviārs, žāvēta cūkas galva ar divām ausīm, cūku šķiņķi dažādās krāsās — kūpināti, uzcepti un novārīti; sudraba ietvarā smējās brūni apcepuši kāpostu pīrāgi, pīrāgi bija arī ar rīsu un zivīm, bet — zivis?! Zivju draugs Romas pagrabā apmuls — kā zelta asaras mirdzēja žāvētas reņģītes; kā rausis kairi gulēja pildītā līdaka; zuši bija atgūlušī lielās žāvētās šķēlītēs zem citronu segas un atgāzušies receklī kā ledus kalnā; foreles atgādināja kokgrebumu kausētā sviestā un marinētās salakas peldēja šķidrā sīpolu mērcē. Gribot negribot vēl jāpiemin siļķes, jo vārdam „siļķe“ aiz Romas pagraba stikla bija mūzikāli bagātas variācijas un melodijas gan krāsās, gan formās, gan aizkustinošā ietekmē uz cilvēka dvēseli, acīm un siekalu dziedzejiem. Liels, valdzinošs un veselīgs bija skats, kas atvērs ienācējam Romas pagrabā — tūdaļ pa kreisi no ieejas. Tādu dabas skatu citur pasaulē nav. Pat Ludolfs Liberts to nespētu uzgleznot, pat Libertam tas būtu par lielu, par bagātu, par pompozu un — pārāk guards! Pat aprakstīt nav iespējams, pat ne uzskaitīt visas tās dārglietas, kas apsveica ienācēja acis un vēderu. Lai uzskaitītu salātus, to sastāvu un krāsas, būtu jābūt uzaugušam Rīgas Centrāl-tirgū un tad apceļojušam ap pasauli. Starp iesarkano, iezaļgano, iedzelteno, bālgano un rūsgano salātu bļodām, pie tam kā brūni dēdzināta cukura glazūrā staroja liels cūkas sāns, ar kvadrātos iegrieztu un apcepušu, skraukšķīgu cepešādu. Visi šie brīnumi un vēl daudz, daudz vairāk citu uz pirksta, pat uz acu mājienu ar draudzīgo viesmīļu palīdzību atstāja pa vienam logoto velvi un nogūla uz garās laipas katra ienākušā viesā priekšā.

Pie garās brīnumu laipas, saprotams, naktīs un dienās drūzmējās ļaudis. Kas stāvēja pustundu, ar elkoni atspiedās pret laipu. Kas nostāvēja stundu, bija spiests pie laipas pieturēties abām rokām. Kas nostāvēja ilgāk, to draudzīgi viesmīļi atsēdināja krēslā pie galdiņiem.

Piedzīvojums bija tikai ieiet Romas pagrabā un — paskatīties.

Pēc kairinošākām operu izrādēm, diemžēl, stikla velve kairināja tikai acis un izrādē satraukto nervu nomierinā-

šanai nederēja. Un tomēr pēc izrādēm es bieži stāvēju pie garās laipas. Iegāju, paslēpos aiz plakanās kolonnas un gaidīju. Pēc smagākām operām negribas runāt. Ja kāds pienāca parunāties, pablisināja acis un kāds mani atkal atstāja vienu. Romas pagrabs piederēja pie Nacionālās Operas, es — arī. Man nebija jārunā, lai manā priekšā no ledus aukstām miega zālēm norasotu divas apaļas bumbiņas uz stikla kājas — divi balti „kurzemnieki“ un liela, apaļa tumšā alus glāze.

Aiz Lejputrijas pirmās klases galda Romas pagrabā proti bija tikpat gara eja viesmīļiem un aiz garās ejas līdzīgi garš grāmatu skapis ar spoguļiem un daudzkrāsainu puķu deju sejām.

Ir dažādas operas. Pat viena autora darbus nevar sakārtot vienā pārdzīvojumā kastītē. Kad nodziedāju Verdi Rigoletto Hercogu, nekad nevajadzēja nedz miega zāļu, lai gulētu, nedz aukstas dušas pēc atgrimēšanās, lai varētu satikties ar cilvēkiem. Ir daudz tādu operu, kas prasa tikai smuki izskatīties, pastaigāt un padziedāt uz skatuves. Dziedot Faustu, Džeraldu Lakmē, Alfredu Traviatā, Kņazu Nārā, Hercogu Sevilijas bārdzinī, ir tikpat viegli viņus attēlot kā dzert tēju, saldmaizītes uzkožot. Nerunājot par Hamletu, Otello, Gestu Berlingu, Hermani un Richardu Vāgneru, arī jaunībā bija darbi, kas gremojās galvā un asinīs vēl ilgi pēc izrādēm. Saldi sāpīgais Verters iesēdās nervos ar līdzīgu spēku kā dzidri sprigais Bohēmas Rūdolfs, un pat tik maza lomiņa kā Ļenskis satrauca ne mazāk kā pirmajās simts izrādēs nelaimīgais mīlētājs Don Hozē. Tam ir loģiski, ar attēlojamā tipa raksturu saistīti izskaidrojumi. Ofenbacha Hofmanis, piemēram, neietekmētu miegu un ēstgribu, ja Hofmaņa stāstos nebūtu īsa prologa un vēl īsāka epiloga, kur Hofmaņa tips ir diezgan neparasts.

Tā gadījās, ka arī tad, kad nelietoju vēl nedz parūku, nedz dietu, man bija daži vakari ik nedēļas, kad negribējās ēst, nedz gulēt, nedz runāties, pirms nepastāvēju pie garās laipas Romas pagrabā. Kā aptiekā tur biju ļoti īsu brīdi un tad viens soļoju pāri Timma tiltiņam caur Vērmanes dāru uz Tērbatas ielu.

Uz Timma tiltiņa un Vērmanes parkā vēl nebiju runājams, bet jo tālāk soļoju, jo prāts kļuva vieglāks un mie-

rīgāks, it kā būtu nodziedājis vieglo vakaru vai tik daudz producētus tēlus kā Don Hozē un Kavaradosi. Karmena un Toska jau toreiz skaitījās manā pagātnē ar simtam pāri dziedošu vakaru.

Ja no piedzīvojumiem nebēg, ik vakars Tērbatas ielā ir piedzīvojums. Ja līst vai līnā, ap katru ielas laternu ir mirgojošs miglas aplis, un apmiglotā gaismas svītra Tērbatas ielā stiepjas tik tālu starp liepu lapojumu, ka tā kā sauc, tā kā aicina, tā kā iemidzina un drusku knieš. Ja cilvēks ir jauns, tad piedzīvojumu var atrast pat skatā uz nebeidzami gaŗo laternu svītru lietainā naktī.

Nakts klusumā skan gājēju soļi, klunkuro ormaņu zir-dziņi. Vienmērīgie zirgu rikši no tāluma spēj radīt tikpat sentimentālas atskaņas kā tālu suņu reja lauku naktīs. Ormaņu ratus nedzird, tie apvilkti ar dzēšamgumiju. Rīgas naktī dzirdēja tikai mierinoši nesteidzīgu pakavu klaboņu.

Soļoju. Klab — klabklab, klab — klabklab... Man garām aizbrauc ormaņa kulba un mazpamazām attālinās pakavu reja. Soļoju. Prāts ir nomierinājies. Nodziedātā operas izrāde droši vien nebija tik tukša un vārģa, kā man izlikās vēl uz Timma tiltiņa, tikai nākošā izrādē man vajadzēs turēt staltāk plecus... Pieliekti pleci, pat sāpju brīžos, nepiestāv gara cietējiem, kā Verters, Hofmanis, Ļenskis un Rūdofls. Sāpju brīžos pieliekti pleci un pieliekta galva uz skatuves ir fizisku sāpju izteicējs, garģgas sāpes uz skatuves jāattēlo paceltu galvu un taisnu mugurkaulu...

— Vaktņiek, vaktņiek... — Lāčplēša ielā skan saucēja balss naktī.

No viduslaikiem Rīgā vēl uzglabājusies naktssargu cunftē. Sen viņi vairs nestaigā ar laternu un alebarda cirvi rokās kā miera sardze viduslaiku pilsētas mantai un miegam; sen viņi vairs neizsauc laiku un nakts pulksteņa stundas, bet sēž ielu stūrī ar lielu atslēģu žūksni rokās un izpalīdz vēlīniem mājās nācēģiem, kas aizmirsuģi vārtu vai ielas durģvu atslēģu. Naktssargi palīdz arī vēlāģiem viesiem iekģūt pie vēlo viesu gaidģtāģiem. Tāģls un tuvs sauciens pēģ naktssarga Rģģģas ielās ir dzirdams ļoti bieģi.

— Vaktņiek, vaktņiek! — skan mierinoģi, droģi un arī drusku sentimentāģi, ja lģģnā smalks lietus. Droģģbas un

sentimentālītātes sajūtu pastiprina šādam saucienam sekojošā atslēgu žvadzēšana un lēni, šļūcoši soļi.

Soļoju. Kļūst laba un mierīga sajūta. Kad nonākšu mājās, varēšu gulēt. Māte man droši vien virtuves plītskrāsnī ir atstājusi vakariņas. Pie Romas pagraba iekodienу laipas ēst negribējās, Tērbatas ielā no ēdiena neatteiktos. Soļoju. Tālumā skan pakavu klaboņa, tuvumā dzird atslēgu žvadzēšanu.

Ģertrūdes ielas stūrī uz maza soliņa sēž naktssargs. Savu atslēgu žūksni stingri rokās turot, viņš pūlas iesmēķēt pīpi.

— Dievs palīdz! — saku.

— Labvakar, kungs, — viņš atsauca. — Kuŗā namā tad gribat tikt iekšā? Jūs tāds kā neredzēts.

— Paldies, bet neesmu no šī rajona. Man atslēgu nevajag.

— Nu tad piesēstieties. Parunāsim, — mani aicina vecais vīrs.

Man nav kurp steigties. Kāpēc lai neapsēstos naktssargam blakus? Nav viegli būt vienam un vecam Rīgas nakts tumsā.

— Vai negribi dūmu? — vecai svīrs piedāvā savu pīpīti, kad sēžu viņam blakus.

Dūma negribu.

— Kur tad biji tik vēlu? — viņš prasa, un pats sūc savu kaļķīti.

— Darbā biju, — atbildu — jāiet gulēt un ēst.

— Tas labi, — viņš atbild. — Strādāt vajag. Citādi tā jaunība izlaižas un pakļīst. Nudien, kauns skatīties, kā te iet pēc pulksten diviem, kad slēdz tos naktskrogus. Brauc ar ormaņiem, ar autobīļiem un streipuļo kājām — pa divi vien, pa divi vien ar savām bārdāmām. Kurp tas novedīs? Kas tā nu par dzīvi?

Brīvības ielā, netālu starp Lāčplēša un Ģertrūdes ielu ir Alhambra — Rīgas labākais naktskrogs, kur ļaudis var ēst, dzert, deļot un noskatīties arī labus varietē priekšnesumus. Rīgā ir arī daudz, vismaz kāds pusducis citu nakts lokālu, kas ziemeļmetropoli grib tuvināt Parīzes nakšu limenim. Arī es pazīstu dažus naktskrogus. Man tie nepatīk, neprotu nedz deļot, nedz skatīties deļotājos caur tabakas dūmiem, taču kad vecais naktssargs sāk bārties,

pūlos aizstāvēt Parīzes gaisu Rīgas modernās izpriecās.

— Es nezinu, kā tur tai Parīzē — manu aizstāvēšanas runu pārtrauc naktssargs un nospļaujas tik enerģiski, ka skaji nožvakst viņa atslēgu kopojuums, — bet Rīgā tas neder. Mans meitas vīrs bija labs un strādīgs cilvēks, savu bodīti lai atvēra. Varēja labi dzīvot. Abi ar meitēnu stāvēja bodē, un nekā netrūka. Tad iedomājās študierēt, sāka ar študentiem staigāt pa krogiem un bodīte viņam palika par mazu. Pa naktīm krogos ar tām bārdāmām pino ties, bija saticis draugus, kas iemācījuši lielas šepes. Pame ta sievu, — vismaz labi, kā bērnu vēl nebij — un nu? Vai tu nelasīji šovakar Jaunākās Ziņās par to sviesta panāmu? Tas tik no tiem naktskrogiem. Mans meitas vīrs ar tur ir iejaukts. Tas nu viņam ir bodītes vietā...

— Vaktņiek, vaktņiek... — skan žēla balss no Aku ielas stūra. Naktssargs to nedzird.

— Es jau nekā, — viņš turpina, — man meitai ir labāk tā. Atrada vietu ministrijā, ir arī cits vīrs jau, bet — kurp tas aizvedīs?

— Vaktņiek! — No Aku ielas balss iegriežas Ģertrūdes ielā un skan daudz skaļāk. Vecais vīrs lēni pieceļas un, izkratījis pīpīti, to iebāž kabatā.

— Man riebas skatīties, kā te iet pēc diviem no rīta. Ir lāga dzeramnaudai viņiem vairs nekas nav atlicis pāri. Viss aiziet tajos naktskrogos un kur lai to ņem? Jā-sazog un jāizblēdī...

— Vaktņiek, — saucēja balss kļūst žēla un nemierīga.

— Pasēdi, tūlīt būšu atpakaļ — man saka vecais vīrs ar lielā stieples aplī savērto atslēgu krājumu rokās. — Parunāsim vēl.

Es nesagaidīju viņa atgriešanos. Piedzīvojumu vienai naktij pietika. Gribējās ēst un gulēt.

Kas zina, varbūt tā bija tā pati nakts, varbūt — cita, līdzīga. Nav teikts, ka ik vakaru bija tikai viens piedzīvojums. Tērbatas ielā tie sablīvējās viens pār otru.

Nācu no nodziedātas operu izrādes. Biju jau aizsoļojis pāri Stabu ielai. Soļoju lēnām. Līņāja. Man pakaļ steidzās svaigāki un ātrāki soļi.

— Labvakar! — sacīja soļi, apstājās un pārvērtās par Jēkabu Poruku. Mēs ilgi nebijām tikušies, kaut allaž vēl dzīvojām viena nama vienās kāpnēs — viņš sestā, es trešā stāvā Tērbatas ielā, aiz Bruņinieku stūra.

Jēkabs Poruks nu bija pamatskolas skolotājs un Jāzeps Vītola māceklis ar sirdi un dzēseli. Dzelzceļu virsvalde bija aizmirsusies. Es biju Konservātorijā diplomēts, pa ārzemēm izceļojies, daudz pieredzējis un pieaudzis mākslinieks, ne vairs „jaunais, daudzsološais“. Es biju ticis daudz tālāk savā amatā nekā viņš. Biju lepns, aiz lepības gribējās runāt.

— Kur tu tik vēlu? — jautāju sendienu draugam.

— Klausījos tevi, — viņš atteica.

— Un? — gaidīju uzslavu.

— Nu, un nekā! — viņš man atbildēja. — Gribētos labāk...

Jēkabam Porukam jaunībā bija nelāga daba. Viņš neprata melot. Ir cilvēki, kas to iemācās tikai uz vecuma dienām, bet dažs — it nekad.

— Un ko tu tagad strādā? — viņš jautāja, kad bijām sākuši soļot kopīgo ceļu.

— Gatavoju Verteru! — teicu. —

— Un tas ir viss?

Ar šo jautājumu viņš noslaucīja manu lepnumu un nolika mani — labi pazīstamu un atalgotu Nacionālās Operas mākslinieku — maz pazīstama studenta un vāji samaksāta skolotāja priekšā kā zēnu-iesācēju, kas pat Konservātoriju vēl nebūtu pabeidzis.

Bija savādi — uz Jēkabu Poruku nepratu dusmoties. Ja man cits cilvēks koda, pratu atkosties — un kā vēl! Pret Jēkabu Poruku pratu tikai aizstāvēties vai ciest kļu-su.

No Jēkaba Poruka izstrāvo mierinoša lēnprātība pat tad, ja viņš pašapzinīgi vīpsnā, strīdās un, mazliet iedzēris, skaļi paceļ balsi. Jēkabs Poruks prot būt ļoti ass, ironiski dzēlīgs, taču pat tādos brīžos viņā nejūt nedz naida, nedz nicināšanas, bet — lēnprātīgu mīlestību. Mana izjūta nav subjektīva. Ja kāds cilvēks tam nepievienojas, tad viņš Jēkabu Poruku nepazīst un ir saticies ar mūsu izcilo mūziķi un esejistu tikai kā ar Nacionālās Operas pēdējo direktoru.

Jēkaba Poruka direkcijas laikā Nacionālā Opera nepāšaubāmi sasniedza operas māksliniecisko kulmināciju, bet — Jēkabs Poruks operas direktora amatam nebija piemērots...

Ik teātrī ir daudz pašmīlīgu temperāmentu, ik operas ansamblī — vēl vairāk. Ar lēnprātību tos nesasiet kopēji izlīdzinātā darbā. Jēkabs Poruks to zināja. Kā apfilozofējies pienākuma cilvēks viņš salauza savu lēnprātību. Aiz pienākuma pret uzticēto darbu viņš kļuva šķautņains. Ciets viņš neprata būt, bet pienākums to prasīja. Lēnprātība, ar iefilozofēta slinkuma pazīmēm, spēja būt cieta tikai asākās šķautnēs. Nebija viegli, bet asās šķautnes izvadīja Nacionālās Operas augšupeju, kaut spieda Jēkaba Poruka pašizprātoto personības mieru. Liktenis smējās. Pašaudzēta lēnprātība un iefilozofētais personības miers smagi cīnījās ar lieko cilvēka gabalu, ko Porukam uzspieda pienākums. Liktenim patika šī spēlīte. Jēkabs Poruks uzvarēja — ja arī ne pats sevi, tad darbu un pienākumu. No lēnprātības savā personībā viņš neatteicās. Tā lauzās pat cauri cietajām šķautnēm, pienākuma šķautnes saasinot.

Mīlestība nav vārguma pazīme. Lēnprātība nav pašapziņas trūkums. Jēkaba Poruka lēnprātīgā mīlestībā bija daudz pārliecinātas pašapziņas, pat — pārākuma sajūtas, bet viņš prata to pasniegt tik sirsnīgi un mierīgi, ka iedvesa uzticību. Gribējās iemantot arī uzticību pie viņa un atkosties nebija pa prātam.

Masnē Verters ir saldena opera, bet nav no vieglajām. Attēlot Gētes Verteru ar Masnē mūziku nav viegli — ir stipri jāieguļas un jāpiestrādā, bet mans lēnais draugs sacīja: „Un tas ir viss?“. Es nenoskaitos, bet man bija jāaizstāvas. Naktī Tērbatas ielā sāku Jēkabam Porukam klāstīt, ko Verterā no manis prasa Emīls Kupers un ko māca Pēteris Meļņikovs; stāstīju, ka ar Verteru man ir aizņemta diena un nakts. Tas bija tiesa. Vēlākam Nacionālās Operas direktoram operas darbs vēl bija svešs, un man bija tik daudz ko runāt, ka mēs apstājāmies pie mūsu nama ieejas. Tumsā mēs stāvējām tik ilgi, ka nakts-sargs mūs pamanīja un nāca palīgos. Ne lūgts, ne aicināts, viņš atslēdza ieejas durvis un sacīja:

— Lūdzu!

Bija neērti palikt uz ielas.

— Bet kā tad ir ar kameramūziku? Vai to tu gribi atstāt novārtā operu dēļ? — sacīja mans draugs, kad bijām iekāpuši celtnī. — Klasiku tu nesapratīsi. Bachs un Hendels tevi atbaidīs. Bet par romantiķiem Šūbertu un Šūmanu tev vajadzētu padomāt...

Kad celtnis apstājās pie mana stāva, biju tik karsti iekaisis pats savas intelligences aizstāvēšanā, ka piespiedu ceļamo pogu, lai pavadītu Porūku līdz sestajam stāvam un pabeigtu jūsmīgu vārdu plūdus par Franča Šūberta un Roberta Šūmana dziesmām.

Nakts ceļojumam kāpņu celtnī varu pateikties par labi izdekušos dziesmu vakaru Melngalvju namā, kurā Šūbertu un Šūmanu papildināju ar Mendelsonu.

No romantiskām dziesmām mums valodas pārsviedās uz romantisku mīlestību. Kad nama celtnis augštāvā bija nostāvējis labu pusstundu, Jēkabs Poruks piespieda pogu uz leju. Celtnis šļarkstēja cauri stieplu pinumam kāpņu vidū, un Jēkabs Poruks man teica:

— Es tevi tomēr nesaprotu. Arī es nesen vēl biju tikpat jauns kā tu...

—...un biji vēl trakāk iemīlējies, — iejaucos teikumā, jo pazinu viņu un viņa sievu jau tad, kad valdīja cars Nikolajs un Poruks nebija precējies.

Celtnis apstājās pie manas mātes durvīm.

— Tev taisnība. Es mīlēju un mīlu. nenoliedzu. Šodien mīlu daudz vairāk, daudz dziļāk nekā tad, — celtnim apstājoties, turpināja mans lielais un labais draugs. — Es mīlu, tev taisnība, es ļoti mīlu. Bez savas mīlestības pat dzīvot negribētu, bet tevi es nesaprotu... Tu mīli tik bieži, tik daudzas... Saki, kas tev no tā tiek?

Vai pēc tāda jautājuma varēja izkāpt no celtna un meklēt vakariņas mātes plīts krāsnī? Lifts šerkšēja augšup pret debesīm, uz Jēkaba mājokli. Kādu brītiņu cietu kļusu. Kas man no tā tiek? Kas cilvēkam tiek no tā, ka viņš ieliec skārdnieka jumtiņu? Bet man ir žēl, ka nav vairs jumtu virs pagraba ieejām un ka nevaru tos izsēdēt un iesēdēt. Kas man no tā tiek? Nekas, it nekas.

— Bet kas tev no tā tiek, ka tu mīli tikai vienu? — atspēlējās Poruku Ješkam, kad celtnis bija atkal apstājies un pastāvējis.

Saruna bija gaŗa un gudra. Celnis ceļoja un klabēja uz augšu un leju.

— Zini ko, Jēkab, — sacīju, kad rīta saule iespīdēja celtņa ejas stikla jumtā, — man liekas, ka man tomēr kaut kas tiek... Esmu iemācījies nekad nepazaudēt galvu mīlestībā. Skūpsti mani nekad nepieveiks. Aiz mīlestības negrēkošu un nekad nepūtišu greizsirdības mokās. Esmu mācījies vēl vairāk — bez izņēmuma līdzvērtīgi cieņīt katru cilvēku, kā to vislabāko, tā arī vissliktāko. Visi ir līdzīgi, visiem ir ilgas pēc mīlestības. Nekad es nekautrēšos mīlēt brīvi un atklāti. Ja mīlēšu, viņa nekāps slepeni pie manis pa logu, bet — ienāks lepna un laimīga, visu skatiem redzot, pa plaši atvērtām durvīm. Redzi, draugs, man tomēr ir kaut kas ticis... Bet ja tev gadītos iekrist jaunā mīlestībā, tu droši vien saceltu apkakli un ierautu kaklu, ja kopā ar viņu satiktu kaut vai mani uz ielas...

— Tas nenotiks, — atteica Poruks.

— Nesaki vis. Kad iegāju krogū, šovakar pat redzēju, kā liels un prātīgs direktora kungs aizstūma aiz stūŗa glītu meiteni, lai es viņus neredzētu kopā. Man bija kauns. Viņš ir mans radnieks, neteikšu kas? Eŗ to nevarētu izdarīt.

— Es arī ne, — Jēkabs Poruks pabeidza gaŗās nakts sarunu. Celnī ceļojot, bija tik daudz izrunāts un pārrunāts, ka tanī rītā man negribējās viņam ticēt. Tā ir pateicu. Viņš pasmaidīja ar lēnprātīgu līdzjūtību un draudzīgu pārākuma mieru.

Es tomēr neticēju un stingri nolēmu — vēl nemeklēt sievu un mierīgas mājas.

Nāku no operas izrādes. Nezinu vairs, vai tā bija opera, kas prasīja pēc miega zālēm pagrabā jeb vai ļāva man mierīgi soļot pār Timma tiltiņu tieŗi no Baltā Nama mugurgala. Neatceros, vai pa ceļam biju saticies un parunājies ar naktssargu, ormani jeb vai vēl sveŗāku sveŗnieku. Atceros, ka, nonākot pie mājas durvīm Tērbatas ielā, atradu jautru pūlīti jaunu cilvēku. Starp viņiem sazimēju pagaŗu skuķi, kuŗu, likās, esmu jau redzējis ag-

rāk. Iejuku jauniešu vidū. Garā meitene izrādījās mana māsa, studente, kas piektā gada nemieros sarijās ūdeni, vanniņā. Mēs dzīvojām kopā, pie mātes.

— No kurienes tik vēlu? — biju vecāks par viņu, man bija tiesības izjautāt.

— Svinējām Vijas, — viņa man atbild. — Nu vadām viens otru uz mājām.

— Jā šķirties, ak šķirties ir grūt'... — manas māšeles vārdus ar dziesmu pārtrauc tāds kā redzēts jauns cilvēks. Ieskatos viņam acīs. Tur skaidri stāv lasāms, ka viņš ir tas Alfrēds Birkhāns, kas pēc gadiem desmit pārbūvēs Rakstnieku pili Siguldā, uzcelš Rotas namu Rīgā un aktīvizēs darbus Nacionālās Celtniecības komisijā. Skatos vēl dziļāk jauneklja acīs — redzu, ka esmu viņu arī agrāk saticis. Alfrēds Birkhāns vidusskolu beidza kopā ar Jēkabu Poruku un manu aizprecēto brāli. Nakts vidū spiežu roku atkal atrastam paziņam. Spiežu arī citas, jaunas rokas. Vienā rokā sataustu pazīstamu spiedienu. Spiedējs tāds pagaŗš, uz vienu pusi pieliecies. Atkal ieskatos acīs. Haralds Kundziņš no Tērbatas. Bijām saticuŗies viņa brāļa, teologa Kārļa Kundziņa filozofijas lekcijās. Kundziņu ģimenē bija veselīgas saknes teoloģijai un arhitektūrai ar filozofiju papildinājumam, kas izauga Smiltenes prāvesta mājā.

Nejauŗi esmu iekūlies jaunieŗu vidū, bet jaunieŗi nav sveŗi. Gribas parunāt ar Haraldu Kundziņu.

Viņa acīs var redzēt, ka viņš drīzi vien būs Jūrniecības departamenta arhitekts un cels Muitas namus, saldētavas, rūpniecības ēkas un dzīvojamās mājas. Viņš taču ir brālis ne tikai manam skolas direktoram, bet arī sesto Dziesmu Svētku celtnu autoram Paulam Kundziņam, kas pārzina pieminekļu valdi un Brīvdabas mūzeja izbūvi.

— Kurŗ tad dzīvo vistālāk — jautāju. — Ja šķirties tik grūt, tad vajag šķirties pie vistālākā un atstatākā. Es eju līdz...

Alfrēds Birkhāns dzīvoja Pulkveŗa Briēŗa un Strēlnieku ielas krustojumā. Nobalsojām, ka viņŗ ir vistālākais. Bija silta pavasara nakts. Gājām pa Bruņinieku ielu, gar Pirmo pilsētas slimnīcu, gar Riteņbraucēju biedrību Valdemāra ielā, pa Hanzas ielu un tukŗo laukumu pie Rīgas

preču stacijas. Bija piedzīvojums. Operas izrāde aizmirsās. Biju ar cilvēkiem no citas pasaules. Biju ieklīdis arhitektūras studentu vidū. Haralds Kundziņš teicās strādājam jau pie diplomdarba. Kā arhitekti strādā diplomdarbu?

— Aiziesim, paskatieties, — saka diplomdaris.

— Bet kad? — atbildu. — Dienas ir īsas.

— Tad iesim tūlīt.

— Nakts vidū? — es nesaprotu.

Studenti par mani smej. Haralds Kundziņš izvelk no kabatas un rāda man zelta atslēgu.

— Diploms celtniecībā ar dienām nav uzvarams. Diplomandi strādā arī naktīs. Katram arhitektam, kas ticis tik tālu, ir zelta atslēga. Tā atver Universitāti katrā laikā. Iesim!

— Uzgaidiet, es iešu līdz, — saka Alfrēds Birkhāns un pazūd savā ielu stūrī.

Ir pusnakts. Jūtos bezgala labi. Ir aizmirsusies opera, skatuve, dziesmas. Jūtos kā students, kas tūdaļ sāks studijas.

Birkhāns uz sevi neliek gaidīt, bet parādās mūsu vidū resnāks nekā pazuda — pilnas kabatas.

Esam septiņi cilvēki ar divām meitenēm vidū. Ejam gar Strēlnieku dārzu, gar Virsnieku klubu, caur Esplanādes gaŗajām cipresēm, līdz nonākam pie Vērmanes dārza un saklūpam Universitātē no Merķeļa ielas. Esam par daudz jaunu cilvēku vienam diplomdarbam. Diplomands neuzdrošinās iedegt kāpņu gaismu. Pa tumsu, ar smiekiem uzkāpjam Universitātes pajumtē. Jo spožāk tāpēc atmirdz elektrība arhitektūras darbnīcā.

Ļieļo pajumti klāj vēl lielāks stikla jumts. Telpas vidū milzīgi galdi — varētu gulēt pa trīs un četri studenti uz viena galda un miegā nenoveltos. Lielajai darbnīcai gar sienām ir sānu ložas, nišas, kā stikla bēniņtelpu pajumtes ar slīpiem logiem, griestu atvīetei. Arī sānu ložās ir galdi, bet daudzreiz mazāki nekā vidus telpā.

Ļieļie galdi pieder diplomandiem. Zem lielā vidus loga diplomdari izpinķerē arhitektūru ar tušu, zīmūļiem, krāsām, slīdēm, cirķeļiem un liniāliem uz guļgaldu papīriem. Nišās, zem mazajiem logiem uz mazākiem galdiem celt-

niecības studenti dara to pašu cerībā reiz tikt pie zelta atslēgas un pie papīriem uz trīsguļamo galdu dēļiem.

Haralds Kundziņš man rāda Rīgas jauno Krematoriju, muitas ēku vai jaunu baznīcu uz divi simts papīriem. Bija kaut kas liels un neuzceļams, tikai neatceros — kas. Nekā nevaru saprast. Svītras vien redzamas. Haralds Kundziņš stāsta, skaidro, rāda daudz. Brīnos, cik daudz laba papīra arhitektam jāsasmērē, pirms viņš ir arhitekts.

— Vai tas ir viss? — jautāju. Ko citu būtu teicis?

— Ja nepietiek, tad iesim tālāk, — smeļ meitene vārdā Legzdiņa. Man šķiet, ka viņa bija arī — Elfrīda, bet par Legzdiņu esmu drošs. Viņa atkārtoti uzsvēra, ka neesot radiniece tam nelielam vīrietim Robertam Legzdiņam, kas neinteresējas par Haraldā Kundziņa divi simts papīriem, bet kopā ar studentu Vilmani bīdīja krēslus studenta Birkhāna pajumtes nišā. Roberts Legzdiņš par architektūru interesējoties daudz mazāk nekā par Kārli Skalbi.

Par studiju kollēgu zoboļoties, Elfrīda Legzdiņa atvēra lielas dubultdurvis no lielās darbnīcas uz blakus tepu. Tur bija tumšs kā ellē ap pusdienas laiku, kad debesīs spīd saule, bet ellē to vairās ielaist. No Rīgas ielu gaismām caur lielajiem logiem tumšajā telpā ielauzās pa bālganām staram, no Brīvības bulvāra mainīgiem reklāmu uguniem uz sienām lēkāja daudzkrāsainu gaismu traipi. Gaismu traipi kļuva stabili un konkrēti, kad Elfrīda Legzdiņa ieslēdza elektrību. Par lielu pārsteigumu atrados lielā gleznu skatē virs Rīgas. Gar sienām karājās īstas gleznas, ne — māju, baznīcu, fabriku un govju kūšu projekti, kā tas pienāktos pie arhitektiem. Uz sienām dzīvinošās krāsās sēdēja plikas meitenes un apgērbtas vecītes, puķes, vāzes, saule, apelsīni un vecīši ar garu bārdu. Telpas vidū rotāja balta Venēra, Jūlijs Cēzars, pats Zevs un vēl daži dievi.

— Piedodiet, — sacīja Haraldam Kundziņam — bet, nudien, tas te izskatās glītāk un saprotamāk par jūsu svītrām un svītriņām.

Diplomdaris nedusmojās. Viņš saprata, cik daudz jāsaprot, lai plānos saskatītu celtni. Viņš pat laipni paskaidroja, ka gleznu telpā par jauno arhitektu attīstību rūpējoties Vilhelms Purvītis. Arhitektu mākslas darbnīcas

gleznas bija labākas un gaumīgākas nekā daža rīdzinieka dzīvoklī. Ar lielu interesi staigāju gar garajām sienām.

— Te nav ko skatīties, — no lielajām durvīm mums uzsauc Roberts Legzdiņš — bērnu spēlīte vien ir. Kunģiem galdi klāti. Lūdzam uz Birkhāna nišu.

Vēlākos gados pierādījās, ka Elfrīdai Legzdiņai bija labas novērotājas spējas attiecībā uz Roberta Legzdiņa aizraušanos ar Kārļa Skalbes darbiem. Viņš apprecēja lielā dzejnieka meitu Ilzīti. Bet ar Roberta celtnieciskām interesēm kollēgai bija kļūmējies. Zēl, ka es viņam to vakaru dziļāk neieskatījos acīs — būtu redzējis, kā viņš vēlāk sacēls pusduci Tautas namu un līdz nepazīšanai atjaunos Rīgas Virsnieku klubu. Taču to, ka viņš ar dzejiskām vēstulēm dzejnieka meitai iemācīsies rakstīt celtniecības romānus un tiks godalgots Latvijas Universitātē par lielāku žūksni etnografiskās celtniecības rakstu, to nevarēja nojaust.

Naktī virs Rīgas Roberta Legzdiņa intereses bija sakoportas Alfrēda Birkhāna nišā un apliecināja viņa gaumi neparasta galda klāšanā. Galda nažu vietu aizstāja zīmējamās slīdes, dakšiņu vietā rēgojās divkājaini cirķeļi. Desa gulēja puķu vāzē, bet sviestu turēja liela ģipsa roka no Purviša darbnīcas. Galda klāšanas godā ar Legzdiņu dalījās studenti Vilmanis un Birkhāns.

Pasaule ir kļuvusi maza. Diplomdarba vakariņas no stikla pajumtes ir apņēmušas pasauli no visām malām. Alfrēds Birkhāns nesen uzcēla pili, ne māju, ar latvisku saturu pie Ontario ezera uz augstas krasta šķautnes. Roberts Legzdiņš raksta un būvē pie Baltijas jūras — Stokholmā un apkārt ap to. Haralds Kundziņš ieņēmis Halifaxu Atlantijas okeana rietumos. Elfrīda Legzdiņa zīmē un met metus Eiropai pa vidu—Vācijā. Vilmanis rok kalnus, no kalniem izvelk briljantus un kalnrūpniecībai pa starpām ceļ celtnes Argentīnā zem ekvatora. Mana mazā māsiņa ir kļuvusi par fabrikanti. Reiz viņa cēla govju kūtis Latvijā, tagad tikai fabrikas Toronto, Kanadā.

Liels piedzīvojums bija vakariņas nišā virs Rīgas. Ne Romā pie Bragaljas, ne Parīzes Latīņu kvartālā nav tādās bohēmas. Virs Rīgas — Latvijas Universitātē valdīja nepiespiests humors, asprātība ar nopietnu piejaukumu kā

atpūta diplomdarbiem, ar kuriem vēlāk tik spoži uzplauka latviskā celtniecība.

Ja gribēji pakāpties uz krēsla vai galda, no Universitātes uz Rīgu naktī varēja skatīties tikpat kā no lidmašīnas — aeroplāna ar Porieti mauriņā. Caur Rīgu tecēja simts gaismas svītru tāltālās ielu laternu straumēs. Tumšs ezers bija Vērmanes parks zem Alfrēda Birkhāna nišas, bet arī dārza tumsā bija gaismas ejas un gaišas gaismas salas. Pat naktī Rīga mirdzēja.

Latvija būvējās, auga un cēlās. Kas izaug, tam pazūd piedzīvojumi. Jauks piedzīvojums Rīgā pazuda, kad uzbūvēja Krišjāni Valdemāru. Tik liels ledlauzis pa Daugavu nebija peldējis. Krišjānis Valdemārs bija tik spēcīgs, ka padzina romantiku no Daugavas. Žēl! Romantika pat niekus spēj uzpūst piedzīvojumā un pārdzīvojumā.

Krišjānis Valdemārs salauza Daugavas ledu un padzina slidragaviņas. Kad Latvijā sāka lasīt daudz grāmatu un Latvijas Vēstnesis likvidējās, pāri Daugavai vairs nevarēja aizslīdēt ar romantiku. Pirms sestajiem Dziesmu Svētkiem Rīgā no Dalmuiras iebrauca Krišjānis Valdemārs. Pa sestajiem Dziesmu Svētkiem iebraucu pats. Kad pienāca ziema un sals, bija jākāpj Latgales ielas tramvajā un jāceļo uz Zvirgzdu salu, lai satiktos ar slidragaviņām, Bija sāpīga vilšanās. No Zvirgzdu salas pārslīdot uz Zaķu salu, romantika nepaspēja izplēst saldi mirgojošos spārnus. Cik tur nu tā gabala!

Pirms Krišjāņa Valdemāra ar slidragaviņām varēja traukties pāri lielajai Daugavai, ap Balastdambi gar jūrskolu un akmeņogļu kalniem uz Ķīpsalu. Ceļš iznāca tik garš, ka romantika iejūsmoja sirdis un bez apstāšanās pie Āgenskalna kuģīšu piestātnes tūdaļ varēja slīdēt arī atpakaļ uz Rīgu.

Slidragaviņas bija daždažādas un dižas. Kā gulbji ar paceltu galvu un lokā izliektu kaklu, — kā delfīni un valzīvis, kuņģiem varēja iesēties mugurkaulā, — bija arī slidragaviņas ar zirgu, tīģeru un lauvu galvām, — bija arī istas kamanas, ar varen izliektiem purniem. Zem ragaviņām naža asas slieces, aiz ragaviņām — vīri uz slidām. Agros rītos ragaviņu vīri notīrija sniegu no ledus pāri Daugavai un tad ar vēja ātrumu slidināja pasažierus turp un atpakaļ — no Rīgas un uz Rīgu. Bija arī daudzi, kas slīdēja tikai uz vienu pusi — darbos un darīšanās. Slidragaviņās arī viņiem ielīksmojās prāti. Ar slidragaviņām pār lielo Daugavu lidojot, Daugavas vēji un Daugavas plašums bija spēcīgāks nekā uz Daugavas ūdeņiem. Vējš sitās sejā, ledus šņakstēja un ragaviņās bija silti un saldi.

Slidragaviņās bija tikai divas vietas, ne vairāk un — virs aiz muguras uz slidām. Divatā nesala arī aukstos ziemas vakaros, kad pāri ledum atmirdzēja Rīgas uguņi.

Kad atkal ziemu pavadīju Rīgā, pāri Daugavai caur saulauzītiem ledus gabaliem bija lēni jāklunkuro kuģīti. Āgenskalna kuģīšiem bija savas īpatnības. Viena īpatnība bija kuģīša spārnos. Lidot pa gaisu ar tiem nevarēja, spārni griezās tikai pa ūdeni un atgādināja vecu ūdensdzirnavu ratus. Spārni aizstāja kuģa skrūvi, atradās kuģīša sānos, un pa gabalu kuģītis izskatījās kā pārbarots putns, kas grib, bet nespēj pacelties no ūdens. Kad ieradās Valdemārs un cauru ziemu Daugavā vāļājās ledi, Āgenskalna kuģīšiem atņēma spārņus. Spārņotos peldētājus Rīga nosūtīja ziemas guļā un to vietā pasauca kuģīšus ar skrūvi pakaļā. Ar Krišjāņa Valdemāra izaugušo spēku pat spārni pazuda. Ja gribēji celties pāri Daugavai, bija jāurbjas caur ledus klunkuriem ar skrūvi. Kuģa skrūve raustījās, trīcēja, iekrācās, ledus gabalus samāļot, un uz Daugavas vairs nebija stichisko dabas dzenuļu saldajām izjūtām.

Braukāts pāri Daugavai tika tik un tā, arī bez vajadzības — turp un atpakaļ, tikpat kā ar Poruku un celtni — uz augšu un leju.

Āgenskalna kuģīti sēž divi jaunekļi — pāri divdesmit, bet labu gabalu zem trīsdesmit gadiem. Abiem ir augsti saceltas mēteļu apkakles, biezi vilnas kaklauti, bet — abi salst. Abi sēž kuģītim uz paša purna, un abi nejūt, cik viņi nosaluši. Vējš ir ass un griezīgs, Daugavas ūdeni melni, ar baltiem ledus kunkuļiem pa vidu.

Ir agrs, bet tumšs vakars. Daugavas krastā mirdz Rīga ar pusaprautiem torņiem. Torņu gali pazūd debesu tumsā. Arī debesīs var būt tumšs.

Viens no abiem jaunekļiem esmu es. Otrs, kas ar mani tik zaļi, mīļais Šmit, tik zaļi uzdzīvoja, bija prātīgāks, vismaz — vēlāk. Otrs bija pats „mīļais Šmits“, Edmunds, kas gadus agrāk lasīja par Jāzepu Vītolu un divreiz stostījās. Neatceros, kurš no mums bija pirmais, kas gribēja celt otru pār par Daugavu, bet atceros, ka Āgenskalnā

iznāca mazs strīdus. Šmits gribēja kuģīti atstāt un pirkt biļeti atpakaļ uz Rīgu. Man gribējās sendienu draugu ievilkt grēkā. Es viņu aizturēju. Uz Āgenskalna kuģīša ceļojuma biļetes prasīja un atņēma izkāpjot. Atpakaļ mēs braucām bez biļetes. Grēka izjūta tā ielīkums, ka mums abiem aizmirsās, ka salst...

Ilgī nebijām tikušies. Starpgados Edmunds Šmits mani bija pārtrumpojis. Bez Konservātorijas brīvmākslinieka diploma viņš spēja uzrādīt arī filozofijas maģistra dokumentus no Universitātes. Es neprasīju, viņš nerādīja — es ticēju tāpat. Viņš man vienmēr izlikās pārgudri domājam! Edmunds Šmits tomēr vēl allaž bija tikpat gaŗš kā agrāk, tikpat plāns, un viņa gaŗie pirksti lauzījās un knakšķēja ar agrāko nemieru. Viņš bija iecienīts skolotājs Otrā Rīgas pilsētas vidusskolā, taču mēs vēl gaužām labi sapratāmies, kuģītī pāri Daugavai salstot.

Es runāju daudz un stāstu par saviem darbiem operā, par koncertiem un stāstu arī par daudz dažādiem nedarbiem. Viņš klausās, runā maz. Viņš ir rēns un mierīgs. Es neticu. Pazīstu viņu tik labi, ka zinu — viņa miers ir nemiers. Viņš nemierīgi domā, vērtē un izvērtē.

No bērnu dienām Edmundu Šmitu dīdīja spilgts dzīvības dvašas pūtiens viņa nāsīs. Kā bērns viņš pūta ragā, pēc raga pūta ērgelēs. No ērgelēm nav tālu līdz klavierēm — Šmits pieķērās tām un pabeidza Konservātoriju kā brīvmākslinieks pianists. Miera viņam nebija. No klavierēm mans jauneklīgais draugs bija uzkritis Sv. Augustīnam un kļuvis par prātniecības maģistru. Liktenis dīdīja Edmundu Šmitu, gribēja redzēt, ko var izdīdīt no tik nemierīga tipa.

Uz Āgenskalna kuģīša, manos grēka stāstos klausoties — jūtu — mans draugs tiek dīdīts, un viņš man izliekas tik mīļš kā brālis, bet tuvāks, tik tuvs, kā pašam sava sirdsapziņa

Mums abiem ir gaužām pretējas prasības dzīvē un pretēji uzskati par dzīvi, bet uz kuģīša mēs sajūtamies stipri radniecīgi.

Viņš ir domātājs, es — darītājs. Viņš nevienam skārdniekam nav ielicis jumtiņu, es — hm! Mans amats ir ārišķīgs — kas iekšā, to nedrīkst slēpt. Esmu dziedošs aktieris un tāds gribu būt. Skatuves māksliniekam jā-

būt visatklātākam cilvēkam, bez noslēpumiem. Jo atklātāk aktieris teātra publikai parāda pats sevi un savu cilvēcīgo daudzgabalainību, jo skatītāji viņu uzslavē — lieliska spēle, viņu ne pazīt vairs nevar, viņš prot pārversties! Edmunds Šmits nevienam nekā nerāda, bet — domā pats sevī. Es runāju un stāstu, ka negribu kļūt prātīgs kā veca noliktava ar glītu fasādi, bet gribu degt, sadegt, kāpt, nokrist un celties. Edmunds Šmits klausās. Varu just, ka tas, ko stāstu, viņam nav svešs — viņš pats visu to sevī, tikai sevī ir pārdzīvojis. Naktī uz Daugavas Edmundam Šmitam deg melno acu dzīles.

— Zini, — viņš saka — esmu nodomājis studēt teoloģiju.

Mana drauga lakoniskais paziņojums nāk tik negaidīti, ka izklausās kā manu trakulīgo stāstu turpinājums. Gaisā pazudis šķiet tikai starpvārdiņš — „tāpēc“. Edmunda Šmita lēmums ar teoloģiju turpināt pabeigtās mūzikas un filozofijas studijas man aizsit muti kā ar plaukstu. Plauksta Edmundam ir liela, ar garjiem pirkstiem kā Jēkabam Porukam un Francim Listam, pianistam. Viņa plauksta gan guļ uz Āgenskalna kuģīša reliņa raibos dūraiņos, bet mute man ir ciet.

Man nepatīk mācītāji, esmu ļoti jauns. Pārāk skaistus un aizrāvējus sprediķus prot sacīt Kristofors, ja par to samaksā ar pusstopu „ulmanīša“ un divi pudelēm alus. Tiesa, Kristofors zaimo, bet viņa zaimi pierāda, ka arī visticīgākie vārdi ir pērkami bez satura.

Pēc Kristofora krogu sprediķiem gribas, bet nespēju ticēt pat Maldonēva asarām kancelē. Labi zinu, ka profesors Valdemārs Maldonis neliekuļo, bet kad viņš raud sprediķa laikā, man jādomā par Kristoforu. Kristofors ir nolādēts — zinu, Maldonis ir skaidrs, cēls cilvēks, bet nolādētā Kristofora zaimi apsmej arī cēlos ļaudis baznīcā.

Maldonēvs ir tizmalietis. No bērna dienām viņa aizrautīgā ticība man audzināta kā reliģiska priekšzīme. Kad tēvs mani aizveda uz Tirzas baznīcu ar zaļo torni kokiem apaugušā kalniņā un es sprediķa laikā žāvājos, ik reizes man bija jādzird, kā Maldoņu Voldiņš klausījies Dieva vārdos.

Vecais Tirzas mācītājs Probsts bija bargs un dusmīgs Dieva kalps. Viņš esot rupji lamājies no kanceles. Maldoņu

Voldiņš dziedājis korī pie Dzelzkalnu tēva. Vasarsvētkos Probsts bijis ļoti dusmīgs. Voldiņš valdījis asaras visu sprediķa laiku, bet kad Probsts pateicis āmen, tad Voldiņš vairs nespējis sevi savaldīt. Dzirdēto Dieva vārdu aizkustināts, mazais Voldiņš ērģeļu luktā pieskrējis pie luktas malas un asarām balsī atkārtojis sava mācītāja pamācību Tirzas grēciniekiem.

— Ēžu lipas! Burlakas! — no ērģeļu luktas Tirzas baznīcā skaļi skanējusi aizrautīgā zēna balss.

Tā vajagot uzklausīt un ticēt mācītājam, man tika pamācīts ik reizes, kad man gribējās gulēt baznīcā.

Ja „ēzi“ no tirmaliešu valodas pārtulko latviski, tas nozīmē — āzi.

Ēžu lipas! Burlakas! — bija iecienīts izteiciens visu manu dzīvi cauri arī tirmaliešos, kas dzīvoja Rīgā. To sadzirdēju ik reizes, kad Maldoptēvs baznīcā aizkustinājās. Maldoptēva sprediķos nespēju klausīties.

Dieva vārdam neticēju arī tad, ja no Džūkstes baznīcas uz Rīgu tika atsaukts sprediķot mans draugs no Tērbatas un Rīgas kapsētām. Un vai es varēju ticēt Jānim Lūsīm, kuŗa dēļ Aleksis Mierlauks mani padzina no teātra?

Par daudz jaunu mācītāju bija manu skolas biedru vidū, lai spētu iet baznīcā un ticēt tam, ko viņi runā. Mācītājiem trūkstot, daudzi no viņiem bija promovēti, savam uzdevumam nesagatavoti un nepiemēroti. Nav teikts, ka Universitātes diploms un teoloģisko zinātņu pārzināšana cilvēku sagatavo ticības mācībai, bet daudzi mūsu mācītāji tikko sāka saņemt sieciņus un algu par Dieva slavināšanu, aizmirsa baznīcai doto solījumu pabeigt reliģijas studijas. Man tas nepatika, kaut visi viņi sprediķoja tik diži kā ex-aktieris Lūsis un ex-studiosus Kristofors. Nespēju ticēt.

Draugi man bija atņēmuši ticību baznīcai, bet ticību Visaugstākam pat viņi nevarēja sagandēt.

Vissmagāko triecienu manai baznīcas morālei tomēr deva mācītājs Kleperis Alūksnes mācītāja mājā. Pie lielās verandas ar skatu uz Alūksnes ezeru aug divi lieli ozoli. Vienu Ernests Gliks iestādījis pirms divi ar pus simts gadiem, kad beidzis latvisko tulkojumu Bībeles vecajai derībai, otru — piecus gadus vēlāk, kad arī jaunā derība bija latviskota. Alūksnes bībeles ozolu paēnā redzēju un

dzirdēju, ko nevar atstātīt. Uz baznīcu pēc tam negribējās iet.

Edmunds Šmits bija mans draugs. Viņš bija jaunāks par mani, viņam nebija tās ietekmes uz mani kā Jēkabam Porukam, bet gados un nemiera dīdījumos mēs bijām līdzīgāki. Viņa lakoniskais paziņojums man bija liels pārsteigums.

Uz Āgenskalna kuģīša purna pūš ass ziemas vējš. Deguns ir nosalis, vaigi sūrst, bet cauri visam ķermenim man pēkšņi izlīst silta asins strāva. Kāpēc?

Pazīstu, vismaz iedomājos, ka pazīstu filozofijas maģistra un pianista Šmita domas un darbus. Mums ir citi uzskati un citas prasības dzīvē, bet arī viņu dzenā nemiera sātans. Viņš nenosoda, bet saprot manas pārgalvības un nesoda arī kā Jēkabs Poruks un neizsmej kā Jānis Sudrabkalns manus mīlestības pētījumus un operu profesionālam mīlētājam piemērotus panākumus šinī nozarē. Man šķiet, ka arī Edmunds Šmits spētu un neatteiktos dzīvot manu dzīvi, ja viņš nebūtu ieprātojis citā dzīves mērauklā un izjutis tur kaut ko vērtīgāku un labāku. Esmu gandrīz pārliecināts, ka viņš sacīja: — Tāpēc esmu nodomājis studēt teoloģiju. Tāpēc silta asins strāva izskrej caur mana ķermeņa dzišlām Daugavas ziemē.

Skatos uz ledus klunkuriem Daugavā. Ledus klankšķ, pret kuģīša dzelzīm atsitoties. Ledus gabali ir lieli. Labi, ka braucam ar skrūvi, ne ar spārniem — spārni nolūstu. Skatos uz Rīgas ugunīm no Daugavas vidus. Nevar saredzēt nedz Māras, nedz Pēterbaznīcas torņa galu. Tumšas ir ziemas nakts debesis pāri Rīgai, bet es zinu, kādi izskatās abi skaistie torņi un neviens man nespētu iestātīt, ka viņu nav debesu tumsā. Ar ultrāviolētiem stariem acu vietā tos varētu saskatīt arī naktī.

Filozofijas maģistrs Edmunds Šmits nav viengabalains. Viņa raksturā klunkuro visvisādi gabali, tāpat kā ledus Daugavas ūdenī. Tāpēc — jūtu — viņš grib studēt teoloģiju. Arī Sv. Augustīns nebija viengabalains, pirms neatrada izlīdzinājumu savas dabas klunkurojumos. Uz kuģīša, blakus filozofijas maģistram salstot, jutos ļoti silti. Nemierīgais, temperāmentīgais Edmunds grib atrast izlīdzinājumu saviem gabaliem teoloģijā. Pazīstu viņu. Ja

viņš grib, viņš atradīs. Visiem nemiera gabaliem viņa būtībā ir aizrautīga tieksme un prasība pēc visaugstākā, ētiskā pasaules likuma.

Man nav it nekā ko atbildēt drauga lakoniskajam paziņojumam par savu studiju nodomiem, bet uz Āgenskalna kuģīša Daugavas vidū es zinu, kas kristīs manus bērnus, ja man reiz būtu bērni un mani arī salaulās, ja kādreiz kļūšu tik traks, ka man iegribēsies būt prātīgam un labi koptam. Tādas sajūtas aizsit muti kā ar lielu plaukstu.

Daudzi gabali vienam cilvēkam ir laba lieta. Savā starpā cīnoties, tie rosina krāsu vibrācijas un pasargā cilvēku no appelējuša pelēkuma. Bet lai daudzie gabali neklunkurotu kā ledus Daugavā, Edmunds Šmits tos sevi grib sakārtot un līdzsvarot ar reliģiju. Nez, vai arī man pašam nederētu izlīdzināt piedzīvojumus?

Mēs abi salstam, bet nejūtam to. Edmunds Šmits cieš klusu. Arī es vairs nerunāju. Kā lai to pasaku? Ja Edmunds būs mācītājs, es atkal ticēšu baznīcai. Zinu, ka viņš savus vārdus neizsvaida un nepārdos bez ētiski līdzsvarotas pārlicības. Baltajā Namā par operas māksliniekiem tiek dēvēti daudzi naīvi skatuves dziedātāji un stāigātāji, kuņiem ar operas daudzpusīgo mākslas būtību nav it nekā kopēja. Viņi tikai izpilda mākslinieku vietu, mākslinieku trūkuma dēļ, lai palīdzētu ar ansambli īstiem māksliniekiem radīt augsto operas mākslu. Arī baznīcā par mācītājiem tiek dēvēti daudzi, kas aizpilda tukšās mācītāju vietas. Baznīca tomēr ir Dieva nams, tāpat kā Nacionālā Opera ir Mākslas templis. Uz Āgenskalna kuģīša mans draugs to nezina, bet pēc manas gaŗās runāšanas ar īsu mazu teikumu viņš mani atgriezis pie baznīcas. Kā lai to pasaku? Nesaku nekā.

Nākošā svētdienā Vecā Ģertrūdē klausījos savu bijušo skolas direktoru, Tērbatas Universitātes bijušo filozofijas docentu Kārli Kundziņu un sapratu, ka arī divdesmitos gados Latvijas baznīca bija augstāko ētisko likumu un izlīdzinājumu dievnams.

Pauls Jozuus bija piebaldzēns, bet viņam bija tik balti mati un ūsas, kā citam piebaldzēnam neesmu redzējis.

kās vēlā naktī, ilgi pēc izrādes beigām. Teātrī nebija neviena cilvēka. Uguni pamanīja tikai tad, kad teātris bija jāpārbūvē. Valdība neskopojās teātra nelaimē.

Valdības atbalsts Dailes Teātra direktora augstajai algai un nedaudz parādu palīdzēja Eduardam Smiļģim uzcelt arī teātrālu pili privātai dzīvei Āgenskalnā, Raņķa dambja augšgalā. Nelielie parādi, par brīnumu, auga gadu no gada. Tos likvidēja Kārlis Ulmanis, izsludinot parādu amnestiju saviem draugiem. Parādus pārņēma valsts.

Aktieŗu ģērbtuves Dailes teātrī ir šauras un saspīestas. Tikai Eduardam Smiļģim ir sava atsevišķa istabiņa — bez logiem un bez gaisa. Ar plānu dēļu pussienu mazais kamarītis padarīts vēl mazāks un sadalīts stiliņģītī, kur grimēties un atstiepties garšļaukus un mazliet lielākā priekštelpā, kur pieņemt viesus, runāties par veikaliem un atpūsties ar draugiem.

Ieeju Smiļģa istabas priekštelpā. Starp dēļu pussienas aizkariem kā gulbja kakls, balts un vijģgs, man pretim sniedzas Don Kichota kailā roka.

— Nāc tālāk, apsēsties!

Atsēstos uz dīvāna grimēšanās stiliņģģša dibenā. Uz vecā dīvāna Eduards Smiļģis pavadģja daudzas naktis un — teātra mēģģnājumus.

Smiļģa grima galdiņš ir tukšs un nabadzģgs.

— Redģi, — viņš saka — man ir tikai trģs krāsas: sejas pamattonim, melnais — uzacģm, brģnais — rģevām un vaibstiem un lģpu pomāde. Ievēro, lieli mākslinieki iztiek ar mazumu. Ja aktieŗa priekšā redģi lielu un baģātu smiņķa kasti, tad zini — tas ir iesācējs vai pieder otrās šķģiras izredzģtiem. Ne krāsu daudzums uz sejas, bet — tģlojumā ir liela mākslinieka pazģme.

Eduards Smiļģis sēģ pie spoģi apģaismotā spoguļa bez krekla. Viņam ir apaģi, glģti pleci. Ar četrstģŗainu kokovāra kluci viņš triepģ taukus uz sejas, izzģēģ tos pār krāsām un izskatās kā netģrs moris. Kokovārs, ar grimu sajģkot, pieņem brģnas vircas izskatu. Smiļģis to noslauka ar papģru, nomazģģ seju odekolonā, iepģderģjas un ar labsajģtu izstaģpa rokas un ķermeņa muskuļus spoguļa priekšā.

— Un nu iesim otrā istabā, — viņš pieceļas no galdiņa

stiliņģītī un paveŗ man priekškaru uz priekštelpu. Tāpat bez krekla viņš paveŗ arī durvis uz ģērbtuvju gaiteni.

— Anniņ! — viņš sauc. — Anniņ, vai dzirdi? Apgādā nu kādu pusduci, bet labi aukstu.

Kad Anniņa atnes sešas alus pudeles, Smilģis sien kakla saiti. Esmu beidzis savu sajūsmu par Don Kichota fantastisko izrādi.

— Ko tad tu tagad iestudē? — viņš apsēstas man iepretim. Viņa balss ir klusa un lēna, kā no citas, sapņu un ideju pasaules. Man viņa balss liekas afektēta, samākslota, bet nav nepatīkama. Domāju, ka arī man derētu runāt tādā irreālā tonī. Būtu interesanti, garīgi...

— Lakmē! — es tomēr atbildu parasto cilvēku valodā.

— Kas tas ir — Lakmē? — ar šauri sapņainām acīm man jautā Dailes Teātra direktors, jo operu un mūzikas pasaule viņam ir gauži sveša.

Pastāstu, ka Lakmē ir Delība opera, kas risinās Indijā.

Pie Smilģa istabas durvīm atskan kluss piedauziens. Ienāk Rūdolfš Egle. Rūdolfš Egles māte ir vecmāte Druvienā. Egles māte manai mātei ir pieņēmusi visus bērnus. Ar Rūdolfu Egli esmu tikpat kā radnieks no dzimšanas stundas. Atceros viņu kā studentu inženieri ar krāsainu cepurīti galvā pirms kara; atceros viņu arī kā mūzikas entūziastu, kas aizceļoja pa pagasta kaimiņa Jāņa Poruka pēdām uz Drēzdeni mūziku studēt. Rūdolfš Egle tomēr nav ne inženieris, ne mūziķis, bet — literāts tādā stilā, kā Jēkabs Vītoliņš mūziķis. Rūdolfš Egles brālis Kārlis nav gluži tik stalts, bet nodarbojas ar to pašu. Viņi par abiem rediģē La'vju Grāmatu, bet katrs atsevišķi raksta literātūras kritikas, analizes, apskatus un literātūras vēsturi. Brālis Kārlis Egle arī daudz tulko un vada kaimiņu pagasta tīrzmalieša Misintēva bibliotēku. Kārli Egli tāpēc ļoti reti redz sabiedrībā, bet Rūdolfš bez sabiedrības nevar dzīvot un jo bieži iegriežas pie Eduarda Smilģa.

Rūdolfš Egle pazīst operu Lakmē.

— Vai tad nekā labāka vairs nevarēja atrast? — viņš žēlojas, dzirdot manu stāstu. — Saldena mūzika.

— Kas ir mūzika, ja tai apkārt var uzburt Indijas mistiku, — kā transā iesapņojas Eduards Smilģis. — Indijas tempļi, saule, maharadžas, tam pretstatā — nabaga pā-

riji, svētās govīs, nē — tā ir laba opera, es to labprāt inscenētu. Lielas kāpnes, rievuļainas kolonnas, dzeltens gaismas stars, procesija...

Rūdolfs Egle smaida un izdzer divi glāzes alus, Eduards Smilģis arī dzer, bet sapņo. Viņš stāsta man, cik nepieciešami esot tagad izstudēt Indijas parašas un dvēseli. Man katrā ziņā esot nopietni jāiepazīstas ar jogismu un budismu, lai spētu iedzīvoties Indijas atmosfērā un pārliecinoši attēlot Indijā nokļuvušo angļu virsnieku Džeraldu.

Anna vēl divi reizes atnes pa pusducim alus, vienu reizi cūkas karbonādi ar skābiem kāpostiem un Smilģa istabīnā bez logiem un bez gaisa rit nopietnas, gandrīz pārmērīgi nopietnas sarunas kāpostu un alus tvanā.

Man patīk. Tā dzīvo mākslinieki!

Atvadoties Rūdolfs Egle saka:

— Kā klājas jūsu māmiņai? Pasveiciniet! — bet Eduards Smilģis ar šauri piemiegtām, iespaidīgi izteiksmīgām acīm, man dziļi, dziļi sirdī ieskatoties, vēl reizi uzsver, cik nepieciešami man esot iepazīties ar budismu un jogismu.

Vēlākos gados sapratu, ka Smilģa pamācība bija lieka un nevajadzīga. Vēlāk sapratu, ka operu dziedonis sadrumstalo skatuves tēlu, ja mēģina operas tēlojumā iebāst gudrības, ko mūzika nav paredzējusi. Angļu virsniekam, kas elpo Indijas gaisu saldi skanošā Delība vadībā, nav vajadzīgs ne budisms, ne jogisms.

Vēlāk sapratu arī, ka kāpostu un alus tvans nebūt nav mākslinieciska, bet patīkama pilsoniska izprieca.

Nenoliedzot mana drauga Eduarda Smilģa dotības un mūzu skūpstus, vēlāk sapratu arī, ka, pārāk aizraujoties no daudzgabalainības savā būtībā un sevi ar visu sirdi un aizrautību katrai iedomai atdodot, Eduards Smilģis saskaldījās un izčākstēja — fantastiski tukšs.

Mākslas darba vērtību vispirmā kārtā noteic — forma. Forma ir izteiksmes un tehnikas līdzsvarojums mākslas darba uzbūvē. Arhitektam ceļot namu un inženierim ceļot tiltu, nekļūdīgi jāaplēš lietojamo materiālu līdz-

svaru attiecības, lai ceļamais lieldarbs nesagāztos pamatgabalos. Arī mākslas darbu sastata forma, līdzsvarojot tehnikas, talanta un izjūtu elementus. Tikai līdzsvaru meklējot, monumentālus panākumus koŗa mākslā sasniegza lēnais, mierīgais un prātīgais Pauls Jozuus.

Kad tuvāk ieskatījos savu draugu Eduarda Smilģa un Edmunda Šmita cilvēcīgās pretišķībās, sāku domāt, ka arī cilvēkam dzīvei vajadzīga forma, kas līdzsvaro domas un darbus, gribu un iegribas. Līdzsvars nebūt neiznīcina daudzgabalainus elementus. Līdzsvarojoties cilvēka daudzie gabali neuzpeld pa vienam, lai atkal nosliktu un dotu savu vietu citam gabalam. Līdzsvarojoties tie sēŗ viens otram blakus, un viņu starpā ir tik glīta boksēšanās, ka liktenim prieks noskatīties.

Eduards Smilģis tik ļoti aizrāvās ar formālismu, ka pazaudēja formas līdzsvarojumus. Uz skatuves viņš žilbināja un atļāva iztrakoties tikai vienam teāŗa elementam — sausam un izskatīgam.

Arī pats sevi viņš neprata līdzsvarot. Ikkatram gabaliņam no savas daudzpusības viņš ļāva pēc kārtas pilnu vaļu. Teāŗī tikai uz vienas stīgas spēlējot, ar pārējām viņš gribēja izspēlēties dzīvē. Viņš sāka tēlot pats sevi. Bet tikai pēc izskatīga formālisma uz skatuves dzenoties, viņš bija aizmirsis arī savu dzīves tēlojumu iedabūt formā un saskaldījās ekstrēmos. It viss, ko viņš darīja — sāpēja vai mīlēja, priecājās vai nīda — bija vienpusīgi pārslogots un savstarpēji nesaliedēts. Pats sevi daudzpusīgi tēlojot, Eduards Smilģis ar laiku pats sevi pazaudēja. Visās dzīves krāsās pēc kārtas sevi izdzīvojot, viņš kļuva — raibs. Raibs žilbina, bet nevibrē. Raibuma vidū pat zaļa krāsa pazūd nīrboņā.

Eduarda Smilģa Don Kichots bija lielisks. Don Kichots ir slimīgs fantasts, kas ar fantazijām aizdzen tukšumu. Don Kichota tēls Smilģim padevās bez veidojuma. Diemžēl, Eduards Smilģis tēloja arī primitīvo dabas bērnu Otello, nemiera bagāto meklētāju Pēru Gintu un ticības satriekto Gestu Berlingu ar nabaga Don Kichota pozējošo tukšumu. Izmētājot savu daudzpusību, viņš bija izmētājis savu bagāto personību bez līdzsvara. No lielā, Dieva dotā skatuves talanta un mūzu skūpstiem tik ir atlika,

kā brīnumtukša fantazija ar gaismām un blīkšķi, kā raketēm.

Daudz gadu vēlāk Dailes Teātrī tēloju Paganini, dziedot Lehāra opereti. Bija beidzies otrā cēliena mēģinājums — hercogienes buduārā. Teātrī ieradās direktors un oficiālais režisors Eduards Smiļģis.

— Mums jāpārrunā, — viņš uzsauca man. — Paliec, lūdzu.

Mēs atsēdāmies hercoga galma zeltītos krēslos, kas bija pagatavoti no plāna finiera un apzeltītas papes rotājumiem. Uz galda bija kokā grebtas, apzeltītas vīna glāzes un stikla karafe ar sarkanvīnu. Mans režisors man skaidroja Paganīni raksturu un biografiju. To biju jau iepriekš pastudējis

— Fantasts, daimonisks fantasts, vai saproti? — viņš runāja klusā, patētiskā sajūsmā. Viņa acis te paplētās, kā brīnumā skatoties, te pievērās, kā sapņojot. — Viss, ko Paganīni dara, ir brīnumains — ar daimonisku spēku.

Viņš ilgi runāja. Viņam bija ļoti teātrāls, labs, efektīgs uzskats par Paganīni uz skatuves. Saruna ar Eduardu Smiļģi man noderēja Paganīni veidojumā. Kad bijām izrunājušies, gribējās bērnišķa joka. Pacēlu apzeltīto koka biķeri.

— Uz Paganīni veselību, ielej! — sacīju.

Eduards Smiļģis saprata joku, pacēla sarkanvīna karafi un teātrāli piepildīja divus biķerus. Vīns karafē bija iekrāsots, nekas neizlija. Mēs tomēr svētsvinīgi saskandinājām apzeltītos, tukšos koka biķerus un — dzērām.

Nevainīgo pēcmēģinājuma joku atceroties, senā drauga pēdējie gadi man atgādina tukšu karafi ar iekrāsotu sarkanvīnu.

Eduarda Smiļģa aizraušanās ar daudzpusīgām nodarbībām ārpus teātra un teātra bufetē un viņa saskaldītā daudzgabalainība Dailes Teātrim bija ļoti svētīga. Teātra darbi nonāca viņa palīgu rokās, kas neizmētājās un nebija tik raibi. Felicita Ertne, Jānis Muncis un Oto Skulme izveidoja Dailes Teātra mākslu.

Arī man iepazīšanās ar daudzpusīgo komediantu bija ļoti svētīga. Viņa dēļ manī nobrieda uz Āgenskalna kūģīša no Edmunda Šmita aizgūtā doma — meklēt līdzsvaru daudzgabalainībā un izlīdzinājumu krāsās.

Eduards Smilģis un viņa Gesta Berlings iegrieza man smadzenēs arī ļoti noderīgus robiņus pārdomām. Viņa pārprastais mācītāja dzērāja un uzdzīvotāja tēls man papildināja to, ko ieguvu no drauga Edmunda uz Daugavas. Gesta Berlings spēj attaisnot daudz citu vārgu cilvēku, kas izpilda mācītāja vietu. Dzērājs Gesta Berlings nav nedz Kristofora, nedz Klepeņa, nedz citu svētulīgo klaunu prototips. Viņš ir ticīgs, skaidrs Dieva kalps, kas sabruka lišķu ietekmē, kuŗi meklē Dieva vārdus. Mācītājs, kas nepazīst daudzpusīgu cīņu savā būtībā, kas nespēj attaisnot saskaldītus cilvēkus un nesaprot pelēko cilvēku pelēcības priekus, var salūzt pat ticībā.

— Kaut tu zinātu, kā sāp, — man stāstīja reiz jauns, skaidri ticīgs mācītājs, — kad bērēs, kristībās vai kāzās man jādzird: „Mācītāja kungs, runājiet nu labi īsi — mums galdi jau klāti. Gribas dzert un uzdzīvot!“

Arī Gesta Berlings pazina šos dievlūdžējus un, neizveidojis līdzsvaru un modulācijas savas ticības formā, aiz ticības Dievam kļuva par pļēguri.

Bija atbildīgi vakari, kad dziedāju Zandonai operu Ekebijas kavalieri un tēloju dievbijīgo dzērāju Gestu Berlingu.

Pateicīgs esmu Eduardam Smilģim arī par nevajadzīgo ieteikumu iepazīties ar budismu un jogiem. Tas man atklāja mazu gabaliņu no Rīgas, kas citādi būtu aizlavījies gar sāniem nepamanīts.

Dzejnieks Atis Ķeniņš bija noskuvis gaŗo, balti svītrotu bārdū, bet nebija vēl saticies ar dzejnieci Austru Dāli un dzīvoja kopā ar savu pirmo sievu — Annu Rūmani-Ķeniņu.

Pēc atgriešanās no Liepājas, Ķeniņu mājās biju aicināts un uzņemts kā jauns draugs. Pirmskaŗa Rīgā Ķeniņu ģimenē bija izcilus vietā latviešu naudīgās intelliģences aprindās. Ar namiem, kuģiem, tikumu un sūru darbu pie turības tika viens otrs latvietis, kam vecāki basām kājām ienāca Rīgā no laukiem. Turīgi latvieši sevi uzskatīja par latvju aristokratiem, dzīvoja lepni, nēsāja zīda apakšveļu un labi izskatījās. Tādu aristokratu Rīgā pirms kaŗa

bija paprāvs skaits. Lai minu tikai Bergus un viņu bāzāru, Morbergus, kuŗu bagātības mantoja Latvijas Universitāte, Grosvaldus un šīs ģimenes intelektu, Kreicbergus, Pārpusus, Radziņus, Upīšus, Zalcmaņus un Graudus ar kuģiem, Andersonus — visus pat nezinu.

Nezinu, kā Ķeniņi tika pie naudas un turības, bet cieņību, zinu, iemantoja ar darbiem. Ķeniņa reālskola, ko vadīja ģimenes galva un dzejnieks, tāpat kā Ķeniņa meiteņu ģimnazija ar Annu Rūmani-Ķeniņu par direktoru — blakus Maldoņa meiteņu skolai — bija vienīgās oāzes krieviski-vāciskā Rīgā, kur latviešu jaunieši varēja runāt un mācīties mātes un zemes valodā. Par skolotājiem Ķeniņa reālskolā un ģimnazijā bija latvju rakstnieki, dzejnieki un zinātnieki. Ķeniņi nodibināja arī latvju grāmatu apgādu Zalktis. Literāram mēnešrakstam ar to pašu nosaukumu bija svaigs un vērtīgs saturs. Uz Zalkša vāka garš, Jāņa Rozentāla zīmēts tārps dzēra gudrības no vīna kausa. Zalkti rediģēja Atis Ķeniņš kopā ar tolaik literātūrā ļoti aktīvo savas skolas skolotāju Augustu Saulieti.

Ķeniņiem bija skaists dzīvoklis Brīvības un Raiņa bulvāra stūrī, piektā stāvā ar skatu uz kanāli un Brīvības bulvāra liepām. Viņu mājas rotāja palmas lielos puķu podos, antikas mēbeles, liels koncertflīģelis un kalpone ar īsu mežģiņu priekšautiņu zem mežģiņu tauriņa uz galvas. Ja deva ēst, bija jāēd no veca porcelāna. Dzert ļāva tikai no kristalla. Ķeniņi bija laipni un sirsnīgi. Pie viņiem ieejot, bija tikai vienas rūpes — bija jāuzmanās, lai neizdarītu un nepateiktu nekā prasta.

Kad sāku domāt, kā Rīgā pieklūt budismam un jogiem, metos uz Annu Rūmani-Ķeniņu. Zināju, ka viņa tikko atgriezusies no Šveices, kur satikās ar Eiropas divdesmito gadu modes filozofu — skaisto indieti Krišnamurti. Par Krišnamurti indiešu filozofijas eiropizēšanu ģība, jūsmoja un pie viņa Šveicē skolojās Eiropas intelektuālās sievietes. Krišnamurti patiesi bija neredzēti skaists un gudrs.

Telefonu Rīgā bija nedaudz vairāk nekā automobiļu, bet telefons bija Ķeniņiem un man arī. Piezvanīju kundzei Annai Rūmanei-Ķeniņai un pieteicu apmeklējumu.

Tādu sieviešu kā Anna Rūmane-Ķeniņa nav daudz.

Viņa studēja Ženēvas Universitātē jau tad, kad izglītotu sievieti vēl uzskatīja par kaunu cilvēcei. Krievijas Universitātēs viņa būtu nolinčota. Ženēva Šveicē bija iecietīgāka. Vēl nebija Latvijas valsts, kad Anna Rūmane-Ķeniņa bija neoficiāls Latvijas sūtnis pie Francijas ārlietu ministrijas Parīzē kā Baltijas lietu referente. Parīzē viņa izdeva un vadīja arī politisko mēnešrakstu Revue Baltique. Ja iegribējās pārmaiņu, Anna Rūmane-Ķeniņa pārbrauca jūru un lasīja Amerikā tādas lekcijas, par kurām pat amerikāņi maksāja ieejas biļetes. Viņas izskats bija vienkāršs un nedūrās acīs, tāpat kā viņas izturēšanās un valoda. Viņa bija lēna un klusa.

Kad ierados pie kundzes Rūmanes-Ķeniņas, lai mācītos budismu un jogismu, viņa man izrādīja Krišnamurti bildes, grāmatas un ieteica satīties ar Latvijas Universitātes profesoriem ķīmijā — Blacheru un Kupci.

Ķīmija ir savāda zinātne. Ķīmiķi Blachers un Kupcis ar jogisma studijām bija ķīmizējušies līdz garu izsaušanai, spiritismam un ticēja spokiem. Pie jogisma ar viņu palīdzību netiku, bet ar mirušo gariem satikos. Agrāk tam nebūtu ticējis. Bija atkal jauns piedzīvojums.

Satīšanās ar gariem tika norunāta baltvācu ģimenes savrupmājā Pulkveža Brieža ielā, kur mitinājās Rīgas garu jeb spiritistu klubs. Ar ķīmijas fakultātes palīdzību man atvērās kluba durvis, un ieeja izmaksāja divi latas. Vispirms kopā bijām tikai cilvēki, kāds nu kurš. Es biju visjaunākais un visglītākais. Tā nav lielšanās, šoreiz ne. Lai to saprastu, būtu jāredz citi cilvēki Rīgas garu klubā.

Iestājās krēsla. Vecāka jaunava mūsu vidū sāka raustīties. Iestājās tumsa. Vecāka jaunava mūsu vidū stenēja. Gaisā parādījās bāli fosforizējoša roka ar sarkanu rozi. Roka pazuda, bet izkritušo rozi atradām starp cilvēkiem, kad vecākā jaunava pārstāja stenēt un iedegās gaismas. Starp cilvēkiem redzēju garu, brūnu bārdu, kas izskatījās pēc Maldoņa tēva.

Zinu, ka prof. Valdemārs Maldonis, blakus teoloģijai, diezgan stipri interesējās par spiritisko ķīmiju, jeb — ķīmisko spiritismu? Pēc mana piedzīvojuma ar fosforizējošo roku pēdējais apzīmējums man šķiet pareizāks un piemērotāks. Nezinu turpretim vai tas patiesi bija Maldoņa tēvs, ko redzēju Pulkveža Brieža ielā blakus garu

materiālizētai rozei vai mirušo gari no viņpasaulē ar spiritisko ķīmiju bija materiālizējuši bez fosforizācijām Maldoņa tēva bārdu. Runājies netiku. Aizbēgu. Man bija žēl savu divu latu.

Gāju uz Brīvības bulvāri pie Annas Rūmanes-Ķeniņas un sūdzējos, ka par divi lati, domāju, man pienāktos garu roze, bet — rozi neveda. Anna Rūmane-Ķeniņa bija brīnumains cilvēks. Viņa pasmaidīja.

Pasaulē nebija tādu jautājumu, kas Annu-Rūmani-Ķeniņu neinteresētu. Viņas domas un gars bija tik aktīvs, ka nespēja apmierināties, ejot tikai vienā virzienā. Aiz pseidonīma Aina Rasmere paslēpjoties, Anna Rūmane-Ķeniņa rakstīja stāstus, noveles, tēlojumus un drāmu Melnais ērglis. Viņa bija politiķe, skolotāja, visai nopietni iedziļinājās ne tikai Krišnamurti, bet arī Kanta, Šopenhauera un Ničes filozofijā. Arī sieviešu emancipācijas jautājums bija viņas sirds lieta. Ļoti inteliģentās, kultūrālās un aktīvās sievietes ārkārtīgā daudzpusība ir vainojama, ka pēc Rūmanes-Ķeniņas vientuļās nāves sarkano okupētā Rīgā no viņas intelekta nav palicis pāri nekā cita, kā tas, ko viņa ieaudzinājusi savam jaunākam dēlam — Tālvāldim Ķeniņam. Par viņas citiem dēliem — Margēru, Valdemāru un Ilmāru parūpējās čeka. Valdemārs varbūt vēl ir dzīvs, bet — kur? Citi — ne! Tos atrada un apbedīja.

Zināma tragēdija bija arī interešu izmētāšanā, kas nevienā virzienā nepaspēja sasniegt vienveidīgu pilnību.

Kad Anna Rūmane-Ķeniņa dzirdēja par manu divi latu piedzīvojumu ar gariem un ķīmiju, arī šis jautājums viņu iekairināja. Viņa nekavējoties iepazīnās un arī man atļāva iepazīties ar izslavēto mediju Eiženu Finku.

Eižens Finks pats teicās esam čigānu atvase. Tas ir iespējams, viņa sejā bija melnīgsnejās čigānu cilts iezīmes, bet viņa dzīves veids nebija čigānisks. Viņš bija fotogrāfs ar labu amata prasmī, un viņam bija savs namiņš Latgales ielā šaipus Kuzņecova fabrikas, pret lielo klajumu. Ķīmijas fakultāte viņa pārdabīgās medijs un pareģa spējas bija tā izslavējusi, ka Finku apciemoja pat tālu zemju spiritisti.

Ar Eiženu Finku pirmo reizi satikos pie Annas Rūmanes-Ķeniņas pēc vakariņām.

Nacionālās Operas uzvedumos bieži viesojās lieli mākslinieki un pasaulē izslavēti vārdi. Vissensacionālākie panākumi bija kaimiņu tautas tenoram lietuvietim Kipram Petrauskam. Viņš operu tēlos bija izlīdzinājis vienveidīgā ietekmē savu skaisto, līdzeno balsi ar mūziku un skatuves tēlojumu. Kad viņš dziedāja Lohengrīnu, Faustu, Alfrēdu, Ļenski un Rigoletu Hercogu, Baltā nama zālē no sienas līdz sienai aizturēja elpu un siekalas. Mute palika sausa.

Līdzvērtīgi lieli panākumi bija arī kaimiņtautas dejojājam, igaunietei Ellai Ilbakai. Kailām kājām viņa uzpeldēja uz Nacionālā Teātra vai Nacionālās Operas skatuves, un viņas ķermenis dziedāja. Nemāku atrast cita vārda mūzikai, ko skatītājiem pasniedza viņas uzstāšanās. Tas nebija balets, pat ne — dejas. Viņa nekairināja acis nedz ar, nedz bez kostīmiem. Vieglā tunikā ieģērbts, reizēm ar plīvuru kā plastisku palīg līdzekli, Ellas Ilbakas ķermenis dziedāja Debisi, Šūmanu, Bachu un Bēthovenu. Rīgas vīrieši ap viņu netrakoja kā sievietes pie Kipras Petrauska istabas durvīm Romas viesnīcā, taču Ellas Ilbakas mākslinieciskie panākumi bija līdzīgi, ja ne dziļāki.

Skaidra, robusta bija Ilbakas seja, taisnās līnijās kalts duguns, pāri pleciem pārgūlušī medus mati. Viņa bija Dalkrozes mācekle, tāpat kā mūsu Anna Ašmane. Annai Ašmanei uz Ellu Ilbaku bija priekšroka pret Annu Rūmani-Ķeniņu. Anna Ašmane kā pirmā sarīkoja intīmi lielas viesības iemīļotai viešņai un māksliniecei savā mūzikas un ritmikas skolā.

Skaistā patriciešu savrupmāja Valdemāra ielā — lielajā līkumā pirms Miera ielas, Annas Ašmanes privātskolai bija impresīva āriene ar lielu dārzu un lielu skatlogu, kā arī impresīva iekšpuse ar ļoti glītu audzēkņu sastāvu. Vēl tagad atceros mazu, springanu knauķīti — Mirdzu Griķi, kas vēlāk mirdzēja Nacionālās Operas baletā un citas meitenes — Irmu Kajaku, Ernu Garūtu, Austru Mēteri, Almu Kūmiņu. Zēnu Anna Ašmanei bija maz — Volfgangs Dārziņš, tikpat blonds kā Ella Ilbaka un mājas mātes miesīgais dēls Francis Ašmanis.

Intīmais vakars bija stipri plašs — cilvēku trīsdes-

mit. Uzjautrinātāju dzērienu vietu tāpēc ieņēma uzjautrinātāji priekšnesumi. Anna Ašmane bija daudz ceļojusi. Hellerauā, aiz Saksijas galvas pilsētas Drēzdenes viņa trīs gadus izsūca Dalkrozem visas zināšanas par ritmu, plastiku un mūziku ķermenī. Uz Hellerauu viņa arī pēc tam labprāt aizvīzinājās. Viņas skats uz mākslām un uz jauniem cilvēkiem bija plašs un skaidrs. Kā Jāzeps Vītols Konservātorijā mūs mācīja dzīvot zaļi, mīlais Šmit, zaļi, tā Anna Ašmane savus mācekļus mācīja intīmo skolas vakaru priekšnesumos — darīt tikai to, ko nedara. Goda viesim Ellai Ilbakai un vienkāršiem viesiem melnos smokingos bija daudz jāsmejas.

Neatceros, kā uzstājās vēlākais futbola entūziasts komponists Volfgangs Dārziņš, bet Francis bija nočiepis mātei vislabāko vakartērpu, uzlicis lielo mātes cepuri un diži dejoja Šopēna Sēru maršu, bet Irma Kajaka un Erna Garūta groteski kā klauni locījās Debisi Strūklakā. Goda viesņa sēdēja uz grīdas spilvena, atmata galvu, un viņas mati purinājās aiz pakauša no smiekliem. Anna Rūmanek-Ķeniņa sēdēja mīkstā atzveltnes krēslā. Viņa nesmējās, bet smaidīja. Mājas māte, garā vakartērpā, vēl garāka nekā bija izaugusi ceļojot, staigāja pa lielo telpu un, labvēlīgi smaidot, steidzās palīgos Austrai Mēterei un Almai Kūmiņai, kad viņām aiz smiekliem par Franci izlija uz parketa apkārtnēsājamā limonāde.

Kad šķirāties, tika norunāts nešķirties, bet vēl intīmāk satikties pie Annas Rūmanes-Ķeniņas.

Kad Ella Ilbaka, Anna Ašmane un pārējie saradās Brīvības bulvāra piektā stāvā, tur nebija nedz bērnu, nedz mazgadīgo. To vietā pie aknu pastētes un žāvētā zuša bija dāņu akvavits, pie vārītā laša — baltais mozēlis, bet cūku cepeti pavadīja burgundietis, biezs un sarkans kā asinis. Ēdot tika runāts par teātriem, koncertiem un spiritistiem. Pie galda nebija neviena, kas nicinātu pārdabīgus spēkus un neizpētītos gārus.

Stāstīju par piedzīvoto bāli fosforizējošo roku un sarkano rozi ar Maldoņtēva bārdu. Neviens nesmējās. Arī pats nezināju, ko domāt par savu divu latu piedzīvojumu. Gluži tā kā redzēju — nevarēja būt. Rožu vēlā rudenī nav daudz, bet — ir, un rozē bija arī Pulkveža Brieža ielas garu sanāksmē. Maijpulkstenītis un ziedošs ceriņu

zars gara rokās mani būtu vairāk pārliecinājis, ka arī brūnā bārda bija garu spirituālais materiālizācijas produkts.

— Jūs esat skeptiķis, — teica goda viešņa Ella Ilbaka — jūs neticat pat tam, ko redzat.

Mājas māte Rūmane-Ķeniņa mani aizstāvēja.

— Var gadīties, ka acis apmāna, — viņa sacīja. — Lai ticētu, ir jāiedziļinās neticamā.

—...un jāsaprot, — gribēju viņu papildināt.

— Tas gan ne, — viņa atsmaidīja. — Ticēt var nesa-protot. Kad iejaucas saprāta analīze, ticība pazūd, un ticības vietā iestājas loģikas likumi. Ja tic, saprast neva-jag. Bet ticība ir jāpārbauda, neticamajā iedziļinoties un izjūtot neticamā ticamību. Kā kuriozu šovakaram uzai-cināju vēl vienu viesi — Eiženu Finku. Katrs, kam būtu interese pārliecināties par viņa sakariem ar garu pasauli, ir laipni lūgts pēc vakariņām personīgi iedziļināties viņa izslavētās, neticamās gaišreģa spējās.

Vakariņas beidzās. Kafija un viesi sapulcējās lielajā istabā ar palmu un klavierēm. Stūra kambarī, ar logiem uz Raiņa un Aspazijas bulvāri, aiz slēgtām durvīm pa-cientus pareģojumiem pieņēma slavenais fotogrāfs ar viņas pasaulē sakariem. Ilgi bija jāgaida, līdz pienāca mana kārta. Kas iznāca no Finka slēptuves, bija nerunīgs un kluss.

Kad beidzot no spoži apgaismotās zāles arī man izde-vās ielausties puskrēslā pie orākula, manī ieurbās divi melnas, dzelīgas acis, un barga viņas pasaulē balss sauca:

— Ko jūs nākat? Ko jūs gribat? Jūs neticat gariem.

— Gribu ticēt, — atbildēju — tapēc nāku.

— Tad sēstieties, — medijs man uzsauca mierīgāku, mazāk apvainotu balsi un skatījās tik dziļi acīs, it kā būtu iemīlējies. Ar roku pirkstiem viņš aizklāja savu skatu un šķielēja caur pirkstu starpām. Viņa garie pirksti sažņaudzās un izstiepās, līdz melnā galva pieliecās, melnās acis nodzisa un garie pirksti ievijās garajos matos.

— Ne, ne, tas viss ir velti, — sacīja balss, kas nāca no medija pakrūtes ar pieliekto galvu. — Mēnesnīca, visur tikai mēnesnīca. Pilnais mēness mani satrauc. Ja mēness spīd, neredzu nedz nākotnes, nedz pagātnes. Pie jums nekā

nevaru saredzēt. Ja gribat, atnāciet pie manis uz Maskavas ielu nākošā nedēļā. Dilstošs mēness netraucē.

Arī man nekā nebija ko stāstīt pārējiem viesiem par savu audienci pie slavenā medijs.

Ik naktis nu vēroju, kā saplok mēnesnīca un tikko tā bija sarāvusies sirpī, kāpu Latgales ielas tramvajā.

Durvis savā mājēlē man atvēra pats garu meistars. Stāvs viņam bija garš un izdēdējis. Viņa acis bija melnas, bet ne tik kodīgas kā Ķeniņu mājās. Viņš mani vairs neuzskatīja par neticīgo smējēju, bet par savu mācekli neticamam. Parādījis savu foto darbnīcu, Eižens Finks mani ievēda nama dibenkambarī un ilgi stāstīja par savu draudzību ar Universitātes profesoriem. Viņš minēja arī daudz citu, labi pazīstamu vārdu, kas viņu apmeklējot, viņu studējot un kam viņš esot palīdzējis ar padomiem no garu pasaules. — Ješka, vai kā citi viņu sauc — Aleksandrs Grīns neviena stāsta neuzrakstīs, ar mani iepriekš neaprunājies, — stāstīja starp citu slavenais māgs.

Tas varēja būt. Par Finku bija daudz dzirdēts un lasīts. Profesors Blachers sarīkoja arī atklātu pārrunu vakaru Melngalvju zālē ar priekšlasījumiem un lieciniekiem, kas ticēja neticamam. Tur pierādījās, ka Finka mājās mirušo gari uzvedoties skaļi un nekaunīgi. Tie ierodoties bez izsaukšanas, kad paši iegribot un staigājot pa istabām, ka visas grīdas skaļi čikstot. Esot arī tādi gari, kas lecot pret sienu ar pātagas cirtiena troksni.

Pie Finka nonākot, man ļoti gribējās viņam ticēt un paklausīties viņpasaules garu nerātnībās.

Viss bija kluss un mierīgs, tikai slaidais kungs ar melnajām acīm daudz runāja, brīžam iemetot nesakarīgus teikumus stāstos par profesoriem.

— Ap jums ir saule, jūs esat dzimis saulainā dienā, — viņš sacīja bez kādas vajadzības un turpināja stāstīt, kā pirms mēneša viņu apciemojuši divi spiritisti — zinātnieki no Anglijas.

Neatcerējos, vai lija saule vai lietus, kad piedzimu. Finka inspirācijas starpsaucienam noticeju bez acu mirkšķināšanas.

— Jā, kas tad tas? — viņš atkal pārtrauca savu stāstījumu un skatījās man garām. — Jūs stāvat pret mākoņiem. Dzelzis. Tā kā tilts. Nē. Tas ir tornis. Augsts dzelzis

tornis. Nu zinu — tas ir Eifeļa tornis. Jūs nesen bijāt Parīzē.

Man, diemžēl, gaišrēģim bija jānorāda, ka viņa vīzijā ir miseklis. Parīzē vēl nebija bijis un Eifeļa torni pazinu tikai no attēliem.

— Tad tas nav Eifeļa tornis. Es jau to nepazīstu. Parīzē nekad neesmu bijis, — gaišrēģis nebūt nejutās manas pretrunas aizkarts. — Bet dzelzis ir, augstu debesīs. Jūsu mātei ir vārgas kājas, bet tas nekas: paplašinātas vēnas. Nav nekas bīstams. Dzelzis pret mākoņiem. Tas tomēr ir Eifeļa tornis, kādu esmu redzējis uz pastkartēm. M-me Deboir man atsūtīja, kad biju atradis viņas Parīzē pazaudēto briljantu. Jā, Eifeļa tornis Parīzē... Bet tā ir nākotne, ne pagātne. Jūs brauksit uz Parīzi un stāvēsit Eifeļa tornī.

Pie nama durvīm atskanēja zvans. Finks gaišredzēja pastnieku un aizgāja pēc vēstulēm, mani atstājot vienu savā viesistabā. Bija savāda sajūta. Manai mātei bija paplašinātas vēnas labā kājā, un es sen jau ilgojos redzēt Parīzi... Apnika sēdēt. Piecēlos un staigāju pa mediļa viesistabu. Gar sienām bija nemākulīgi izmāvētas bildes un vecas fotografijas. Pētīju eļļas mālderu darbu, kad pēkšņi aiz tā atskanēja ass pātagas cirtiens. Satrūkos un atlecu sāņš. Otrs pātagas bliukšķis bija vēl spēcīgāks, bet es vairs nesabijos. Biju jau pieradis. Zem grīdas kaut kas tā kā kauca, kā čīkstēja. Nu bija labi — biju viņpasaules garu vidū un ticēju neticamam.

Kad lielais medijs atkal atgriezās manā sabiedrībā, aiz tīras mulķības joka pēc iejautājos:

— Vai jūs gribējāt mani nobaidīt?

Tā bija mulķība, jo es ticēju, ka gari ir salasījušies pie sava lielmeistara un tūdaļ sāksies brīnumainas lietas. Diemžēl, pats lielmeistars izjauca manu illūziju. Viņš mani atkal noturēja par neticīgo un ziņkārīgo. Viņš laikam nebija arī drošs, vai es viņa prombūtnes laikā neesmu pabāzis galvu pa durvju spraugu un pētījis viņa gaitas ārpusē. Viņš smaidīja.

— Gribēju jums parādīt, kā tas izklausās, — viņš teica — kad te tā īsti iet vaļā. Lai jūs to vismaz iedomāties varat. Nudien, man pašam dažreiz bailes paliek. Tā kā trako mājā. Viņi ir nevaldāmi. Es nekā — ar labu vien,

ar labu vien, bet, nūdien, šermuļi skrien pa visām dzīslām, ja to sanāk pāri divdesmit...

Man vajadzēja ticēt. Neticēju. Žēl, ka Eižens atzinās, ka viņš mani baidījis.

Ar jogismu pēc tam esmu saticies un iepazīies, ar vīppasaules gariem — it nekad vairs.

Parīzē esmu bijis daudzkārtīgi, dzīvojot nedēļām ilgi, bet man neiznāca laika uzkāpt Eifeļa tornī un stāvēt starp mākoņiem.

Mani personīgie piedzīvojumi ar neticamo, diemžēl, izvērtās ļoti ticami, taču ne vienmēr cilvēks drīkst palauties tikai uz sevi un saviem piedzīvojumiem. Esot tādi ļaudis, kurus nevar hipnotizēt, bet vai tapēc var noliegt hipnozes vēl neizskaidrotos spēkus? Man gari nerādās. Pat vīppasaules kapu āzis pārvērtās šīs pasaules kapu sarga kazā. Mirušo gari, acīm redzot, par mani neinteresējas un negrib pat runāt par mani. Vai tapēc vien man būtu tiesības noliegt ļoti nopietnu zinātnieku un pat Maldoņtēva uzticību neticamam?

Visus citus cilvēkus Eižens Finks sauca par tu kā savus pavalstniekus. Manī no pirmā brīža viņš saskatīja svešnieku un jūsoja.

Aleksandrs Grīns vai Ješka, Finka valodā runājot, par Finka paredzējumiem bija ļoti augstās domās. Viņš patiesi neuzsāka darbu, ar lielo māgu neaprunājies. Aleksandrs Grīns bija pārāk inteliģents un gudrs, lai padotos šarlatānam.

Kad vācu Ribentrops saskūpstījās ar sarkano Molotovu un krieviem pārdeva Baltijas valstis, viņš uzaicināja repatriētus un glābties no Baltijas zemēm ikkatru, kas jūt sevī vāciskas asinis. Kādas lielākas Rīgas spiestuves pārzinis bija vāciskas izcelsmes, bet viņam negribējās par vācieti būt. Ko darīt? Viņš prasīja padomu Eiženam Finkam un — sāka kravāties svešniecības ceļam.

— Bet ilgi tas nebūšot, — stāstīja pārzinis pēc savas vizītes pie māga un ieplēta acis, it kā attēlojot izdaudzīnātā pareģa uzstāšanos. — „Latviešu kareivji drīzi būs Pleskavā. Es skaidri redzu viņus staigājam pār Pleskavas

tiltu, kur pats kādreiz esmu staigājis... Tā kā latviešu kokardes pierē, bet mundieři tādi savādi, tādi kā vāciešiem... Un ja latviešu zaldāti būs Pleskavā, tad tie s... komūnisti te būs padzīti ratā...“, bet man viņš tomēr ieteica izceļot...

Man nebija cienības nedz pret aizceļošanu, nedz pret Finka pareģojumu. Smiekls nāca, iedomājot latviešu karavīrus Pleskavas ielās un vēl — vācu mundiešos!

Atceroties smiekls vairs nenāk...

Ne vienmēr personīgais un paša piedzīvotais spēj it visu izskaidrot. Ir stipri jātic, lai saskartos ar neticamo. Varbūt, ka arī Eižens Finks nespēja ticēt, kam negribējās un tapēc neredzēja nākotnē kā Lītenes nometnē s... komūnisti pievāc viņa draugu Ješku — Aleksandru Grīnu un viņu pašu — Rīgā.

D ažuš gadus Rīgā dzīvojot un Rīgu pētot, daudz laba biju redzējis un mācījies. Pauls Jozuus, Emīls Kupers, Eduards Smiļģis un Edmunds Šmits bija mani pakļāvis savām ietekmēm. Bija jāizvēdinās. Jutu, ka jāpaliek prātīgam, bet bailes bija sarūsēt un iemigt Rīgas labklājīgā mierā.

Ansis Gulbis aizgāja no Nacionālās Operas. Lai viņa lielais grāmatu apgāds spētu konkurēt ar uzplaukstošo Grāmatu Draugu, Ansis Gulbis pats sāka rakstīt romānus un lugas. Pats rakstīja, pats izdeva. Bija bagāts cilvēks — nosvērts, cēls un daudzpusīgs.

Ar Ansi Gulbi no Nacionālās Operas aizgāja arī Jānis Zālītis un kļuva par mūzikas recenzentu Jaunākās Ziņās. Tā bija skaidra zīme, ka derētu uz laiku Rīgā nedziedāt, bet paskatīties, kā dzied plašā pasaulē un tajā iemest savu balsi.

Vispirms aizlaidos uz Vīni un iepazīnos ar — Ķīpsalu.

Ķīpsala, pēc zinātniski pārbaudītiem datiem, ir liela sala un stiepjas pa Pārdaugavu no Mūksalas līdz Ilģuciemam. Ka Ķīpsala sniedzas līdz Vīnei, Dachavai pie Donavas un Zemmeringam Austrijas Alpos, par to zinātne nestāsta, bet man bija jāpiedzīvo.

Ķīpsala ir daudz, daudz lielāka par Mūksalu un ja Rīgas Mūksalai ir lielāks vārds ar labāku skaņu, tad tur vainojami tādi vīri kā Adžurdžongas, Dapsanga un Supersakso izgudrotājs Anšlavs Eglītis ar sievu, legendārais Oskars Norītis un Co., kas apvienojās mūksaliešos.

Mūksala ir neglīta sala aiz Rīgas dzelzs tilta. Vienīgi skats pāri Zaķu salas koka mājiņām uz Rīgu ir pieņemams un lietojams. Mūksalieši izvēlējās Mūksalu par savu rezidenci aiz spītības, aiz līdzjūtības un aiz taupības.

Uz spītību norāda neērtības, kas bija jāpārdzīvo, rezidējot Mūksalā un ceļojot uz Rīgu. Uz taupību — Mūksalas dzīvokļu īres cenas. Līdzjūtību Mūksalā rada — katrs solis.

Ielu bruģis Mūksalā ir uzglabājies no senēģiptiešu laikiem. Namiņi mazi. Logos sarkanās pelargonijas, iedzel-

teni aizkari, raudošu fuksiju ziedi un milzum daudz līgavas vainagu miršu lielos un mazos puķu podos. Mūksala atgādina pie altāra pamestu līgavu, kas pacietīgi stāv un gaida uz mīlestību desmitiem gadu. Tas rada līdzjūtību.

Mūksalieši iezēlojās aiz taupības.

Bez augšminētiem bilzdaļiem mūksaliešu krāsainā vienībā kairi iesēdās arī gaīšais Jūrasteteris, Istā vārdā Artūrs Jēgers ar izkrāsotām tautu meitām, francisko Matīsa un Bonāra lietvedis Mūksalā Kārlis Neilis, Sezāna vēstnieks Jānis Zvirbulis, ekspresīvo triepienu iemiesotājs Latvijas rījās Jānis Kalmīte, vēlāk abstraktais kanadietis Arnolds Nulītis un — dažas dāmas.

Dāmas Mūksalā bija ļoti svarīgas. Ar Annu Ozoliņu, piemēram, mūksalieši ievilka savos tīklos raženo skaņradi Volfgangu Dārziņu. Saules gaišais tēva dēls pārtrauca smēķēt medus aromātu pīpē un metās uz tautas rakstu pētījumiem prievītēs, vainagos un tērpos. Prievītes ir senlatviešu dāmu zeķtuņi, vainagam tautas dziesmās ir divi dažādi jēdzieni. Tautas rakstus pēta no tuvuma. Tautas rakstos iedziļinājies, komponists Volfgangs Dārziņš Mūksalā pārkristīja Annu Ozoliņu par šodien visiem ļabi pazīstamo Annu Dārziņu.

Laulības Mūksalā tika reģistrētas Olimpā pie mūzām. Mūzu ietekmē, ar mūzām aiz muguras, mīlestība mūksaliešos plauka ar vienreizēji lielu spēku. Agri aizgājušais Oskars Norītis no Mūksalas pat divi reizes reģistrējās Olimpā — ar divām sievietēm. Bet kad Anšlavs Eglītis apprecēja Veroniku Janelsiņu, Olimpa svētība tik bagāti izgāzās pār jauno pāri, ka gleznotājs Anšlavs Eglītis bez greizsirdības iezīmēm atdeva krāsas savas sievas vairumlietošanā. Pats tikai pa svētdienām ar krāsām pamūzējoties, pirmslaulību gleznotājs kļuva par mūsu ievērojamāko lieldarbu autoru grāmatās — par rakstnieku ar Olimpu uz rakstammašīnas kauliņiem.

Darbā, priekā un mīlestībā spēcīgie, uzticīgie mūksalieši tai sagādāja slavu, kuŗas pati Mūksala nav cienīga. Ir skaļa mūzu propaganda, kas Mūksalas vārdam lika aizēnot Ķīpsalas plašumu. Labai reklāmai ir milzīgs spēks. Ja reklāmai ir spēks, to sauc par — propagandu.

Zinātne apgalvo: — Ķīpsala ir Pārdaugavas rajons

starp Daugavu, Zundu, Raņķa dambi, Valguma ielu un Torņakalna staciju. Mūksaliešu propagandas ietekmē neviens cilvēks tam netic. Es — arī ne.

Naidā pret propagandu esmu tomēr tik daudz saglabājis neietekmētas patstāvības, ka Ķīpsala manā pārlicībā ir lielāka, daudz lielāka par Mūksalu, tomēr līdz Torņakalna stacijai tā netiek. Man Ķīpsalas jēdziens, diemžēl, nezinātniski beidzas pie Ķīpsalas jachtkluba, pret Rīgas jūrskolu, kur Āgenskalna kuģītis iegriežas Daugavā. Manai Ķīpsalai Daugavas krasts ir iztapsēts ar augstiem priežu baļķiem, bet Zunda piekraste līgojas zālainos aizsērējumos. Gar Daugavu, virs priežu baļķu sienas ir gaŗa iela — ar mājīnām un mājām ielas vienā malā, bet otrā ielas pusē — Daugava tik plata, ka, lietum listot, pāri neredzēt. Dzīvo kā mākoņos. Sēdi sausumā un jūties uz ūdens.

Arī Ķīpsala nav grezna, bet greznāka par Mūksalu. Ķīpsalai ir lielāki un tīrāki ūdeņi pa rokai. Nekur Daugava nav tik plata kā pie manas Ķīpsalas, kaut arī puse Daugavas tur ir tik lēzena kā labi applūdusi pļava. Lai ūdens plašums neapniktu, lēzenā Daugavā ir sastādīti lieli baļķu čokuri, kā puķu pušķi. Tas izskatās grezni pat tad, ja pie baļķu saišķiem ir pietauvoti un atdusas tālu ceļojuši plosīti, kas gaida aicinājumu uz Ilģuciema zāģētavām.

Daugavas krastā Ķīpsalā redz ļoti daudz baložu, vēl vairāk — zvirbuļu, vēl vairāk — kaiju visādos lielumos, baltas un puspelēkas. Arī Zunda līgojošā piekrastē redz kaijas, bet — kopā ar piena kazām. Pa Zunda krastā līgojošām ūdens zālēm ložņā arī kaķi, kas sargā Ķīpsalas pagrabus un pieliekamos kambarus no Pārdaugavas žurkām.

Ķīpsalā ir miers kā ezera vidū. Miers ir daudz lielāks nekā Mūksalā pirms mūksaliešiem. Ja nebūtu nokļuvis Vinē, nez vai to zinātu...

Kad divdesmitie gadi bija mazliet apsildījušies, Kārlis Ulmanis Rīgā izgudroja Kultūras Fondu. Kultūras Fonds ievāca ražu no katras šņabja pudeles un katras izdzertas alus glāzes, no katras kino biļetes un katra iz-

smēķēta papirosa. Pirmajos gados pat ar vilcienu nevarēja braukt, nedz kartupeļu maisu ar vilcienu no laukiem uz Rīgu atsūtīt, lai neatbalstītu kultūru un tās fondu.

Bija lielisks izgudrojums. Latviešu mākslai Kultūras Fonds deva ļoti daudz. No tā dzīvoja Dailes Teātris, visi teātri provincē, Liepājas opera, un arī Nacionālā Opera un Nacionālais Teātris ir saņēmis savus procentus no Rīgā izdzertām glāzītēm.

Ja latvju māksliniekiem vai zinātniekiem gribējās paskatīties, kādas debesis aiz Latvijas robežām, Kultūras Fonds izmaksāja ceļa naudu un pusdienas uz labu laiku. Bija zinātnieki, kas gadiem ilgi dzīvoja Zviedrijā, Amerikā un citur. Bija mākslinieki, kas gadu pavadīja Parīzē, Florencē, Drēzdenē un Romā. Vajadzēja paprasīt un Kultūras Fonds daudziem atbalstīja arī vasaras brīvlaiku ar brīvbijeti uz aizrobežu, kur ir ko redzēt. Kas prata skatīties, tas redzēja un mācījās. Kas neprata — paceļoja, atgriezās un aizmīga.

Ir dzirdēts par gleznotājiem, kas ar Kultūras Fonda atbalstu pat aizbraukuši līdz Torņakalna stacijai un atgriezušies Rīgā pēc nedēļas ar tramvaju — bez biļetes. Kultūras fonds atbalstīja visu, kam bija sakars ar kultūru, nodibināja tuvu pie tūkstoš bibliotēku visos zemes novados un radīja simfoniskos orķestrus ar labu mūziku.

Kad jutu, ka Rīga atkal būtu jāatstāj un jāizvēdina prātīgas domas no galvas, pie Kultūras Fonda tomēr negriezos. Bija neērti. Aleksim Mierlaukam ar Kultūras Fonda stipendiju izgāja ļoti plāni un baidījos, ka arī es varu iekrist.

Aleksis Mierlauks bija jau stipri gados, bet vai tāpēc viņam nebija jāpaskatās, kā citi cilvēki aiz robežām strādā viņa darbu? Tikai naudas viņam trūka.

Aleksis Mierlauks bija liels mākslinieks. Ar viņa aiziešanu no skatuves ir aizgājis arī Blaumaņa Indrānu tēvs un Vulfa Bumbieris. Nav cilvēka un nebūs, kas tos attēlotu tik patiesi kā Mierlauks. Viņa nopelni latviešu teātra pasaulē ir ļoti lieli, kaut arī Mierlauks mani padzina no Vaidelotes Pēterpilī. Tikai divi trūkumi bija visu cienītajam senioraktierim un režisoram — viņš palika vec-

puišos, un viņam nekad nebija naudas. Viņu mūžam spieda smagas materiālās rūpes.

— Posts, tīrais posts, — izmisumā sūdzējās Aleksis Mierlauks, kad gadi un veselība Nacionālā Teātra pirmajam direktoram lika atpūsties, pensijā aizejot. — Nevar vairs dzīvot! Istabīna maksā, jāēd arī kaut kas kādreiz, kalpone jāmaksā — vecs vīrs pats nevar sevi ne apmazgāt, ne dzīvokli aptīrīt. Viss maksā — arī par veļas mazgāšanu vēl lieki jāmaksā. Posts, tīrais posts — tā pensija tik maza, ka mēnesī ne divi simti nevar ietaupīt. Kauns uz banku iet...

Rūpes par naudu Mierlauku nomocīja arī tad, kad viņa alga Nacionālā Teātrī bija prāvāka nekā katram citam un kad viņš saņēma Kultūras Fonda papilddevu studiju ceļojumam vasaras brīvlaikā. Ar saspraužamo adatu vecais kungs aizsprauda savu krūšu kabatu ar Kultūras Fonda stipendiju un devās izšķērdīgā studiju ceļojumā uz Berlīni. Viņš bija ļoti satraukts — par daudz naudas bija aizsaspraužamās adatas un tā bija jāiztērē dažu nedēļu laikā. No Rīgas aizbraucot, Aleksis Mierlauks smagi cieta, bet vēl vairāk satriekts viņš atgriezās, Berlīni neredzējis. Uz Vācijas robežas, Eidkūņu stacijā Mierlauks redzēja, ka pasaulē ir briesmīgi un jauni cilvēki, vēl briesmīgāki par slepkavām. Briesmīgs ļaundaris bija ielavījies Mierlauka krūšu kabatā, atvēris saspraužamo adatu, un vecā aktiera studiju ceļojumu aiznesis uz banku. Mierlauks Rīgā atgriezās satriekts un izpostīts.

Baidījies piedzīvot ko līdzīgu. Tāpēc Kultūras Fondu vairs nemeklēju, bet meklēju operu teātrus, kas mani grib klausīties, man izmaksāt ceļa naudu un pabarot uz kādu laiku.

Man labvēlīgi operu teātri atradās Frankfurtē pie Mainas un Vīnē, Opern-Ringā.

Kad ierados Vīnē, Marģers Skujenieks palika Rīgā par ministru prezidentu. Latvija bija sociālizējusies un atlaida Kārli Ulmani no darba. Ārlietu ministriju vadīja Felikss Cielēns, tālredzīgs un gudrs politikas zinātnieks. Kā emigrējis sociāldemokrāts, viņš politiskās zinātnes

bija studējis Parīzē. Par Latvijas konsulāro pārstāvi Vīnē tālredzīgais politiķis iecēla savu partijas biedru — juristu Nikolaju Valteru. Man tas bija ļoti izdevīgi.

Nekad nevar zināt, kādas nelaimes atgadās, dziedot svešā zemē. Vīnes operu klausītāji viegli uzliesmo un iekaist. Man bija ļoti patīkami atrast Latvijas konsulātā jaunības draugu. Vajadzības gadījumā viņš mani izpesītu no visām klapatām. Mēs nebijām tikušies, kopš, Tērbatā skolā ejot, nogāzām krievu ķeizaru un viņa vietā iecēlām Kerenski.

Nikolajs Valters bija pirmais cilvēks, kas jau bērna gados man lika nojaust, ka divi cilvēki spēj sadzīvot vienā miesā. Viņš bija briesmīgs ideālists, silts un jūsmīgs, bet izlikās auksts, prātīgs un praktisks. Viņš bija uzauzdzis kultūrāli konservatīvā pilsoņu ģimenē, bet aiz ideālisma gribēja būt melnā protesta avs, kas sociāli cīnās pret pilsonību. Viņa ģimenes konservatīvisms pie tam bija stipri progresīvs, ar tieksmēm pēc augstākās kultūras. Nikolaja tēvocis ir Dr. Miķelis Valters, alias dzejnieks Andrejs Pāpārde. Tas raksturo arī viņa mājas garu. Jau skolas gados mana drauga dzīves apstākļi bija asā pretrunā gan ar gara, gan sociālo nabadzību. Tas laikam kurināja ideālista protestu pašam pret sevi un sev līdzīgiem. Tēvs, iecienītais latvju senātors Kristaps Valters spēja dēlam dot vislabāko audzināšanu un visērtāko dzīvi, pat kara laikā. Piecpadsmit gadu vecumā, ar Nikolaju Valteru satiekoties, bieži viņu apskaudu — tēva dēļ. Mans tēvs sen jau bija miris. Man nebija autoritātes savos tuviniekos. Neskaudu, bet arī man gribējās tā, kā dzīvoja mans draugs. Viņam vienmēr bija tīras baltas apaklītes, labi izgludinātas skolnieka bikses un vairāki gandrīz jauni, nenovalkāti puszābaki. Es to nevarēju atļauties. Viņš varēja sēdēt pat kafejnīcā un aicināt sev līdzi uz kino teātri draugu vai draudzeni.

Kerenski cara vietā bijām labi izvēlējušies. Kerenskis visiem atļāva darīt, ko katrs vēlas. Skolā mēs izdevām skolas avīzes un žurnālus. Ir smieklīgi, bet no Kerenska laikiem skolas bērnu žurnālā redzētā Nikolaja Valtera karikatūra man ir sekojusi visu dzīvi cauri.

Tērbatā jauniešu starpā bija iecienīts kino teātris Ideāls. Tur rādīja mēmās burlaku un mēmās mīlestības fil-

mas. Skolas žurnāla šaržā pie kino teātra durvīm stāvēja jaunava un jauneklis, kurā nepārprotami bija saskatāms mans draugs Nikolajs Valters. Viņu ir viegli šaržēt un kariķēt — ļoti augsta, stāva piere, šauras, nemierīgas acis, ļoti plānas lūpas un vienreizēji īpats izpūrušu matu kušķis matu sukājumā. Zem zīmējuma bija paraksts: — Cilvēks ved cilvēci pie ideāla.

Ir smieklīgi — nu jau četrdesmit gadu šis bērnišķīgais joks mani ietekmē, tikko dzirdu sarunas par ideāliem. Ir dažādi ideāli, un dažādi ceļi ved pie ideāliem. Diemžēl, nu jau četrdesmit gadu man šķiet, ka bērnu žurnālam bija taisnība, jo visdrošākais ceļš uz ideālu, kas nepievils — iet kino teātrī ar „cilvēci“ pie rokas. Kurp citur ideālisti ir noveduši cilvēci, tai nekaitējot? Markss taču arī bija ideālists, vai ne? Viņš uzcēla gaisos ideālu pasauli, kas nodereja varmākām, pēc varas kārojot. Cik asiņu un posta nav piedzīvojusi cilvēce, Jēzus Kristus ideāliem sekojot? Vai Mau-Mau, kas šodien Āfrikā kar kaķus un griež kaklus baltajiem cilvēkiem, arī nav ideālisti, kas cīnās par neatkarību no svešniekiem? Vai Hitlers nebija ideālists, kas savā gara vārgumā saskatīja ideālu pasauli — bez žīdiem? Ideāli jūk, mainās un kair pēc asinīm. Visdrošākais, nūdien, ir ideāls kino, tumsā ar „cilvēci“ blakus.

Nikolajs Valters miesīgi un garīgi ir smalkā ceļa gājējs — izsmalcināts aistēts ar asu, spilgti attīstītu intelektu, gaumi un drosmi. Ja cilvēki nesastāvētu no vairākiem gabaliem, viņš nekad nebūtu kļuvis par sociālu cīnītāju, bet — baudītāju. Man par lielu pārsteigumu, viņš prata šīs galējības saliedēt un izlīdzināt. Viņš arvien vēl ir aistēts ar kultūrāli pilsoniskām prasībām un svēto brīnumdaru reliģiskā mistikā iežūžojies sociāldemokrāts.

Kad biju iegājis Latvijas konsulātā Vīnē, mans garā izsmalcinātais draugs bezgala priecājās. Viņš pats allaž alka jaunu zinību. Pēc Latvijas Universitātes absolvēšanas, viņš, konsulātā strādājot, studēja arī Vīnes Universitātē. Viņš neprasija man, vai es gribu, vai es varu, vai man būs spēka un laika, bet uzskatīja par pašsaprotamu nepieciešamību tieši no konsulāta mani aizvest uz Vīnes Universitāti un pierakstīt psihologu Alfreda Ād-

lera un Kārļa Junga lekcijās. Viņš nevarēja pat iedomāties, ka viņa draugu — skatuves mākslinieku varētu neinteresēt psihes zinātne. Viņš bezgala priecājās, ka varēja man sagādāt neparasto izdevību studēt psihī pie vislielākajiem psihologiem.

Bez Valtera ideālisma, kas mani viņa acīs pacēla par sev līdzīgi alkstošu psiho-aistētu, nekad nebūtu iedomājies klausīties Vīnē moderno psihoanalīzi, kas mazliet rīvēja Sigismundam Freudam. Pēc dažām dienām man bija jādzied Don Hozē pasaules vislabākā operas namā— Vīnes Valsts Operā, un man tas izlikās tik svarīgi, ka psiholoģija un analīze šķita lieka. Biju lepns uz sevi. Arī Nikolajs Valters bija lepns uz mani, bet no Alfreda Ādlera neatlaida. Nespēju aizmirst, kā viņš mani piespieda aukstā ūdenī pat kājas nomazgāt.

Pēc gara mēģinājuma ar svešiem kollēgām svešos skatuves apstākļos jutos noguris. Bija karsta maija diena. Man negribējās iet uz Universitāti.

— Nevaru, — sacīju — kājas sāp, sakarsušas, sasvi-
dušas.

Viņš nestrīdījās, bet nolika man pie kājām lielu mazgājamo bļodu, ziepes un stāvēja klāt ar diviļi pār plecu. Tā ar ūdeni un ziepēm arī to vakaru mani taisīja intelligentāku.

Auksts ūdens ir ļoti noderīgs ikkatram ideālistam...

Nezinu, vai ar ūdeni un ziepēm, vai citiem līdzekļiem jurists Valters bija panācis, ka Alfrēda Ādlera priekšlasījumos Vīnes latviešu studentu apvienība salasījās kā savā pilnsapulcē. Liela šī apvienība nebija, bet — ne lielumā ir spēks.

Neatceros, vai tas bija tad vai vēlāk, vai vēl vēlāk, kad no Vīnes latviešu studentu apvienības spēka saņēmu zelta adatu. Zelta adatu man pazudusi, kā viss cits. Tomēr esmu lepns uz to, jo arvienu vēl pazudušās adatas dēļ skaitos par šīs spēka apvienības goda biedru, ja tikai pati apvienība vēl skaitās...

Apvienību vadīja un, saprotams, arī Alfredu Ādleru klausījās divi gaŗi brāļi Nāriņi. Viņi bija daudz, daudz jaunāki par mani, bet ar laiku mēs saradām.

Brāļi Nāriņi mani vadāja pa Vīni un Vīnes mūzejiem. Kad mēs apstājāmies pie Rubensa apaļām dāmām, viņi man stāstīja, cik vareni ir postu tauvojamie baļķu kušķi lēzenā Daugavā pie Ķīpsalas. Kad nonācām pie Dīrera gravīrām, brāļi man stāstīja, kā caur rīta miglu uz Daugavas lec saule un kā pirmie rīta saules stari laužas pret Ķīpsalu. Mēs aizbraucām uz Kailo kalnu, kur Eiropa apturēja musulmaņus, šie stāsta, kā Ķīpsalā aug žāvēti laši. Sēžam Grincingā un mocāmies ar skābo jaunvīnu, Nāriņi runā par Daugavu un Zundu, it kā Vīne un Donava būtu tikai dekorācija Ķīpsalas aizmugurē.

Brāļi Nāriņi bija no Ķīpsalas, Rīgā. Daudz gadu vēlāk uzzināju, ka Ķīpsalā viņi dzīvo jau trīs simti gadu. Tas daudz ko paskaidroja. Vecvecvecvectēvs Indriķis Nāriņš bija izstājies no pārcēlēju cunftes un kļuvis tik turīgs ar lašiem un laivām, ka Ķīpsalas Ūdens ielā atvēris un uzturējis pirmo latviešu skolu. Vecvecvectēvs Jānis bija iekļuvis pat labā sabiedrībā un palīdzējis savam draugam, Zviedrijas karalim Kārlim XII ieņemt Rīgu, visu zviedru karaspēku savās laivās pār Daugavu pārceļot. Jānis Nāriņš bijis arī izgudrotājs un izgudrojis dūmus uz Daugavas. Dūmu mākonī viņš pievedis Kārli XII tik negaidīti tuvu kā poļiem, tā arī sakšiem, ka tie, atpakaļ neskatoties, aizlaidušies lapās. Vīnes brāļiem no Ķīpsalas bija varena pagātne. Pat Krievijas ķeizariene Anna viesojusies viņu iebraucamā vietā un Nāriņu pajumtē satikusies ar rīdzinieku delegātiem.

Brāļi Nāriņi šos piedzīvojumus nestāstīja un nepieminēja. Kad kopā ar viņiem aizbraucu uz Dachavu, man bija jāklausās, kā vasaras vakaros kūp Daugava un kāda sajūta ir agros rītos, saulei lēcot, ar laivu traukties gar Bolderājas cietoksni no lašu zvejas jūrā. Pa Zemmeringa klintīm Austrijas Alpos kāpelējot, Ķīpsala izplētās no Doles nēģu tačiem līdz lašu sēkļiem Rīgas jūras līcī.

Nudien, Ķīpsala ir lielāka par Mūksalu, pat ja nemeklējas zinātniskos rakstos. Ar Ķīpsalu Vīnē iepazīnos tik plaši un tik labi, ka, Rīgā atgriežoties, iznāca vilšanās.

Vīnes Universitātē psīches un veikalu zinātnes studijas pabeiguši, brāļi Nāriņi, saprotams, atkal atgriezās Ķīpsalā, kā to praktizēja pēdējos trīs simti gados. Pa-beigtās studijas ļoti pozitīvi ietekmēja viņu lašu zveju jūrā un Daugavā, lašu žāvēšanu Ķīpsalā un lašu izsvēršanu pa mārčiņai un pusmārčiņai Rīgas Centrāltirgū. Ķīpsalas Nāriņi skaitījās Baltijas lašu karaļi lašu importa zemēs.

Trīs simti gados mīlestība pret Ķīpsalu abiem brāļiem bija izaugusi tik liela un tik lepna, ka tās priekšā nobālēja Vīne, Austrijas Alpi un pat mans Vīnē nodziedātais Don Hozē.

Es toreiz vēl biju jaunāks par trīs simti gadiem un laikam tāpēc pēc Vīnes jutos vīlies Ķīpsalas skaistumā.

Arī mūksaliešiem, pat visiem kopā, toreiz vēl neiznāca tik daudz gadu. Tāpēc par Mūksalu neviens tā nejūsmo. Par mūksaliešiem? Nav mana darīšana.

No Rīgas bez Kultūras Fonda palīdzības izskrejot, gadi steidzas bezkaunīgi ātri. Lai dzīvotu, ir jāstrādā, un darbs ēd laiku. Arī dziedāšana, ja to grib pacelt pāri gaiļa dziesmai un cīruļa trilleriem, prasa darbu, stāvēt, sēžot, kustoties un rakņājoties. Sēdēju Hesenē, stāvēju Frankfurtē pie Mainas, kustējos visapkārt — pa pilsētām, gar Reinu un kalnos. It visur varēja satikt Rīgu.

Biju arī Berlīnē. Domāju — liela, sveša pilsēta, neviens mani nepazīst, esmu kungs pats par sevi un varu darīt visu, ko vēlos. Brīvības pašapziņā nospļaujos.

— Jaungskungs, uz ielas spļaut aizliegts! — pāri Leip-cigas ielai sauc Jānis Osis, Nacionālā Teātra dižaktieris un Vācijas galvaspilsētā diena pāiet Rīgas teātros.

— Piedodiet, ka apgrūtinu, — Frankfurtē uz ielas mani aptur kā jaunava, kā dāma, — trīs gadus neesmu latviski runājusi. Vai drīkstu parunāt ar jums?

Anna Znotiņa Frankfurtes Universitātē studē valodas. Ar viņu Mainas upes krastā atplaukst Rīgas kanājmala.

— Jums te ceļot lielu māju no stikla un akmens, vai nevari parādīt ceļu? — tālrunī skan architekta Aleksandra

Klinklāva balss, un viņš ierodas ar sievu. Svešā lielpilsētā jūtos kā Rīgas ģimenē, jaukus ģimenes strīdus ieskaitot.

— Nu redzi, mums ir raksturs, — agri no rīta, uz mana dīvāna pamodies, teic Roberts Slokenbergs. — Mūs nevar samaitāt un pavest!

Rūjienas mācītājs pie Mārburgas Universitātes gatavojas doktora eksāmeni, un pievakare mums ieilgusi, smagi atpūšoties. Jūtos kā Rūjienas mācītāja mājā.

Rīga daudz ceļo — ceļo un vēro, kā Rīgai trūkst un ko Rīgai pārvest? Pat no lielajiem ceļiem nomaļā Frankfurtē allaž ir kāds gabaliņš no Rīgas, dažreiz trausls un maigs.

Elija Kliēne Anša Gulbja apgādam tulko Gētes Verteru. Viņa ierodas, lai iedzīvotos Gētes ģimenes gaisā. Milda Brechmane-Štengele ir bijusi Vartburgā, kur dziesmu kaŗā uzvarēja Tanheizers un tāpēc tika padzīts uz Romu. Brechmanei-Štengelei ar Tanheizeru ir radniecība Rīgas Baltā Namā. No Vartburgas viņa atskrej uz Frankfurti, lai redzētu, kur un kā kronēti Bicantijas karaļi. Arī ar tiem viņai ir skatuves radniecība.

— Mēbeles, ne mājas! — viņa brīnās, kad staigā pa veco pilsētu gar strūklaku, no kuŗas reiz plūda divkrāsains vīns karaļu kroņiem par godu.

Milda Brechmane-Štengele aizbrauca, bet divi nedēļas pēc tam dzīvoju pa Rīgas Balto Namu, tāpat kā toreiz, kad ieskrēja Richards Pelle un nosēdēja divi dienas, līdz Baltais Nams bija izrunāts un pārrunāts no pagrabiem līdz jumta dzegām. Jāni Niedru nesatiku, bet viņš bija atstājis sveicienu operas namā uz krēsla mirstīgajiem slēgtā mākslinieku ložā. Svešā zemē pat sveiciens uz krēsla var aizsaukt uz mājām.

Gadus nodziedāju, bet Rīgu nezaudēju. Reizēm Rīga atplauka brīvāk un jautrāk nekā ziemeļos pie Baltijas jūras dienvidiem.

Frankfurtē pie Mainas bija dzelzceļnieku kongress. Rīgas dzelzceļu virsvalde atsūtīja trīs direktorus Eiropas vilcienu sarakstu saskaņošanai. Viņi tos sakaņoja nedēļu un ilgāk. Kā bijis dzelzceļnieks es sakaņoju direktorus. Vienu rītu tos nosakaņoju Rīgas Jūrmalai. Kad ausa gaisma, mēs sēdējām basām kājām Mainas Straumē. Kā Rīgas Jūrmalā!

Daudz varētu stāstīt un daudzus uzskaitīt, bet vairāk man nepateikt, kā to, ka divdesmitos gados nebija tāda stūrīša Eiropā, kur nesajustu Rīgu un kur no Rīgas varētu izbēgt.

Sirds tomēr sila, kad atkal pārnācu mājās un atkal atsākās piedzīvojumi, kādu svešās malās nav.

Uivdesmitie gadi tuvojās beigām. Brīvā Rīga bija pieaugusi. Bija iestājušies atplūdi lielajai sajūsmā, bet ne atplūdi jauniem darbiem. Universitātē neviens nestudēja, apskurbušas inerces dzīts, bet — savas izglītības dēļ.

Atplūdi bija arī Operas namā. Brīvas aktivitātes skurbumā Rīgā bija saradies daudz par daudz teātru. Savs teātris bija Rīgas vāciešiem Uleja zālē, Lielās Kalēju un Kaļķu ielas stūrī; savs teātris bija arī krieviem, poļiem un žīdiem. Visi viņi saņēma valdības pabalstus un Kultūras Fonda dāvanas ar devīgu roku. Krievu teātris dzīvoja Māmuļā — Rīgas Latviešu Biedrības namā un saistīja latviešu skatītājus ar Lilijas Štengeles spēli un personību. Bez latviešu Operas, Nacionālā un Dailes Teātra Rīgai bija arī savs Strādnieku Teātris Tērbatas ielā, iepretim manas mātes logiem. Tik daudz teātriem skatītāju nepietika. Rīga bija par mazu. Ik teātris spēlēja astoņas izrādes septiņu dienu garā nedēļā — ik svētdienas divreiz. Lai nepamirtu badā, ik teātris slauca valdību un Kultūras fondu.

Bez teātriem Rīgā bija arī cirks. Cirks deva deviņas izrādes septiņās dienās. Salomanska cirks Rīgā bija slavens jau tad, kad nēsāju īsas biksītes un sarkanu cepuri ar gaŗu nagu. No tiem laikiem vēl atceros dresētus roņus, tīģerus, suņus un daudz zirgu, pat lielus zilonus Salomonska cirka arēnā. Brīvās Rīgas cirks nebija vārgāks, bet kultūras pabalstus nesapņēma. Kultūras Fondu cirkam aizstāja resni cilvēki, kas lauzās, lamājās un cīkstējās. Tie bija lētāki par tīģeriem un roņiem, pat lētāki par zirgiem un Rīgas pūlis — intelligenci ieskaitot — ļoti mīlēja šos resnos cilvēkus, skatījās viņos, kļiedza viņiem līdzī un maksāja, cik cirks par resnajiem prasīja.

Divdesmito gadu beigās cirks Rīgā bija slavenāks un pilnāks par operu un teātriem. Kad atkal ierados Rīgā, Emīls Mauriņš mani sauca uz cirku.

Emīls Mauriņš bija saindēts. Tas gadās ar cilvēkiem, kas dzied. Viņš bija sācis dziedāt Interīm Teātrī un no šīs slimības nekad nav izārstējies. Varen nerātns, kustīgs un sprigans bija viņa Figaro Sevijas bārdzinī. Labāka Nacionālā Operā nebija nedz pirms, nedz arī pēc viņa. To pašu varētu sacīt par viņa dziedāto un attēloto Mocarta Don Huanu, ja Emīls Mauriņš nebūtu vienīgais, kas Don Huanu pasniedza Rīgā. Daždažādu apstākļu dēļ ar gadiem Nacionālā Operā dziedāja bez Emīla Mauriņa, un Emīls kļuva par rēdeņa palīgu A. Kalniņa un biedru kuģu rēderejā. Paša līdzdibinātā kuģotavā viņš savu vārdu paslēpa „biedros“. Tas viņu neizārstēja. Dziedāšanas inde ir smaga. Blakus rēderejai Emīls Mauriņš nodibināja un trīs gadus vadīja Ceļojošo Operu par lauku ceļiem, ar klavierēm un Kultūras Fonda atkritumiem.

Viņš bija labi izglītots, arī no dabas intelligents, labirdīgs, bet — slim! Dziedoņi ir iedomīgi. Cits dziedonis, no Nacionālās Operas atlaists, būtu sarūgtināts un Baltā Namā nerādītos. Pēc desmit gadu aktīva darba sarūgtināts bija arī Emīls Mauriņš, bet viņš to neizrādīja un vēl aktīvāk vadīja un dzina paša izloloto Operas solistu biedrību un tās krājaizdevu kasi, kur Rīgas dziedātāji varēja tikt pie naudas. Nekāda labuma viņam no tā nebija, tikai — klapatas un darbs. Viņš mīlēja ne tikai dziedāšanu, bet — arī dziedātājus. Tā nav veselīga pazīme.

Kad Mauriņš mani uzaicināja uz cirku, man ļoti negribējās iet, bet atteikt nedrīkstēju. Pirms dažiem gadiem dzejniece Elīna Zālīte, bez vainas un bez grēka, man uzlaida kaklā divkauju ar pistolēm. Nedz viņai tas darīja prieku, nedz arī man, bet jauns mīlētājs — es mīlēju viņu, pirms biju dzimis un mīlēšu viņu, kad būšu miris! — viņš rakstīja draudot — bija saskatījis viņas dzejoļos nodevību. Par nodevēju izrādījās Herberts Zommers no Dailies Teātra, bet man bija jācieš. Herberts Zommers apprecēja Elīnu Zālīti, bet man pirms tam bija jāpērk revolveris. Revolveri ilgu laiku nēsāju vestes kabatā, jo draudu vēstules un draudīgas tālsarunas man sekoja ik uz soļa, bet man gribējās dzīvot, lai pierādītu, ka esmu bez grēka. Man negribējās arī kauties ar revolveru lodēm,

jo mīlētāju nepazinu nedz pirms dzimšanas, nedz dzīvojot. Emīls Mauriņš mani izglāba. Viņš uzņēmās neizbēgamās divkaujas sekundanta pienākumus, izstudēja divkauju likumus un — novadīja divkauju bez manas klātienes. Nevarēju Emīlam Mauriņam atteikties iet līdzi uz cirku.

— Vairāk nekā neprasīšu, — viņš sacīja — tik sēdi cirka ložā ar monokli acī un tavs pienākums būs darīts.

Emīla Mauriņa Operas solistu biedrībai vajadzēja naudas. Naudu vienmēr var lietot. Kad ar Kārli Nīci Kapri salā bijām nonākuši ar nazi līdz nevārītiem jūras gliemežiem, Operas solistu biedrība arī mums atsūtīja makaronus gaļas mērcē divām nedēļām. Tad naudu savai biedrībai Emīls Mauriņš bija sagrābis ar balli Baltajā Namā, kurā visnopietnākie Rīgas mākslinieki parādīja aktīvi nenopietnu darbu. Operas balle bija izdevusies lieliski, bet atkārtot to nevarēja. Jaunā dēļu grīda, kas Nacionālās Operas skatuvi savienoja ar parketu virs orķestra bedres un publikas sēdekļiem vienvienīgā līmenī vienvienā telpā, bija pagatavota no slapja koka un sametusi tādus likumus, ka grīdu ne krāsni nesadedzināt. Ar balli pie naudas vairs nevarēja tikt. Emīls Mauriņš savas biedrības dziedātājus sūtīja uz hipodromu — zirgu sacīkstēs. Zirgi skrēja, dziedoņi brauca, nauda ienāca. Emīls Mauriņš bija nenomāls — jaunu domu, kā papildināt dziedoņu palīdzības kasi, viņam nekad nepietrūka. YMCA's futbola laukumā pie Torņakalna stacijas viņš ar Nacionālo Operu pret Nacionālo Teātri bija izspēlējis pat kājbumbu ar futbolistiem teātru kustīmos un bešā, kā kuŗu reizi. Visjaunākā doma par naudu Palīdzības kasei bija — cirka. Nevarēju atteikties aiziet un sēdēt ar monokli ložā.

— Bet esi laikus, — viņš man piekodināja — mēs sāksim tieši pusnaktī.

Ap pusnakti man visu mūžu ir nācis miegs. Divi naktis vilcienā kratījies, miegs draudēja man uzbrukt pirms pusnakts. Uz cirku negribējās iet, bet jāiet bija un iemigt nedrīkstēju, lai monoklis neizkristu no acs. Lai pamostos pirms pusnakts, uzkāpu Bastejkalnā un noskatījos, kā Baltais Nams zied starp koku lapām. Paliku svaigāks. Ai-

gāju uz Daugavmalu un skatījos, cik majestātiski plūst Daugavas ūdeņi gar Rīgu. Pusnakts jau tuvojās, bet miegs sāka atkāpties. No Daugavmalas iegriezās Mārstaļu ielā. Soļi apstājās pie Dannensterna nama. Bija tumšs, un vecais nams izskatījās tikpat kā dzīvs un lietojams.

Bija dzirdēts ka visi lieli vīri — Kaļostro, Pēteris Lielais, dzejnieks Lencs no Lehāra operetes Frederika, ķeizariene Katrīna, Anna, utt., kas kādreiz viesojušies Rīgā, esot gulējuši pie Dannensterna. Par ķeizariem un ķeizarienēm baumas nesaskan ar faktiem, bet lai nav uzglabāta bagātā lieltirgotāja Dannensterna nama viesu grāmata, ir ļoti ticams ka tur viesojušies Francis Lists un hercogs Bīrons, Richards Vāgners un viņa priekšgājējs, ģeniālais mīlētājs un Senegāles hercogs Džakomo Kazanova. Ir norādījumi, ka arī visu iecienītais Minhauzens te pūtis fantastiskus stāstus draugu ausīs. Skaidri zināms turpretim, ka pie Dannensterna lielajā viesību zālē Rīgā spēlēts pirmais teātris ar Moljēra komēdijām.

Vecajam patriciešu namam vienīga konkurence mākslas dzīvē bijusi turpat netālu pie bagātā Reiterna. Reiterna namu uzcēla tas pats Bindenšūs, kas dzēra vīnu, uz Pēterbaznīcas gaiļa sēžot. Arī Reiterna nams atrodas Mārstaļu ielā, starp Dannensterna un Niklāva Strunkes studiju, bet ir daudz glītāks un tīrāks par abiem kaimiņiem. Divi simti gadu pirms Niklāva Bindenšūs ir zinājis, ko dara. Niklāva Strunkes darbnīca ar lielo logu pāri Vecrīgas jumtiem un krāsu smaku ierosina aci un sirdi tikai no iekšpuses. Reiterna nams parāda savu personību ar vēso baroka fasādi, kur neredz nedz Vīnes baroka pompa, nedz Itālijas baroka kruzuli.

Mani tomēr vecais Dannensterna nams, ikreiz, kad biju Mārstaļu ielā, dziļāk ietekmēja. Vai tas tāpēc, ka tas neapdzīvots un zem skaistās korintiešu dzegas aizmūrētas greznās itāliskās durvis? Vai man bija žēl, ka arī Dannensterna nams ar bagāto pagātni kļuvis par noliktavu. Jeb vai mani satrauca abas sievietes, kas guļ uz abām Dannensterna durvīm un abi eņģeļi ar vainagiem rokās? Pa vidu tiem vēl viens maziņāks, pabāzis galvu un starp bagātiem klamburiem un akmens vītnēm stāsta par bagātām sendienām...

Ir vēls. Pusnakts nav tālu. Laiks doties uz cirku.

Miegs nenāk, bet sapņoju tik un tā. Rīgas sendienu skolotājs Helms stāsta, kā pa Mārstaļu ielu Rīgā iebraucis feldmaršals Šeremetjevs.

...papiēkšu jāja divi grenadieru virsnieki. Viņu cepures bija puškotas ar dārgām, mirdzošām rotām. Tiem sekoja 38 grenadieru ar kailiem zobieniem. Arī viņiem pie cepurēm bija skaists, mirdzošs bēmiešu akmens. Tad nāca 16 lielu kungu kalpotāji zirgos. 36 zirgus, kas bija aplāti ar dārgām, rotātām segāru, veda pie rokas. Virs segām bija segli ar sudraba kāpšļiem. Tad nāca vēl 4 tukšas karieses ar sešiem zirgiem pie katriem ratiem, un tad tikai brauca ģenerālis Halarts sešu zirgu iejūgā. Aiz ģenerāļa bija atkal divi karieses ar lieliem kungiem un trīs — tukšas, bet katrai atkal seši zirgi. Tad nāca namnieki, aiz viņiem bruņinieki — it visi zirgos, bruņinieki kailiem zobieniem. Aiz barona Mengdena jāja trīs ģenerāļi, aiz ģenerāļiem — feldmaršala miesas sardze — 72 vīri zelta dzeltenos tērpos. Vēl brauca viena kariete ar augstākiem ierēdņiem un tikai tad pats feldmaršals zeltītos ratos.

Esmu aizsapņojis. Pārāk grezna ir bijusi Mārstaļu ielas pagātne. Piedzīvot to negribētos, bet aizsapņoties var — esmu ilgi bijis prom no Rīgas. Pamosos, noskurinos un skreju uz cirku.

Pie Niklāva Strunkes ielas durvīm stāv ormanis. Tas atvedis vēlinu viesi gleznotājam jumta stāvā un pārskaita naudu — vai pa tumsu nav piekrāpts?

Pašā pusnaktī ar ormani iebraucu cirkā un iespraudu monokli labajā acī.

Bija ļoti neparasta cirka izrāde. Nedz pirms, nedz pēc tam Rīgā tāda nav redzēta. Daudzi gadi ir pagājuši, daudz kas ir piemirsies, daudz kas vēl atmiņā.

Milda Brechmane-Štengele vadīja zirgu dresūru. Viņai kājās bija mani Kavaradosi zābaki, ar bruņiem atlokkiem pie ceļgala, sarkanās jājamās bikses, uz krūtīm — pompoza blūze, galvā — melns cilindrs, rokās milzīga pātaga. Zirgu bija gabalu divdesmit — no Nacionālās Operas baleta meitenēm, ar štrausa spalvām uz galvas un zirga asti, kur aste pienākas.

Eižens Leščevskis dejoja sievieti ar apbrīnas cienīgu

klasisko pirkstgalu tehniku. Tenors Richards Pelle de-
joja partneri Leščevska dāmai. Kāpēc gan Pelle pēc tam
vēl dziedāja, un Eižens Leščevskis nepārvērtās sievietē?
Viņu kopējā cirka deja bija lielisks mākslas darbs —
pilns humora, asprātības, ar talantu un prātu! Likās, ka,
cirkā ākstoties, abi Nacionālās Operas mākslinieki ir pār-
kāpuši kādai problēmai savā dzīvē un atraduši savu īsto
dabu. Man tikko monoklis neizkrita no acs.

It visiem cirka numuriem pa vidu maisījās divi lieliski
klauni, divi draugi, divi Jāņi — Lejiņš un Kalniņš. No
viņiem cieta Rīgas pilsētas valde, teātru direktori, kollēgas
un prese. Abi klauni izsmēja un smēdināja, kad atskanēja
ermoniķu dziesma.

Cirka arēnā ienāca Teodors Lācis.

Teodors Lācis izauga Krievijas lielāko pilsētu teātros,
bet atgriezās Rīgā no Sibīrijas kopā ar Jāni Mediņu, Nīci
un Troickas pulku. Lācim bija lielisks stāvs, skaista ska-
tuves seja un balss tik bagāta noskaņām kā nevienam
citam latviešu aktierim.

Cirkā Teodors Lācis nerunāja — ienāca, apgāja cirka
aplim, apsēdās uz arēnas sarkanā sāna un spēlēja ermo-
ņikas. Iespāids satrieca. Ar ermoniķu saldsēro dziesmiņu
caur cirku strāvoja traģēdija. Teodors Lācis bija liels
mākslinieks.

Teodora Lāča Karalis Līrs, Makbets un Vilhelms Tells
bija skatuves tēli, kādu citos teātros nav. Cirkā Teodors
Lācis netēloja. Viņš sēdēja un spēlēja.

Cirkā, šķiet, sapratu, kas moca Teodoru Lāci.

Viņš darbojās uz visām Latvijas skatuvēm, pat Liepājā
un Cejojošā teātrī. No visiem teātriem viņam bija jāaiziet.
Bija nelaime ar Teodoru Lāci — viņš brīžiem tā piedzērās,
ka izrādes vidū bija jānolaiž skatuves priekšskars un jā-
atsauc uzsāktā spēle. Nekad nesapratu, kā tas ir iespē-
jams tik lielam māksliniekam un tik spēcīgam cilvēkam.
Gribas spēka Teodoram Lācim netrūka, pietiktu pusducim
citu vīru. Viņš pazina nelaimi, kas glūn uz viņu no šņabja
glāzes. Lai no tās atkautos, viņš sevī izkala gribu ar —
badu! Ir grūti ticēt, bet esmu bijis kopā ar Teodoru Lāci,
kad viņam pēc piecpadsmit dienu bada smird miesa un
katra ādas pora atdala melnus atkritumus. Esmu saticis
Lāci, kad viņam — pēc trīsdesmit dienu absolūta bada,

tikai aukstu ūdeni dzerot — mēle bija sapampusi, ar dzeltenu krevi pārklāta un Teodors Lācis nespēja runāt. Teodors Lācis bija vienreizējs. Vajag bezgalīga gribas spēka, lai badotos līdz nespēkam, kad visapkārt smejas garda pārpilnība. Vēl vairāk gribas spēka vajag, lai uzsāktu ēst un neaizskrietu viļņpasaulē ar gremot atradušu vēderu. Izklusās neticami, bet tas tiešām ir tiesa.

Teodora Lāča ietekmē arī Jānis Gērmanis reiz nobadojās trīs izsalkušas nedēļas. Teicās pēc tam kļuvis vieglāks un jaunāks kā miesā, tā garā. Vieglāks? Nav brīnums!

Pēc viegluma dzenoties, arī es esmu sekojis Teodora Lāča badošanās skolai pa nedēļai un ilgāk un zinu, ka badu var uzvarēt bez bada briesmām.

Teodors Lācis badojās necilvēcīgi smagi, lai spētu izbēgt no nelaimes. Pēc gaļāka bada viņš nedzēra gadiem ilgi, bet tad — atkal bija jānolaiž priekšskars cēliena vidū un jāatstāj teātris... Kā tas ir iespējams un izskaidrojams?

Divus gadus nebiju redzējis nedz Teodoru Lāci, nedz Rīgu. Tūdaļ pēc atgriešanās, dzirdot viņa ermonikas cirkā, man šķita, ka redzu viņu pirmo reizi un pirmo reizi iepazīstu. Cirkā sajutu un sapratu, cik liels vientulis ir mūsu lielākais aktieris.

Savus darbus viņš veidoja lieliskā, saskanīgā formā. Arī savu dzīvi starp draugiem un darba biedriem viņš bija izveidojis tik ietekmīgi, ka neviens nejuta un nezināja, cik smagu vientulību Teodors Lācis cieš visjautrāko kollēgu vidū. Kas zina, kāpēc? Kas zina, ko Teodors Lācis bija pārdzīvojis pirms Troickas pulka?

Cirkā Teodors Lācis netēloja. Cirkā Teodors Lācis bija liels, spēcīgs, varens, mūzu skūpstīts vientulis.

Pret vientulību cīnoties, pat griba pagurst. Ir daudz nelaimju un tragēdiju mūsu grēku pilnajā pasaulē, bet visgarlaicīgākā ir — būt vientulim daudz daudzu ļaužu vidū...

Ermonikas spēlējot, dižais mākslinieks atkal piecēlās no arēnas rampas, ne vārda nebildis, bez vienas liekas kustības izgāja no cirka un atstāja mani tik satrauktu, ka monoklis bija jāizņem no labās acs. Monoklis draudēja izskaloties.

No asarām mani paglāba klauni. Pēc Lāča arēnā izskrēja

klauns Jānis Lejiņš, aiz sevis velkot lielu, izbāstu papīra cūku. Uz cūkas vēdera bija uzraksts — Aizkulisēs.

— Kas tas par zvēru? — cūku ieraudzījis, jautāja klauns Jānis Kalniņš, komponists.

— Cūka, liela, riebiga cūka, — atbildēja Jānis Lejiņš, klauns, aktieris, režisors un lugu rakstnieks.

— Vai nekož?

— Kož, ja nebaro, — turpināja klauns Lejiņš un iebāza papīra cūkai mutē kartupeli. — Ēd tikai tupiņus, no tupiņa vien dzīvo.

Cirka skatītāji smējās. Man smieklī nenāca. Jāņa Lejiņa balsī bija tāds rūgtums, kas pacēlās pāri par cirka apaļo jumtu.

Biju ilgi prom, bet arī svešumā dzirdēju, ka nesen, pirms dažiem mēnešiem smagi demolēta Artūra Tupiņa vadīto Aizkulišu redakcija. Policija konstatēja, ka izplatītajam nedēļas žurnālam izsisti logi, salausti krēsli, rakstāmgalds, sasistas spuldzes un tintes pudeles. Pēc grautiņa policija pārliecinājās, ka Aizkulišu redakcijā pār lūžņiem plūstot tikai skaidra tinte, bet citi netīrumi pazuduši. Grautiņa varmākas policija neatrada. Ārzemēs ļaudis runāja, ka vainīgi bijuši Jāņi — kalniņos, lejiņās un viņu tuvākie draugi. Policija Rīgā negribēja ticēt ārzemju baumām, bet klauni cirkā nodevīgās baumas man atgādināja.

— Nebaro, Dieva dēļ nebaro! — bailēs kļiedza klauns Kalniņš. — Sit, sit, tad drīzāk savaldīsi! Sit, vai cūka atkal kādu nokodīs...

Klauni cirkā spēlēja uz asām stīgām. Man pietrūka elpas.

Pirms dažiem mēnešiem Rīgā bija mirusi Lilija Kalniņa-Ozoliņa, mūsu vislabākā pianiste, kas uzticīgi turpināja klavier spēles lielmeistara Luža Bētiņa tradīcijas. Luža Bētiņa klavierkoncerti reiz bija pazīstami visā Eiropā. Lilija Kalniņa-Ozoliņa bija Bētiņa skolniece pirms lielā klaviernieka nāves Dobelē. Viņa bija brīnumlābs un skaidrs cilvēks, draugs ikkatram cilvēkam. Viņas nāve bija sāpīgs trieciens katram mūziķim un — mūzikai. Aizkulisēs Liliju bija norējušas nāvē.

Divi klauni cirkā sita smagāk nekā Jāņi pa Aizkulišu redakcijas tintes pudelēm un logiem.

Ne jau viss Rīgā gāja tik rožaini un jauki kā man jaunībā izlikās. Aiz sajūsmas daudz lietu neredzēju. Kas gribēja, varēja saskatīt arī neglītus traipus kā cilvēkos, tā viņu darbos. Ar tiem Artūrs Tupiņš Aizkulisēs pelnīja aizdaru savai dzīvei. Artūrs Tupiņš bija izglītots kungs, neliela auguma un kartupelim līdzīgu, apaļu seju. Viņš labi runāja franciski un labi pazina pūli. Parīzē par žurnālistu izglītojies un bankrotējis, viņš ieradās Rīgā un ostīja, kur ož... Ko atrada, to papildināja un publicēja Aizkulisēs.

Šodien grūti ticēt, bet divdesmitos gados Rīga bija tik brīva, ka nevienam cilvēkam nevarēja aizliegt rakstīt un iespiest visu, kas katram iegurbas.

Linards Laicēns vadīja asi pretvalstisko komunistu žurnālu Kreisā Fronte. Nebija likuma, kas to aizliegtu. Laicēnu pašu varēja aizturēt, bet viņa Kreiso Fronti brīvība neļāva likvidēt. Pat cietumā sēžot, Linardam Laicēnam nevarēja liegt rakstīt un publicēt, kas viņam jāucās pa galvu.

Vilis Dermanis iegāja Saeimā ar blēdību, pirms vēlēšanām uzdodoties par sociāldemokratu. Saeimā iekļuvis, viņš pasmējās par saviem vēlētājiem un kļuva aktīvs komunisti. Brīvība neļāva politisko blēdi izstumt no Latvijas likumdevēju vidus. Vili Dermani izraidīja no Latvijas kā — kriminālnoziedznieku, kad pierādījās, ka Saeimas deputāts izplata „dermanišus“ — Padomju Savienībā viltotu Latvijas naudu.

Artūrs Tupiņš neviltoja, bet papildināja netīrumus, ko prata saostīt un saskatīt pa atslēgas caurumiem. Pret to brīvībai nebija likumu. Desmit gadu viņš veldzējās plāpās, un pūlis veldzējās plāpu apstrādājumā, līdz Kārlim Ulmanim, no demokrātiskām brīvībām atsakoties, pietika drosmes Aizkulisēm ar mazo pirkstiņu aizbāzt muti.

Uz cirku ļaudis iet izklaidēties. Ir amizanti, kad cirka akrobāti rotaļājas ar dzīvībām, pa augstu pajumti lidojot, vai žonglēt kārts galā ar sievietēm un bērniem. Arī klauni Kalniņš un Lejiņš žonglēja ar asu, kodīgu, nāves un naida apsvaidītu satīru.

Ākstīgo monokli, kam cirkā bija paredzēts attēlot svešās zemēs pārveidotu latvieti, acī vairs nevarēja iespiest. Smieties vairs negribējās nedz pašam par sevi, nedz kādu citu.

Nejutu arī, ka manā vientuļā ložā ienāca liels vīrs. Pakatījos un pazinu Kārli Zāli tikai tad, kad viņš uzlika roku uz mana pleca.

— Man patīk, — viņš sacīja sveiciena vietā. — Tie puikas zina, ko dara. Tie prot! Kam iekšā ir, tam nāk uz āru, gribi vai ne — lai dara, ko dara. To es vienmēr saku.

Cirka arēnā divas jaunavas uz pirkstgaliem iedzina divus bērnu ratiņus. Divi zaldāti uz pilnām pazolēm pievāca pirkstgalu meitenes un kopā aizdejoja. Arēnā palika ratiņi. Ratiņos bija divi bērnu knupīši. Atskanēja bērnu raudas. Aiz knupīšiem pār ratiņu malu parādījās Jāņu Oša un Ellas Jēkabsones saraudātā seja. Efekts bija grandiozs.

— Va' vellos! — iesaucās Kārlis Zāle. Cirks aplaudēja.

Abi Nacionālā Teātra aktieři bija labi nobrieduši miesās. Jānis Osis bija pasesns, ja ne resns, bet Ella Jēkabsone uz katru citu sievieti spētu noskatīties no augšas, ik citu sievieti viņa spētu arī paslēpt aiz sava auguma. Absurds pārsteigums bija redzēt labi pazīstamās sejas ar knupīšiem mutē. Knupīši izkrita, bērni sāka runāties. Jānis Osis izkāpa no ratiņiem. Viņam bija zilas mazbērna biksītes, balta blūzīte un liela, dzeltena kakla saite. Pie lielajiem bērnu ratiņiem viņš pilnpienam izskatījās pēc mazā Jānīša. Kad mazā Elliņa nostājās mazajam Jānītim blakus, viņai bija īsas, sarkanās zeķītes un īss, rožains mazbērna svārciņš. Abi smagie aktieři radīja illūziju, kas pārliecināja par labi barotiem bērniņiem. Cirka publika rēca aiz prieka.

— Un muļķi man pārmet, ka es kaļot pārāk lielos akmeņos, — sacīja Kārlis Zāle. — Ne apjomā, bet ietērpā ir mākslas illūziju patiesība.

Kārlis Zāle, acīm redzot, pirms cirka izrādes bija dzīrojis. Rīga viņu redzēja tikai dzīrojam. Ja Zāle strādāja, tad viņu neredzēja. Polockas ielā, pie dzelzceļa sliedēm, vecā koka mājēlē Kārlim Zālem bija dzīvoklis kopā ar darbnīcu sīkiem, privātiem darbiem un izdomu modeļiem. Brāļu Kapu lielos akmeņus viņš kala ārpus Rīgas, pie

Daugavas, no Daugavas krastos atlaustām radzēm. Tur viņu neviens neredzēja.

Kad beidzās izrāde, man bija izzudusi doma par ceļā neizlietoto un cirkā pazaudēto miegu. Biju satraukts. Negribējās mājās iet.

— Kāpēc jaiet mājās? — arī Kārlis Zāle mani kūdīja. — Nāc man līdz. Citur iekšā vairs netiksi. Ir vēls. Man mājās kaut kas vēl turas.

Bija jāizlieto iespēja pabūt kopā ar lielo tēlnieku.

Ļaužu pārpilni bija cirka apaļie gaitēji un izejas durvis. Nesasveicinoties, nesarokojoties un neaprunājoties, nevarēja paspert ne soļa. Tur bija aktieři, dziedātāji, žurnālisti, pa dzejniekam, pat pa gleznotājam, dažs godīgs teātra apmeklētājs un kad beidzot ar Kārli Zāli izkļuvām uz Merķeļa ielas, arī tad mēs vairs nebijām vieni. Zāle pa ceļam pievāca līdzi jaunu, slaidu cilvēku ar klusām, bet dedzīgām acīm.

— Vai tad jūs nepazīstaties? — viņš bija ļoti pārsteigts, ka viņam jāmin Žaņa Smiltnieka vārds. — Kā var nepazīt Žani? Tad jau tu viņa meiteni arī vēl nepazīsti? Tā tev ir jāredz. Es saku, tas būs lielarchitektonisks gabals, kad aiz Žaņa meitenes pie Meierovica kapa paaugsies priedītes un bērzājs. Tikai tad viņa Sērojošā latviete būs pa-beigta un istā vietā. Spēka puisis! Es saku, cepuri nos! Rīt pat aizskrej un apskaties. Tā meitene ir to vērts.

— Kas jauns dzirdams par Brīvības pieminekli? — iejautājās Žanis Smiltnieks, lai izbeigtu sarunu par sevi.

Mēs nogriezāmies uz Marijas ielu.

— Kas jauns? Nekā! Plēšas, kā parasti, — tikai atbildēja tēlnieks Zāle. Smiltnieks bija aizķēris sāpīgu vietu. Gadiem ilgi Rīga runāja par Brīvības pieminekli. Divi reizes pieminekļa projektu sacensībās Kārļa Zāles divi dažādi pieminekļa meti bija atzīti par labiem, derīgiem un ceļamiem.

— Nu pilsētas tēvi beidzot ir sapratuši, ka jauns tilts pāri Daugavai pieminekli kritušiem neaizstās, — runāja Zāle. — Nu beidzot pilsētas valde pievienojās gan, ka Rīgā ceļams liels piemineklis, bet lai nerunājot par Brīvības bulvāri. Brīvības bulvārī piemineklis atņemšot vietu ormaņiem un tramvajiem. Smieklīgi! Vai Pēterļa Lielā strupais klucis vietu neaizņem?

Brīvības bulvāri patiesi divdesmitos gadus cauri apvainoja smags granīta klucis ielas vidū. Pirms kaŗa uz tā stāvēja bronzas zirgs ar paceltu kāju, bet uz zirga sēdēja Pēterbaznīcas torņa ugunsdzēsējs Pēteris Lielais ar paceltu roku. Kaŗa laikā krievi evakuēja savu caru un viņa zirgu, lai no Pēterļa Lielā izlietu lielgabalu. Pa ceļam uz Pēterpili Pēteris Lielais aiz dūsmām par paredzamo pārvēršanos noslika Baltijas jūrā ar visu zirgu, bet Rīga divpadsmit gadu uzticīgi sargāja neglīto slīkona granīta palieku Brīvības bulvāra vidū. Pilsētas valde negribēja šķirties no tā un kad beidzot pievienojās Brīvības pieminekļa celšanai, tad ieteica cēlājiem pameklēt piemērotu vietu Daugavmalā vai — Ķīpsalā. Kārlis Zāle par to, saprotams, spēja tikai dusmoties. Velti viņš bija uzcēlis divus pieminekļus no māliem un ģipsa kā projektus.

No Marijas ielas mēs iegriezāmie Dzirnauvu ielā un soļojām uz dzelzceļa pusi. Žanis Smiltnieks bija mazrunīgs. Uz mēļošanu viņam prāts nenesās. Viņš mani izjautāja par dzīvi un darbiem aiz robežām. Arī viņš gribētu tikt ārā no Rīgas, paskatīties; Kultūras Fonds solot atbalstu lai, bet...

— ...krūtīs čākst. Nez, vai vairs paspēšu ko redzēt un izdarīt... — Žanis Smiltnieks nobeidza sarunu.

Pie dzelzceļa sliedēm nonākot, Kārlis Zāle iegriezās nebrūģētā, neapgaismotā un šaurā sānielā.

— Nāk vien droši! — viņš sauca. — Nekā vairāk par zābakiem nesasmērēsīt.

Kārlis Zāle bija plecīgs, smags un drūms. Zāles vārds viņam nebija piemērots. Viņš neizskatījās pēc zāles, bet pēc smaga, vidū izpuvuša koka stumbra.

Kārļa Zāles kundze bija izbraukusi. Viņa dzīvoklis un darbnīca bija patīkamā nekārtībā. Apkārt mētājās lielāki un mazāki akmeņi, dažādi kalti, naži un garas tērauda lāpstīņas. Starp apzīmētām papīru strēmelmēm bija māls, sakaltis ģipss un ogles skolu krītam līdzīgās stangās. Uz raibu segu klāta galda stāvēja balta ģipsa paplāte, uz paplātes — ģipsa obelisks ar sievieti augšgalā. Baltā sievietē bija pacēlusi rokas gaisā.

Zāle aizgāja pameklēt solīto pudeli. Žanis Smiltnieks apstājās pie galda un būrās ap balto paplāti ar sievieti augšgalā.

— Tas, redzams, ir atkal jauns mets Brīvības piemi-
neklim, — viņš sacīja man, un kad Kārlis Zāle atgriezās
ar pudeli, viņam bija tik daudz jautājumu jaunā pro-
jekta autoram, ka Zālem piemirsās pudeli atkorķēt.

— Kas tas ir? Kas tas būs?

Dzirdēju tik smalkus vārdus kā Itālijas travertīns, pa-
tinēta bronza, Zviedrijas sarkanais granīts un pāri Smilt-
nieka plecam — Žanis Smiltnieks nebija tik gaŗš, lai es
viņam nevarētu skatīties pār plecu — skatījos visādos
zīmējumos un māla ķepinājumos.

— Dziedātāju grupa. Travertīnā. — Runā tēlnieks, gru-
pas autors un rāda Smiltniekam apzīmētu papīru ar cil-
vēkiem gaŗos tēvu svārkos un pusparvērtām mutēm.

— Dziedātāju vajag. Bija pirmie cīnītāji, — turpina
Zāle. — Tie, domāju, būs jāiesprauž piekājē, aiz kāpnēm.

Kārlis Zāle ar pirkstu norāda izcilni uz galda esošās
ģipsa paplātes.

— Otrā pusē kāpnēm tad nāktu strēlnieki — arī tie ir
brīvības pamatā — no travertīna, marmora terrases
sienā.

Pa papīru gubu parakņājies, Zāle izceļ zīmējumu ar
kaŗavīriem un sarauc pieri.

— Tas neder, — viņš saka un meklē ogli — ir jau vēl
tikai ideja. Ogli atradis, viņš labo šautenes pieliekumu
kaŗavīru plecos.

Smiltnieks viņu pārtrauc. Smiltniekam ir daudz jau-
tājumu.

Kārlis Zāle mums rāda māla plāksni, uz kuŗas reljeifā
izeļas spēcīgs vīrs. Vīrs mālā, atgāzis galvu lielam lācim
un iekēries tam zobos. Uz līdzīgas māla plāksnes muguras
atspieduši trīs vīri, kas rauj un saplosa važas uz savām
krūtīm. Zāle mums rāda arī māti ar bērnu, gudrības vī-
rus, strādniekus, kas kazaku zirgam iekērušies iemauk-
tos, zēnus pie dzelzs tilta Bermonta avantūrā.

Man sāk reibt galva no māliem, papīriem, oglēm un
allegorijām ģipsā.

— Vai drīkst atkorķēt? — jautāju, lai arī es tiktu pie
vārda.

— Vazā vajā! — pāri plecam atsaucas lielmeistars. —
Viļķi atradīsi uz bufetes. Ieļķ arī mums... — un tad atkal

viņš mani ir aizmirsis un pievērsies sava darba izskaidrošanai jaunākam kollēgam.

Izdeŗu glāzīti, kļūstu drosmīgāks.

— Vai tas viss, ko tu te rādi, saies vienā pieminekli? —
jautāju. — Vai neiznāks pārblīvēts?

— Tad taisīs lielāku, — Kārlis Zāle smeļ ar pilnu muti. — Vai Rīgā zemes trūkst? Taisīs gar visu Daugavmalu, pār visu Ķīpsalu, taisīs tik lielu, ka ne ormanis vairs gaŗām pabrauks, bet viss būs virsū un tu man sacīsi paldies. Viss, it viss ir aplēsts un apdomāts.

Mazu brīdi skulptors stāv kluss, piemiegtām acīm, tad it kā turpina uzsākto teikumu.

— ...aplēsts un apdomāts, kā tas izskatīsies Brīvības bulvārī Pēterļa Lielā vietā un par cik Brīvības bulvāris būs jāpaplašina. Lai tramvaji un ormaņi met likumu man apkārt!

Kārlis Zāle vēl parāda miniātūru slaidu jaunavu, kas obeliska galā rokās turēšot trīs zvaigznes un stāsta, ka zvaigznēm iekšpusē ievilkšot elektrību, lai tās naktīs mirdzētu pār Rīgu.

Zālem par elektrību runājot, Smiltnieks aizrāda, ka mēs esot aizmirsuši izdzēst elektrību Zāles istabā, jo sen jau spīd rīta saule uz Brīvības pieminekļa idejām un autoru.

— Velns un elle, nu esmu pa vēlu, — sauli pamanījis, iesaucas lielais tēlnieks, steigā izdeŗ glāzīti un ieskrej otrā kambarī pēc ceļa somas. — Sešos piecpadsmīt man jānoķeŗ. Skriesim. Nāciet, pavadiet, lai varu atvadīties.

Dzelzceļš bija Kārļa Zāles mājas priekšā. Pa dzelzceļa sliedēm mēs aizskrējām uz staciju un vilcienu sešos piecpadsmīt Zālem noķērām. Solītā pudele palika tik tikko aizdzerta uz galda, netālu no Rīgas stacijas. Kārlis Zāle bija atkal bijis Rīgā un — dzīrojis!

Arī viņam bija divgabalaīna daba. Vienam gabalam no tās tikās dzert un uzdzīvot, otram — tas aizmirsās...

Kad abi gabali un abas dabas nesastapās, Kārlis Zāle labprāt daudz atpūtās, dzeŗot ne mazumu no daudzā.

Apstākļi ir svarīga lieta. Apstākļi dzen, spēj vilkt arī atpakaļ. Kārlim Zālem apstākļi brīvajā Rīgā bija ļoti labvēlīgi. Rīga prasīja divus lielus, spēcīgi veidotus arhitektoniskās tēlniecības monumentus. Apstākļus Kārlim Zālem par labu ievirzīja viņa darba spējas, gaume, amata prasme un varenība. Lielie darbi viņa rokās neiekrita, bet tika izstrādāti. Pirms Brāļu kapu svētnīca nonāca p'e Kārļa Zāles, viņš izturēja stingru konkurenci ar citiem tēlniekiem un arhitektiem. Vairākkārtējās Brīvības pieminekļa metu sacensībās vienu reizi viņam tik tikko poga neizgriezta sievietē. Pēc ekspresionistu jokiem Marta Skulme ar lielu talantu pievērsās tēlniecības stilizētai formai. Viņas meta arhitektoniskā vienkāršība bija tik spēcīga, ka projekta pirmo godalgu sadalīja starp Martu Skulmi un Kārli Zāli. Pēdējā sacensībā, ar pāri par trīsdesmit alkatīgiem kandidātiem celt Brīvības pieminekli, Kārli Zāli tikko neapņēna Teodors Zaļkalns. Bet „kam iekšā ir, tam nāk uz āru, to es vienmēr saku,“ un Kārlim Zālem bija tik daudz iekšā, ka apstākļi pieliecās uz viņa pusi. Apstākļi tā sagrozījās, ka pašā Rīgas sirdī — Brīvības bulvārī, netālu no mana piecstumbrainā vītola un tiltiņa pāri kanālim Kārlis Zāle gadiem ilgi traucēja ielu satiksmi. Rīga nevarēja nezināt un neaprunāt tēlnieku Zāli.

Brīvības bulvārī Kārlis Zāle uzcēla Brīvības pieminekli, neskatoties uz visiem trokšņiem un putekļiem, kas vijās ap diždarbu Rīgas dižākā vietā.

Troksnis un putekļi sacēlās arī ap Zāles konkurentu Teodoru Zaļkalnu, kad viņa Rūdolfu Blaumani uzsēdināja uz augsta akmens skapja Blaumaņa, Krišjāņa Barona un Pērses ielas trīsstūrī.

Neatceros, bet teikas stāsta, ka pirms tam Zaļkalna Blaumanis esot sēdējis zemāk apstādījumos pret Bastejkalnu. Neredzēju. Varbūt, ka biju izbraucis. Par Blaumani pie Bastejkalna nekā arī nedzirdēju. Tur nebija nedz putekļu, nedz trokšņa. Tie sākās un izbeidzās trīs ielu krustojumā, no kuņa Blaumanis padzina krūmus un piecus izstīdējušus kokus. Putekļi ap Blaumani neap-

grūtināja plaušas, kā dažbrīd Zāles producēšanās Brīvības bulvārī, bet bija biežāki un nožēlojamāki.

Ielu trīsstūrī, kur pirms tam auga zaļumi ap ūdens sūkni, rīdzinieki pamanīja, ka Teodora Zaļkalna Blaumanim nav aceņu. Acenes no sendienām tiek uzskatītas par intelligences pazīmi. Rūdolfs Blaumanis bez acenēm uz augsta akmens pjedestāla nebija personība, bet prasts akmens klucis. Bez tam Zaļkalna Blaumanim neesot arī slaveno Blaumaņa ūsu, bet to vietā akmens plāksteris zem deguna. Beigu beigās pat pamanīja, ka tēlnieks lielajam drāmaturgam pazaudējis vienu kāju. Iemesls troksnim un putekļiem bija vareni un skaidri cirsts — pelēkā granītā. Godīgu cilvēku acīs Teodors Zaļkalns ar to apvainoja Rūdolfu Blaumani, Rīgas pilsoņus un — Burkartu Dzeni.

Burkartam Dzenim, proti, vajadzējis kalt Blaumaņa pieminekli — domāja godīgā Rīga. Burkarts Dzenis bija liels mākslinieks. No Parīzes viņš atveda uz Rīgu Rodēna skolu. Viņa sievas ēteriskā ģimēne baltā marmorā bija meistardarbs, ko nevarēja neapbrīnot bez dziļāka prieka. Jau divdesmit gadu Burkartam Dzenim Rīgā pie Ķīšežera bija sava, Rīgas iecienīta skulptūru kaltuve un lietuve. Pat bēgulības laikos Pēterpilī pirms revolūcijas Dzenis aizkustināja izbēgušos rīdziniekus ar cieto, akmenī neglaudīto rakstnieku Augustu Saulieti. Arī Antons Austrīņš, Jānis Zālītis, Anna Brigadere un divi brāļi Kaudzītes vienvienīgā akmenī bija labi pazīstami, diži darbi, kas apliecināja, ka Burkarts Dzenis nekaltu Blaumani bez acenēm un bez kājas. Rīga tik ļoti mīlēja savu Dzeni, ka saskaitās uz viņa brālēnu Zaļkalnu par Blaumanim atņemtām ūsām, acenēm un kāju.

Burkartam Dzenim mūsu tēlniecībā ir augsta vieta. Bez tās viņam ir arī aristokratiski kopta, slaida, balta bārda un citi nopelni. Viņš nodibināja, lietpratīgi izveidoja un pārpersonīgi vadīja Valsts Mākslas Mūzeju. To pašu var teikt par viņu arī attiecībā uz latviešu saktām un saktu tautiskiem kalumiem.

Burkartu Dzeni pazinu, cienīju, apbrīnoju, bet nepratu saskatīt, ka viņa brālēns būtu Dzeni aizkāris ar Blaumani uz stāva, četrstūrainā pamata ielu krustojuma iznīcinātos krūmos.

Rīgā tēlniecība vairs nepiederēja pie apslēptiem viņpasaules brīnumiem. Bez iemīļotā Burkarta Dzeņa savu vārdu labi pateicis bija arī Gustavs Šķilters. Augusts Bija dzīvoja Beļģijā, kala ārzemju naudu un svešas medaļas, taču viņa skulptūras ceļoja uz Rīgu ik izstādei. Arī tām bija laba dvaša. Bez ietekmes nepalika arī polis Konstantins Rončevskis, kas vadīja meistardarbnīcu Mākslas Akadēmijā un darināja glītas statuetes un pazīstamus portretus. Ar abstrakcijām kokā, akmenī un metallos Rīga iepazīnās caur Martu Skulmi, Emīlu Melderi, Rikardu Mauru. Abstraktie tēlnieki bija atabstraktizējušies, un viņu darbi sen vairs neviena nebaidīja. Rikarda Maura Svētais Kristaps tīksmi sveicināja katru Mākslinieku kluba biedru un viesi — pirms un pēc ienemšanas, caur senlaicīgo sētiņu senlaicīgā mājēlē iejot un izejot. Arī Lāčplēsis uz Saeimas ārsienas bija agrākā abstraktiera kalums, bet nezinu, kā tas ietekmēja Saeimas deputātus. Gauži jaunie tēlnieki — Žanis Smiltnieks, Kārlis Zemdega-Baumanis, Kārlis Jansons no Cēsim un citi — bija spēcīgi talanti, arī ne bez ietekmes uz Rīgas gaumi.

Uztraukumu ap Blaumani tomēr var izskaidrot. Jūlijs Druva vadīja lielā drāmaturga uzsēšanos uz skapja. Jūlijs Druva bija ļoti enerģisks cilvēks, sevišķi vēlāk, bet rakstīja tikai ar kreiso roku. Labā roka Druvam neturēja spalvas kātu un bieži nezināja, ko kreisā dara. Jūlijs Druva bija ļoti enerģisks publicists, ļoti aizņemts redaktors un veikalnieks, viņam nebija laika sagremot sīkās, neproduktīvās idejas, kā Blaumani uz Blaumaņa ielu vedinot. Arī mazam dārgakmenim vajag ietvara, kas atbalsta slīpējuma starus. Liela akmens kalumam ietvars ir vēl svarīgāks. Blaumaņa, Barona un Pērses ielas trīsstūri, diemžēl, rotā „jūgendstila“ baltizētie ziedu grabuļi. Lai paceltu kaut pāri pār jumtu, to tuvumā neder nedz Zaļkalns, nedz Dzenis, nedz Rūdolfs Blaumanis.

Teodors Zaļkalns ir spēka pilns meklētājs. Viņš nemīl drošu ceļu, kas iet citam aiz muguras. Kad Zaļkalns bija jauns, viņš gribēja sekot brālēna Burkarta slavai un tikumiem. Pa Burkarta Dzeņa iemīto teku Zaļkalns aizbrauca uz Parīzi, skolojās Rodēna akadēmijā un uzauzdzēja pat bārdi. Bet viņš bija garāks, plānāks par savu

brālēnu un arī bārda izauga garāka. Teodors Zaļkalns savu bārdu nemīlēja apcirpt un sāka meklēt arī akmeņi neapcirptu vienkāršību. Rodēna akadēmijā viņš iemācījās amatu, ar kuŗu centās sasniegt svinīgu monumentālītāti ik kalumā. Atceros nelielu granīta cūku, ko Zaļkalns bija izkalis tik spēcīgu, kā senēģiptieši kala savus dievus. Apmēri bija citādi, bet iespaids — tas pats. „Ne apjomā, bet ietērpā ir mākslas illūziju patiesība“ — sacīja Kārlis Zāle. Darinot Rūdolfā Blaumaņa pieminekli, Teodors Zaļkalns centās atmest tēlam visus sīkumus, lai Blaumanis būtu svinīgi vienkāršs, monumentāli neapcirpts un tomēr Rūdolfis Blaumanis. Tas viņam lieliski izdevās, bet to nevarēja saskatīt, kad zem Blaumaņa pabāza augstam skapim līdzīgu akmens gabalu uz trokšņaina ielu stūŗa. No apakšas uz augšu skatoties, ar jūgendstila tornīsiem aiz pakauša, Zaļkalna Blaumanis patiesi izskatījās kā aptests akmens klucis bez acenēm.

Rūdfam Blaumanim apnika strīdi, valodas, troksnis, pārrunas un putekļi uz ielas. Smagā ormanī viņš pārbrauca uz jaunu mājas vietu. Jūgendstila izsmīdinātās aizmugures izvairoties, Rūdfols Blaumanis atsēdās zālītē — apstādījumos netālu no ārlietu ministrijas. Zem viņa vairs nebija nedz skapja, nedz pjedestāla, un Blaumanis sēdēja mauriņā kā zaļumos uz krēsla. Rīgai aprūka ko runāt, zoboties un pasmaidīt. Bērni kāpelēja pa Zaļkalna izkulto krēslu, sēdēja Blaumaņa akmens klēpī, lasīja atvērto akmens grāmatu, un pēkšņi Zaļkalna Blaumanis it visiem izlikās sen redzēts, labi pazīstams un sirsnīgi vienkāršs — arī bez acenēm un bez vienas kājas. Mauriņā akmeņi izkaltam drāmaturgam varēja saskatīt arī slavenās Blaumaņa ūsas plāksterā vietā.

Pat cilvēkam no akmens, izrādās, ir dažādas dabas. Daudz aprunātais un izsmietais Zaļkalna Blaumanis pārvērtās par citu cilvēku, kad atmeta viņam uzspiesto ākstīšanos uz augstā pamata un aizbēga no saldiem uzfrizējumiem aiz muguras. Atsēstoties mauriņā starp ziediem un kokiem, viņš atrada izlīdzinājumu pats ar sevi un savu apkārtni. Aprīma pārrunas, troksnis un putekļi.

Apstākļi ir savāda lieta. Apstākļi mētā cilvēku kādreiz bez kādas jēgas — tuvina un atsvešina un atkal saved kopā.

Biju galīgi atsvešinājies no Jāņa Cīruļa, bet apstākļi spieda satikties ar agrāko dienu draugu no Konservātorijas. Uz Latvja redakciju negribējās iet un tā es nezināju, kur viņu meklēt pēc daudzajiem gadiem. Zināju, ka Cīrulis ir uzticīgs. No viņa pat naudu varēja aizņemt — viņš domāja, ka atdos! Ja Cīrulis ir tikpat uzticīgs kā agrāk — prātoju — viņš daudzajos gados nav mainījis dzīvokli un viņu atradīšu Baznīcas ielā pie Teodora Zeiferta. Nebiju maldījies.

Prāts nezināja, vai Cīruli atradīšu, bet nojautas viņa stabilā uzticībā bija tik pārliecinātas, ka gribēju kāpt Teodora Zeiferta dzīvoklī pa logu istabā, kur Jānis Cīrulis pārdeva vijoli un iemācījās rakstīt avīzēm un košiem. Logs, diemžēl, bija slēgts. Piezvanīju un iegāju pa durvīm.

Cīruļu Jānis, avīžnieks-Cis dzēra tēju pie sava saimnieka. Teodoram Zeifertam bija viesi, tēja un sviestmaizes ar tējdesu un sieru. Iekļuvu starp viesiem. Viesības bija mazas un neomulīgas. Viesi runāja par literātūru.

No Cescvaines, vai, patiesību sakot, no Cescvaines kaimiņu pagasta Grašiem Rīgā bija ieradies pensionētais skolotājs un rakstnieks Augusts Saulietis uz savas traģēdijas Ķēniņš Zauls pirmizrādi Nacionālā Teātrī. Viņš izskatījās ļoti sagrausts, neapmierināts un sēdēja pussalīcis, ar elkonī pret ceļgalu atspiežoties. Viņa bārda bija daudz baltāka un acis daudz vairāk nogurušas nekā Saulietim Ķēniņa reālskolā un Cescvaines ģimnazijā.

— Būs labi, — viņu mierināja Pāvils Rozītis. — Nacionālais Teātris zina savu šepiti, bet sakombinēt jūsu „Zaula“ divdesmit septiņas ainas uz skatuves nav nieka lieta. Redzēsiet, jau rītdienas ģenerālmēģinājumā viss ritēs kā pa diedziņu.

— Un mūzika ir ļoti laba, — savu vārdu teica arī mans atkal atrastais draugs Jānis Cīrulis. — Vai jums neliekas, ka Jānis Kalniņš ir lieliski uztvēris jūsu Zaula noskaņas?

Augusts Saulietis pacēla nogurušu skatu, bet nekā neatbildēja.

Saruna vilkāš lēni, kā aiz pavadas. Saulieša Ķēniņš Zauls vēl nebija iespiests un nevarēja interesēt lielo bibliofilu Jāni Misiņu. Strupu, izpūrušu bārdeli uz augšu pacēlis, Misintēvs staigāja gar Teodora Zeiferta grāma^u plauktiem, daudzo grāmatu muguras vērojot. No sāniem viņš izskatījās tik plakans, it kā būtu zem lielas grāmatu gubas starp grāmatu lapām gulējis un tad izlīdis saules gaismā — saspriests un izžuvis, kā no herbārija izņemts dadzis.

— Ķēniņš Zauls nav parasta luga, bet poēma, — sarunu pie tējdesas turpināja Vilis Plūdonis. — Skatuviski sīkumi nevar ietekmēt tavas dzejas plūdumu. Ko tu rūc, ko uztraucies? Vēl ir divi gaŗas dienas, lai sīkumus izkārtotu.

Vilis Plūdonis bija smaga auguma. Liels viņš nebija, bet arī gaŗumā kā ar masīvu sienu aizklātu Jāni Misiņu. Liela galva, plata seja. Ķermenī viņam netrūka lieku tauku, taču par gaŗīgu Vili Plūdoni nevaru nosaukt. Viņa tauku sastāvā bija pašapzinīgs spēks, kas viņu padarīja druknu, spēcīgu, pasmagu, bet ne — gaŗīgu. Arī viņa kustībās un valodā juta spēku un pašcieņu.

Ar Viļa Plūdoņa dzejām biju uzaudzis. Tās varēja lasīt tikpat kā pasakas, kur visu var saprast. Kā zēnam man ļoti patika Plūdoņa balādes. Lasīju tās ar tikpat lielu iedziļināšanos kā Andreja Pumpura Imanta nevaids miris vai Ausekļa Beverīnas dziedoni. Lai cik žēlīga bija bērna sirds, no galvas pratu viņa Atraitnes dēlu un ritmiskos posmus no Rekviēma. Kad biju jauns, Vilis Plūdonis manās izjūtās bija vislielākais latviešu dzejnieks. Kad paaugos, vēl lielāku viņu man padarīja Alfrēds Kalniņš, komponējot Plūdoņa Tautai, Svešumā klistot un

Pār maniem dzimtenes tīreļiem
Ķīvītes skraida
Spārniem sidrabvizošiem
Un vaida, vaida
Tik žēli...

...Tev šķietas,
Ka žēlās kļaiģās būtu lietas

Tās visas bēdas, visas asaras
Un visi vaidi, visas ciešanas,
Ko simtiem gadu esi kronī pinusi
Tu, lielā bēdu zeme — mana dzimtene...

Kad bēgļu gaitās Pauls Sakss un Ādolfs Kaktiņš dziedāja Kalniņa - Plūdoņa dziesmas, tad sirds sakāpa kaklā. Alfrēds Kalniņš par himnu pārvērta arī Plūdoņa

Mēs gribam būt kungi mūsu dzimtajā zemē,
Mēs gribam nu paši sev likumus lemt.
Tā zeme ir mūsu, tās pilsētas mūsu,
Mēs negribam lūgt to, kas mūsu, bet — ņemt.
Tā zeme ir mūsu, tās pilsētas mūsu
Un mūsu šī Baltajā jūrā mūždien.
Mūsu tēvi te cieta, mūsu asins te lieta —
Viss, viss pie šīs zemes simtu saitēm mūs sien...

Šodien, kad pamazām sairst „simts saites“, kauns sāp, lasot — Mēs negribam lūgt to, kas mūsu, bet — ņemt! Šodien pat lūgt nav atļauts pēc zemes, kur mūsu brāļi cieta un mūsu asins ir lieta... Aiz kauna šodien Plūdoni vairs nelasa.

Viņš spēja aizdegties, aizrauties un paraut citus līdzī. Tikai ar dzejnieka aizrautīgo kaisli varam arī izskaidrot vēlākā Tēvzemes balvas laureāta Viļa Plūdoņa iekaisušos maldus, kad viņš kā Jaungulbenes Siltā skolas skolotājs revolūcijas ideālu cerībās aizjūsnojās lielniecismā un aktīvi darbojās komunistiskā Iskolatā. Jāpiedod. Viņš atzina savus maldus, kaut arī pēc tam viņa dzejas pazaudēja aizrautīgo spēku.

Sarunas par Ķēniņa Zaula pirmizrādi, acīm redzot, bija izrunātas. Neveicās. Bija labi, ka Misiņtēvs pakāpās uz krēsla un izņēma dažas grāmatas no Zeiferta bibliotēkas augšējiem plauktiem. Tas deva jaunu, daudz tīkamāku sarunu vielu. Kas Jāni Misiņu pazina, baidījās viņa, redzot savu grāmatu tuvumā.

—Nu, ko tu atkal tur rakņājies? — Misiņam uz krēsla sauca Teodors Zeiferts no galda. — Nāc nu mūsu vidū. Esi taču sabiedrīks!

— Pag, pag, tūlīt, — atbildēja Misiņtēvs, iebāza no plaukta izņemto grāmatu vecajā vietā, bet tūdaļ izņēma citu.

Teodors Zeiferts piecēlās.

— Kāp zemē! — viņš teica.

— Vai mēs jūs nocelsim, — Zeifertu papildināja Pāvils Rozītis.

Mazās viesības pēkšņi kļuva omulīgākas. Visi smaidīja, tikai ne Augusts Saulietis. Viņš pacēla acis, bet acis bija sagrauzts nogurums.

Pāvils Rozītis smejojot grasījās izpildīt savus draudus. Viņam piediedrojās Jaunāko Ziņu redaktors Ernests Arnis. Misiņtēvs par to nelikās zinis un ar aizrautību šķirstīja grāmatu no augšējā plaukta.

— Glābsim, kas glābjams, — klusu pasmējās Jānis Cīrulis, devās pie Rozīša un Arņa, pabīdīja abu celšanas meistarus sāņš un uzsāka diplomātisku sarunu ar veco kungu.

— Kad jūs atdosit manu Eberta Ēģipti? — ar ļoti nopietnu seju viņš jautāja slavenajam bibliofilam.

Misiņtēvs pacēla pārsteigtas acis no Zeiferta grāmatas.

— Kur tu to liksi? — viņš aizvēra rokās esošo grāmatu. — Kam tev tās vajag? Nekam! — Misiņtēvs nokāpa no krēsla. — Bet man tokš tās nav...

Teodors Zeiferts pamanījās izņemt augšplaukta grāmatu no Jāņa Misiņa rokām. Drošs paliek drošs.

Jānis Grīns stāsta, ka sarunā par Jāni Misiņu dzejniece Aspazija iesaukusies: — Tas vecais sīpols! Ir izteicieni, ko dzirdam pirmo reizi, bet tie tik trāpīgi un sēž, ka šķiet sen dzirdēti un paša izgudroti.

Sīpols ir ciets un kodīgs. Sīpols nav līdzens. Sīpolu sedz daudz krunkainu mizu. Sīpolam galā ir laksts.

Jānis Misiņš bija ciets un kodīgs. Piere, vaigi, rokas, deguns, ausis un pakakle Jānim Misiņam bija krunku krunkās. Kā apsalis sīpola laksts izskatījās Jāņa Misiņa izspurusī, strupā āža bārdiņa un pār lūpām pārkārušās pelēki sirmās ūsas.

Man ir ļoti neērti, ka Misiņtēva salīdzinājumu ar sīpolu izgudrojusi Aspazija un — ne es. Tas ir tik labs un trāpīgs, ka labprāt piesavinātos autora tiesības. Savu zau-

dējumu ar sīpolu pret Aspaziju varu attaisnot tikai ar to, ka no bērna dienām Misiņtēvs manos prātos ir nemaldīgi asociējies ar Misiņbārdi no latviešu pasakām. Vai — otrādi? Misiņtēvu pazinu pirms Misiņbārža.

Jānis Misiņš ir tirmalietis. Tas vien pierāda, ka Tirzas pagastā auga ļaudis, ko piebaldzēni labprāt pieskaitītu savai sektei. Salīdzinot Tirzu ar Piebalgu, piebaldzēniem patiesi nav ko lepoties pārlieku. Ar ko šie labāki? Augumā? Tas viss! Bet vai Piebalgai ir tādas dāmas kā mums Tirzā?

Aīda Niedra vēl nebija sieviete un skraidīja bez sievietīgām īpašībām ap Tirzas „Āžu fruktvasera bodi“, kad pelēkajā, no nelīdzeni saspridzinātiem laukakmeņiem celtajā Tirzas draudzes skolā Minna Dzelzkalne jau dziedāja

...par tevi, tēvu zeme,
par tavām druvām klusā līdumā...

un Tirmalietes vārds bija augstā cieniā arī piebaldzēnos.

Aīda Niedra vēl nestaigāja kājām, kad Tirmaliete no garās un pelēkās Tirzas skolas skuma avīzēs par ideālistu klapatām ar dzīvi un publicēja romānu Uz kuŗu pusi?

Minnai Dzelzkalnei kā Tirmalietei romāni bija iespiesti grāmatās un dzejām pilnas avīzes un Tirzas draudzes skolas rakstāmgalds, kad Aīda Niedra tika pie pirmās cepures.

Ar sievietēm vien tirmalieši sagrauj mītu par piebaldzēnu uzkundzēšanos Vidzemes gara dižumā. Un ar vīriem?

Lai Andrievam Niedram paslīdēja kāja, aknas viņam tomēr bija. Neviens to nevar noliegt; pat ne tas, kas nav lasījis Līduma dūmus.

Un Ludolfs Liberts? Vai Piebalgai ir Ludolfs Liberts? Liberta audeklos, viņa Venēciju pompā, viņa baznīcu diždarē, viņa Parīzes bulvāru naktīs ir tīra Tirzas gleznieciskā skola, kas iedzima Tirzas muižā, aiz zaļā baznīcas kalniņa.

Tirzas baznīcā ir kristīti Jānis Poruks no Druvienas Prēdeļiem, viņa brālēns Jēkabs Poruks no Trušļiem, rakstnieki un brāji Egles, Kārlis un Rūdis, kā arī slavenais kupletists Jānis Āre. Bez Tirzas baznīcas viņiem nebūtu

nedz vārda, nedz garīgo iedvesmes spēku. Arī Apsīšu Jēkabs no Lizuma pieder pie Tirzas draudzes.

Tirza ir liela. Ne mazāka par Piebalgu!

Ja tirmalietim Jānim Misiņam nebija piebaldzēnu auguma, viņš tomēr uzcēla tik lielu — lielāku vairs nevar! — pieminekli mūsu iespīestam vārdam kā neviens, pat ne visgarākais piebaldzēns to spētu.

Biju mazs knauķis, vēl maziņāks par Aīdu Niedru. Ja ar cienīto rakstnieci būtu saticies pie Kartenbekiem Āža dzirnavās vai pie Dumpjiem Tirzas mežkunga mājās, viņa būtu spējusi mani sabukņīt un sakaustīt. Nespētu aizstāvēties — man viņa patīk. Pie tam toreiz viņa vēl bija divi gadi lielāka par mani. Pazinu Minnu Dzelzkalni, bet nezināju, ka viņa ir Tirmaliete. Nezināju arī kā un kur aug romāniste Aīda Niedra. Nezināju pat nekā par Misiņbārdi, kad Misiņtēva vārds man bija jau jēdziens. Uz Tirzas baznīcu, uz mežkunga māju, uz Āžu dzirnavām vai arī pie mācītāja un uz bodi braucot, mans tēvs bieži nogriezās pie Straupiņiem uz Dzērbeņiem un satikās ar Misiņtēvu. Pie Jāņa Misiņa Dzērbeņos bija grāmatas ar bildēm un bez bildēm. Grāmatas varēja pirkt un paturēt, varēja arī ņemt un atnest atpakaļ. Misiņam Dzērbeņos bija savāds, citur nedzirdēts papildus uzvārds — Bibliotēka!

Mans tēvs bija piektā gada kontrrevolūcionārs. Kontr-revolūcionāri rodas aktivitātes trūkuma dēļ revolūcionāru ideju īstenošanā. Mans tēvs bija mierīgs, kad citi plūcās. Lai viņu pārmācītu, divi aktīvāki revolūcionāri ieradās mūsmājās un manam tēvam atņēma naudu un skrošu bisi. Mana mazā māšele architekta bija vanniņā, un mana māte tā sabijās no revolūcionāriem, ka izlaida māšeli no rokām un architekta Maiga Vētra sarijās vanniņas ūdeni. Tēvs otru reizi to negribēju piedzīvot un pārbrauca ar visiem bērniem uz Rīgu. Arī Rīgā bija Dzērbeņu Misiņš. Arī Rīgā no viņa varēja ņemt grāmatas. Arī Rīgā viņu sauca par — Misiņu Bibliotēku. Torņakalnā — vai Zaslaukā? — viņam bija maza mājiņa ar grāmatām. Kad tur iegāja, tad trūka gaisa un krēslu, kur sēdēt. Grāmatām bija pilnas sienas. Sienas bija arī istabu vidū. Starp sienām kā bērniņos glabājās vecu avižu saiņi. Biju lasījis jau pasaku par Misiņbārdi un priecājos, ka viņa dzīvais iemiesojums man ļāva pastaigāties savā dārziņā, kamēr vecie parunājās.

Nezināju, ka Misīptēvs krāj nākotnei Rīgas pilsētas Mišīna bibliotēku, kur atrodas it viss, gandrīz bez izņēmuma viss, kas iespiests latviešu valodā pēc Ādama un Ievas padzišanas no čūsku apdraudētā Paradīzes dārza. Būtu to zinājis, nebūtu gājis Mišīnbārža dārzā, bet vērojis, kā rodas kultūras pieminekļi. Piebaldzēnu mājās tādas lietas ir grūtāk piedzīvot...

Kā acu liecinieks varu apgalvot, ka Misīptēvs visu savu mūžu pavadīja, vecās grāmatās un vecās avīzēs dzīvojot. No tām viņš bija kļuvis sauss un ciets kā sīpols un krunkains kā daudzās sīpola mizas. Grāmatas bija viņa dzīve, dzīves uzdevums un dzīves mērķis. Ja vecais bibliofils redzēja grāmatu, kuņas viņam nav un kuru viņam neviens nepārdod un nedāvina, draugiem grāmata bija jā-sarga. Misīptēvs svešu grāmatu nepiesavinājās — Dieva dēļ! — viņš tikai to ieskaitīja savā bibliotēkā.

Arī Jānis Cīrulis savu Eberta Ēģipti — Bet man tokš tās nav! — atrada Rīgas pilsētas Mišīna bibliotēkā, un Misīptēvam bija skaidra sirds un sirdsapziņa, kad viņš atzinās:

— Man tā Ēģipte ir gan, bet tā ir mona paša. Un kam tev to vajag? Nekam!

Joks ap Jāni Misīptēvu uz krēsla un viņa nocelšana aizdzina pieklājīgās rūpes par Ķēniņu Zaulu. Pat akadēmiski dižais Vilis Plūdonis smēja gudra jaunekļa smieklus. Tikai Augusts Saulietis palika, smagi sēžot, uz sava ceļgala ar roku atspiedies. Man radās iespaids, ka viņu spiež smagākas rūpes par pirmizrādi. Viņš droši vien nejutās vesels. Agrāk cietais un spēcīgais Zalkša redaktors nebija apmierināts nedz pats ar sevi, nedz ar citiem šai pasaulē.

Iekodu siera maizē. Uzdzēru tēju. Man blakus sēdēja Pāvils Rozītis.

— Paklau, kas tagad notiks, — viņš sacīja paklusā balsī un sāka skaļi runāt par Andrievu Niedru.

Vēlāk uzzināju, ka pie Zeiferta Andrievs Niedra allaž tiekot pacilāts, ja klāt esot Jānis Mišīns kopā ar Ernestu Arni. Tad vienmēr esot ko pasmieties un papriecāties.

Pseidonīmi, kas ar laiku pārvērtās par pasē un policijā ierakstītiem vārdiem, latviešu rakstniecībā ir literāri iz-

kopts kultūras paraugs. Rainis ir dzimis kā Jānis Pliekšāns, Aspazija — Elza Rozenberga, Auseklis — Krūglands un Krogzemju Mikus, Plūdonis — Lejnieks, Saulietis — Plikausis, Edvarts Virza — Lieknis, Sudrabkalns — Peine, Aleksandrs Čaks — Čadarainis. Ernests Arnis bija dzimis kā Runcis un kā Runcis izcieta desmit gadu spaidu darbus par draudzību ar Dr. Miķeli Valteru piektā gada nemieros. No piektā gada Arnis nīda Andrievu Niedru un viņa baltisko kungu politiku.

Jānis Misiņš cienīja savu pagasta kaimiņu tirmalieti un aizstāvēja Andrievu Niedru pret Arņa uzbrukumiem.

Pāvils Rozītis pamodināja veco strīdu, bet pats pēc tam vairs netika pie garāka vārda. Nebrīnījos, ka publicists un Jaunāko Ziņu norūditais redaktors Arnis spēja šaut asus vārdus un iekaisušas domas ar neapturamu steigu, bet pabrīnījos, ka arī sausajam un cietajam bibliofilam labu laiku nepietrūka ko atgrūst. Kad sāka trūkt, Pāvils Rozītis pabikstīja ar starpsaucieniem, līdz mājas tēvs sacīja:

— Nu jau pietiks. Ļauj nu, lai Misiņš pabeidz.

Notika kā Zeiferts vēlējās. Misiņtēvam pietrūka atbildes, un viņš pameta ar roku.

— Eh, — viņš sacīja, savu spuraino bārdi purinot — ko nu tur ar tevi! Tu jau tāds runcis vien esi, pie tam vēl — Emīlijas!

Vēlāk uzzināju, ka ne tikai strīds ap Andrievu Niedru, bet arī tā beigas ir tradicionālas. Katrs Zeiferta viesis tās gaidīja kā neizbēgamu punktu un mierīgi smaidīja, kad Misiņtēvs Arnim uzgrūda arī savas dusmas par Jaunākām Ziņām un to izdevēju Emīliju Benjāmiņu.

— Bravo! — sauca Pāvils Rozītis. — Comedia e finita!

Pat Augusts Saulietis pasmējās. Pasmējās arī Jānis Misiņš un noskurinājās. Tad viņš piegāja pie Jāņa Cīruļa un sacīja:

— Un kas tad ir ar to Latviešu Biedrības Mūzikas Komisijas trešo Dziesmu krājumu? Kad tu man to parādīsi? Man tokš tā nav.

Apstākļi, kas mani spieda atkal atrast Jāni Cīruli, nebija nokārtojami pie viesību galda. Kā godīgs avīžnieks

Jānis Cīrulis negribēja atstāt rakstnieku un grāmatnieku sabiedrību, taču tikām kalu viņa ausīs, līdz no viņa izkalu sev līdznācēju.

Ir aizmirsies, kā man vajadzēja no Jāņa Cīruļa. Katrā gadījumā tā nebija vajadzība, nedz nodoms piekukuļot Latvija mūzikas kritiķi. Biju dzirdējis, ka Cīrulis pirms koncertiem piesūtītos koncertantu kukuļus sūtīt atpakaļ vai izlietojot — bez ietekmes uz sūtītāju — labdarīgiem mērķiem. Kaut kāda vajadzība tomēr bija un tā bija tāda, ka pēc tam ievilkās līdz vēlai tumsai.

Ja kāds man prasītu, kurp īsti mēs gājām ar Jāni Cīruli, tad sacītu — mēs negājām nekur. Mēs staigājām. Ir tādi brīži, kad ar ilgi neredzētu cilvēku nav nedz īsti kurp iet, nedz arī īsti ko runāt, bet — izšķirties nevar. Ja ar vecu draugu nav vajadzību un iemeslu īstai sarunai, tad saruna ievēlās daudz garāka un sirsnīgāka. Neatceros, bet esmu pārliecināts, ka apstākļi, kas man lika satikties ar Cīruļa Jāni, bija noskaidroti pirms tumsas, bet — tad sākās pārrunas bez vajadzības. Katrā ziņā nebija nekādas vajadzības, nedz iemesla tumsā gar Pulvertorni kopā iesojot šaurajā Trokšņa ielā. Tur bija vēl tumšāks.

Par Trokšņa ielas pagātni ļauni cilvēki izplatīja zemas baumas, vecās sendienu ieliņas nosaukumu pierakstot skaļiem uzdzīvotājiem un trokšņainas dzīves baudītājiem. Jānis Cīrulis mani pārliecināja, ka mazajos divi un trīs stāvu namiņos, no kuriem dažs auga, no apakšas uz augšu paplešoties, troksnis neesot nācis no uzdzīves, bet no laba darba. Trokšņa iela skanējusi no saktu kalēju veseļiem, jo saktu kalēju cunftē vecajā Rīgā izvēlējušies nomaļo ielu pie Rīgas apcietinājumu mūriem par rezidenci savas cunftes skaļajam darbam. Ticēju Jānim Cīrulim, jo Trokšņa ielas vecie namiņi izskatās bezgala godīgi un ir arī klusi, iekams saktu kalēji izmiruši. Trokšņaini uzdzīvotāji nekad neizmirst.

Pateicībā par vēstures noskaidrošanu gribēju savu draugu ievest veco Zviedru vārtu namā, lai viņš pārliecinās, ka sendienu rīdzinieki nav dzīvojuši ērtu un gaudīgu dzīvi tikai Mākslinieku klubā. Diemžēl, veco Zviedru vārtu namu virs vārtu caurstaigājamās velves bija piesavinājusies Latvijas Architektu biedrība, un arhitekti gulēja. Mūs neielaida.

Bēdīgi par neveiksmi gājām tālāk pa Trokšņa ielu bez piedzīvojumiem. Lai cik veca, Rīgas Trokšņa iela nav kapsēta, bet vēl allaž dzīvs gabaliņš no Rīgas. Kaķis Trokšņa ielā pat tumsā nav piedzīvojums.

Bez piedzīvojumiem mēs pārsoļojām Jēkaba ielu, pagājām gar Saeimas namu, nožēlojām, ka vājā laternas gaisma vāji ļauj tumsā saskatīt Rikarda Maura Lāčplēsi, pagājām gar Jēkaba baznīcu un pa šaurajām mazieliņām aizromantizējamies līdz Svētajai Mārai.

Pie Māras baznīcas stāvēja cilvēks. Arī tas vēl nebūtu piedzīvojums, ja cilvēks nebūtu nekustīgi pārliecies pār sētiņu, kas atdala Māras baznīcas iegrimi no ielas laukuma. Septiņi simti gados it viss nogulstas, arī visskābākais vīns, visdaiļākā jaunava un — kalti kaļķakmeņi ar ķieģeļu virsbūvi dievnama pamatos. Māras baznīca bija nogūlusi un iegrimumsi Rīgas Doma laukumā. Kad bīskaps Alberts 1226. gadā tur sarīkoja pirmo koncilu, pie dievvardiem bija jākāpj caur Gotlandes meistarū darināto baznīcas portālu daži pakāpieni uz augšu. Ja tagad kāds gribēja Māras baznīcā Dievu lūgt, bija jākāpj divpadsmit plati pakāpieni pagrabā. Cilvēks pie baznīcas skatījās divpadsmit pakāpienus dziļā, ļoti šaurā spraugā un izskatījās bīstams.

— Pašnāvnieks! — sacīju Jānim Cīrulim.

— Niekī, — viņš atbildēja. — Te nevar nonāvēties. Ir kāju nesalauzīs, ja iekritīs.

Mēs tomēr tuvojāmies svešiniekam ar filantropiskām misionāru sajūtām. Pelēka platmale aizsedza svešā īpatņa seju. Stāvs viņam nebija no lielajiem; ja iznāktu kaušanās, par abiem ar Cīruli mēs pieveiktu viņa ieapaļo cīkstoņa ķermeni. Un tomēr bija neērti pieskarties un uzrunāt svešo vientuļnieku.

Cīruļu Janka noklepojās, svešinieks sarāvās un pacēla galvu. Nu varēja runāt, cik grib. Tas bija Arveds Michelsoņs — Rutku Tēvs.

— Ko tu e dari? — jautāju kollēgam no Dailes Teātra.

— Dzīvoju! — viņš negribīgi atbildēja.

— Vai neesi piedzēries?

— Vēl ne! — viņa atbilde bija vēl nelaiņnāka.

— Kas tad tevi kremt? Kāpēc esi tik sabozies?

— Hmmm... — viņš atpurdēja.

— Iesim, — mani vedināja Jānis Cīrulis. — Netraucēsim! Man negribējās atstāt Rutku Tēvu vienatnē. Viņš izskatījās apmulsis.

— Saki, Miķelīt, kas tev lecies? — tirdiņu apmāto amata brāli. — Vai neesi iemilējies?

— M-hm, — par brīnumu, viņš apstiprinādams atņurdēja uz manu muļķīgo jautājumu un papildināja: — Esmu iemilējis Rīgas bendes meitiņu...

— Traks tu esi, — es saskatījos ar Cīruli.

— Vēl ne, — atbildēja Rutku Tēvs. — Es tikai izliekos. Traks palikšu, ja viņu pametišu. Kas tā par vielu! — un Rutku Tēvs atkal pārlicās pār spraugas sētiņu un raudzījās Māras baznīcas iegrīmē.

Atkal saskatījos ar Jāni Cīruli. Arī viņam nu bija skaidrs, ka ar Dailes Teātra komiķi nav labi un ka to nevar atstāt vienu. Mēs atspiedāmies līdzīgi Michelsonam-Rutku Tēvam uz piebaznīcas sētiņas un pārlicāmies līdzīgi viņam pār tumšo spraugu. Iegrīmē it nekā nevarēja redzēt. Tā bija tumsa un izskatījās dziļa kā viņpasaules bezdibens.

— Kur tad ir tā viela? — sacīju. — Neredzu.

— Āksts! — atsaucās Michelsons. — Tā viela nav tur, bet šeit, — un viņš norādīja uz savu galvu. — Es mīlu viņu...

— Bendes meitiņu?

— Jā, Rīgas bendes meitiņu, — Rutku Tēvs iekaisa. Ar viņu nebija labi.

— Vai jums šeit satikšanās norunāta, vai? — nezināju kā uzzināt, kas lecies un noticis vecajam aktierim.

Viņš neatbildēja, bet paskatījās uz mani tumsā balti mirdzošām acīm, atrāvās no iegrimes sētiņas un sacīja:

— Nāciet līdz. Parādīšu, kur viņa dzīvo.

Rutku Tēvs mūs veda uz Rozena ielu. Rozena iela ir vēl šaurāka par Trokšņa ielu, bet vecie sendienu nami ir lielāki un augstāki. Rozena iela ir tik šaura, ka tur nav vietas kājnieku ietnēm. Pat divām ūdens notekām Rozena iela ir par mazu un renīte, pa kuŗu aiztek lietus un citi šķidrumi, atrodas ielas vidū, kā grāvītis uz ceļa — ne ceļmalā. Vecie nami ir gaŗi kā spoki. Vēl spocīgākus tos padara viduslaicīgi vārgais nakts apgaismojums no laternām pie namu sienām,

— Nu, ko tu saki? Vai te viņa nevarētu dzīvot? — šaurajā ieliņā Rutku Tēva balss bija dzīvāka un skaļāka nekā pie Māras baznīcas. — Jeb tu domā, ka bendes mājai būtu jābūt Rīgas nomalē — pie vaļņiem un Pulvertorņa?

— Nē, nē, — uz savādo jautājumu atsaucās Jānis Cīrulis. — Rīgas kungi neatļautu bendem dzīvot tik tuvu pie mūriem, kas jāapsarga...

Nekā vēl nesapratu, bet Cīrulis, ar rakstniekiem un rakstniecības zinātnieku Teodoru Zeifertu pinoties, bija uztvēris, ka Rutku Tēvs sagudrojis vielu vēsturiskam Rīgas stāstam un vecpilsētā meklē veco atmosfairu un stāsta vielai iztrūkstošos gabalus.

— Man arī tā liekas. Te ir labāk. Jeb varbūt uzcelt man bendem vecu namiņu pie Pēterbaznīcas? Tur ir plašāks, nospiedīgāks gaiss, — turpināja fantazijās iekaisušais Rutku Tēvs. — Galu galā man tas ir viena alga. Tik un tā tas izskatīsies kā Rozena ielā. Šī raud, šis he-nāk... Šī iet šim pretim un iekrīt ūdens renē — ielas vidū... No zemes šī redz, ka šo ķer...

— Un tad arī es sāku saprast, ap ko lieta grozās.

— Šis pārlec pār mūri, iekrīt vaļņu grāvī un pazūd... Šī domā, ka šis ir beigts un lec viņam pakaļ... Šī viņu izvelk no ūdens, bet ķērāji stāv blakus un abus iebāž Pulvertorņa pagrabā. Bendem nu jāmauc naži meitas brūtganam un paša meitenei...

Rutku Tēvs pēc dažiem gadiem uzrakstīja vēsturisku romānu Bendes meitiņa. Lasījis neesmu, bet redzēju Grāmatu Drauga izdevumā. Grāmatu Draugs no Pēterbaznīcas laukuma bija pārcēlies uz Lielo Grēcinieku ielu. Mazi grēcinieki, kas agrāk bija brīdināti un baidījās sastapties ar lētām grāmatām „par brīvu“, labprāt iegriezās Lielā Grēcinieku ielā. Tur allaž gaidīja drošs honorāra avanss.

Pēc augšminētās nakts pie Māras baznīcas un Rozena ielā Rutku Tēvs uzrakstīja vairākus vēsturiskās Rīgas romānus. Liels rakstnieks no viņa neiznāca, bet viņa romānos bija tik daudz vēsturisku avantūru, ka tie aizēnoja literāros trūkumus un lieli bērni Rutku Tēvu lasīja ar lielu prieku. Rutku Tēva Dumpīgā Rīga, Mūksalas brāļi un citi garāki nostāsti par senām Rīgas dienām arī trimdā lielajiem bērniem spētu aizstāt „komikus“ ar bildēm.

Dziedāju atkal svešā zemē, svešos apstākļos un svešos teātros, kad saņēmu Daugavu. Bija ļoti glīts mēnešraksts zilos vākos ar literātūru un gaŗu chroniku. Izskatījās daudz labāk nekā kādreiz Pāvila Roziša Ritums un Kārļa Skalbes nelielā Piesauļe. Vēl glītāk izskatījās, ka pār glīto grāmatu man neprasīja naudu. Aiz pieklājības, lai nejustos parādnieks un svešu sviedru izsūcējs, uzrakstīju laipnajai Daugavai savu pirmo un priekšpēdējo literātūras kritiku. Tai bija milzu panākumi. Savā literārā vēstījumā stāstīju par Remarka Rietumos bez pārmaiņām.

Kad Grāmatu Draugs pēc tam Remarku publicēja latviski, tas piedzīvoja rekorda metienu latviešu grāmatniecības vēsturē un iekāpa divdesmit trīs tūkstoš grāmatu skapjos — aiz stikla un bez stikla. Diemžēl, tā nebija mana vaina. Manu apceri tik daudz ļaužu nelasīja.

Mana rakstiņa milzu panākumi izteicās honorārā, ko man bez pieprasījuma atsūtīja Daugava un Daugavas virspavēlnieka Jāņa Grīna vienvienīgā teikumā. Kad atkal biju Rīgā, Jānis Grīns teica:

— Pie manis šovakar būs daži daugavieši. Atnāc!
Aizgāju. Bija ļoti garlaicīgi.

Jānis Grīns dzīvoja pie zobārstes Grīnas, tieši pret Nacionālās Operas mugurgalu, trīs vai četras kāpnes virs Valtera un Rapas grāmatu veikala. Jānis Grīns bija precējies, viņam bija arī bērni, bet nakti un dienu viņš valdīja lielajā grāmatu veikalā zem sava dzīvokļa un — citu zobos skatījās tikai caur literāriem manuskriptiem. Kad nonācu viņa dzīvoklī ar daugaviešiem, lielajā viesistabā ap iedegto kamīnu bija puskrēsla un ļaudis. Spilgtāka gaisma, bet mazāk cilvēku bija zobārstes darbnīcā. Pret zobu ārsta moku krēslu tanī vietā, kur cietējs atspiež zobu sāpes divos ādas spilvenīņos, Jānis Veselis bija atspiedis savu vīrišķo elkoni un — runāja.

Pa manu prombūtnes laiku jaunais rakstnieks bija kļuvis lielāks un smagāks nekā agrāk. Viņa pleci bija piebrieduši, un kakls ieknupis skaustā. Viņš izskatījās vēl

lauciniecišķāks nekā Sukubā un runāja vēl nopietnāk nekā ar Aleksandru Grīnu pie dzeltenā rakstāmgalda.

Netālu no Jāņa Veseļa kājām, zem zobu urbjamās vārpstas garā snuķa uz grīdas sēdēja plāns jauneklis ar divi kvēlojošām ogleņu acu vietām. Tas esot Vilis Cedriņš, man pastāstīja Jānis Sudrabkalns, kad atsēdos viņam blakus uz grīdas, šaipus zobu darbnīcas sliekšņa.

Daži cilvēki sēdēja arī krēslos, bet vairums bija grīdnieku. Ne visi krēsli pie tam bija aizņemti un apsēdēti. Pats nezinu, kāpēc atsēdos uz grīdas. Man šķiet, ka grībēju būt tuvāk runājošam Veselim, jo apsēstoties nezināju, ka viņš mani garlaikos. Biju kļūdījies, arī apsēstoties blakus Jānim Sudrabkalnam. Sudrabkalns negarļaiķojās un bija strupš atbildēs uz maniem jautājumiem.

— Kas ir tas bālais, kas atspiedis muguru pret zobu instrumentu skapi?

— Ēriks Ādamsons! — viņš atrūc un nesaka ne vārda vairāk. Viņš atkal uzmanīgi klausās Veselī un tā ir neuzzinu, kas ir Ēriks Ādamsons.

Kad jautāju, Sudrabkalns, mani kaitinot, min tikai svešus, nedzirdētus vārdus.

Daugavu lasīju, bet sveši vārdi lasītājam nelien smadzenēs tik viegli kā sveši nostāsti. Zināju, kā Daugavā raksta Edvarts Virza, Anna Brigadere, Jānis Akurāters un zināju arī, ko viņi raksta. Jaunu vārdu Daugavā bija pārāk daudz. Tos nevarēja atcerēties, tie sagriezās kā mozaikā un kalšus būtu jāiekaļ smadzenēs, lai tie tur nosēstos. Dzīvs cilvēks arī vārdu padara dzīvāku. Tapēc Sudrabkalnu tirdīju un iztirdīju viņam — Jānis Medenis, Knuts Lesiņš, Anšlavs Eglītis, Kadilis, Rudzītis, Strauts, Brastiņš, līdz smalkais dzejnieks kļuva rupš.

— Liec mani mierā! — viņš norūca, it kā tuvumā būtu kairinoša sieviete. Apskatījos apkārt.

Tā nevarēja būt Anna Brigadere. Sirmā rakstniece sēdēja lielā krēslā klusa un laba, kā parasti, bet bez kairinājumiem. Tā nevarēja būt arī mājasmāte, nedz atzveltņu krēslā viņai blakus maigi sakrustotās rokas un saldi pieliektā galva. Arī šī, man svešā dāma nebija Sudrabkalna tips. Viņa izskatījās gudra — bez krāsām vaigos un bez fantāzijas matu sukājumā. Tādu sieviešu dēļ Jānis Sudrabkalns man nekad neuzbruka, un sarkanie traipi

neizleca viņa sejā. Arī mājestēva meitas bija pārāk jaunas, lai Jāni Sudrabkalnu padarītu neiecietīgu pret mani.

Nezināju, ka aiz zobārstes darba durvīm, plecu pie pleca caur sienu sēž Mirdza Bendrupe un iedomājos, ka Jānis Sudrabkalns ir tikpat gudrs kā Jānis Veselis. Saprātu, ka viņš rūc uz mani tāpēc, ka traucēju viņam dzirdēt, ko otrs gudrinieks stāsta. Arī man nekas cits neatlika kā klausīties...

— Džemss Džoiss... Džemsa Džoisa... Džemsam Džoism... Džemšu Džoisu... Džemss Džoiss..., — bija viss, kas man iespiedās apziņā. Daudzveidīgi locītā svešvārda atstarpēs bija teikumi, kas stāstīja par dzejas formu, konstrukcijām, idejām un citām tādām lietām, kas dziedātāju nevarēja interesēt, nedz ielīksmot. Džemšu Doisu pirms tam nebiju saticis nedz dzīvē, nedz krogū, nedz grāmatās. Viņš bija man vēl svešāks nekā kāds Ēriks Ādamsons vai Anšlavs Eglītis.

Jutos kā zirgs uz kristalla glāzēm klāta vakariņu galda. Nezināju, kā kustēties, ko teikt. Ko darīju, bija nevietā. Ko pateicu, — vēl vairāk nevietā. Pirmo reizi Rīgā biju svešinieks.

Rīgā bija izaugusi jauna cilvēku paaudze. Biju desmit gadus vecāks par to.

Gados jaunāki par mani nebija arī Jānis Veselis, nedz Jānis Medenis, nedz Zenta Mauriņa un kur nu vēl Jānis Grīns un Antons Austrīņš, bet man bija sveša sajūta, it kā būtu ienācis svešā — citā, manā jaunībā nepazītā Rīgā. Jaunieši daugavieši bija izauguši brīvā zemē, bez kaŗa un bēgļu skolām. Gados vecākie bija izauguši viņiem līdzī. Es biju novecojis un aizaudzis no Rīgas, pēc paradīzes putna svešās zemēs meklējot.

Ar tējas glāzēm un vēl šo to rokās sākās debātes par Jāņa Veseļa gaŗo runājienu. Ikkatrs klātesošāis pazina māzpozīto, manis nekad nedzirdēto angļu dzejas jaunmeistaru Džemšu Džoisu. Jutos kā hipopotāms sajostos operas orķestrī pie vijolēm.

Man nebija neviena vārda ko sacīt. Nespēju pat domāt līdzī citiem Jāņa Grīna viesiem. Jutos smāgs, neveikls un nevajadzīgi nederīgs.

Paradīzes putnus svešās zemēs, acīm redzot, varēja saskatīt un sameklēt arī tieši no Rīgas, Rīgā augot un no Rīgas neaizaugot, neatsvešinoties, apkārt nemētājoties.

Iegriezos pie Niklāva Strunkes lielajā pajumtē Mārstaļu ielā. Uzķāpu aiz paraduma — bez vajadzības, bez piešķšanās un bez ieaicinājuma. Strunkes māju gars bija viesmīlīgs. Ja mākslinieku nesteidzināja pasūtīnājums un pasūtīnājumu nesteidzināja mākslinieka sieva, ik vakaru ik cilvēks bija laipni gaidīts viesis pie sveču gaismas, mazām māla krūzītēm un mājasmātes Kaugurciemā marinētām reņģītēm.

Niklāva Strunkes darbnīca bija ļoti ērta, plaša un — leņķveidīga. Tā izskatījās kā lielais T — ar iepriekš nozāģētu kreiso jumta stūri un tad apguldītu zem liela ieslīpa loga virs Vecrīgas jumtiem. Logs lielajā darbnīcā bija tikai viens, bet tik liels, ka aizņēma visu T stabiņa sienu. Pa labi no lielā loga bija neliels darba galds, daudz māla krūzīšu un krūžu, simtiem dažnedažādu māla pilišu — daudzās no tām varēja pūst ar divām svilpītēm reizē. Saldsērus svilpienus varēja izpūst arī no daudzgalvainiem Latgales māla zirdziņiem. Ļoti bagāta bija mālā dedzināto tautas bērnišķību kolekcija plauktos pie ieejas Niklāva darbnīcā un virs viņa darba galda.

Lielajai darbnīcai aiz stūra izbeidzās darba noskaņa, stabulējamās pilišes, daudzgalvainie zirdziņi un leļļi. Aiz stūra pie sienām bija draugu gleznas, garš stāvpuļkstenis, kas sen vairs netikšķēja un nerādīja laiku, vecs, dzelzī kalts svečturis, kuņam sen vairs nevarēja uzspraust gaismekļus, galds, dīvāns, daži krēsli, daži soliņi. Soliņi bija mazi — vienam sēdētājam, kā ķebliši, ko meitas lieto govju slaukšanai. Uz dīvāna, uz galda, gar sienām — krāsaini tautiskie audumi. Uz krāsainā galdauta — māls un koks, nekad ne porcelāns, ja tas nebija izgleznots un un atnests kā glezna vai ilustrēta grāmata attēlu apskatei.

Kad pa tumšo un gaŗo ieejas gaiteni nonācu pie māla pilišēm un lielā loga, aiz stūra pie Niklāva dzirdēju čivinām Mirdzu Bendrupi. Mirdza Bendrupe bija ļoti ener-

ģisks skuķis. Viņas balsi un pašu pazinu jau kā mazu meiteni ar sacirtotiem matiem. Meitene dievināja skatuves māksliniekus, rakstīja sajūsmas vēstules un vāca mākslinieku parakstus uz fotoattēliem un dzejoļu albūmos. Pie Niklāva Strunkes aiz stūra viņa čivināja par mīlestību.

Gāju tuvāk, pabāzu galvu. Niklava dīvāns, slaucamie soliņi un grīda bija pilna daugaviešiem. Mani pamanīja Jānis Grīns un meta ar roku, lai apsēstos. Aizbēgt vairs nevarēju, biju jau pamanīts. Apsēdos. Bēgt arī nevajadzēja, jo Mirdzas Bendrupes stāstījums man bija daudz tuvāks un daudz vieglāk saprotams nekā Jāņa Veseļa Džemss Džoiss. Bendrupe runāja par Jāņa Bērziņa sirds noslēpumiem un sirds gaitām. Viņa stāstīja par viņa sievu, līgavām un daudz citu tādu lietu, kuŗas cilvēki par citu cilvēku nezina. Vai Jānis Bērziņš būtu Mirdzai izplāpājies? Kaut arī Mirdza Bendrupe attaisnoja Jāņa Bērziņa sirds dēkas kā pozitīvu dzenuli viņa darbos un dzejā, man Jāņa Bērziņa bija žēl. Mirdza Bendrupe nav Edmunds Šmits, nolēmu, kad viņa beidza — es viņai par sevi pat tik daudz nestāstītu, kā esmu stāstījis Jēkabam Porukam. Bendrupe zināja pat Jāņa Bērziņa mīlestības vārdā saukt!

Pēc Bendrupes stāstījuma piecēlās Aleksandrs Čaks. Čaka vārds bija īss un izteiksmīgs. To iegaumēju jau tad, kad izlasīju viņa Poēmu par ormani. Bija ļoti neparasta dzeja un neparasts autora vārds. Abi kaut kā saskanēja, abi patika un — iegriezās smadzenēs. Aleksandrs Čaks pie Strunkes izskatījās tikpat neparasts kā viņa ormanis — impozanta, kaila ovāla galva, pamatīgs stāvs, pamatīgi žokļi un lieliski vaigu kauli ar melnām acenēm. No izskata vien varēja spriest, ka viņš nav pliku roku ņemams. Ar pliku roku arī Rīgas priekšpilsētu nepaņemt...

Kad Mirdza Bendrupe stāstīja par Jāņa Bērziņa sirds tikumiem, nojautu, ka aprunātais vīrietis ir dzejnieks. Aleksandrs Čaks to pateica skaidri un atklāti, analizējot Bērziņa dzejisko produkciju un salīdzinot to ar iekšzemes un ārzemju dzejdariem.

— Diemžēl, — Aleksandrs Čaks beidza Bērziņa dzejas apskatu — apdāvinātais dzejnieks pārāk aizraujas ar

pantmēra samākslojumu un savās dzejās aizmirst idejisko tēlojumu...

Viņa pēdējie vārdi radīja nemieru daugaviešu sanāksmē. Jānis Bērziņš, acīm redzot un ausīm dzirdot, bija labi pazīstams un ļoti iemīļots jauno dzejnieku vidū. Brīnums, ka par viņu nebiju nedz dzirdējis, nedz lasījis pirms tam.

Pret Aleksandra Čaka apvainojumu Bērziņam asi nostājās Jānis Medenis. Medenis norādīja, ka Jānis Bērziņš esot tipisks mūzikas dzejnieks, un viņa dzejas esot idejiski tikpat skaidras un saprotamas kā Bēthovena sonātas.

Tas nepatika Vilim Cedriņam. Cedriņš citēja Bērziņa dzejoli un ar to pierādīja, ka forma vien pat dzeju noved līdz absurdam.

Jānis Medenis ar citas dzejas citātu pierādīja, ka pantmērs ir dzejas pamats, tāpat kā toņkārtā mūzikai.

— Bet pantmēram ir jāmodulē, kā mūzikā modulē toņkārtās, — atsaucās referents Aleksandrs Čaks, — jāmodulē līdz ar tēlojumu, saturu un stāstījumu, vai arī dzeja kļūst garlaicīga un iemidzina. Piedodiet, bet Jāņa Bērziņa dzeja ir garlaicīga un — nevajadzīga...

Ir patīkami klausīties kā citi strīdās. Sveši strīdi ierosina fantaziju, ja klausītājs prot sadzirdēt, ar cik cēliem vārdiem un idejām strīdinieki aizstāv pašlabumus. Lielākos strīdos veiklāki diplomāti savas kļūdas uzveļ partnerim. Arī tas saista vērotāju, atklājot strīdinieku apslēptos strīdu iemeslus un raksturu.

Daugaviešu strīdū ap Jāni Bērziņu nebija pašlabuma — strīdus ievirzījās principu un uzskatu tehniskās idejās. Taču patīkami bija vērot strīdinieku uzliesmojumus un aizrautību, līdz Jānis Grīns pagriezās pret mani un, bezkaunīgi smaidot, jautāja, vai arī man neesot kas sakāms?

Nezinu vai nobālēju. Zinu, labi nejutos. Nekad nebiju nedz lasījis, nedz dzirdējis par dzejnieku Jāni Bērziņu. Ja runātu par Richardu Bērziņu, zinātu ko teikt — ar R. Valdesa vārdu Rīgā tikko bija parādījies viņa stichiskais romāns Jūras vilki. Varētu stāstīt par viņu arī kā par Letas direktoru, Ilustrētā Žurnāla redaktoru un kā par dzejnieku pantos un dzīvē. Bet par Jāni Bērziņu nezināju nekā... Vai drīkstēju atzīties? Jaunā Rīga smietos.

— Neāksties, pūt vaļā! — man sauca Niklāvs Strunke.

Laikam izskatījos savādi. Katrs, kas uz mani paskatījās, sminēja — pat agrākā pielūdzēja Mirdza Bendrupe. Biju jau varonīgi izlēmis atzīties, ka jaunā Rīga man ir sveša, bet vēl svešāks ir dzejnieks Jānis Bērziņš. Gribēju jau atzīties, ka dziedātājam dzeja kļūst par lietojamu vērtību tikai no tā brīža, kad dzeju var dziedāt kā dziesmu. Gribēju kaut kā izlocīties ar jokiem, sak, dziedātājam dzeja ir dzeja tikai tad, ja tai ir divi autori — dzejnieks un komponists. Nezinu, kādas muļķības vēl būtu sagudrojis, ja Jānis Grīns nebūtu aprāvis savu bezkaunīgo smaidu un nācis man palīgos.

— Pafantazē, — mani drošināja daugaviešu virspavēlnieks. — Tāda Jāņa Bērziņa nemaz nav. Tāds dzejnieks ir tikai izgudrots. Viņš tikai šovakar te piedzima, un katrs nu viņu apskata, cik fantazija ļauj...

Man palika vieglāk, nē — man palika pavisam viegli.

Divdesmie gadi bija pagājuši kā Rīgai, tā arī man pašam. Kā tie ienāca Rīgā, to zinu un neaizmirsīšu, bet ne redzēju, ne jutu kā divdesmitie pārvērtās — trīsdesmitos. Kalendārā tādi sūkumi daudz neietekmē. Bija sācies jauns laikmets. Brīvās Rīgas pirmie desmit gadi bija pagājuši strauji un bagāti. Bija sākusies cita, jauna dzīve. Dzirdot Jāni Veseli stāstām par Džemu Džoisu, man šķita, ka jaunā Rīga man sveša un es pats tai novecojis. Dzirdot Jāni Grīnu, man kļuva pavisam viegli — jaunais laikmets fantazēja...

Jūsmošanā un fantazēšanā ir daudz kopēja. Divdesmitie gadi sākās smagi, jaunatne nevarēja fantazēt — ik fantaziju aizsedza nāve, bads, asinis un dzīve no dienas uz dienu... Divdesmitos gadus ievadot, varēja tikai jūsmot, lai ar sajūsmu tiktu pāri sūrajai diendienai uz nesaredzamo, izjūsmoto nākotni. Trīsdesmitie gadi sākās reiz nereāli izjūsmotā pārpilnībā, brīvā zemē un — drošībā. Nereālai jūsmošanai vairs nebija nekādu pamatu — viss, par ko varēja jūsmot, bija reāls un sasniedzams. Tāpēc trīsdesmito gadu jaunatne fantazēja. Starp jūsmošanu un fantazēšanu ir gauži maza atstarpe. Tātad jaunatne, kas ievadīja Rīgā trīsdesmitos gadus, man nebūt nebija tik sveša un nesaprotama.

Man kļuva tik viegli, ka uz Jāņa Grīna aicinājumu labprāt būtu nolasījis sanāksmē pie Niklāva Strunkes savu referātu par Skrjabinu, tikai Skrjabina vārdu pret Bērziņu pārmainot. Ko tad šie teiktu? Saprastu, kur nav ko saprast vai zobotos kā Jēkabs Poruks? Arī zobošanās mani neskartu. Biju taču desmit gadu vecāks un pieradis arī neloģisko par loģisku uzskatīt. Man šķiet, es būtu pratis jauniešiem izskaidrot savu jūsmošanas laika nesa-protamo priekšlasījumu. Bet referāts par Skrjabinu sen bija pagaisis. Man tomēr vajadzēja runāt...

— Jānis Bērziņš man nav svešs, — teicu, pieejot pie galda ar trim svecēm un Kaugurciema reņģītēm māla bļodiņā. — Niklāv, lūdzu, ielej vienu mēriņu! Ar Bērziņu esmu bieži saticies. Jūs neticēsiet, bet, neraugoties uz gadu atstarpi, mēs esam labi draugi. Ja viņa personība izrisina strīdus, tad tikai tāpēc, ka viņam ir — personība. Tāpat kā citi cilvēki, arī viņš ir radīts no daudzziem gabaliem un daudzās krāsās. Tās savā starpā cīnās, plosās un patrako. Tā tas ir, ja cilvēks ir dzīvs un pats sevi nedomāc. Bet dzejnieks Jānis Bērziņš nebūtu ticis pie goda, lai par viņu runā jaunu mākslinieku sanāksmē, ja viņš būtu jāvis brīvu vaļu ikkatram savam cilvēcīgajam gabalam iet savu ceļu un katrai savai krāsai mirdzēt tikai sev. Pilnpilnam pievienojos visiem saviem priekšrunātājiem — Jānim Bērziņam ir daudz tukšu formālu dzeju, ir arī dzejas, kas bez satura skan, bet — skan kā plūstoša upe. Tie ir atsevišķi gabali no viņa būtības. Bet vai kādam nav klāt viņa pēdējā dzeju krājuma? Man ir vārģa atmiņa, no galvas nevaru iemācīties dzejas bez mūzikas pavādi-juma. Pēdējos darbos viņš ir pratis daudzus gabalus sa-liedēt izlīdzinātā formā, atrodot pareizos samērus starp izteiksmi un saturu. Arī dzīvē Jānis Bērziņš man jāuz-skata par pozitīvi viengabalainu personību. Nekā sevī ne-apspiežot, nekā Dieva dotā nepadzenot, viņš sava cilvēka daudzdaudzos gabalus ir pratis izlīdzināt un mērķtiecīgi saskaņot to savstarpējās cīņas garīga možuma uzturēšanai. Tērauds ir saliedēts no daudziem metalliem, tāpēc tik ciets un viengabalains. Arī cietā, pozitīvi viengabalainā cil-vēkā, kā arī ikkatrā mākslā — skatuvē, mūzikā, gleznā vai dzejā—daudz dažādi gabali sakausēti vienā lējumā. Vien-pusīga viengabalainība drūp kā čuguns ar pirmo sitienu.

Nekad neesmu pratis ilgi sēdēt vienā vietā. Daudz viesu vēl palika pie Niklāva Strunkes un Kaugurciema reņģītēm ar māla mēriņiem, kad izgāju uz Mārstaļu ielas. Gāju gar Reiterna un Dannensterna namu uz Daugavas malu. Rīgas pagātne to vakaru mani neinteresēja. Domāju par Rīgas nākotni. Skaidri jutu, ka ir iestājies jauns laikmets. Kā tas attīstīsies?

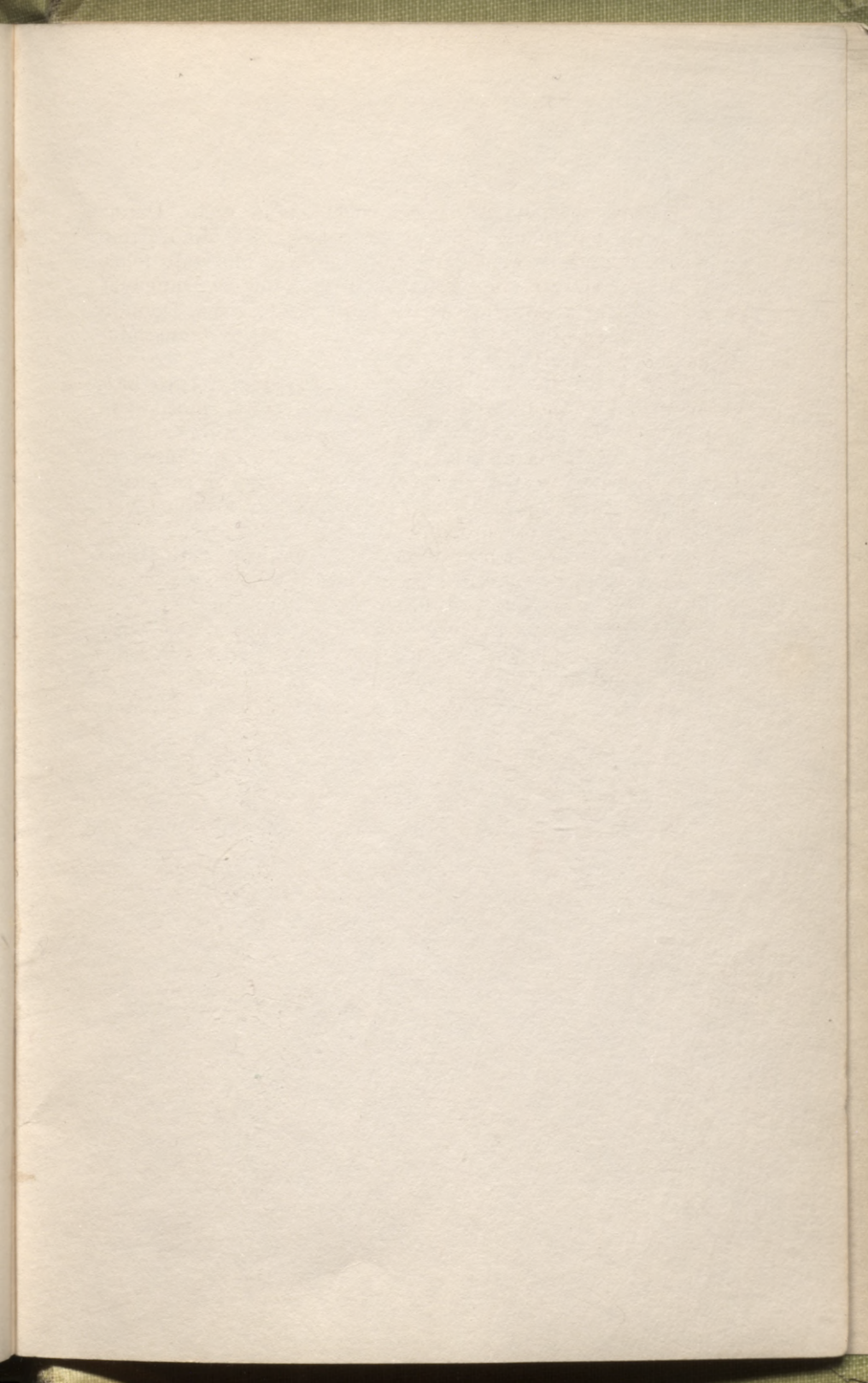
Rīga ir piedzīvojusi it visu, ko piedzīvoja Sv. Juŗa baznīcas Baložu noliktavas. Rīga ir dedzināta, plosīta un postīta līdz iznīcībai daudz dažādos kaŗos un nemieros. Rīga ir ļoti daudz piedzīvojusi. Rīga ir bijusi godkāres un mantkāres rokās. Vai visi Rīgas piedzīvojumi ir sakausēti viengabalainā lējumā? Vai Rīga beidzot ir atradusi pati savu izlīdzināto personību?

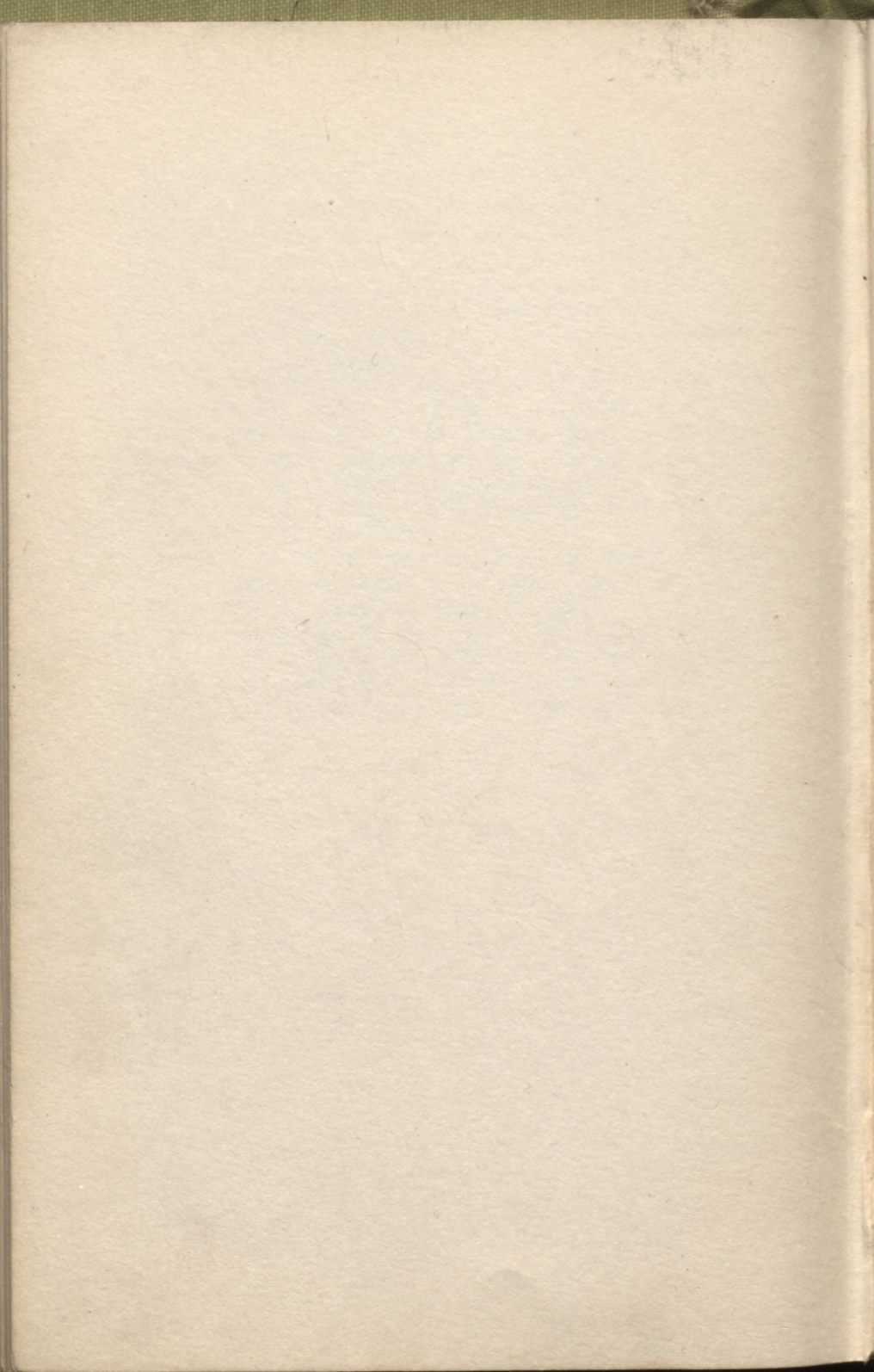
Rīga ir skaista, es mīlu viņu, bet — vai es pazīstu Rīgu?

Lai ticētu, nav jāsaprot. Lai mīlētu, nav jāpazīst un, Dieva dēļ, nav jāanalizē, kāpēc ko mīl.

Rīgu mīlēju, pirms biju dzimis un mīlēšu, kad būšu miris. Rīgai ir daudz skaistu torņu, kas viegli traucas debesīs — arī naktīs, kad tumsā torņus nevar saskatīt.

Rīga bija skaista. Rīga būs skaista. Rīgu var mīlēt.

32.-

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0304059780